

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА ЕКОНОМИЈУ И ИНЖЕЊЕРСКИ МЕНАѢМЕНТ
У НОВОМ САДУ

**Анализа проблема сиромаштва
у Републици Србији – узроци,
последице и могућности отклањања**

Докторска дисертација

МЕНТОР:
Проф. др Марко Царић

КАНДИДАТ:
Милијана Рогановић

Нови Сад, 2017

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF ECONOMICS AND ENGINEERING MANAGEMENT
IN NOVI SAD

**Analyses of the problem of poverty in
the Republic of Serbia – causes,
consequences and possibilities of
elimination**

DOCTORAL DISSERTATION

MENTOR:
Prof. dr Marko Carić

CANDIDATE:
Milijana Roganović

Novi Sad, 2017

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА ЕКОНОМИЈУ И ИНЖЕЊЕРСКИ МЕНАџМЕНТ У
НОВОМ САДУ

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Милијана Рогановић
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	Проф. др Марко Царић, редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, ужа научна област Мултидисциплинарна економска
Наслов рада:	Анализа проблема сиромаштва у Републици Србији - узроци, последице и могућности отклањања
Језик публикације (писмо):	Српски (ћирилица)
Физички опис рада:	Унети број: Страница: 296 Поглавља: 4 Референци: 184 Табела: 77 Слика: 22 Графикона: 32 Прилога: 0
Научна област:	Привредни развој
Предметна одредница, кључне речи:	Сиромаштво, неједнакост, социјална искљученост, привредни раст, незапосленост, материјална депривација, бруто домаћи производ, животни стандард
Извод (апстракт или резиме) на језику завршног рада:	Сиромаштво је веома сложен, мултидимензионални, дуготрајан и готово у сваком друштву присутан феномен. Проблем сиромаштва не треба само схватити као недостатак материјалних ресурса и ниских прихода са којима се не могу задовољити основне животне потребе. Сиромаштво је много комплекснији проблем. Сиромаштво као и неједнакост има и суштински и функционални значај. Оно је важно само по себи (као појава коју треба сузбијати), али и због

	<p>ефеката које има на целокупну привреду, на друге облике економског и социјалног функционисања. Сиромаштво доводи до неефикасности различитих врста и рађа социјалну нестабилност и представља препреку на путу унапређивања вишег животног стандарда тј. квалитетнијег живота. Савремени приступ сиромаштва укључује и социјалну искљученост као процес којим појединци и групе бивају истиснути из економског, политичког, социјалног, културног или друштвеног система преко којих се интегришу у друштво. Треба истаћи да су и сиромаштво и неједнакост, као и социјална искљученост, специфични, за одређена подручја, за одређене групе, домаћинства као и за појединце.</p> <p>Полазећи од различитих теоријских и емпиријских резултата, предмет истраживања у докторској дисертацији је анализа стања, узрока и последица сиромаштва у нашој земљи. На бази свега тога је могуће указати на могућности решавања тог сложеног проблема путем одређених програма и мера за сузбијање сиромаштва и социјалне искључености.</p> <p>Посебна пажња је посвећена моделима и критеријумима за мерење сиромаштва и економске неједнакости, као што су стопа сиромаштва, Лоренцова крива, Гини коефицијент итд. На бази линеарног регресионог модела утврђена је корелација економског раста и стопе сиромаштва тј. на основу добијених резултата дошло се до закључка да економски раст делује у правцу смањења сиромаштва што је и основни циљ дисертације. Једном речју убрзанији привредни раст и развој у ширем смислу умногоме ће допринети порасту запослености, тј. порасту животног стандарда, а самим тим и смањењу сиромаштва.</p>
<p>Датум одбране:</p> <p>(Попуњава накнадно одговарајућа служба)</p>	
<p>Чланови комисије:</p> <p>(титула, име, презиме, звање, институција)</p>	<p>Ментор: Проф. др Марко Царић, редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, ужа научна област Мултидисциплинарна економска</p> <p>Члан: Проф. др Драган Солеша, редовни професор и декан Факултета за економију и инжењерски менаџмент Универзитета Привредна академија у Новом Саду, ужа научна област Квантитативне методе и информациони системи</p>

	<p>Председник: Проф. др Петар Веселиновић, редовни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област Општа економија и привредни развој</p> <p>Члан: Проф. др Софија Аџић, редовни професор Економског факултета у Суботици Универзитета у Новом Саду, ужа научна област Општа економска теорија и политика</p> <p>Члан: Др Слободан Радишић, доцент Факултета техничких наука Универзитета у Новом Саду, ужа научна област Производни системи, организација и менаџмент</p>
<p>Напомена:</p>	<p>Аутор докторске дисертације потписао је следеће Изјаве:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Изјава о ауторству, 2. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и 3. Изјава о коришћењу. <p>Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику.</p>
<p>УДК</p>	<p>316.344.23(497.11) 316.442(497.11) 364(497.11)</p>

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF ECONOMICS AND ENGINEERING MANAGEMENT
IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Milijana Roganović
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Marko Carić, Ph.D., Full Professor at Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, scientific area: Multidisciplinary Economics
Title:	Analyses of the problem of poverty in the republic of Serbia – causes, consequences and possibilities of elimination
Language of text (script):	Serbian language (cyrillic)
Physical description:	Number of: Pages: 296 Chapters: 4 References: 184 Tables: 77 Illustrations: 22 Graphs: 32 Appendices: 0
Scientific field:	Economic development
Subject, Key words:	Poverty, inequality, social exclusion, economic growth, unemployment, material deprivation, gross domestic product, standard of living
Abstract (or resume) in the language of the text:	Poverty is a complex, multi-dimensional, time-consuming phenomenon that is present in almost every society. The problem of poverty can not be only understood as a lack of material resources and low income with which the basic needs cannot be met. Poverty is much more complex problem. Poverty as well as inequality has the sessential and functional significance. It is important by itself (as a phenomenon to be combated), but also because of the effects it has on the overall economy, the other forms of economic and social functioning. Poverty leads to inefficiency of various types and it generates social instability and represents an obstacle

	<p>in the way of improving the higher standard of living that is quality of life. Modern approach relating to poverty includes social exclusion as a process by which individuals and groups are being extruded from economic, political, social, cultural or social system through which they integrate into society. It should be emphasized that both poverty and inequality as well as social exclusion are specific for certain areas, groups, households and individuals.</p> <p>Starting from different theoretical and empirical results, the research subject of the doctoral dissertation is to analyze the situation, causes and consequences of poverty in our country. Based on all this, it is possible to point to the possibilities of solving this complex problem through specific programs and measures for combating poverty and social exclusion.</p> <p>Special attention has been paid to models and criteria for measuring poverty and economic inequality, such as the poverty rate, Lorenz curve, Gini coefficient, etc. The correlation of economic growth and poverty rate was determined based on a linear regression model ie. on the basis of these results it was concluded that economic growth is working towards poverty reduction which is the main aim of the dissertation. In a word, the accelerated economic growth and development in the wider sense will greatly contribute to increasing employment, ie. living standard, and thus it will cause the poverty reduction.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>Mentor: Marko Carić, Ph.D., Full Professor at Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, scientific area: Multidisciplinary Economics</p> <p>Member: Dragan Soleša, Ph.D., Full Professor at the Faculty of Economics and Engineering Management in Novi Sad, scientific area: Quantitative methods and Information systems</p> <p>President: Petar Veselinović, Ph.D., Full Professor at the Faculty of Economics in Kragujevac, University of Kragujevac, scientific area: General Economics and Economic Development</p> <p>Member: Sofija Adžić, Ph.D., Full Professor at the Faculty of Economics in Subotica, University of Novi Sad, scientific area: General Economic Theory and Politics</p> <p>Member: Slobodan Radišić, Ph.D., Assistant Professor at the Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad, scientific area: Production systems, Organization and Management</p>

Note:	The author of doctoral dissertation has signed the following Statements: <ol style="list-style-type: none">1. Statement on the authority,2. Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and3. Statement on copyright licenses. The paper and e-versions of Statements are held at the faculty.
UDC	316.344.23(497.11) 316.442(497.11) 364(497.11)

САДРЖАЈ

АПСТРАКТ	VII
ABSTRACT	VIII
СПИСАК ГРАФИКОНА	IX
СПИСАК СЛИКА	XI
СПИСАК ТАБЕЛА	XII
УВОД	1

I ДЕО

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ СИРОМАШТВА

1. СИРОМАШТВО, МАТЕРИЈАЛНА ДЕПРИВАЦИЈА И НЕЈЕДНАКОСТ У РАСПОДЕЛИ	9
1.1. Критеријуми за мерење економске неједнакости	12
1.1.1. Лоренцова крива	12
1.1.1.1. Лоренцова крива - дуалистички развој	13
1.1.2. Гини коефицијент	16
1.1.3. Кузњецова хипотеза	17
1.2. Кретање сиромаштва у глобалним оквирима	19
1.2.1. Утицај процеса глобализације на кретање неједнакости у оквирима националних економија	22
1.2.2. Стране директне инвестиције и мултинационалне компаније	24
1.2.3. Национални доходак као показатељ глобалног развоја	26
2. СИРОМАШТВО И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ	30
2.1. Дефинисање концепта сиромаштва	30
2.2. Појмовно дефинисање социјалне искључености	33
2.2.1. Проблеми социјалне искључености	35
2.3. Однос сиромаштва и социјалне искључености	37

2.4. Показатељи сиромаштва и критеријуми за одређивање границе сиромаштва	40
2.5. Мерење сиромаштва	43
2.5.1. Показатељи сиромаштва.....	44
2.5.2. Линија сиромаштва	46
2.5.3. Мере сиромаштва	48
2.6. Трендови кретања сиромаштва у свету	52
2.7. Концептуална политика социјалне искључености	55
2.8. Мерење социјалне искључености	57

II ДЕО

АНАЛИЗА ПРОБЛЕМА СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ ИСКЉУЧЕНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. КРЕТАЊЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ	63
1.1. Процент сиромашних према годинама старости.....	73
1.2. Процент сиромашних према образовању носиоца домаћинства	75
1.3. Кретање и карактеристике апсолутног и релативног сиромаштва у Србији.....	77
2. КРИТЕРИЈУМИ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ ЛИНИЈЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ	86
3. НАЈУГРОЖЕНИЈЕ КАТЕГОРИЈЕ СТАНОВНИШТВА.....	90
4. РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ.....	94
5. ЕКОНОМСКА НЕЈЕДНАКОСТ У СРБИЈИ	100
6. КРЕТАЊЕ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	102
6.1. Тенденција незапослености у Републици Србији	102
6.2. Незапосленост у Србији у периоду од 2005. до 2010. године	103
6.3. Незапосленост у Србији у периоду од 2011. до 2015. године	105
6.4. Незапосленост према половима	108
6.5. Незапосленост младих	111
7. АНАЛИЗА СОЦИЈАЛНЕ И ЕКОНОМСКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ	115
7.1. Степен социјалне (не)једнакости у Републици Србији	120
7.2. Сиромаштво као облик социјалне неједнакости у Србији.....	123
7.2.1. Материјална ускраћеност становништва	126
8. ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СИРОМАШНИХ ГРУПАЦИЈА.....	128
8.1. Рурално становништво	128
8.2. Жене и сиромаштво.....	129
8.3. Етничке мањине и староседелачко становништво.....	132

III ДЕО

УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

1. ОСНОВНИ ФАКТОРИ КОЈИ УЗРОКУЈУ СИРОМАШТВО	134
1.1. Економски фактори.....	134
1.1.1. Неповољна демографска структура као узрок сиромаштва у Србији	134
1.1.2. Незапосленост као основни узрок пораста сиромаштва	138
1.1.2.1. Анализа незапослености у Србији	141
1.1.2.2. Положај жена на тржишту рада	147
1.1.2.3. Незапосленост младих као узрок сиромаштва	150
1.1.3. Утицај процеса глобализације на привредни развој Србије	154
1.1.3.1. Опште карактеристике процеса глобализације	155
1.1.3.2. Економски аспект процеса глобализације	156
1.1.3.3. Положај Србије у светском глобалном окружењу.....	158
1.1.4. Пад прилива страних директних инвестиција	159
1.1.5. Повезаност економске неједнакости и сиромаштва	161
1.1.6. Висина цене хране у односу на примања становништва.....	167
1.2. Социјални фактори.....	174
1.2.1. Пренасељеност и густина популације.....	174
1.2.2. Неједнакост у дистрибуцији ресурса	175
1.2.3. Образовање и писменост као одреднице сиромаштва у националној економији... ..	180
1.2.4. Деградација животне средине и девастација руралних подручја	183
1.3. Политички фактори	188
1.3.1. Централизација политичке моћи	188
1.3.2. Корупција као узрок сиромаштва.....	189
1.4. Екстерни фактори.....	192
1.4.1. Утицај светске економске кризе на привредне токове Србије	192
1.4.2. Историјски аспект као узрок сиромаштва.....	195
1.4.3. Природне катастрофе и губитак инфраструктуре	197
1.4.4. Грађански рат и миграција српског становништва	199
2. ЕКОНОМСКЕ, СОЦИЈАЛНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ СИРОМАШТВА	201
2.1. Економске последице сиромаштва	201
2.1.1. Смањење привредних активности као кључна последица сиромаштва.....	201
2.1.2. Пад животног стандарда у условима сиромаштва	204
2.1.3. Неједнакост и економске перформансе	208
2.2. Социјалне последице сиромаштва	215

2.2.1. Доступност здравствених услуга	215
2.2.2. Ускраћеност егзистенцијалних потреба као последица сиромаштва	218
2.2.3. Нарушавање здравља одређене популације	220
2.2.4. Доступност образовању	221
2.3. Политичке последице сиромаштва	223

IV ДЕО

МОГУЋНОСТИ РЕШАВАЊА ПРОБЛЕМА СИРОМАШТВА

1. НЕОПХОДНОСТ ДЕФИНИСАЊА НОВОГ МОДЕЛА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ.....	225
2. СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ И ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ.....	229
2.1. Бржи и динамичнији привредни раст	230
3. КОНЦИПИРАЊЕ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ФУНКЦИЈИ СМАЊЕЊА СИРОМАШТВА	240
3.1. Пораст запослености као кључни фактор за смањење сиромаштва.....	241
3.2. Реформа система образовања	248
3.2.1. Ускладити систем образовања са потребама привреде	249
3.3. Реализација програма и спровођења мера социјалне политике предвиђене стратегијом за смањење сиромаштва.....	251
3.3.1. Реализација програма социјалне помоћи у Србији	257
3.3.2. Висина социјалне помоћи	260
3.3.3. Утицај социјалног програма на смањење сиромаштва у Србији	263
3.3.4. Новчана социјална помоћ у овиру новог законског решења	264
4. ПРИБЛИЖАВАЊЕ СРБИЈЕ ЦИЉЕВИМА СТРАТЕГИЈЕ ЕВРОПА 2020 У ОБЛАСТИ СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ ИСКЉУЧЕНОСТИ	267
ЗАКЉУЧАК	271
ЛИТЕРАТУРА	285
БИОГРАФИЈА	296

АПСТРАКТ

Сиромаштво је веома сложен, мултидимензионални, дуготрајан и готово у сваком друштву присутан феномен. Проблем сиромаштва не треба само схватити као недостатак материјалних ресурса и ниских прихода са којима се не могу задовољити основне животне потребе. Сиромаштво је много комплекснији проблем. Сиромаштво као и неједнакост има и суштински и функционални значај. Оно је важно само по себи (као појава коју треба сузбијати), али и због ефеката које има на целокупну привреду, на друге облике економског и социјалног функционисања. Сиромаштво доводи до неефикасности различитих врста и рађа социјалну нестабилност и представља препреку на путу унапређивања вишег животног стандарда тј. квалитетнијег живота. Савремени приступ сиромаштва укључује и социјалну искљученост као процес којим појединци и групе бивају истиснути из економског, политичког, социјалног, културног или друштвеног система преко којих се интегришу у друштво. Треба истаћи да су и сиромаштво и неједнакост, као и социјална искљученост, специфични, за одређена подручја, за одређене групе, домаћинства као и за појединце.

Полазећи од различитих теоријских и емпиријских резултата, предмет истраживања у докторској дисертацији је анализа стања, узрока и последица сиромаштва у нашој земљи. На бази свега тога је могуће указати на могућности решавања тог сложеног проблема путем одређених програма и мера за сузбијање сиромаштва и социјалне искључености.

Посебна пажња је посвећена моделима и критеријумима за мерење сиромаштва и економске неједнакости, као што су стопа сиромаштва, Лоренцова крива, Гини коефицијент итд. На бази линеарног регресионог модела утврђена је корелација економског раста и стопе сиромаштва тј. на основу добијених резултата дошло се до закључка да економски раст делује у правцу смањења сиромаштва што је и основни циљ дисертације. Једном речју убрзанији привредни раст и развој у ширем смислу умногоме ће допринети порасту запослености, тј. порасту животног стандарда, а самим тим и смањењу сиромаштва.

Кључне речи: сиромаштво, неједнакост, социјална искљученост, привредни раст, незапосленост, материјална депривација, бруто домаћи производ, животни стандард

ABSTRACT

Poverty is a complex, multi-dimensional, time-consuming phenomenon that is present in almost every society. The problem of poverty can not be only understood as a lack of material resources and low income with which the basic needs cannot be met. Poverty is much more complex problem. Poverty as well as inequality has the sessential and functional significance. It is important by itself (as a phenomenon to be combated), but also because of the effects it has on the overall economy, the other forms of economic and social functioning. Poverty leads to inefficiency of various types and it generates social instability and represents an obstacle in the way of improving the higher standard of living that is quality of life. Modern approach relating to poverty includes social exclusion as a process by which individuals and groups are being extruded from economic, political, social, cultural or social system through which they integrate into society. It should be emphasized that both poverty and inequality as well as social exclusion are specific for certain areas, groups, households and individuals.

Starting from different theoretical and empirical results, the research subject of the doctoral dissertation is to analyze the situation, causes and consequences of poverty in our country. Based on all this, it is possible to point to the possibilities of solving this complex problem through specific programs and measures for combating poverty and social exclusion.

Special attention has been paid to models and criteria for measuring poverty and economic inequality, such as the poverty rate, Lorenz curve, Gini coefficient, etc. The correlation of economic growth and poverty rate was determined based on a linear regression model ie. on the basis of these results it was concluded that economic growth is working towards poverty reduction which is the main aim of the dissertation. In a word, the accelerated economic growth and development in the wider sense will greatly contribute to increasing employment, ie. living standard, and thus it will cause the poverty reduction.

Keywords: poverty, inequality, social exclusion, economic growth, unemployment, material deprivation, gross domestic product, standard of living

СПИСАК ГРАФИКОНА

Графикон 1. Функционална и персонална расподела	11
Графикон 2. Кузњецова крива.....	19
Графикон 3. Тренд сиромаштва на глобалном нивоу, 1990-2015.....	54
Графикон 4. Регионална дистрибуција сиромаштва 2008-2014., у %.....	79
Графикон 5. Стопа ризика од сиромаштва, 2012-2014. године	82
Графикон 6. Анкетна незапосленост у периоду од 2006. до 2014. године.....	102
Графикон 7. Стопе запослености, активности и незапослености за жене и мушкарце ЕУ	110
Графикон 8. Запосленост према годинама старости	113
Графикон 9. Кретање реалног БДП-а у Србији, у периоду 2001-2014. година	120
Графикон 10. Стопе раста становништва	122
Графикон 11. Стопе субјективног сиромаштва (одговори испитаника на питање: Како “састављате крај с крајем”?).....	127
Графикон 12. Стопа ризика од сиромаштва према статусу на тржишту рада у Србији, у 2014. години	139
Графикон 13. Статус активности упоредно земље ЕУ 28 и млади у Србији 2015 (у %).....	152
Графикон 14. Статус активности – упоредно земље региона 16 до 25 година (у %).....	153
Графикон 15. Вредност Гини коефицијента, 2012-2014.....	166
Графикон 16. Однос највишег и најнижег квинтала (однос 80/20).....	166
Графикон 17. Однос просечне месечне зараде и Просечне потрошачке корпе.....	172
Графикон 18. Однос просечне месечне зараде и Минималне потрошачке корпе.....	172
Графикон 19. Стопа ризика од сиромаштва према густини насељености у Србији, у 2014. години, у %	174
Графикон 20. Стопа ризика од сиромаштва у зависности од нивоа образовања, у 2014. години	181
Графикон 21. Незапослена лица према степену стручног образовања.....	182
Графикон 22. Индекс перцепције корупције.....	191
Графикон 23. Реални раст БДП: остварена стопа и дугорочни тренд (у %)	204
Графикон 24. Процент деце корисника социјалне помоћи у односу на укупан број корисника према старости, у периоду 2012-2014. године, у %	206
Графикон 25. Бруто домаћи производ по становнику, 2000-2014. година (current international USD, PPP)	207

Графикон 26. Самопроцена здравља становништва са 15 и више година старости према квантилима потрошње по домаћинству.....	216
Графикон 27. Просечан годишњи износ за укупне трошкове здравствене заштите по глави становника, Србија 2013.....	217
Графикон 28. Удео месечних прихода који одлази на укупне трошкове здравствене заштите по глави становника, Србија, 2013.....	218
Графикон 29. Очекивана дужина живота у изабраним европским земљама у 2005. и 2013. години.....	221
Графикон 30. Очекиване и просечне године школовања у 2014. години.....	222
Графикон 31. Остварена и пројектована стопа незапослености, у %.....	247
Графикон 32. Укупан број корисника социјалне заштите (15 и више година) у %, 2014. година према степену образовања.....	251

СПИСАК СЛИКА

Слика 1.	Лоренцова крива	13
Слика 2.	Лоренцова крива - типологија обogaћивања традиционалног сектора (побољшана расподела дохотка).....	14
Слика 3.	Лоренцова крива - типологија обogaћивања модерног сектора (погоршана расподела дохотка)	15
Слика 4.	Промена Лоренцове криве у типологији повећаног раста модерног сектора.....	15
Слика 5.	Израчунавање Гини коефицијента	16
Слика 6.	Социјална неједнакост	115
Слика 7.	Утицај доходне (не)једнакости на привредни раст	117
Слика 8.	Повећање/смањење броја становника, 2002-2011. године	135
Слика 9.	Укупно становништво према полу и старости, 2011. година	136
Слика 10.	Лоренцова крива	164
Слика 11.	Структура просечне потрошачке корпе.....	173
Слика 12.	Структура просечне потрошачке корпе.....	173
Слика 13.	Економски развој и социјално-еколошки услови живота – загађење SO ₂ , честицама, проценат становништва без адекватних санитарнија и без исправне воде	184
Слика 14.	Кретање економског раста и стопе сиромаштва у Србији	231
Слика 15.	Зависност економског раста и стопе сиромаштва	233
Слика 16.	Оцењени модел и стварно кретање	235
Слика 17.	Q-тест аутокорејације.....	235
Слика 18.	Breusch-Godfrey тест аутокорејације.....	236
Слика 19.	Нормалност резидуала	236
Слика 20.	Breusch-Pagan-Godfrey тест хетероскедастичности	236
Слика 21.	Стабилност модела	237
Слика 22.	Основни показатељи сиромаштва и социјалне искључености, у %.....	268

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1. Стране директне инвестиције - приливи у периоду од 2006. до 2013. (у милионима америчких долара)	25
Табела 2. Земље са највећим оствареним GNI у 2013. години.....	27
Табела 3. Очекивани тренд процеса глобализације до 2027. године (према вредности стварања светског ГДП у 000 млрд \$).....	28
Табела 4. Сиromаштво и социјална искљученост	35
Табела 5. Концептуализација сиromаштва и социјалне искључености	39
Табела 6. Показатељи који се користе за израчунавање MPI.....	52
Табела 7. Екстремно сиromаштво у свету, у периоду од 1990. до 2015. године, у % и милионима.....	53
Табела 8. Димензије и индикатори социјалне искључености	59
Табела 9. Сиromаштво у Србији, 2006-2010. године.....	64
Табела 10. Процент сиromашних према типу домаћинства.....	66
Табела 11. Сиromаштво према типу домаћинства, 2011. година, у %	67
Табела 12. Сиromаштво према полу, 2011. година, у %.....	69
Табела 13. Сиromаштво у Србији, 2012. година	70
Табела 14. Сиromаштво у Србији, 2013. година	72
Табела 15. Процент сиromашних према годинама старости	74
Табела 16. Процент сиromашне деце и одраслих.....	74
Табела 17. Сиromаштво деце и одраслих, 2013. год., у %	74
Табела 18. Процент сиromашних према образовању носиоца домаћинства	75
Табела 19. Сиromаштво према школској спреми носиоца домаћинства, 2013. год., у %.....	75
Табела 20. Сиromаштво према статусу носиоца на тржишту рада, 2013. год., у %	76
Табела 21. Сиromаштво у Србији у периоду од 2008. до 2014. године.....	78
Табела 22. Показатељи релативног сиromаштва и неједнакости.....	80
Табела 23. Сиromаштво у Србији према годинама старости и полу, %.....	80
Табела 24. Стопа ризика од сиromаштва према типу домаћинства, %	81
Табела 25. Стопа ризика према полу, годинама, типу домаћинства и статусу на тржишту рада, у 2014. години	83
Табела 26. Стопа материјалне депривације и изразите материјалне депривације, 2012-2014.....	84

Табела 27. Процент људи који живе у домаћинствима са веома ниским интензитетом рада, 2012-2014.....	85
Табела 28. Регионални аспект сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007. година.....	94
Табела 29. Процент сиромаштва у Србији према типу насеља (апсолутна линија сиромаштва) у периоду од 2008-2010. године.....	95
Табела 30. Сиромаштво по регионима Србије у 2011. години.....	96
Табела 31. Сиромаштво, урбано и остало, 2012. година.....	96
Табела 32. Сиромаштво по регионима Србије у 2012. години.....	97
Табела 33. Сиромаштво по регионима Србије, 2013. година.....	99
Табела 34. Гини коефицијент у Србији, 2011-2013. године.....	100
Табела 35. Незапосленост и раст БДП.....	103
Табела 36. Кретања на тржишту рада Републике Србије од 2005. до 2010. (у хиљадама).....	104
Табела 37. Анкетна незапосленост.....	105
Табела 38. Незапосленост у периоду од 2011.-2014. године.....	106
Табела 39. Стопе активности, запослености, неактивности и незапослености.....	107
Табела 40. Радна активност становништва старог 15 и више година према старости.....	108
Табела 41. Укупна незапосленост и незапосленост жена.....	109
Табела 42. Стопа незапослености по половима.....	110
Табела 43. Стопе: активност, запосленост, незапосленост и неактивност младих (од 15 до 24 године) у Републици Србији 2014.	112
Табела 44. Регионални БДП Републике Србије и учешће појединих региона у 2014.....	121
Табела 45. Вредности Гини коефицијента у 2014. у Републици Србији, ЕУ-29 и земљама из окружења.....	123
Табела 46. Динамика кретања сиромаштва у Републици Србији у периоду 2008-2013. године.....	124
Табела 47. Карактеристике сиромаштва у Србији у 2014. години.....	124
Табела 48. Структура сиромашних према годинама старости и школској спреми.....	125
Табела 49. Показатељи материјалне ускраћености у 2015. години, у %.....	126
Табела 50. Кретања на тржишту рада Републике Србије од 2006. до 2010. године (у хиљадама).....	142
Табела 51. Анкетна незапосленост.....	143
Табела 52. Основни показатељи тржишта рада у 2014. и 2015. години.....	145
Табела 53. Стопе активности, запослености, неактивности и незапослености.....	145
Табела 54. Незапослена лица у Републици Србији.....	146
Табела 55. Незапослена лица у Републици Србији.....	146
Табела 56. Основни макроекономски индикатори Републике Србије 2016.....	147
Табела 57. Укупна незапосленост и незапосленост жена.....	148
Табела 58. Стопа незапослености по половима.....	149

Табела 59. Стопе – активност, запосленост, незапосленост и неактивност младих (15-24) у републици Србији 2014.	151
Табела 60. Нето СДИ, у милионима евра.....	160
Табела 61. Преглед кретања куповне моћи у Републици Србији у периоду: јануар 2008. – децембар 2016. године	170
Табела 62. Куповне моћи по градовима и регионима рангираним према зарадама у односу на просек Републике Србије	171
Табела 63. Образовна структура становништва по попису из 2011.	182
Табела 64. Основни индикатори макроекономских кретања 2009-2014.....	195
Табела 65. Основни макроекономски индикатори у Србији	203
Табела 66. Сиромаштво Републике Србије у 2014. години	212
Табела 67. Сиромаштво по регионима Републике Србије у 2014. години	213
Табела 68. Сиромаштво према старости у 2014. години.....	213
Табела 69. Сиромаштво деце и одраслих у 2014. години	214
Табела 70. Показатељи материјалне ускраћености у 2015. години, у %.....	215
Табела 71. Квалитет исхране са географског, демографског и социо-економског аспекта	219
Табела 72. Дескриптивна статистика варијабли	232
Табела 73. Оцењени регресиони модел.....	234
Табела 74. Пројекција основних макроекономских показатеља Републике Србије	238
Табела 75. Корисници социјалне заштите, 2014. година	261
Табела 76. Новчана давања и услуге на националном нивоу, број корисника, месечни износи и годишњи удео расхода у БДП-у, 2013.	262
Табела 77. Кретање апсолутног сиромаштва становништва у Републици Србији 2007-2014.	263

УВОД

Сиромаштво је проблем са којим се суочава велики број земаља, без обзира на ком се нивоу развијености налазе. Такође, може се констатовати да је сиромаштво вишедимензионални феномен који, поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба, подразумева и аспекте везане за људска права, као што су: немогућност запошљавања, неодговарајући стамбени услови и неадекватни приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама. Са ширим схватањем сиромаштва преплиће се и концепт социјалне искључености, који представља савремени приступ сиромаштву. Социјална искљученост подразумева не само материјално или новчано сиромаштво, већ, пре свега, и социјално, културно, политичко и остале видове сиромаштва. Пад животног стандарда становништва и раст сиромаштва у Србији су последица значајног смањења привредних активности. Сигурно је и то да је проблем сиромаштва додатно заоштрен утицајем глобалне економске кризе.

Схватања о сиромаштву су еволуирала током времена. Евидентно је да се дефиниција тог појма стално шири, обухватајући нове димензије и покривајући нове садржине. У почетку, сиромаштво се сводило на материјалну оскудицу, која се изражавала преко дохотка или потрошње. Овај приступ је био карактеристичан за класичну студију сиромаштва, али се задржао и све до данас. Током осамдесетих и деведесетих година прошлог века сам појам сиромаштва је обогаћен новим аспектима, као што су низак ниво образовања и здравља. У последње време, са стицањем додатних знања о сиромашнима, у обзир су узете и друге димензије овог феномена, пре свега: рањивост на ризике различитих врста (ратови, болести, економске кризе, природне катастрофе) од којих сиромашни немају адекватну заштиту, као и недостатак политичке моћи, односно немогућност сиромашних да се огласе и утичу на одлуке које су битне за њихов живот. Ширење дефиниције сиромаштва неминовно се одразило на начин његовог мерења, али и на стратегију борбе против тог проблема.

Сиромаштво је по својој природи мултидимензионално, при чему некономске димензије играју значајну улогу у савременој интерпретацији овог појма. Садржина сваке

димензије сиромаштва је разноврсна, а не униформна. Једном речју, ради се о феномену са много „лица“, која се мењају током времена и од места до места.

Сиромаштво је феномен који мора да се сагледава преко скупа различитих показатеља. Наиме, сиромаштво не укључује само материјалну депривираност (недостатак материјалних средстава), већ представља вишеструке депривираности која могу имати многа обележја. У том смислу, аспектима сиромаштва се могу сматрати и неодговарајуће могућности школовања, лоши услови рада или недостатак моћи. Ни један од поменутих аспеката не мора бити директно повезан са приходима појединаца. Али, сваки од њих имплицира да су, уколико желимо да уклонимо сиромаштво, преко потребне шире промене, а не само повећање прихода најсиромашнијим члановима друштва.

Имајући у виду да је сиромаштво комплексан појам, то у великој мери отежава његову квантификацију. Мерење сиромаштва има за циљ да укаже на озбиљност тог проблема и на националном и на глобалном плану, као и да омогући праћење резултата који се постижу у његовом решавању. **Предмет истраживања** ове докторске дисертације је анализа стања, узрока и последица сиромаштва у Републици Србији, у једном оптималном временском хоризонту посматрања и, на основу тога, разматрање могућности решавања датог проблема путем одређених програма и мера за сузбијање сиромаштва и социјалне искључености.

Полазећи од дефинисаног предмета истраживања, **основни циљ** докторске дисертације је сагледавање основних узрока који су условили сиромаштво и социјалну искљученост у Србији, као и утврђивање неопходних мера и активности за решавање ових проблема. **Изведени циљ** овог рада је да покаже да у борби против сиромаштва значајну улогу има како држава, тако и неке друге организације и институције, али и сами појединци који припадају некој од ових категорија становништва.

У складу са дефинисаним предметом и циљем истраживања, **основне хипотезе** од којих се полази, и чијом верификацијом током истраживања и анализе емпиријских података, треба доћи до релевантних закључака су следеће:

Хипотеза 1: Имајући у виду чињеницу да је сиромаштво у Србији мултидимензионално узроковано и вишедимензионална испољена појава, оно се једино може смањити ако се сагледају стварни узроци његовог настајања и уколико се делује превентивним мерама.

Хипотеза 2: Постоји спрега између стопе економског раста и смањења сиромаштва.

Хипотеза 3: Стабилност економско-политичког система и ефикасност регулаторног оквира имају позитиван утицај на смањење стопе сиромаштва.

Хипотеза 4: Уколико се жели да повећа квалитет живота у Србији, неопходно је стратегијама и мерама смањити ниво сиромаштва и социјалне искључености најизраженијих категорија становништва.

Дефинисани предмет и циљеви истраживања, као и постављене научне хипотезе, определиле су структуру докторске дисертације која се, поред увода и закључка, састоји из четири логично повезане целине.

У првом делу докторске дисертације, под насловом „*Теоријски приступ проблему сиромаштва*“ биће објашњени односи економског развоја и неједнакости у расподели. Како се сиромаштво манифестује кроз низак ниво националног дохотка по становнику, то за последицу има низак ниво потрошње роба и услуга по становнику. Разумљиво, саставни делови сиромаштва су висок ниво незапослености, низак ниво образовања, низак ниво здравствене заштите, итд. Једном речју, сиромаштво се огледа у немогућности сиромашних да партиципирају у доношењу најразличитијих одлука, које су од несумњивог значаја за њихов живот.

Сиромаштво, као и неједнакост, има своју суштинску (унутрашњу) вредност, али и свој функционални значај. Оно је важно само по себи (као појава коју треба сузбијати из етичких разлога), али и због ефеката које има на целокупну привреду, на друге облике економског и социјалног функционисања.

У првом делу биће приказани и критеријуми за мерење економске неједнакости. У економији развоја, ниво неједнакости у расподели дохотка у оквиру националне економије или шире, мери се помоћу Лоренцове криве. Помоћу овог графичког инструментарија биће анализиран степен неједнакости у расподели дохотка.

У наставку првог дела биће анализирано сиромаштво и социјална искљученост, У оквиру овог дела биће наведене различите дефиниције сиромаштва и социјалне искључености. Услед еволуције различитих схватања и приступа сиромаштву, често су се поистођивали појмови „сиромаштво“ и „социјална искљученост“. У овом делу посебна пажња биће усмерена на појмовно дефинисање и сиромаштва и социјалне искључености, као и на њихову различитост и на њихову повезаност. Сигурно је да су схватања о сиромаштву еволиурала током времена. Евидентно је да се дефиниција тог појма стално ширила, обухватајући нове димензије и покривајући нове садржаје. Сиромаштво је мултидимензионално по својој природи, при чему некономске димензије играју значајну

улогу у савременој интерпретацији овог појма, тако да је садржина сваке димензије сиромаштва разноврсна, а не униформна.

Имајући у виду чињеницу да је сиромаштво комплексан појам, који укључује бројне и разноврсне димензије, отуда је и отежана његова квантификација. У раду ће посебна пажња бити посвећена мерењу сиромаштва и социјалне искључености, где ће бити више речи о квантитативним и квалитативним индикаторима и показатељима сиромаштва и социјалне искључености. Мерење сиромаштва, пре свега има за циљ да укаже на озбиљност тог проблема, како на националном тако и на глобалном нивоу.

Други део докторске дисертације, под насловом „*Анализа проблема сиромаштва у Републици Србији*“, биће посвећен кретању сиромаштва у Србији у једном оптималном временском хоризонту. Узимајући у обзир критеријуме за одређивање сиромаштва у Србији, анализираће се и различити профили сиромаштва, односно проценат сиромашних, у зависности од типа насеља, домаћинства, проценат сиромашних према годинама старости и проценат сиромашних према образовању. У другом делу биће анализирани и најугроженије категорије становништва. Даља анализа ће бити фокусирана на регионални аспект сиромаштва у Србији. Нажалост, регионалне разлике српске привреде су се продубиле, а очигледно је да се стално те диспропорције увећавају између развијених и неразвијених подручја, што условљава и пораст стопе сиромаштва у неразвијеним подручјима. У оквиру анализе регионалног аспекта сиромаштва у Србији, биће речи и о основним карактеристикама тржишта рада у Србији, као и о регионалном аспекту тржишта рада. Поред регионалних неједнакости, анализираће се и социјална неједнакост, имајући у виду да је у нашој земљи дошло до великих социјалних разлика у транзиционом процесу који још траје. Посебна пажња биће усмерена на очекивано трајање живота, стопу укупног фертилитета, коефицијент старосне зависности, неједнакост у расподели дохотка, квалитет образовања, као и социјалну искљученост у Србији. Размотриће се у оквиру социјалне искључености у Србији показатељи социјалне искључености, као и социјална искљученост у сеоским подручјима. Нагласак ће бити стављен и на положај младих у систему социјалне заштите у Србији.

У оквиру *трећег дела* докторске дисертације, под насловом „*Узроци и последице пораста сиромаштва*“ биће анализирани основни фактори који узрокују сиромаштво, као и економске, социјалне и политичке последице сиромаштва. Постоји велики број фактора који узрокују сиромаштво. Они су различите природе и са различитим интензитетом утичу на пораст сиромаштва. Кључни фактори који узрокују сиромаштво и на које ће бити усмерена посебна пажња у раду јесу, пре свега, економски фактори. У оквиру економских фактора треба истаћи да је незапосленост основни узрок пораста

сиромаштва. Поред незапослености, један од узрока сиромаштва је утицај процеса глобализације на привредни развој Србије. У оквиру овог узрока, посебна пажња биће посвећена: општим карактеристикама процеса глобализације, економском аспекту процеса глобализације, као и положају Србије у светском економском окружењу. Такође ће бити разматран и пад прилива страних директних инвестиција. Сигурно је да без инвестиција и улагања нема пропульзивнијег привредног раста, а без економског раста нема ни веће запослености, ни вишег животног стандарда.

Поред економских фактора, у раду ће посебна пажња бити посвећена и социјалним факторима, који обухватају: пренасељеност и густину популације у појединим подручјима, неједнакост у дистрибуцији ресурса, образовање и писменост као одреднице сиромаштва у националној економији, и деградацију животне средине и девастацију руралних подручја. Анализираће се и политички фактори као узрочници пораста сиромаштва, са посебном пажњом на централизацију политичке моћи, као и на постојање корупције у нашем друштву.

Поред економских, социјалних и политичких фактора, сиромаштво често узрокују и екстерни фактори. У оквиру тих екстерних фактора, посебна пажња ће бити посвећена: утицају светске економске кризе на привредне токове Србије, историјском аспекту као узроку сиромаштва, природним катастрофама и губитку инфраструктуре, као и грађанском рату и миграцијама становништва.

Поред узрока, централно место трећег дела заузимају економске, социјалне и политичке последице сиромаштва. Како би се указало на економске последице сиромаштва, у раду ће бити разматрано: смањење привредних активности, пад животног стандарда и продубљивање неједнакости. Такође ће бити анализирани и социјалне последице сиромаштва, а у оквиру њих доступност здравствених услуга, ускраћеност егзистенцијалних потреба, нарушавање здравља одређене популације, доступност образовању, итд.

Четврти део, под насловом „*Могућности решавања проблема сиромаштва*“ биће усмерен на анализу стратешких циљева и праваца развоја Србије, као и на неопходност дефинисања новог модела привредног развоја Србије. У оквиру стратешких циљева, посебну пажњу ће имати бржи и динамичнији привредни раст, јер без пропульзивнијег раста и развоја нема ни раста животног стандарда, а самим тим ни ублажавања проблема сиромаштва. Значајна пажња у оквиру четвртог дела докторске дисертације биће посвећена конципирању економске политике у функцији смањења сиромаштва, са посебним нагласком на пораст запослености као кључном фактору за смањење сиромаштва. Такође ће бити речи и о анализи реформе система образовања, а у

оквиру ће посебан нагласак биће стављен на неопходност усклађивања система образовања са потребама привреде. Да би се смањило сиромаштво у Србији, неопходна је реализација програма и спровођење мера социјалне политике предвиђене стратегијом за смањење сиромаштва. У оквиру предвиђене стратегије, посебна пажња биће посвећена реализацији програма социјалне помоћи у Србији, висини социјалне помоћи, таргетираности и ефикасности система социјалне помоћи, итд. И, на самом крају четвртог дела, у раду ће бити елаборирано приближавање Србије *Стратегији Европа 2020* у области сиромаштва и социјалне искључености.

Сходно постављеном предмету и циљу научног истраживања, као и основним научним хипотезама, а полазећи од савремених сазнања из области економске науке, истраживање ће се базирати на различитим методама, техникама, научним процедурама и различитим алатима научно-истраживачког рада. С тим у вези, примена квалитативне и квантитативне методологије имаће значајно место у докторској дисертацији.

Циљ *квалитативне методологије* је појмовно одређење и описивање основних елемената у оквиру посматраног проблема, применом дескриптивне анализе. Сврха овог приступа јесте да се постави теријска основа за емпиријску проверу научних хипотеза. Процес теоријске поставке проблема биће реализован и применом метода анализе и синтезе, индукције и дедукције, са циљем да се, полазећи од појединачних претпоставки, апстракцијом и генерализацијом дефинишу општи закључци значајни за разумевање проблема. Такође, биће коришћене компарације, у циљу поређења алтернативних ставова који се срећу у релевантној литератури из предметне области.

У облику *квантитативне методологије*, у раду ће бити примењени различити математички модели и статистичко-економетријски методи. Математички модели ће бити коришћени за извођење релација између посматраних варијабли. Биће примењени и различити статистичко-економетријски методи: параметарски и непараметарски коефицијенти корелације, тестови јединичног корена, тј. стационарности временских серија, векторска ауторегресија. Циљ примене поменутих метода је утврђивање степена статистичке повезаности и тестирања узрочности између показатеља сиромаштва и економског раста и развоја.

Током истраживања биће коришћена релевантна домаћа и страна литература, фокусирана на теоријско и емпиријско истраживање релацијских односа узрока и последица сиромаштва, с једне стране, и могућности решавања тог проблема (брже стопе привредног раста и животног стандарда), с друге стране. Треба истаћи чињеницу да ће се у раду користити и секундарни извори података, као што су штампане публикације, интернет презентације и базе података домаћих и међународних институција, као што су

Републички завод за статистику, Народна банка Србије, Светска банка, Међународни монетарни фонд и др. Да би рад био што рељефнији и да би резултати истраживања били приказани на што квалитетнији начин, у дисертацији ће, поред адекватне научне терминологије, бити коришћени и шематски и графички прикази са одређеним елаборацијама.

I ДЕО

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ СИРОМАШТВА

1. СИРОМАШТВО, МАТЕРИЈАЛНА ДЕПРИВАЦИЈА И НЕЈЕДНАКОСТ У РАСПОДЕЛИ
2. СИРОМАШТВО И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ

1. СИРОМАШТВО, МАТЕРИЈАЛНА ДЕПРИВАЦИЈА И НЕЈЕДНАКОСТ У РАСПОДЕЛИ

Сиромаштво је проблем са којим се суочава велики број земаља, без обзира на ком се нивоу привредне развијености налази. Такође, може се констатовати да је сиромаштво вишедимензионални феномен који, поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба, подразумева и аспекте везане за људска права, као што су: немогућност запошљавања, неодговарајући стамбени услови, неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим и комуналним услугама итд. Једном речју, сиромаштво је врло комплексан и сложен проблем.

Према дефиницији Светске банке, сиромаштво је „изразито лишавање благостања“. Конвенционални поглед повезује благостање првенствено са расположивим добрима, па се сиромашнима сматрају они који немају довољан доходак да би били изнад прага сиромаштва. Међутим, овај приступ сиромаштву не даје одговор на питање зашто је неко сиромашан, као ни одговор на питање коме прети опасност да постане сиромашан. Ако се сиромаштво посматра само као недостатак материјалних добара, што је суштина конвенционалног погледа на сиромаштво, тада ни борба против њега не може бити свеобухватна ни успешна. Због тога су се јавили бројни други погледи на феномен сиромаштва.¹

Економисти дефинишу сиромаштво најчешће као немогућност да се постигне одређени животни стандард. Примера ради, Раваљон (Ravallion, 1989) сматра да сиромаштво постоји у одређеном друштву када једна или више особа не може да достигне ниво економског благостања за који се сматра да представља прихватљив минимум по стандардима датог друштва. Ова дефиниција указује да је концепт сиромаштва у значајној мери одређен нормама, вредностима и околностима које владају у друштву. Ослањањем на ову дефиницију, било би тешко вршити поређење земаља и

¹ Шуковић, Д. (2010). *Социјални модел Србије у функцији економије сиромаштва и подстицања економског развоја*, Економско-социјална структура Србије, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 444.

друштва због тога што се природа и структура сиромаштва разликују од једног до другог друштва.²

Осврнућемо се на ставове индијског економисте Амартје Сена (Amartya Sen), који је дао веома широку дефиницију сиромаштва, показујући да оно зависи од могућности појединца да партиципира и несметано функционише у друштву. Тако, људи су сиромашни не само зато што немају довољно прихода, већ и због тога што им недостаје образовање, што имају слабо здравље, што су несигурни и немају довољно самопоуздања, што се осећају немоћним, или што немају многа права као што је, рецимо, слобода говора и сл. Овако посматрано, сиромаштво је мултидимензионални проблем и овакав приступ је, заправо, претеча модерног погледа на сиромаштво, који се заснива на истраживању феномена друштвене искључености.

Материјална депривација је релативни показатељ сиромаштва који даје синтетичку информацију о условима живота угроженог становништва. Најчешће се одређује као недостатак неке комбинације добара, без које појединци/домаћинства нису у стању да организују свој свакодневни живот у складу са стандардима који су уобичајени за већину, или велики део становништва у одређеном друштву. Тако дефинисан показатељ омогућава да се сиромаштво неке популације боље разуме него када се посматра само по основу финансијских (доходовних) индикатора, из најмање три разлога. Прво, јер пружа увид у више димензија сиромаштва, а самим тим и у могуће варијације међу особама суоченим са финансијским сиромаштвом. Друго, јер указује на одсуство могућности адекватног задовољења потреба и оних особа (домаћинстава) које се нужно не суочавају и са финансијским сиромаштвом. Треће, јер указује на проблеме у задовољавању елементарних потреба у дужем временском периоду, што доприноси процени дугорочног сиромаштва.³

Економска неједнакост није исто што и сиромаштво. Сиромаштво свакако подразумева постојање економске неједнакости између оних који јесу и оних који нису сиромашни, без обзира на који начин се дефинише сиромаштво (као новчана средства испод одређене линије, животни стандард испод минимално задовољавајућег и сл.). Међутим, економске неједнакости подразумевају неједнакости у приходима или другим економским ресурсима у оквиру целокупне популације. Једноставно речено, економске

² Томић, В. (2007). *Сиромаштво и социјална искљученост – основне дефиниције и индикатори*, Регулаторна комисија за енергетику РС, Требиње, стр. 149-166.

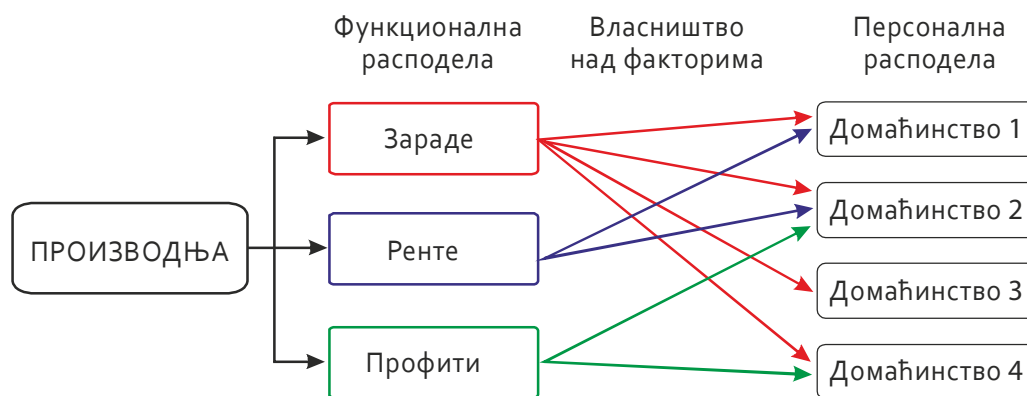
³ Bossert, W. (2009). *Multidimensional poverty and material deprivation*, Society for the Study of Economic Inequality – Working Paper Series, ECINEQ WP, p. 129.

неједнакости постоје између оних који су сиромашни и оних који нису, али постоје и између веома богатих и оних који су мање богати.⁴

Економска неједнакост се најчешће изражава преко две кључне променљиве: богатства и дохотка. Економисти обично праве разлику између ових варијабли образлажући да прва (богатство) представља величину стања (*stock*), док друга има карактер тока (*flow*). Богатство, на синтетички начин, изражава приступ ресурсима који одређена индивидуа има у датом моменту времена. Доходак (умањен за потрошњу), опет, показује за који се износ богатство мења током посматраног временског периода. То је максимална вредност коју једна особа може да потроши у одређеном периоду, а да при том њено богатство остане непромењено.⁵

Посебно треба истаћи да при расподели дохотка није само битно колико појединци зарађују, већ пре свега како долазе до својих прихода. То се може најбоље сагледати на следећем графикону:

Графикон 1: Функционална и персонална расподела

Извор: D. Ray: *Development economics*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1998, p. 172.

Овај график показује да постоје два вида расподеле: функционална и персонална расподела. Та два вида расподеле су међусобно повезана. График врло сликовито показује неједнакост између појединих домаћинстава, јер из различитих извора остварују своје приходе. На пример, извор дохотка домаћинства 1 су зараде (прилагођене степену квалификације) и ренте на бази власништва над земљом. Домаћинство 2 остварује

⁴ Милићевић, Д. (2012). *Гини коефицијент - компаративна анализа*, Макроекономија, Економске анализе, Србија, окружење и међународна економија, доступно на <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/gini-koeficijent-komparativna-analiza/> (02.01.2017.)

⁵ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 163.

приходе из свих извора који проистичу на бази рада, капитала и земље. Међутим, домаћинство 3 приходује само из једног извора, тј. остварује одређену зарату.

Претходни график указује на неједнакости које настају и у функционланог а и у персоналној расподели дохотка.

1.1. Критеријуми за мерење економске неједнакости

Једна од мера коју економисти најчешће користе јесте расподела прихода по величини. Она се једноставно бави појединачним особама или домаћинствима, као и укупним приходима које они имају. Начин на који се приход остварује се не разматра. Оно што је важно јесте колико се зарађује, независно од тога да ли тај приход долази искључиво на основу радног односа или из неких других извора, као што су камата, добит, рента, наслеђе и сл. Локација (урбана или рурална) и професионални извори прихода (пољопривредна производња, трговина, услужне делатности) такође се замeнарују. Економисти и статистичари једном речју анализирају све појединце према њиховим личним примањима од нижих ка вишим, а затим деле укупну популацију у различите групе или величине.

1.1.1. Лоренцова крива

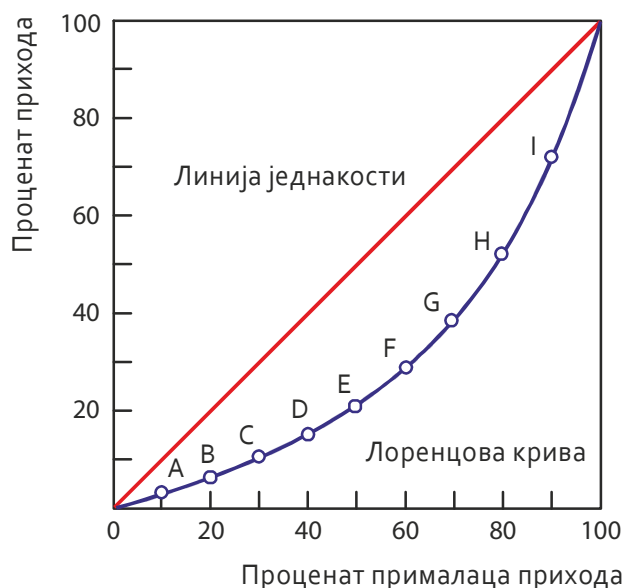
За сагледавање неједнакости у расподели дохотка у литератури служи и инструментариј Лоренцове криве. Макс Лоренц је предложио ову криву 1905. године да би анализирао неједнакост расподеле богатства у различитим земљама у истом временском периоду и унутар једне земље у различитим временским периодима.

На свакој тачки дијагонале проценат примљеног прихода је једнак проценту прихода примаоца, нпр. тачка на пола дужине дијагонале представља 50% прихода који је расподељен на 50% становништва. Тачка на $\frac{3}{4}$ дијагонале значи да би 75% прихода било расподељено на 75% становништва. Другим речима, дијагонална линија на Слици 1. представља апсолутну једнакост у расподели прихода према величини. Свака процентуална група прималаца прихода прима исти проценат од укупног прихода.

Лоренцова крива показује стварни квантитативни однос између процента прималаца прихода и проценат укупног прихода који је зарађен током одређеног обрачунског периода.

Хоризонтална и вертикална оса су подељене на десет једнаких сегмената који одговарају сваком од десет децималних група. Тачка *A* нам показује да 10%

становништва прима испод 5% од укупног прихода, тачка *B* показује да 20% људи прима мање од 10% укупног прихода, а тачка *E* нам показује да 50% популације прима око 20% укупног прихода (Слика1).

Слика 1. Лоренцова крива

Што је линија Лоренцове криве даља од дијагонале која репрезентује апсолутну (савршену) једнакост, већи је степен неједнакости. Због тога што ни једна земља не представља ни савршену једнакост ни савршену неједнакост расподеле дохотка.

1.1.1.1. Лоренцова крива - дуалистички развој

Лоренцова крива се може употребљавати и за анализу модела дуалистичког развоја. Гари Филдс (Gary Fields) разликује три структуриране типологије развоја:⁶

- Типологија раста проширивањем модерног сектора, у оквиру које се двосекторска економија развија проширивањем величине модерног сектора, док се истовремено задржавају исте плате у оба сектора. Ова типологија одговара историјском обрасцу раста развијених западних земаља, а у мањој мери обрасцу раста у земљама попут Јужне Кореје и Тајвана („мали азијски тигрови“).
- Типологија раста обогаћивањем модерног сектора, у оквиру које економија расте, али је тај раст ограничен утврђеним бројем људи у модерном сектору, док број

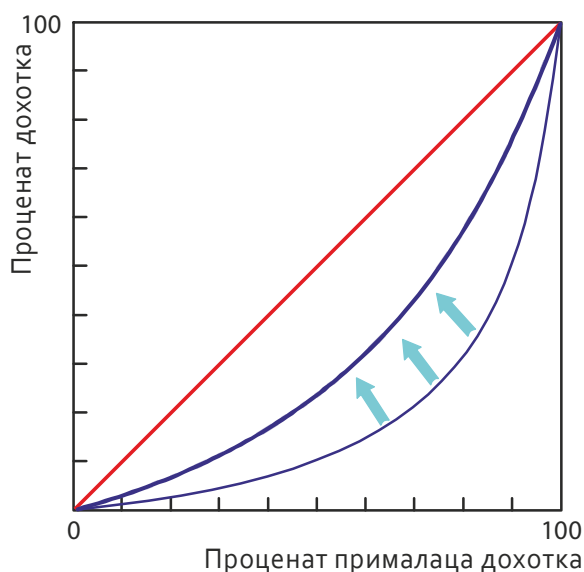
⁶ Todaro, P. M., Smith, C. S. (2006). *Економски развој - девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр. 194-196.

радника и њихове плате остају константне у традиционалном сектору. Ова типологија приказује искуства многих латиноамеричких и афричких земаља.

- Типологија раста обogaћивањем традиционалног сектора, у којој су све предности рада подељене између радника у оквиру традиционалног сектора, с незнатним или никаквим растом у модерном сектору. Овај процес пресликава искуства земаља чије су се политике усредсредиле на остваривање значајнијих смањења у апсолутном сиромаштву, чак и код веома ниских доходака и с релативно ниским стопама раста попут Шри Ланке 60-их и 70-их година прошлог века, и попут регије Керале у југозападној Индији.

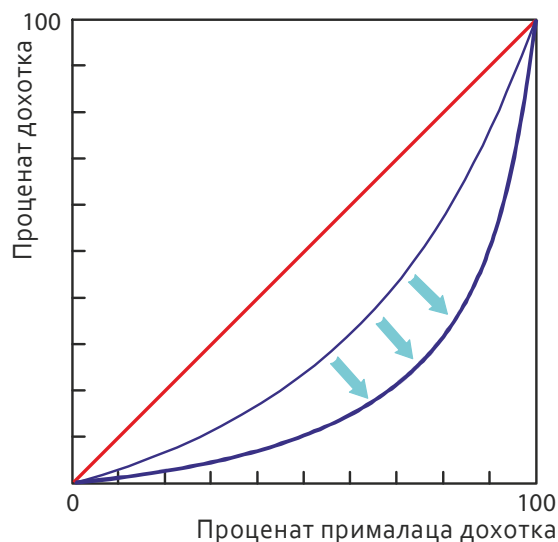
Користећи се овим специјалним случајевима Лоренцове криве, Fields је у стању да покаже ваљаност следећих претпоставки:

- Код типологије обogaћења традиционалног сектора раст резултира већим приходом, већом једнаком релативном расподелом доходака и мањим сиромаштвом. Обogaћење традиционалног сектора узрокује да се Лоренцова крива помера једнако на горе и ближе линији апсолутне једнакости, као на Слици 2.

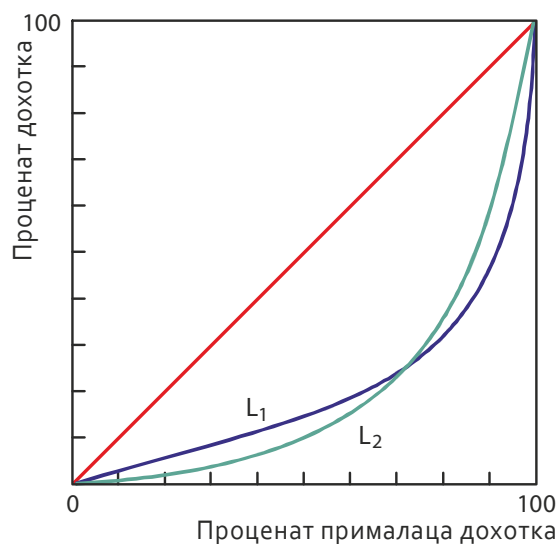
Слика 2. Лоренцова крива - типологија обogaћивања традиционалног сектора
(побољшана расподела доходака)

- Код типологије обogaћења модерног сектора раст резултира већим доходком, мање једнаком релативном прерасподелом доходака и без промена у сиромаштву. Раст обogaћивањем модерног сектора омогућава да се Лоренцова крива помера на доле и даље од линије апсолутне једнакости, као на Слици 3.

Слика 3. Лоренцова крива – типологија обогаћивања модерног сектора (погоршана расподела дохотка)

- У случају раста проширивањем модерног сектора, апсолутни дохоци се повећавају, а апсолутно сиромаштво је смањено, али Лоренцове криве ће се увек укрштати, па с тога се не могу прецизно оценити промене у релативној неједнакости. Она се може побољшати или погоршати. Највероватнији сценарио је да ће се једнакост у почетним фазама погоршати, а затим, у наредним фазама, поправити. Укрштање Лоренцових кривих је представљено Сликаом 4.

Слика 4. Промена Лоренцове криве у типологији повећаног раста модерног сектора

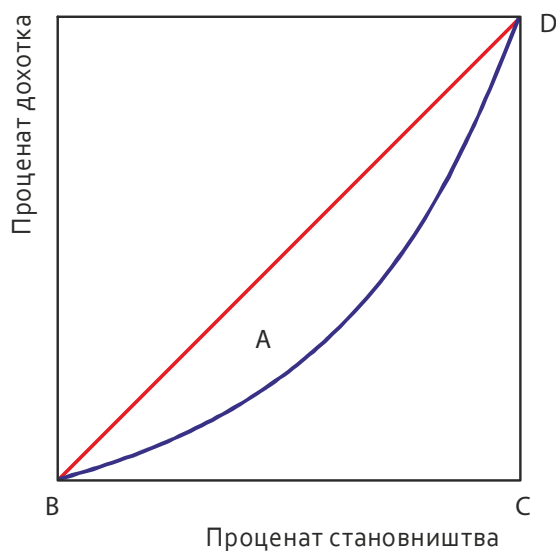
Објашњење укрштања Лоренцових кривих (Слика 4) је следеће: Доходак сиромашних који остају у традиционалном сектору остаје непромењен, али овај доходак

представља само мањи део укупног дохотка тако да нова Лоренцова крива, L_2 , лежи испод старе Лоренцове криве, L_1 . Сваки радник у модерном сектору прима исти апсолутни доходак као што је и раније примао, али је сада део који прима најбогатија доходовна група мањи, тако да Лоренцова крива лежи изнад старе. Негде у средини прерасподеле се стара и нова Лоренцова крива секу.⁷

Ове три типологије често нуде различита предвиђања о томе шта ће се десити с неједнакошћу током економског раста. С обogaћивањем модерног сектора неједнакост ће константно расти, док ће обogaћивањем традиционалног сектора неједнакост константно опадати. Када би се заиста догодио овај структурирани процес развоја, не би постојала забринутост због привременог пораста неједнакости, јер би се у овом случају одржавао процес у оквиру којег би грађани, постепено, постизали доходак који би био изнад линије апсолутног сиромаштва.

1.2.2. Гини коефицијент

Једна од могућих мера неједнакости у расподели дохотка је и Гини коефицијент. Назив је добио по италијанском статистичару који га је први формулисао 1912. године. Гини коефицијент представља меру укупне неједнакости и може заузимати вредности од 0 (савршена једнакост) до 1 (савршена неједнакост). Овај коефицијент представља количник *површине А* и *површине троугла BCD* (Слика 5).

Слика 5. Израчунавање Гини коефицијента

⁷ Todaro, P. M., Smith, C. S. (2006). *Економски развој - девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр. 197-198.

Гини коефицијент за земље са израженом неједнакошћу у расподели прихода углавном се налази између 0,50 и 0,70, док се за земље које имају релативно равномернију расподелу налази између 0,20 и 0,35.⁸

Друга заједничка мера прерасподеле прихода коју користе економисти јесте *функционална расподела или удео фактора у прерасподели прихода*. Ова мера покушава да објасни који је то удео у укупном националном доходу који сваки од фактора производње (земља, радна снага, капитал) остварује. Теорија функционалне прерасподеле прихода истражује проценте које радници примају у целини и упоређује их с процентима укупног прихода који се расподељује у облику ренте, камате и добити.

Постоји обимна литература која се односи на концепт функционалне прерасподеле прихода. Она покушава да објасни приход фактора производње на основу доприноса који тај фактор чини у оквиру производње. Претпоставља се да криве понуде и тражње одређују цену сваког продуктивног фактора. Када се добијене цене помноже са количинама које су искоришћене под претпоставком ефикасности (минималних трошкова) фактора, добијамо вредност за укупно плаћање сваког од фактора.

Међутим, на жалост, важност функционалне теорије је значајно умањена њеном немогућношћу да узме у обзир важну улогу и утицаје нетржишних сила, као што је власт приликом одређивања факторских цена, нпр. улога колективног преговарања између послодаваца и синдиката у одређивању нивоа плата, као и моћ монополиста да манипулишу тржишним ценама у властиту корист.⁹

1.1.3. Кузњецова хипотеза

Један од првих покушаја да се објасни веза између неједнакости и развоја је тзв. Кузњецова хипотеза о инверзној *U* криви, по којој се неједнакости прво повећавају, достижу максималну величину, а затим се смањују у процесу привредног развоја. Симон Кузњец (Simon Kuznets) 1963. године објавио рад у оквиру којег је презентирао закључке до којих је дошао проучавањем 18 земаља, где је потврдио постојање веће неједнакости у недовољно развијеним земљама него у развијенијим земљама.¹⁰

⁸ Todaro, P. M., Smith, C. S. (2006). *Економски развој - девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр. 187.

⁹ Исто, стр. 190.

¹⁰ Ђорђевић, М. (2009). *Привредни развој*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 43.

Резултати његових истраживања су следећи:¹¹

1. У земљама у развоју 5% најбогатијих породица учествује са 30% у укупном дохотку, док је у развијеним земљама учешће најбогатијих од 20 до 25%.
2. Учешће група са нижим дохотком у неким земљама у развоју мање је него у неким развијеним земљама, али су разлике ипак много мање да би покриле неједнакост учешћа најбогатијих.

У почетним етапама привредне неразвијености, паралелно са привредним растом долази до увећања неједнакости у расподели. Са повећањем степена развијености земље (мереног достигнутим нивоом бруто домаћег производа) *per capita* ове неједнакости се смањују.

Заправо, Симон Кузњец указује на то да у раним фазама економског раста расподела дохотка показује тенденцију погоршања, а тек у каснијим фазама се побољшава. Ово виђење се карактерише као Кузњецова крива која је у облику обрнутог латиничног слова *U*.

Постоје разна објашњења зашто се неједнакост може погоршати током раних фаза економског раста. Најчешћи разлози за то се односе на природу структурних промена. Раст у раној фази може бити сконцентрисан у модерном индустријском сектору где је запосленост ограничена, али су зато плате и продуктивност високе.

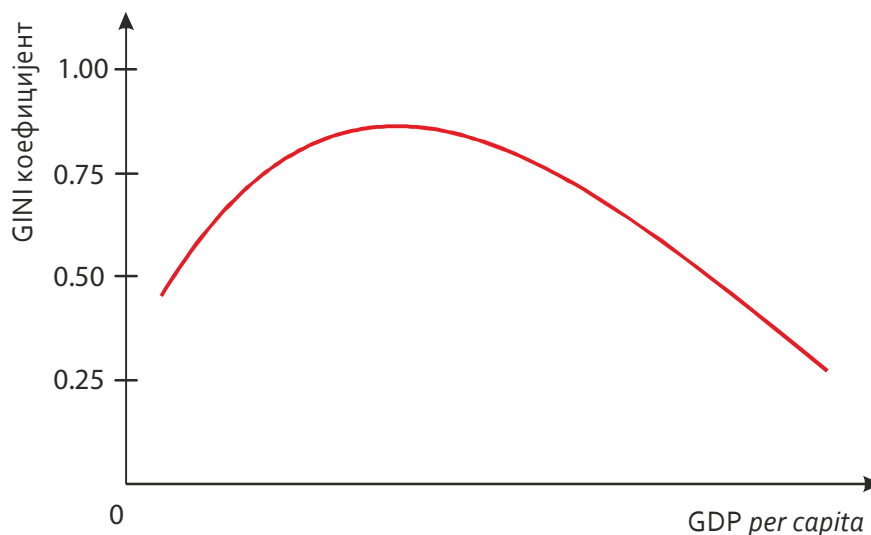
Кузњецова крива настаје сталним процесом раста на основу проширивања модерног сектора, како се земља трансформише из традиционалне у модерну економију. Усмереност на образовање може се најпре повећати у новонасталом модерном сектору где постоји тражња за висококвалификованим кадровима, а потом опасти како се понуда квалификованих радника повећа, а понуда неквалификованих радника смањи.

Може се рећи да данас постоји доста студија случаја и специфичних примера земаља попут Тајвана, Јужне Кореје, Костарике и Шри Ланке који показују да више нивое доходака прати неједнакост у опадању а не у порасту. То зависи од природе процеса развоја сваке појединачне земље.

На основу многобројних истраживања може се закључити да не постоји снажна веза између нивоа *per capita* дохотка и степена концентрације дохотка у оквиру релевантног опсега доходака земаља у развоју. С обзиром да неједнакост није у значајној корелацији са *per capita* дохотком, још увек може постојати слаба нелинеарна корелација,

¹¹ Исто, стр. 43.

као што сугерише хипотеза обрнутог слова U, када се и земље са високим дохотком узму у разматрање.

Графикон 2. Кузњецова крива

На бази претходних чињеница може се закључити да у почетним етапама привредне неразвијености, паралелно са привредним растом долази до увећања неједнакости у расподели. Са повећањем степена развијености земље (мереног достигнутим нивоом бруто домаћег производа) ова неједнакост се смањује. Ово је представљено на Графикону 2.

1.2. Кретање сиромаштва у глобалним оквирима

Глобализација представља крајње комплексан феномен чији се ефекти одражавају готово на све сфере друштвеног и посебно, економског живота. Бројне дефиниције комплекса глобализације, по правилу, акцентирају одређене њене аспекте. Илустрације ради, амерички економиста Џозеф Штиглиц под глобализацијом подразумева чвршћу интеграцију земаља и народа до које се долази смањивањем трошкова транспорта и комуникација, као и рушење вештачких баријера за проток роба, услуга, капитала, знања, а у одређеној мери и људи преко граница.¹² За Ентони Гиденса глобализација је "интензификација друштвених односа на светском плану, која повезује удаљена места на такав начин да локална збивања уобличавају догађаји који су се одиграли километрима

¹² Штиглиц, Џ. (2002). *Противуречности глобализације*, SMB-х, Београд, стр. 23.

далеко и *vice versa*."¹³ Урлих Бек одређује глобализацију у смислу процеса "путем којих транснационални актери са различитим изгледима на моћ, оријентацијама, идентитетима и мрежама пресецају суверене националне државе."¹⁴ Бројне остале дефиниције феномен глобализације одређују као друштвени процес чије су последице раст међународне размене роба, услуга, капитала и технологије, повећање страних инвестиција, експанзија мултинационалних компанија, спектакуларно повећање брзине и волумена финансијских трансакција итд.¹⁵

Једном речју, процес глобализације, без икакве сумње, означава савремени мегатренд који већ неколико деценија дизајнира актуелне привредне токове. Он показује да егзистирање изолованих простора више није могуће и да историјско кретање води у правцу настајања глобалног друштва и глобалне привреде. "Глобализација се мора посматрати као мултидимензионални феномен који ће условити промене у свим областима друштва. Не залазећи у политички аспект овог феномена, може се закључити да је глобализација дугорочна законита економска тенденција којој се не треба супротстављати јер савременом друштву су иманентни процеси повезивања, интернационализма и интеграције на светском нивоу."¹⁶

Глобализација је процес који ствара различите ефекте за центар и периферију, при чему развијене и доминантне економије диктирају правила игре (глобализације) и представљају субјекат, док су неразвијени и немоћни објекат међународних економских збивања и активности. О поменутој констатацији најбоље говори чињеница о абнормалној и невиђеној поларизацији развијености (између појединих земаља и унутар њих) и, следствено томе, маргинализацији већине светског становништва и његовој реколонијализацији.

Ситуација у свету је алармантна, јер светом доминирају неразвијеност, сиромаштво, непотпуна исхрањеност и глад у преко 130 земаља (у тим земљама живи 75% светског становништва, које производе свега 20% светског ДБП), док је с друге стране богатство и моћ концентрисано у свега 30 развијених земаља. Коефицијент неједнакости у расподели светског дохотка 2000. године премашио је однос 100:1. Још већа неједнакост је у расподели личног богатства. По подацима из 2000. године, у рукама

¹³ Енгони, Г. (1998). *Последице модерности*, Филип Вишњић, Београд, стр. 69

¹⁴ Бек, У. (2003). Виртуелни порески обвезници, *Глобализација: мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, стр. 140.

¹⁵ Марцел, Е. (2003). *Монополарни светски поредак*, Београд, стр. 152.

¹⁶ Веселиновић, П. (2006). *Оживљавање привредних активности у условима глобалних економских промена*, Економске теме, бр. 1-2, Ниш, стр. 23-24.

10% најбогатијег становништва сконцентрисано је 85% светског дохотка, док је 40% светског дохотка концентрисано код 1% најбогатијег становништва. Половина светског становништва располаже са једва 1% укупног светског дохотка.¹⁷

Данас више од 70% светског становништва живи у недовољно развијеним земљама. Овај проценат становништва реализује тек нешто више од 10% вредности светског бруто домаћег производа. Са друге, пак, стране, у поседу око четвртине светске популације налази се скоро 88% вредности светске производње, што упућује на огромне диспропорције у достигнутом нивоу економске развијености у савременим условима.¹⁸

Моћне глобалне корпорације, па чак и појединци, располажу већом имовином од већине држава на свету, што јасно указује на хаотично стање дерегулисања и централизовања. Националне границе ишчезавају, а формирају се транснационални монополи. Притом се поништава и деградира суверенитет појединих држава на рачун супранационалне власти војних и економских супер сила.

Док су некада државе егзистирале као владари тржишта, сада је ситуација потпуно супротна, с обзиром да је глобализација временом учинила непожељним традиционалне функције нације-државе, а новонастале промене на глобалном плану увелико ограничавају (ако не и у потпуности укидају) маневарски простор деловања националних држава.¹⁹ Услед глобализације, државама је постало све компликованије да контролишу процесе међусобно зависних ризика.

Неке државе су неуспешне и немају унутрашњи легитимитет, а неке од њих крше права појединаца или група на сопственој територији. Државе су показале, не само да не могу да превазиђу изазове који су у језгру глобалне заједнице (којој су невољно приступиле), већ и да су неефикасне и пристрасне када је у питању испуњавање задатака који им традиционално припадају.

Међутим, нове државе стално настају и наставиће да се појављују све док правила за њихово настајање буду одређивале друге државе, које често злоупотребљавају јединственост свог правног положаја како би оствариле своје уске националне интересе. Управо зато човечанство има велики број држава (које су углавном неразвијене, а њихове

¹⁷ Ђорђевић, М., (2009). *Привредни развој*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 28.

¹⁸ Исто, стр. 29

¹⁹ Петровић, Д. (2004). *Филозофске импликације глобализма и антиглобализма*, www.globalizacija.com, датум приступа: 01.12.2015.

управљачке способности дискутабилне) и мање шансе да постигне договор којим би био решен проблем који превазилази границе њиховог суверенитета.²⁰

1.2.1. Утицај процеса глобализације на кретање неједнакости у оквирима националних економија

У индустријски развијеним земљама присутно је више опречних ставова и мишљења о негативним ефектима глобализације на запосленост и пад најамнина. Постоји могућност да повећан увоз из земаља са ниским најамнинама уништава производна радна места, нарочито у радно-интензивним секторима, и да утиче на неједнакост најамнина. Ерозија радно интензивних послова проузрокује пад тражње за неквалификованим радом, што даље утиче на пад њихових доходака у односу на обученије раднике.

Други извор забринутости се тиче утицаја све већег одлива страних директних инвестиција у привреду са ниским најамнинама, које су привучене нижим трошковима. Наиме, нискоквалификована радна места се „извозе“ у земље са ниским најамнинама, кроз реалокацију, што такође доводи до смањења тражње за ниско обученим радницима у развијеним земљама.²¹

У земљама у развоју и транзицији постоје бројни и веома оправдани извори забринутости у погледу утицаја глобализације и либерализације на запосленост и неједнакост доходака, јер се сматра да ће ови процеси створити високу транзициону незапосленост и проузроковати повећање неједнакости. Губици посла у неконкурентним гранама се одмах јављају.

У многим земљама у транзицији и земљама у развоју, глобални реформски процеси су довели до повећања незапослености и неједнакости у дохоцима. То је нарочито озбиљан проблем у земљама где су иницијалне доходне неједнакости и нивои сиромаштва били високи. Мале и неразвијене земље, суочене са овако снажним процесима, немају другог избора него да прихвате правила глобалног система и да покушају да минимизирају негативна, а максимирају његова позитивна својства.

Још један интересантан аспект глобализације је да је све већи део светске радне снаге укључен у активности које су повезане са међународним токовима трговине и капитала, што ствара блиске везе међу тржиштима рада. Међународне миграције, иако у другом плану, још један су механизам кроз који тржишта рада постају директно повезана.

²⁰ Стојановић М., (2011). *Стварање нове државе у ери глобализације: корак у правом смеру?*, Центар за мировне студије, Факултет политичких наука, Београд, Стручни рад, стр. 30-31.

²¹ www.scindeks-clanci.nb.rs, датум приступа: 03.11.2015.

Томе је допринео и колапс комунизма и почетак транзиције ка тржишној привреди и све веће учешће у светској привреди најмногољуднијих земаља у развоју - Кине, Индије и Индонезије.

Укупна производња глобалне економије повећаће се са 35 трилиона долара, колика је била 2005. године, на 72 трилиона долара, при константним тржишним ценама. Међутим, и поред повећања националног дохотка земаља у развоју, ипак ће њихово процентуално учешће у укупно новоствореној вредности у свету бити мање од једне четвртине националног дохотка развијених земаља.²²

Глобализација се често повезује са реформом тржишно оријентисаних политика унутар земаља у развоју (као што је либерализација тржишта радне снаге и приватизација државних фирми), што често доводи до неједнакости у доходу унутар земље. Отуда, теоријски посматрано, релаксирање Хекшер-Олин хипотезе о технолошкој хомогености и омогућавање ширења капитала и вештина заснованих на технолошкој промени, отвара пут за могући контра-ефекат у смислу утицаја глобализације, и теоријске претпоставке престају да буду сагласне и постају отворене за различите исходе у зависности од релативног значаја детерминанти.²³

Стране директне инвестиције су покретачи нових технологија. Увоз нових савремених технологија и „*know-how*“ доводи до побољшања знања и квалитета производа и услуга предузећа. Самим тим долази до јачања конкуренције, што подстиче произвођаче на унапређење производње и снижавање трошкова. Побољшана конкурентска позиција доводи до пораста извоза. Повећање извоза се обезбеђује и коришћењем познате трговачке марке, развијене трговачке и сервисне мреже страног инвеститора. Под утицајем страних директних инвестиција се убрзава отварање привреде према свету и укључивање у токове робне размене и економске сарадње.

Најновији подаци су у складу са хипотезом да распрострањеност технолошких промена базираних на вештинама од богатијих ка земљама у развоју може утицати (макар и привремено) на повећање неједнакости дохотка у оквирима националних економија.

Истраживање економске неједнакости представља веома захтеван и мукотрпан посао. Економска неједнакост је иманентно својство неолибералног капитализма,

²² Стојановић, Ж., Петровић, Д., (2007.), *Глобализација и технолошки развој - могућности и изазови*, Научни рад, Зборник радова Технолошког факултета, Лесковац, бр. 17, стр. 42.

²³ Edwards, S. (1997). *Trade policy, growth and income distribution*, <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v87y1997i2p205-10.html>, датум приступа: 04.12.2015.

односно модела привредних, економских и државних реформи у земљама у транзицији од државно-социјалистичких ка тржишним привредама.²⁴

Економска неједнакост није исто што и сиромаштво. Сиромаштво свакако подразумева постојање економских неједнакости између оних који јесу и оних који нису сиромашни, без обзира на који начин се дефинише сиромаштво (као новчана средства испод одређене линије, животни стандард испод минимално задовољавајућег и сл.).

Међутим, економске неједнакости подразумевају неједнакости у приходима, или другим економским ресурсима у оквиру целокупне популације. Мерење неједнакости не зависи од тога где је постављена граница прихода (медијана, просечна плата, потрошачка корпа, линија апсолутног сиромаштва итд.), нити од тога колики је проценат сиромашних. Једно друштво може имати исти ниво сиромаштва и различите нивое неједнакости (на пример, Словенија има исти ниво сиромаштва као Аустрија, али мање неједнакости). Слично томе, две земље могу имати исти ниво неједнакости, а различите проценте сиромашних (на пример, Малта има исти ниво неједнакости као и Аустрија, али има и више сиромашних).

1.2.2. Стране директне инвестиције и мултинационалне компаније

Историјски гледано, тенденције глобализације светске привреде започињу веома рано, а експанзију и институционализацију су добиле захваљујући све већим улагањима, тј. страним директним инвестицијама (СДИ).

Стране директне инвестиције су 1914. године износиле 57% укупних СДИ у земљама у развоју од стране мултинационалних компанија (МНК).²⁵ За такав пораст СДИ од стране МНК постоје два мотива:

1. Исцрпљивање ресурса и
2. Трагање за новим тржиштима.

У периоду до 1945. године и непосредно након Другог светског рата, СДИ су углавном било намењене куповини зграда, канцеларија и складишног простора. Проширење размене између земаља довело је до тога да се специјализација између људи трансформисала у специјализацију међу државама. Нужност међународне размене условљава више фактора, од којих су најважнији различит распоред природног богатства

²⁴ <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-inilicevic/gini-koeficijent-%E2%80%93-komparativna-analiza/>, датум приступа: 5.12.2015.

²⁵ Леви-Јакшић, М. (2009). *Менаџмент технологије и развоја*, Чигоја, Београд, стр. 413.

у свету, развој крупне капиталистичке производње и продубљивање поделе рада између земаља, како на бази природних предности тако и на бази стечених предности.

Глобализација је завршница интеграције тржишта широм света. Мултинационалне компаније су предузећа која послују симултано у многим земљама. Глобализација одражава јефтиније трошкове транспорта, бољу информациону технологију, и ослобађајућу политику смањења баријера између земаља, са циљем постизања веће ефикасности.

Мултинационалне компаније (МНК) продају истовремено у многим земљама. Оне такође могу, ако желе, и да производе у свету где је производња најјефтинија, и уживају корист обима економије, мада ће ипак продавати мали део на много различитих тржишта.

Мултинационалне корпорације данас доминирају светским тржиштем роба, услуга и капитала, и представљају одраз концентracије и централизације капитала који настоји да максимизира профит, па стога МНК представљају, са једне стране, трансмисију развоја из угла самих МНК, а из другог угла, тј. из угла земаља у развоју и оних у транзицији, представљају вид прикривене експлоатације у свету.

Табела 1. Стране директне инвестиције - приливи у периоду од 2006. до 2013.

(у милионима америчких долара)

Земља/година	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Кина	124.082	156.249	171.535	131.057	243.703	280.000	253.400	258.200
Индија	20.336	25.483	43.407	35.597	27.396	36.498	23.996	28.153
САД	243.151	221.166	310.091	150.443	205.851	230.224	166.411	193.361
Русија	37.442	54.468	75.856	27.752	31.668	36.868	30.188	54.477
Уједињено Краљевство	156.218	200.068	88.678	76.375	50.587	51.133	45.945	37.099
Француска	71.888	96.240	64.060	24.216	33.628	38.582	25.094	4.875
Немачка	55.657	80.223	8.093	22.461	65.623	59.372	13.208	26.716

Извор: <http://www.oecd.org/investment/statistics.htm>

У савременој развојној етапи СДИ преузимају функцију кључног развојног фактора светске производње роба и услуга, која уз светску трговину постају основни механизам даљег процеса глобализације пословања предузећа. Мултинационалне компаније размештају своје производне системе, тражећи она места која нуде најповољнији приступ инпута и најпрофитабилнији пласман својих производа и приступа локалним и регионалним тржиштима.

Доминатна пословна стратегија МНК јесте да се цео свет посматра као једно тржиште. Из тога произилази да се активности продаје производа и пружања услуга, сервисирање производа, правни послови и послови односа са јавношћу обављају на локалном тржишту. Све друго, укључујући производњу, дистрибуцију, маркетинг, пословно финансирање, развојно-планске функције, ценовну политику и управљање, као и међународно пореско планирање, за целу мултинационалну компанију се обављају централизовано, имајући у виду целину светског тржишта. У глобализованом свету раст се може одржати само ако земље могу да стварају нове производе, робу и услуге више додате вредности које их задржавају на отвореном тржишту.

Према подацима из претходне табеле, уочава се краткорочни пад СДИ у водећим земљама економије. Разлог за тај пад је светска економска криза из 2008. године. Постепени опоравак националних привреда се уочава у посткризним годинама.

1.2.3. Национални доходак као показатељ глобалног развоја

Бруто национални производ, тј. бруто национални доходак (GNI), како се још зове од када је тај назив прихваћен 2001. године од стране Светске Банке, дефинише се као укупна тржишна вредност финалних услуга и добара произведених у току неке године од стране домаћих држављана, било да они доходак остварују употребом радне снаге и капитала у матичној земљи или пак у иностранству.²⁶

Национални доходак је вредност која преостаје када се од бруто домаћег производа одузму материјални трошкови и амортизација. Национални доходак користи се као агрегатни показатељ достигнутог степена развоја привреде. Врло је употребљив и за упоређивање развоја привреде појединих земаља. Тада се обрачунава национални доходак по глави становника (*per capita*). Расподела националног доходака најзначајнија је компонента економске политике једне земље. Расподелом се детерминишу границе свих облика крајње потрошње (личне, опште, инвестиционе). У том контексту, структуру националног доходака чини збир личне потрошње, опште потрошње и акумулације.

На основу података Светске банке, у Табели 2. приказан је редослед 15 земаља са највећим оствареним бруто националним доходком (GNI) у 2013. години.

²⁶ Иваниш, М. (2008). *Друштвени производ и други показатељи развоја и општег благостања живота*, Економски факултет, Београд, стр. 4.

Табела 2. Земље са највећим оствареним GNI у 2013. години

Ред. бр.	Земља	GNI у милионима долара
1.	Сједињене америчке државе	16.967.740
2.	Кина	8.905.336
3.	Јапан	5.875.019
4.	Немачка	3.716.838
5.	Француска	2.789.619
6.	Уједињено Краљевство	2.508.965
7.	Бразил	2.342.552
8.	Италија	2.058.172
9.	Русија	1.988.216
10.	Индија	1.960.072
11.	Канада	1.835.383
12.	Аустралија	1.515.558
13.	Шпанија	1.361.122
14.	Република Кореја	1.301.575
15.	Мексико	1.216.087

Извор: The World Bank, data, 2013., <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>

Уколико се осврнемо на ситуацију у светској економији, види се да процене брзине економског раста и смањења инфлације у јаким индустријским економијама остају позитивне. Перспективе економија у развоју, са друге стране, такође су позитивне. Будући да ликвидност на међународним тржиштима расте, примећује се извесно попуштање у критеријумима кредитирања и инвестирања. Ова чињеница несумњиво представља предност за оне који позајмљују средства, али ипак наговештава и забринутост и потенцијални ризик за инвеститоре на глобалном нивоу.

У време када је стање светске економије позитивно и када земље у региону имају могућност да привуку више међународних инвеститора, унапређење локалних тржишта постаје битније него икада до сада. У том смислу, активности које треба предузети ће у наредном периоду бити оријентисане на начине очувања конкурентности тржишта, увећавање ликвидности, увођење нових производа, развијање метода за повећање сигурности инвеститора, консолидацију тржишта и корпоративно управљање.

Процењује се да ће до 2027. године у стварању светског БДП са око 80% учествовати глобалне индустрије - од очекиване 91.000 милијарде \$, 73.000 ће се

креирати на глобалној основи, што представља увећање за 12 пута у поређењу са 1997. годином. То је приказано у Табели 3.

Табела 3. Очекивани тренд процеса глобализације до 2027. године
(према вредности стварања светског ГДП у 000 млрд \$)²⁷

Индустрија/производи	1997.	2027. (процена)
Глобализовани	6	73
На путу глобализације	18	13
Локални	4	5
Укупно	28	91

Извор: Витић, А., (2007). *Глобализација тржишта и маркетинг конкурентност - специфични фактори успеха у туризму и хотелијерству*, Докторска дисертација, Економски факултет, Суботица, стр. 42.

У том смислу, чињеница која је у овом периоду снажно дошла до изражаја је да само отворене економије, спремне да прихвате нову логику тржишта у пуном смислу и прилагоде своју структуру и институције тим процесима могу да рачунају на међународне (самим тим и укупне) економске ефекте.

Традиционални појам „домаћа тржишта“ је изгубио на суштини, односно у таквом контексту схваћен, доноси сучељавање са реалношћу да она не могу више бити на стари начин „сачувана“ или изолована од новонастале глобалне (раније дефинисане „спољне“) конкуренције, нити се могу поставити као оквир за производну или тржишну експанзију у наредном периоду још интензивнијег испољавања ових трендова.

Глобализација је процес којим се у данашњем свету постепено укидају ограничења протока роба, услуга, људи и идеја међу различитим државама и деловима света. Позитивни ефекти процеса глобализације на економско и друштвено благостање одражавају се кроз већу међународну поделу рада и ефикаснију алокацију штедње, повећавајући тиме продуктивност и животни стандард просечног појединца. Међутим, неке развијене земље суочавају се са проблемом незапослености и неизвесностима на финансијском тржишту, али се јавља гомилање богатства у све мање земаља, а унутар истих се проширује јаз између богатих и сиромашних.

Глобализација је присутна у целом свету укључујући и подручје на коме ми живимо. Једноставно речено, глобализација и транзиција су међусобно повезани, тим пре

²⁷ Витић, А. (2007). *Глобализација тржишта и маркетинг конкурентност - специфични фактори успеха у туризму и хотелијерству*, Докторска дисертација, Економски факултет, Суботица, стр. 42.

што се путем транзиције оживљава тржиште и приватно власништво као предуслов демократизације друштва. Стога владе свесно мењају политику смањења и елиминисања препрека да би се кретање робе, капитала и услуга несметано одвијало, поготово када власт кроз сопствено деловање сазна колико их такве баријере коштају. С друге стране, моћне компаније мењају своју стратегију пословања и стављају акценат на раст профита кроз смањење трошкова, а не преко повећања цена роба и услуга. Конкурентност на међународном плану захтева од фирми да домаће позиције претворе у међународне, односно да имају глобалну стратегију наступа.

Интензитет и природа привредних активности зависе од многих фактора, као што су клима, величина територије или популације, обичаји, степен развијености, капитални и технолошки ниво, али ако треба тражити и оно што је на одлучујући начин одређује, а то су правила игре. Ваљаност и исход игре на одлучујући начин зависе од правила. У том смислу разумевање односа глобализације, државе и бизниса представљају кључ за решење загонетке економског успеха, јер правила и њихово поштовање у савременом свету зависе управо од односа ова три фактора. Привидно изгледа да скоро све што је повезано с глобализацијом почива, почиње и завршава се, како нам се чини, на тржишту као економском институту (регулатору) и конкуренцији као његовом основном полазишту. Суштински се све ради да се тржиште монополски контролише и да се афирмише власт наднационалне елите као нови орјентир светског развоја.

Економска глобализација је програмирана и усмеравана од стране најразвијенијих држава, највећих транснационалних корпорација и моћних светских финансијских центара, у циљу обезбеђења пословног континуитета, ширења и извлачења што већих профита. Али, многи аутори сматрају да се она не протеже на све земље, већ заобилази подручја која за њу нису интересантна.

Према Гини коефицијенту, у свету је присутна изразита неједнакост у расподели дохотка. Вредност овог коефицијента износи преко 0.6, што значи да се светска економија налази у „опасном стању”, и да је велики проценат дохотка сконцентрисан у рукама најбогатијег слоја становништва. Са тачке гледишта националне економије, глобализација и технолошке промене које иду уз њу утичу на повећање неједнакости дохотка.

2. СИРОМАШТВО И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ

2.1. Дефинисање концепта сиромаштва

Кроз историју, на обим, дубину и профил сиромаштва значајан утицај имале су промене у начину производње, друштвеној структури и породичним облицима. У аграрним и раним индустријским друштвима већина становништва је живела у сиромаштву и борила се да преживи. Касније, са развојем модерног индустријског друштва, у 19. веку почињу и прва значајнија истраживања сиромаштва која показују да у западним земљама и даље велики део становништва живи испод границе апсолутног сиромаштва, односно није у могућности да задовољи егзистенцијалне потребе.

Значајније промене у профилу и карактеру сиромаштва десиле су се након Другог светског рата када је преовладало уверење да ће економски раст елиминисати сиромаштво, као и да ће праведна расподела дохотка у оквиру државе благостања свима омогућити једнаке шансе за укључивање у друштвена збивања. Сиромаштво је посматрано као споредан социјални проблем који се појављује спорадично у друштвима која се интензивно економски развијају као последица индивидуалних карактеристика неприлагођених појединаца. Сходно томе, сваки појединац је требало да сопственим напорима обезбеди излазак из кризе, а подршка државе сиромашнима је имала секундарну улогу.²⁸ Упркос бројним упозорењима од стране научника о унутрашњим механизмима репродукције сиромаштва, непридавање пажње проблемима сиромаштва је опстајало. Основни разлози занемаривања проблема сиромаштва произилазе из чињенице да је 50-их година незапосленост била јако ниска, издаци за потребе становништва континуирано су расли и бележиле су се високе стопе привредног раста. Тек крајем педесетих и почетком шездесетих година прошлог века расте интересовање за проблем сиромаштва захваљујући, пре свега, социјалним службама које су обавестиле јавност о распрострањености сиромаштва у развијеним западним земљама. Основна разлика између послератног сиромаштва у односу на сиромаштво с краја 19. века произилази из чињенице да је сиромаштво с почетка 20. века било сиромаштво већине, док су послератно сиромаштво карактерисале депривилеговане мањине које нису биле укључене у економски напредак.

Сиромаштво представља веома комплексан друштвени феномен, па отуда и испитивање и откриће његових узрока представља веома захтеван подухват. Разлике које

²⁸ Колин, М. (2008). *Обрасци живота у сиромаштву и нове парадигме Европске уније*, Социологија 50 (2), стр. 191-206.

се појављују приликом анализе сиромаштва и социјалних политика које имају за циљ борбу против сиромаштва су директна последица недостатка прецизне и широко прихваћене дефиниције овог феномена. Осим тога, појам сиромаштва се развија током времена и разликује између географских подручја. На пример, људи који се сматрају сиромашнима у земљама западне Европе имају доста бољи материјални статус у односу на људе у Индији.²⁹

До краја 60-их година у анализи сиромаштва коришћен је приступ задовољења основних потреба - храна, одећа и смештај, при чему је задовољење ових потреба неопходно за опстанак. Сиромашним се сматрао свако чији су приходи нижи од прихода неопходних за задовољење основних потреба. Мерење сиромаштва на основу монетарних показатеља било је у складу са ставовима школе економије благостања и овакво сиромаштво познато је као монетарно сиромаштво или финансијско сиромаштво.

Касније је британски економиста и нобеловац Амртије Сен (Amartya Sen) развио тзв. приступ способности по коме сиромаштво није само функција материјалних добара, већ је овај приступ заснован на животном стандарду описаном као способност да се обаве различите „функције“ које су дефинисане као способност да се обезбеди задовољавајући квалитет живота. Уопштено говорећи, Сен је тврдио да је сиромаштво недостатак способности да се функционише у одређеном друштву.³⁰ Он је истицао да је сиромаштво апсолутни феномен у подручју способности, док у подручју материјалних добара и њихових особина поприма релативне форме.³¹

Савет Европске уније је 1975. године дао дефиницију сиромаштва која се сматра званичном дефиницијом коју користи Европска унија. Сиромашни су они људи чији су доходак и ресурси толико неадекватни да им не омогућавају животни стандард који се сматра прихватљивим у друштву у коме живе. Ресурси су првобитно обухватили само материјална добра, да би касније овај појам био проширен и на нематеријалне вредности, због чега се често меша појам сиромаштво и социјална искљученост. Сиромаштво може условити вишеструку угроженост која се одражава кроз незапосленост, ниске приходе, неадекватне услове живота и здравствене заштите и препреке које онемогућавају приступ доживотном учењу, култури, спорту и рекреацији. Дакле, сиромашни су често

²⁹ Panek, T., Zwierzchowski, J. (2014). *Comparative Analysis of Poverty in the EU Member States and Regions*, Warsaw School of Economics Press

³⁰ Giovanni, L., Liberati, P. (2005). *Impact of Policies on Poverty - Definition of poverty*, Food and Agriculture Organization of the United Nations

³¹ Cowel, A. F. (2003). *The economics of poverty and inequality*, Northampton, USA, Edward Elgar

маргинализовани и искључени из учешћа у економским, социјалним и културним активностима и њихова основна права су често ограничена.³²

Након Светског самита о социјалном развоју, одржаном у Копенхагену 1995. године, 117 земаља је усвојило декларацију и акциони програм који је за циљ имао искорењавање апсолутног сиромаштва и смањење укупног сиромаштва. Уједињене нације сиромаштво дефинишу као комплексан проблем који укључује велики број фактора, као што су немогућност задовољења основних потреба, немогућност приступа основним природним ресурсима, недостатак образовања и вештина, лоше здравствено стање, неухрањеност, повећање морталитета, неадекватне услове становања, несигурно животно окружење, недостатак политичких слобода и могућности за напредовање у друштву, односно недовољно учешће у доношењу одлука и искљученост из грађанског, социјалног и културног живота.³³

Сиромаштво се, дакле, може тумачити као вид или облик депривације (ускраћености, лишености), при чему се појам депривације користи када се говори о незадовољеним или неподмиреним људским потребама. У већини случајева се сиромаштво своди на материјалну депривацију, односно недостатак финансијских средстава. Таусенд (Townsend) је један од првих социолога који је сиромаштво дефинисао као мултидимензионалну и релативну депривацију. Релативна депривација се односи на немогућност обезбеђивања адекватне исхране, одеће, кућних потрепштина, здравих радних и социјалних услова и активности и погодности које су уобичајене у друштву, док сиромаштво представља недостатак ресурса да се избегне депривација, односно да се осигурају услови живота који су својствени одређеном друштву.³⁴ Осим увођења појма релативне депривације, Таусенд је предвидео и одређене димензије концепта који је данас познат као социјална искљученост.

Без обзира на начин дефинисања сиромаштва, његове основне карактеристике су: распрострањеност, дубина и оштрина сиромаштва и структура сиромашних. Распрострањеност сиромаштва представља број особа или домаћинстава који се могу сматрати сиромашним према постављеном критеријуму, који се дефинише као линија сиромаштва. Учесталост сиромаштва се одређује као учешће сиромашних у укупној популацији или унутар неке групе. Дубина и оштрина сиромаштва показује колико је

³² Economic Commission for Europe, (2013). *The measurement of poverty and social inclusion in the EU: achievements and further improvements*, Working paper 25, Geneva

³³ Birčiakova, N., Stavkova, J., Antošova, V. (2013). *Income Poverty in Selected Countries of the European Union*, International conference on the Modern Development of humanities and Social Science, 467-471.

³⁴ Шућур, З. (2006). *Сиромаштво, вишедимензионална депривација и социјална искљученост у Хрватској*, Ревизија за социопогију, број 3-4, 131-147.

сиромаштво тежак и велики проблем у једном друштву. Дубина сиромаштва показује колико су појединци удаљени од линије сиромаштва, односно колико средстава им је потребно како би премашили ту линију, док оштрина сиромаштва показује колико су сиромашни међусобно неједнаки у сиромаштву. Структура сиромашних показује које групе у друштву су сиромашне.³⁵

Треба напоменути још да се сиромаштво, иако се односи на неједнакости и рањивости, разликује од ових појмова. Неједнакост се односи на расподелу дохотка и потрошње на целу нацију и у контексту анализе сиромаштва захтева испитивање да ли неко верује да благостање појединаца зависи од њиховог економског положаја у односу на друге у друштву. С друге стране, рањивост се дефинише као ризик од уласка у сиромаштво у будућности, чак иако особа не мора сада бити сиромашна и често је повезана са ефектима шокова као што су суше, пад цена пољопривредних производа или финансијске кризе.³⁶

2.2. Појмовно дефинисање социјалне искључености

Последњих година социјална искљученост све више потискује концепт сиромаштва, а важну улогу у институционализацији овог концепта дала је Европска унија и документа којима се подстиче социјална кохезија у оквиру заједничких програма социјалне политике земаља чланица. Приступ социјалној искључености у земљама Европске уније се базира на два традицијама: аглосаксонској традицији истраживања сиромаштва која наглашава утицај расподеле финансијских / материјалних средстава на социјалну искљученост (дистрибутивни ефекат) и француској традицији која истиче утицај друштвених веза и односа (релацијски аспекти). Дистрибутивни ефекти укључују доходак, основне елементе животног стандарда, тржиште рада, образовање, стамбене услове и здравље, а релацијски аспекти укључују социјалне везе, учешће у друштвеним организацијама, политичком и породичном животу.³⁷

Након самита одржаног у Лисабону, марта 2000. године, промоција социјалне инклузије и социјалне кохезије представља један од три стратешка циља Европске уније. Крајем 2000. године у Ници су постављени заједнички циљеви у борби против сиромаштва и социјалне искључености, а 2001. године у белгијском граду Лакену је усвојен и скуп показатеља на основу којих се у Европској унији прати стање социјалне

³⁵ Бабовић, М. (2011). *Социјално укључивање: концепти, стање, политике*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, стр. 31.

³⁶ Naughton, J., Khandeker, R. S. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*, The World Bank, Washington

³⁷ Бејаковић, П. (2009). *Водич за социјалну укљученост*, Институт за јавне финансије, Загреб

укључености (Лакен показатељи). Стратегија ЕУ, Европа 2020, усвојена јуна 2010. године означена је као наставак Лисабонске стратегије и карактерише је развој нових и унапређење постојећих показатеља у свим областима, посебно у области праћења социјалног укључивања и смањења сиромаштва.

Концепт социјалне искључености, односно савремени приступ сиромаштву се поклапа са ширим схватањем сиромаштва. Он не представља само материјално или новчано сиромаштво, већ и социјално, културално, политичко и друге облике сиромаштва, односно представља слабљење веза између појединца и заједнице којој припада. На нивоу земаља чланица Европске уније социјална искљученост се дефинише као процес којим одређени појединци бивају потиснути на маргине друштва и спречени да својим пуним капацитетима учествују у друштвеним односима и токовима због сиромаштва или недостатка основних знања и могућности за доживотно учење, али и због дискриминације. Искључени појединци или групе имају недовољан и неадекватан приступ институцијама, органима власти и процесима доношења одлука.³⁸

Међу теоретичарима постоје дилеме у вези са питањем да ли је сиромаштво ужи или шири појам од искључености, да ли је сиромаштво предуслов социјалне искључености или су пак то синоними. Неки сматрају да је појам сиромаштва прецизнији од појма социјална искљученост, јер је сиромаштво лакше измерити, као и да преусмеравање на проблем социјалне искључености одвлачи пажњу са проблема сиромаштва и ствара простор за смањење обима социјалне помоћи најугроженијима. Концепту социјалне искључености замера се и класификовање појединаца на искључене и укључене, јер у реалном животу људи у неким аспектима могу бити укључени, а у неким искључени. С друге стране, многи аутори указују на предности концепта социјалне искључености:³⁹

- омогућује ширу и динамичнију анализу различитих фактора депривације, као и њихових међусобних односа,
- непосредније указивање на постојање социјалне неправде,
- указивање на оспоравање ширих социјалних права (образовање, пристојно становање) која најчешће нису обухваћена концептом сиромаштва,
- анализа питања дискриминације (према полу, етничкој припадности и сл.).

³⁸ <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/>

³⁹ Бабовић, М. (2011). *Социјално укључивање: концепти, стање, политике*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, стр. 24.

Основене разлике између ова два појма се огледају у чињеници да се сиромаштво углавном своди на материјалну димензију или недостатак ресурса, док искљученост подразумева много више од недостатка новца. Осим тога, циљ борбе против сиромаштва је прерасподела ресурса, док борба против искључености за циљ има не само расподелу ресурса већ и осигурање социјалне интеграције и партиципације. Затим, за разлику од сиромаштва које може бити апсолутно и релативно, искљученост не може бити дефинисана на апсолутни начин (Табела 4).

Табела 4. Сиромаштво и социјална искљученост

	Сиромаштво	Социјална искљученост
Аспект	индивидуални	друштвени
Карактеристике	једнодимензионално	мултидимензионално
Основни концепт	низак доходак	ограничено учешће у друштву
Димензија неједнакости	вертикална и дистрибутивна	поларизована и партиципативна
Индикатори	метеријални	економски, социјални, културални и политички (нематеријани)

Извор: Веселиновић, П., Мићић, В., Милетић, Д. (2012). *Serbia - zone of poverty and social exclusion*, *Economics of Agriculture* 2,305-318.

Најважнији аспекти искључености су: зависност од социјалне помоћи у дужем временском периоду, дуготрајна искљученост са тржишта рада, ускраћивање права пре свега на становање и здравствену заштиту, кумулирање тешкоћа и хендикепа који воде дугорочној неинтегрисаности, изолацији и кидању социјалних или породичних веза.⁴⁰

2.2.1. Проблеми социјалне искључености

Социјална искљученост је главни друштвени проблем савременог доба. Она није слободан избор, већ представља показатељ неједнаке расподеле социјалног и материјалног богатства, слабљења социјалне солидарности, потискивање појединаца и друштвених група на маргине друштва, што онемогућава њихово равноправно учествовање у друштвеним активностима. Другим речима, социјална искљученост значи недостатак друштвених веза и моћи, дезинтегрисаност, маргинализацију, друштвену отуђеност и неповољан положај у политичком, економском и социјалном смислу.

⁴⁰ Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: појам, приступи и операционализација*, Ревиија за социологију, вол. 35, број 1-2, Загреб, 45-60.

Појам друштвене изопштености или социјалне ексклузије потекао је из академских расправа у Француској с краја осамдесетих и почетка деведесетих година XX века. Укореења у Француској, идеја се раширила и по осталим развијеним земљама Европе.

Сиромаштво и друштвена изопштеност се разликују у суштини по два основа. За разлику од сиромаштва које је више једнодимензионалан феномен и односи се искључиво на недостатак материјалних ресурса, углавном дохотка, друштвена изопштеност је мултидимензионална и чини широк спектар оскудица као што су недостатак образовања, погоршање здравствених услова, бескућништво, губитак породичне подршке, неучествовање у друштвеном животу, као и недостатак посла.⁴¹

Анализа друштвене изопштености заправо има за циљ да покаже да индивидуални развој много више зависи од других фактора, него што зависи од дохотка. Циљеви сузбијања сиромаштва не треба због тога да се односе само на сиромашне, већ и на оне који могу бити неписмени, који пате од дискриминације и који немају добру здравствену заштиту. Другим речима, друштвено изопштени треба да живе у амбијенту где могу развити своје пуне потенцијале и водити продуктиван и креативан живот, сагласно њиховим потребама и интересима.⁴²

Социјална искљученост је процес. Може укључити систематско порицање права на ресурсе и услуге, и ускраћивање права да се учествује под једнаким условима у друштвеним односима у економској, социјалној, културној или политичкој арени. Поред тога, процеси изопштавања се могу појавити на различитим нивоима - у оквиру и између различитих домаћинстава, села, градова, држава и на глобалном нивоу.⁴³

Треба истаћи да класици економске мисли, као на пример Адам Смит, указују на значај учествовања у животу заједнице и указују на Аристотелово схватање да је појединац неизбежно укључен у „друштвени“ живот у властитој заједници. Смит заступа општи став да је немогућност појединаца да слободно комуницирају са другима у заједници важан вид ограничавања и депривације по себи (као што је неухрањеност или

⁴¹ Шуковић, Д. (2010). *Социјални модел Србије у функцији елиминације сиромаштва и подстицања економског развоја*, Економско-социјална структура Србије, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 445.

⁴² Исто, стр. 446.

⁴³ Khan, S. (2012). *Topic Guide on Social Exclusion, Governance and social development* resource centre, p. 9.

бескућништво), и да има импликације на чињеницу да неке врсте социјалне искључености треба посматрати као конститутивне компоненте идеје сиромаштва.⁴⁴

Деведесетих година XX века социјална политика Европске Уније довела је до обликовања заједничке стратегије у борби против социјалне искључености на Европском већу у Лисабону 2000. године (тзв. модел отворене координације). Несумњиво да је појам социјалне искључености постао „заштитни знак“ европске социјалне политике. Тешко је пронаћи иоле важнији документ Европске Уније у социјалном домену, у којем социјална искљученост није истакнута као главни проблем.

Данас посебну пажњу заокупљају проблеми које узрокује просторна димензија искључености. Просторна димензија искључености се показала као значајна, јер се у зависности од просторне искључености одабирају и политичке стратегије и мере.⁴⁵

Димензије и облици искључености се разликују у: 1) развијеним земљама и 2) неразвијеним подручјима света.

- 1) У истраживањима социјалне искључености у развијеним друштвима, важним димензијама социјалне искључености сматрају се немогућност запошљавања у формалном сектору економије, успешним гранама, отежан приступ системима социјалног осигурања и социјалних услуга.
- 2) Примена концепта социјалне искључености на земље у развоју довела је до бројних модификација у складу са разликама у друштвено-економским и културним контекстима. Тако се у земљама у развоју, важним димензијама социјалне искључености сматрају истовремено приступ запослености у модерним секторима економије, али и приступ земљишту као важном ресурсу за пољопривредну производњу и приступ пијаћој води, као основном ресурсу опстанка.⁴⁶

2.3. Однос сиромаштва и социјалне искључености

Око разграничења појма сиромаштва и социјалне искључености постоје велике дилеме: да ли су то истоветни појмови а различита терминологија, да ли је сиромаштво

⁴⁴ Sen, A. (2000). *Social Exclusion: concept, application, and scrutiny*, Asian Development Bank P.O. Box 789, 0980 Manila, Philippines, p. 3-5.

⁴⁵ Карактеристике социјалне искључености, Димензије искључености 2, <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=1&p=2&t=k&kp=6>, (23.10.2013.)

⁴⁶ Карактеристике социјалне искључености, Искљученост у развијеном и неразвијеном свету <http://www.mkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=l&p=2&t=k&kp=7>, (23.10.2013.)

шири или ужи појам од термина социјалне искључености или како схватити сиромаштво да ли као предуслов социјалне искључености. Генерално, ради се о два тесно повезана феномена који изискују велику пажњу садашњости.⁴⁷

Неки стручњаци сматрају да је разлика између сиромаштва и социјалне искључености пре свега у интензитету, па описују сиромаштво као стање у коме се „глава још увек држи изнад воде“, док социјална искљученост представља „потпуно потонуће.“⁴⁸

Сиромаштво може водити социјалној искључености, у смислу да су људи одсечени од тржишта рада не учествују у доминантним социјалним и културним обрасцима, губе социјалне контакте, живе у стигматизованим суседствима и нису у домету социјалне подршке. Према овом становишту, социјална искљученост суштински представља интензиван облик вишедимензионалне депривације. Овај узрочно-последични однос може се опазити и у супротном смеру. Сиромаштво може бити узрок искључености, као код деце из сиромашних породица која не могу да приуште школовање, због чега касније теже налазе запослење, те западају у зачарани круг социјалне искључености. С друге стране, социјална искљученост може бити узрок сиромаштва, као код Рома, који не могу да се запосле због предрасуда послодаваца, а тешко граде социјалне мреже, па не могу ни на њих да се ослоне у проналажењу посла.⁴⁹

Однос између социјалне искључености и сиромаштва може се поставити по обрасцу „гнезда“, при чему је или сиромаштво смештено у шири оквир социјалне искључености или је пак социјална искљученост схваћена само као један од аспеката сиромаштва. Тако се некада искљученост схвата као екстремни облик сиромаштва који подразумева вишеструку депривацију а не само материјално сиромаштво. Други пут је сиромаштво смештено у контекст социјалне искључености, као њен посебан облик или једна од бројних димензија депривације које заједно чине стање социјалне искључености.⁵⁰

Однос сиромаштва и социјалне искључености нас води ка питању: Шта је старије - сиромаштво или социјална искљученост? О томе постоје различита мишљења. Док једни прихватају сиромаштво и искљученост као синониме, други искљученост подређују

⁴⁷ Карактеристике социјалне искључености, Искљученост у развијеном и неразвијеном свету <http://www.mkruzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=1&p=2&t=k&kp=7>, (23.10.2013.)

⁴⁸ Lister, R. (2004). *Poverty*, Cambridge, Loughborough University, p. 81.

⁴⁹ Бабовић, М. (2010). Изазови нове социјалне политике, *Социјална укљученост у ЕУ и Србији*, Београд: SeConS - Група развојну иницијативу, стр. 31.

⁵⁰ Исто, стр. 31.

појму сиромаштва, а трећи дефинишу сиромаштво као облик искључености, може се рећи да је њихов однос двосмеран.⁵¹

Разлике у терминологији и концепцији између сиромаштва и социјалне искључености повезане су и с разликама у програмима и стратегијама за ублажавање и уклањање последица ових појава у оквиру европске социјалне политике (Табела 5):

Табела 5. Концептуализација сиромаштва и социјалне искључености

	Сиромаштво	Социјална искљученост
Главне поставке	Ниски доходак као нелегитимни облик неједнакости	Ограничене шансе у реализацији формалне социјалне партиципације угрожавају социјалну стабилност
Референтни оквир	Једнакост-неједнакост Дистрибуција ресурса Минимални доходак	Социјална интеграција или изолација Социјална партиципација Социјална права
Обележја	Једнодимензионалност Стање Бави се структурним факторима	Мултидимензионалност Кумулативни процес Структурни фактори и индивидуална перцепција
Димензије социјалне неједнакости	Вертикална Дистрибутивна	Поларизирана (унутра/изван) Дистрибутивна и партиципативна
Индикатори	Доходак	Различити: економски, социјални, културни, политички

Извор: Томић, В. (2007). *Сиромаштво и социјална искљученост - основне дефиниције и индикатори*, Требиње: Социолошка луча 1/2, стр. 164.

Када се сиромаштво и социјална искљученост пореде, најчешће се истиче неколико специфичних обележја концепта социјалне искључености: обухватност, мултидимензионалност, релативност, деловање, динамички карактер. Концептуални прелазак од појма сиромаштва према појму социјалне искључености тумачи се као промена у перспективи: од статичког према динамичком приступу, од једнодимензионалног према вишедимензионалном приступу, од дистрибуцијских према релацијским питањима, од истицања индивидуалних и кућанских ресурса према

⁵¹ Однос сиромаштва и искључености, Сиромаштво и социјална искљученост нису синоними, <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=l&p=4&t=b&kp=0>, (23.10.2013.)

наглашавању ресурса локалне заједнице, од континуума неједнакости према катастрофичној руптури у социјалном ткиву.⁵²

2.4. Показатељи сиромаштва и критеријуми за одређивање границе сиромаштва

Врло је битно како се сиромаштво мери јер без мерења сиромаштва не би било могуће пратити резултате његовог смањења. Најуобичајнији начини мерења сиромаштва темеље се на нивоу расположивог доходака или потрошње домаћинства. Информације о доходуку или потрошњи добијају се одговарајућим истраживањима репрезентативног узорка становништва, када се чланови домаћинства питају о појединостима њихових потрошачких навика и изворима доходака. Та испитивања се спроводе у већини земаља. За прорачун стопе сиромаштва, посебно за земље у транзицији, користе се већином показатељи утемељени на потрошњи, и то из више разлога. Први разлог је што је потрошња домаћинства равномернија у односу на доходак, будући да је у многим земљама у транзицији постојала или још увек постоји нередовност у исплати плата, као што је то био случај у Србији у протеклих неколико година. Други и, можда, најважнији разлог јесте што испитаници у анкети обично настоје да прикрију или умање доходак који потиче од нелегалних или полулегалних активности, али не и потрошњу која потиче од тако стеченог доходака. Велики обим сиве економије у земљама у транзицији квалификује потрошњу као адекватнију меру сиромаштва. Трећи разлог је што је натурална потрошња, посебно у руралним срединама, важна компонента у исхрани становништва, а то није стандардна компонента доходака израженог у новцу.⁵³

Када су прикупљени подаци о укупној потрошњи (или доходуку) усклађени са ценама и саставом домаћинства потребно је рангирати појединце према њиховом нивоу благостања.

Животни стандард или материјално богатство појединца чини скуп свих добара које он конзумира:

$$\text{Благостање} = U (C_1, C_2, C_3 \dots C_n) \quad \dots (1)$$

⁵² Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: Појам, приступи и операционализација*, Ревивија за социологију, вол. 35, број 1-2, Загреб, 223-230.

⁵³ Томић, В. (2007). *Сиромаштво и социјална искљученост - основне дефиниције и индикатори*, Требиње, Социолошка луча 1/2, стр. 157.

Благостање је растућа функција робе C_1 до C_n коју је конзумирао овај појединац у посматраном периоду.⁵⁴

У ту сврху калкулишу се релативне и апсолутне линије сиромаштва. Линије сиромаштва представљају критични ниво дохотка испод кога се појединац или домаћинство сматра сиромашним. У анализи сиромаштва развијених земаља узимају се линије релативног сиромаштва, а код земаља у развоју линије апсолутног сиромаштва. Да би линије сиромаштва биле међусобно упоредиве, неопходно је да изабрана линија сиромаштва буде иста за све земље и изражена у заједничкој јединици мере.⁵⁵

Као природна и једноставна мера сиромаштва појављује се број сиромашних (head count - HC) или удео сиромашног у укупном становништву земље, тзв. стопа (коефицијент) сиромаштва (head count ratio - HCR). Број сиромашних је одређен бројем индивида (i) чији је доходак мањи од линије сиромаштва ($y_i < p$).

Стопа сиромаштва се рачуна по формули:

$$HCR = \frac{HC}{N} \cdot 100 \quad \dots (2)$$

где је: HC - укупан број сиромашних, а N - укупан број становника.⁵⁶

Коефицијент HCR има велике мане јер на основу њега немамо информације о разликама у нивоу дохотка међу сиромашнима, ни колико су они испод границе сиромаштва. Они који су даље испод линије сиромаштва су сиромашнији од оних који су одмах испод ње. Наведене мере се широко користе управо због своје једноставности.

Међутим, да би се отклониле слабости претходних показатеља користи се мера просечног одступања дохотка од линије сиромаштва. Када се просечан доходак (или потрошња), који је потребан да се сви сиромашни доведу до линије сиромаштва, подели са просечним дохотком (или потрошњом) друштва добија се стопа јаза сиромаштва (Poverty gap ratio - PGR):

$$PGR = \frac{\sum_{y_i < p} (p - y_i)}{n \cdot t} \quad \dots 3$$

где је

⁵⁴ Исто, стр. 157.

⁵⁵ Томић, В. (2008). *Сиромаштво у предтранзиционом периоду - искуства одабраних земаља источне Европе*, АСТА ЕКОНОМИКА, година VI, број 9, Бања Лука, стр. 108.

⁵⁶ Ђорђевић, М. (2009). *Привредни развој*, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, стр. 37-44.

p - линија сиромаштва, m - просечан доходак, а y_i - доходак.⁵⁷

Ова мера пружа представу о томе колико је велики јаз сиромаштва (дефицит дохотка) у односу на ресурсе који потенцијално могу да буду употребљени за његово затварање. У том смислу, стопа јаза сиромаштва и није мера сиромаштва као таквог, већ мера ресурса потребних за његово искорењивање. Код богатих земаља са високим степеном неједнакости овај индикатор даје погрешну слику о скромном јазу сиромаштва.

Врло блиска претходном показатељу је стопа доходног јаза, која просечан дефицит дохотка (укупан дефицит подељен бројем сиромашних) изражава као део (процент) линије сиромаштва:

$$IGR = \frac{\sum_{y_i < p} (p - y_i)}{p \cdot HC} \quad \dots 4$$

Наведени индикатор не узима у обзир општи ниво развијености земље, односно њен просечан доходак и као такав, нема слабости претходног показатеља, али му се зато може приговорити да пружа мало информација о томе какве су могућности да се реши проблем сиромаштва, бар кад је реч о домаћим ресурсима.

Оба показатеља (HC и HCR - који се заснивају на броју сиромашних и PGR и IGR - који почивају на јазу сиромаштва) имају заједнички недостатак. Трансфери дохотка између мање и више сиромашних не утичу на њихову висину, а дешава се још веће осиромашење сиромашних које није компензирано преласком друге групе преко линије сиромаштва.⁵⁹

Класу мера сиромаштва која уважава овај аспект, предложили су Фостер, Грир и Торбек, које пружају увид у оштрину сиромаштва и дају могућност декомпозиције. Дакле, у којој мери сиромаштво једног сегмента друштва утиче на укупно сиромаштво земље, можемо пратити на основу формуле:

$$FGT\alpha = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^N \left(\frac{z}{z - y_i} \right) \alpha \quad \dots (5)$$

⁵⁷ Јовановић-Гавриловић, Б. (2013). *Привредни развој са људским ликом*, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, Центар за издавачку делатност, стр. 182.

⁵⁸ Исто, стр. 182-183.

⁵⁹ Исто, стр. 183.

где је α параметар; z линија сиромаштва; y_i јединица еквивалентне потрошње јединице и N укупан број лица.⁶⁰

Ова мера обухвата разлику у интензитету сиромаштва, јер у суштини даје више тежине потрошњи најсиромашнијих. Како се повећава вредност α већа одступања од линије сиромаштва добијају све већи пондер, а индекс FGT постаје све осетљивији на расподелу дохода међу сиромашним појединцима. Поред конвенционалних показатеља сиромаштва, заснованих на доходу (или потрошњи), у литератури се помињу и други индикатори, који изражавају шири приступ овом феномену. Међу њима посебну пажњу заслужује Индекс људског сиромаштва (Нитап Poverty Index - HPI) дефинисан 1997. године у оквиру Програма Уједињених нација за развој (UNDP). Индекс људског сиромаштва (HPI) користи се за израчунавање процента људи у земљи који живе у релативном сиромаштву. У намери да се боље разлучи број људи у абнормално сиромашним условима живота користи се индекс HPI-1 у земљама у развоју, а индекс HPI-2 у развијеним земљама. Индекс HPI-1 је базиран на следећим варијаблама: проценту људи за који се не очекује да преживе 40 година, стопи необразованости одраслих, проценту људи без приступа чистој води и проценту неухрањене деце испод 5 година. Индекс HPI-2 је базиран на истим варијаблама, уз прилагођене критеријуме за развијене земље и уз додатак социјалне искључености мерене кроз низак расположиви доходак и дугорочну незапосленост.⁶¹

2.5. Мерење сиромаштва

Постојање адекватне мере сиромаштва је веома битно како би се усмерила пажња креатора политика на сиромашне, као и њиховог упознавања са условима у којима сиромашни живе. Односно, уколико би сиромашни били статистички невидљиви, било би лако игнорисати их и, сходно томе, мерење сиромаштва је потребно како би се оно сврстало међу значајна економска и политичка питања. Други, не мање битан разлог мерења сиромаштва јесте идентификовање сиромашних и на тај начин предузимање потребних интервенција. Овај разлог је потпуно оправдан јер се не може помоћи сиромашнима уколико се не зна ко су они. Због тога је важно утврдити профил сиромашних на основу кога се изводе основне чињенице о сиромаштву, а затим се испитују обрасци сиромаштва како би се видело да ли оно зависи од географских

⁶⁰ Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E. (1984). *A class of Decomposable Poverty Measures*, *Econometrica*, Working Paper, Vol. 52 No. 2, Department of Economics, Cornell University, pp. 761-766.

⁶¹ Више о овоме видети у: Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 163.

карактеристика (на пример, да ли сиромашни потичу из руралних или урбаних средина, са планине или равнице и слично), карактеристика домаћинства (ниво образовања, величина домаћинства) или карактеристика заједнице (средине са или без школе). Мерење сиромаштва је битно како за предвиђање ефеката, тако и саму процену политика и програма који су осмишљени да помогну сиромашнима, јер оно што на папиру изгледа добро не мора тако функционисати и у пракси. Процена ефикасности институција које су задужене за пружање помоћи сиромашнима представља такође разлог за мерење сиромаштва, јер се не може рећи да је влада успешна у борби против сиромаштва уколико се не располаже информацијама о сиромаштву.

Мерење сиромаштва захтева утврђивање:⁶²

- показатеља сиромаштва,
- линије сиромаштва, односно прага испод кога ће одређено домаћинство или појединац бити класификован као сиромашан и
- мере сиромаштва.

2.5.1. Показатељи сиромаштва

Основни индикатори сиромаштва се могу поделити на монетарне и немонетарне (индикатори монетарне депривације). Код монетарних индикатора, за мерење сиромаштва, односно животног стандарда користе се потрошња домаћинства или доходак домаћинства. Овакав начин мерења сиромаштва представља индиректан начин анализе животног стандарда и показује да ли ће доходак пасти испод линије сиромаштва која представља доходак при коме ће основне потребе бити задовољене. Постоји неколико разлога за коришћење потрошње домаћинства као адекватнијег индикатора у односу на доходак. Прво, потрошња домаћинства је равномернија у односу на доходак, јер је у многим земљама у транзицији постојала, а у неким још увек постоји нередовност у исплати плата. Други и најважнији разлог односи се на чињеницу да испитаници у анкети обично настоје да прикрију доходак који потиче од нелегалних или полулегалних активности, али не и потрошњу која је резултат тог дохотка. Осим тога, и велики обим сиве економије у земљама у транзицији утиче на прихватање потрошње као адекватније мере. Разлог је и то што је натурална потрошња, посебно у руралним срединама, важна

⁶² Coudouel, A., Hentschel, S., J., Wondon, T., Q. (2002). *Poverty Measurement and Analysis*, World Bank, Washington D.C., str. 30.

компонента у исхрани становништва, а то није стандардна компонента дохотка израженог у новцу.⁶³

Светска банка заступа став да је потрошња бољи индикатор, пре свега за земље у развоју, обзиром да је у овим земљама задовољење потреба директно везано за потрошњу као и да су у овим земљама подаци о потрошњи поузданији од података о дохотку. За разлику од Светске банке, Европска унија сиромаштво повезује са недовољно расположивим ресурсима грађана, чему је доходак концептуално ближи, а и полази од уверења да су у развијеним земљама подаци о дохотку поузданији од података о потрошњи, па се због тога доходак користи као важан индикатор благостања.

Нека од основних ограничења монетарних индикатора су: прво, обрасци потрошње нису јединствени, тако да достизање линије сиромаштва не мора нужно значити да особа неће задовољити основне потребе. Друго, људи се могу суочавати са различитим ценама што умањује тачност одређене линије сиромаштва. Треће, коришћење индиректног метода не омогућава да се провери расподела дохотка унутар домаћинства.⁶⁴

Немонетарни индикатори сиромаштва су значајни јер указују на препреке у поседовању одређених основних добара или обављања одређених активности због неповољних финансијских услова. Другим речима, сиромаштво се мери преко последица које настају након превођења економских ресурса у елементе животног стандарда, односно животно стандард је питање живота који неко води, а не средстава која му стоје на располагању да би водио такав живот. Према методологији Европске уније, материјална депривација се може проценити у зависности од тога да ли појединац живи у домаћинству које може да приушти себи следеће ставке: редовно плаћање ренте, рате за стан или другог кредита или комуналних услуга за стан, адекватно загревање, подмиривање неочекиваних издатака, оброк од меса или рибе сваки други дан, одлазак на једнонедељни годишњи одмор, телевизор у боји, машину за веш, аутомобил и телефон.⁶⁵ Истиче се да је појединац материјално депривиран уколико живи у домаћинству које не може да приушти најмање три од наведених девет ставки, а изразито је материјално депривиран уколико не може да приушти најмање четири. Екстремна материјална депривација постоји уколико се не могу приуштити пет или више ставки.

⁶³ Богићевић, Б., Крстић, Г., Мијатовић, Б. (2002). *Сиромаштво у Србији и реформа државне помоћи сиромашнима*, Центар за либерално-демократске студије, стр. 11.

⁶⁴ Alkire, S., Santos, E. M. (2014). *Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index*, World Development Vol. 59., pp. 251-274.

⁶⁵ http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Material_deprivation_and_low_work_intensiv_statistics (15.01.2016.)

Неновчани показатељи материјалне депривације представљају директан приступ мерењу сиромаштва. Ови показатељу су значајна допуна индикаторима дохотка и потрошње и омогућавају боље разумевање услова у којима живе сиромашни као и сагледавање разлике у апсолутном нивоу депривације. Неки од немонетарних показатеља сиромаштва су: здравље и исхрана сиромашних, образовање и композитни индекс богатства. Важан аргумент за коришћење ових индикатора јесте да они омогућавају стицање потпуније слике о сиромаштву и социјалној искључености као мултидимензионалном концепту.⁶⁶

2.5.2. Линија сиромаштва

Линија сиромаштва представља ниво дохотка испод кога се појединац или домаћинство сматра сиромашним. Постоје три функције линије сиромаштва. Прво, она се користи као основа за процену стопе сиромаштва, односно помаже да се утврди да ли је неко сиромашан или не, као и колико има сиромашних. Друго, битна је за праћење кретања или динамике сиромаштва у одређеном временском периоду (да ли се сиромаштво повећало или смањило у одређеном временском периоду). На крају, линија сиромаштва је потребна за идентификовање састава сиромашних и релативног ризика сиромаштва.

Непостојање јединствене дефиниције сиромаштва одражава се на постојање различитих метода за одређивање линије сиромаштва, различитих оцена становништва које живи у сиромаштву као и у различитим социјалним политикама. Утврђивање линије сиромаштва представља најкомплекснији корак у практичном мерењу сиромаштва.⁶⁷ Уколико желимо детаљније да анализирамо сиромаштво (користећи линију сиромаштва), морамо, пре свега, имати у виду два концепта сиромаштва: концепт апсолутног сиромаштва и концепт релативног сиромаштва.

Апсолутно сиромаштво подразумева немогућност да се задовоље основне, минималне потребе, односно проценат становништва који живи испод одређеног износа расположивог дохотка. Ово је концепт који је најраније настао и у оквиру кога се сиромаштво везивало за немогућност одржања „голе“ егзистенције. Поређењем потрошње неког лица, односно потрошње по потрошачкој јединици са апсолутном линијом сиромаштва одређује се да ли је то лице апсолутно сиромашно или не.

⁶⁶ Nolan, B., Whelean, C., (2010). *Using non-monetary deprivation indicators to analyze poverty and social exclusion: Lessons from Europe*, Journal of Policy Analysis and Management 29(2), pp. 305-325.

⁶⁷ <http://www.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20242879~menuPK:492138~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367.00.html> (18.01.2016.)

Апсолутна линија сиромаштва се дефинише као фиксна потрошња неопходна за задовољавање минималних животних потреба, а која се током времена прилагођава само променама цена. Апсолутна линија сиромаштва је од суштинског значаја при конципирању и испитивању ефеката и политика које имају за циљ смањење сиромаштва. Правилна поређења стопе сиромаштва између земаља су могућа само уколико се примењује иста апсолутна линија сиромаштва, па сходно томе Светска банка праг сиромаштва изражава у доларима једнаке куповне снаге.

Као последица промена у трошковима живота током времена, било је неопходно мењати и глобалну линију сиромаштва како би се испратиле наведене промене. Дужи временски период Светска банка је користила две међународне линије сиромаштва, нижу на нивоу од 1 долар дневно по становнику, и вишу на нивоу од 2 долара дневно по становнику. Затим је линија екстремног сиромаштва од 1 долар на дан укинута 2008. године и усвојена је нова линија сиромаштва од 1,25 долара на дан, што одговара стандарду најсиромашнијих земаља, а линија од 2 долара и даље важи за земље са средњим приходима. Од октобра 2015. године почела је да се примењује нова линија екстремног сиромаштва од 1,90 долара на дан.⁶⁸

Концепт апсолутног сиромаштва је често био предмет критике, јер не узима у обзир општи стандард живота који преовладава у једном друштву. Истиче се да није могуће одредити апсолутни минимум животних потреба, као и једнодимензионалност концепта који се фокусира на материјално благостање и тиме занемарује нефинансијске аспекте сиромаштва. Замерка је и свођење потреба само на физичко одржање егзистенције, а не и на задовољење друштвених потреба. Из тих разлога, често се користи концепт релативног сиромаштва.

Концепт релативног сиромаштва подразумева немогућност остваривања животног стандарда који се сматра адекватним у односу на друштво у коме појединац живи и најчешће се везује за доходовно сиромаштво, и представља индиректан приступ јер је усмерен на сагледавање дохотка којим појединац располаже, а не на његов стваран положај. Овај концепт сиромаштва је базиран на релативној линији сиромаштва (или прагу ризика од сиромаштва) која се дефинише као одређени фиксни проценат медијане еквивалентног расположивог дохотка и њен циљ јесте упоређивање животног стандарда, односно начина живота са другим становницима дате земље, а не са одређеном минималном потрошачком корпом. Овако дефинисана линија сиромаштва расте са порастом просечног дохотка становништва, односно са порастом животног стандарда, односно смањује се уколико друштво постаје сиромашније. Овај концепт је широко

⁶⁸ <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief7global-poverty-line-faa> (18.01.2016.)

прихваћен у земљама Европске уније онда када је задовољење основних потреба престало да буде проблем и када је најважнији циљ постао достизање одговарајућег животног стандарда који се разликује од земље до земље. У овим земљама се релативна линија сиромаштва дефинише као 60% медијане расположивог дохотка, при чему проценат медијане дохотка представља линију ризика сиромаштва. Појединци који имају мање од 60% медијане расположивог дохотка налазе се у ризику сиромаштва.

Основни недостаци концепта релативног сиромаштва су немогућност поређења сиромаштва између различитих друштава, као и између различитих раздобља у истом друштву. Даље, одлука о релативној линији сиромаштва је у неким друштвима арбитрарна (произвољна) и таква линија сиромаштва говори колико људи је сиромашно, али не узима у обзир друге факторе као што су на пример колико су људи испод линије сиромаштва или колико дуго су сиромашни.⁶⁹

Како је у богатим и развијеним земљама апсолутно сиромаштво јако мало, у овим земљама се обично користи релативна линија сиромаштва, док је у земљама са ниским или средњим дохотком, апсолутно сиромаштво све чешће па је боље користити апсолутну линију сиромаштва.⁷⁰

Апсолутна и релативна линија сиромаштва спадају у објективне линије сиромаштва и дефинишу се на бази актуелне потрошње или расположивог дохотка. Осим објективне линије сиромаштва постоји и субјективна линија која се базира на субјективној оцени људи о томе колики је то минимални доходак који они сматрају довољним за одржавање адекватног животног стандарда.⁷¹

2.5.3. Мере сиромаштва

Након одређивања индикатора сиромаштва и утврђивања линије сиромаштва, следећи корак у мерењу сиромаштва јесте доношење одлуке о одговарајућој мери укупног сиромаштва. Мера сиромаштва ће постати пожељна мера уколико задовољава четири критеријума: анонимност, независност популације, предвидљивост и начела осетљивости у расподели. Прва два начела полазе од претпоставке да мера сиромаштва не треба да зависи од тога ко је сиромашан и да ли земља има велику или малу

⁶⁹ The European Anti-Poverty Network: <http://www.eapn.eu/en/what-is-poverty/how-is-poverty-measured>

⁷⁰ Sulla, V. (2011). *National and International Poverty in Eastern Europe and Central Asia*, The World Bank, доступно на: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/se_31/2011/05e_World_Bank_Sulla_Poverty_Methodology_-_Almaty_September_2011.pdf

⁷¹ Ravallion, M., Chen, S., Sangraula, P. (2008). *Dollar a Day Revisited*, Policy Research Working Paper 4620, The World Bank, str. 4.

популацију. Начело предвидљивости значи да уколико се трансферише приход неке ко је испод линије сиромаштва, под условом да су сви остали дохоци константи, сиромаштво неће бити веће него што је било. На крају, начело осетљивости дистрибуције, под условом да су остали елементи једнаки, значи да уколико се приход трансферише од сиромашне особе ка богатијој, економија која ће из тога настати сматраће се сиромашнијом.⁷²

Постоји велики број мера на основу којих се може израчунати ниво сиромаштва, а најједноставнија и најчешће примењивана јесте број сиромашних или удео сиромашних у укупном становништву једне земље позната као стопа (коэффициент) сиромаштва (*headcount ratio*). Број сиромашних се одређује на основу броја појединаца чији је доходак испод линије сиромаштва.⁷³

$$HC = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q 1 = \frac{N_q}{N} \quad \dots (6)$$

где је N_q број сиромашних, а N укупан број становника.

Упркос једноставности обрачуна и лаког разумевању, коэффициент НС има и одређене недостатке. Он не пружа информације о разликама у доходу између сиромашних нити колико је доходак испод линије сиромаштва, дакле полази од претпоставке да су сви сиромашни у истој ситуацији. Такође, током времене индекс се не мења уколико појединци испод линије сиромаштва постану сиромашнији или богатији, он остаје непромењен све док су они испод линије сиромаштва. Појединци чији је доходак даљи од линије сиромаштва су сиромашнији од оних чији је доходак одмах испод линије. Како је ова чињеница важна, користе се и мере дубине и степена сиромаштва које говоре о одступању дохотка од линије сиромаштва.

За одређивање дубине сиромаштва која се дефинише као разлика између просечног дохотка (потрошње) сиромашних и линије сиромаштва користе се мере јаза сиромаштва. Коэффициент (стопа) јаза сиромаштва (PGR) се дефинише као рацио јаза сиромаштва према линији сиромаштва. На тај начин јаз сиромаштва је изражен као проценат од линије сиромаштва.⁷⁴

⁷² Todaro, P. M., Smith, C. S. (2006). *Ekonomski razvoj - deveto izdanje*, TKD Šahipašić, str. 192.

⁷³ World Bank Institute (2005). *Introduction to Poverty Analysis*, World Bank, str. 70.

⁷⁴ Исто, стр. 71.

$$PGI = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q 1 = \frac{(z - y_i)}{z} \quad \dots (7)$$

где је z линија сиромаштва, y_i доходак и N укупан број становника.

Јаз сиромаштва и индекс јаза сиромаштва се могу интерпретирати као просечан дефицит сиромашних људи. Коефицијент јаза сиромаштва показује колико ресурса (дохотка или потрошње) стоји на располагању за покривање јаза сиромаштва, односно показује колики је дефицит дохотка у односу на ресурсе који се могу користити за његово елиминисање. Међутим ту постоји један проблем, јер коефицијент јаза сиромаштва не приказује разлике у тежини (оштрини) сиромаштва између сиромашних и игнорише неједнакости међу сиромашнима.⁷⁵ Односно, он није мера сиромаштва као таквог, већ показатељ ресурса неопходних за његово искорењивање. Може се закључити да коефицијент јаза сиромаштва представља допуну стопе сиромаштва, али да то није довољно.

Мере сиромаштва анализирани до сада, оне које се базирају на броју сиромашних и оне које се базирају на јазу сиромаштва, имају један заједнички недостатак који се огледа у игнорисању неједнакости међу сиромашнима. Осим тога, прерасподела дохотка међу сиромашнима није утицала на ове мере. У циљу развијања мере која ће у обзир узети неједнакости међу сиромашнима, неки истраживачи су почели да користе индекс квадратног јаза сиромаштва (оштрине сиромаштва):⁷⁶

$$SPIG = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q \left(\frac{z - y_i}{z} \right)^2 \quad \dots (8)$$

Предност овог показатеља огледа се у узимању у обзир неједнакости међу сиромашнима као и утицаја трансфера на овај индекс. Тако, трансфер од сиромашних ка још више сиромашнима смањује овај индекс, а трансфер од сиромашних ка онима мање сиромашнима повећава овај индекс. Упркос предностима, овај коефицијент има и мане а оне се огледају у великим тешкоћама читања и интерпретирања овог коефицијента.

У циљу превазилажења недостатака, развијена је мера која представља комбинацију свих претходних мера и позната је као Foster-Greer-Thorbeckeova (FGT) мера сиромаштва. Ова мера задовољава сва четири критеријума која морају бити задовољена како би једна мера постала пожељна мера сиромаштва: анонимност,

⁷⁵ http://info.worldbank.org/etools/docs/library93518/Hung_0603/Hung_0603/Module4MeasuringPovertyMeasures.pdf

⁷⁶ World Bank Institute, (2005). *Introduction to Poverty Analysis*, World Bank, str. 73.

независност популације, предвидљивост и начела осетљивости у расподели. Може се представити следећом релацијом:⁷⁷

$$P_{\alpha} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q \left(\frac{z - y_i}{z} \right)^{\alpha} \quad \dots (9)$$

где је α мера осетљивости индекса на сиромаштво.

У зависности од вредности α , P_{α} индекс добија различите облике. Уколико је $\alpha=0$ добија се коефицијент (стопа) сиромаштва HCR као мера $P_{(0)}$, за вредности $\alpha=1$ добија се коефицијент јаза сиромаштва као одговарајућа мера $P_{(1)}$. Уколико је $\alpha=2$, коефицијент сиромаштва или индекс квадратног јаза сиромаштва је $P_{(2)}$. Како се вредност α повећава, већа одступања од линије сиромаштва добијају све већи пондер, а индекс (FGT) постаје све осетљивији на расподелу дохотка између сиромашних.

Осим овог ужег приступа приказивању сиромаштва на основу дохотка и потрошње, у литератури постоји и шири приступ феномену сиромаштва преко људског развоја. У оквиру Програма Уједињених нација за развој (УНДП) 1997. године је афирмисана коначна мера сиромаштва позната као индекс људског сиромаштва (HPI). Програма Уједињених нација за развој је тврдио да приликом мерења људског сиромаштва треба имати у виду категорије које се односе на дуговечност, могућности стицања знања и пристојан животни стандард. Индекс мултидимензионалног сиромаштва (MPI) заменио је индекс људског сиромаштва који је био заступљен у извештају о хуманом развоју од 1997. до 2009. године и представљао меру сиромаштва осмишљену тако да обухвата вишеструка ускраћивања са којима се истовремено сиромашне особе суочавају у све три димензије хуманог развоја - на пољу образовања, здравља и животног стандарда. Индекс мултидимензионалног сиромаштва (МПИ) може се користити за стицање свеобухватне слике о људима који живе у сиромаштву и омогућава њихова поређења како широм земље, тако и широм света. Ови показатељи се користе за израчунавање индекса мултидимензионалног сиромаштва и они су приказани у Табели 6.

⁷⁷ World Bank Institute, (2005). *Introduction to Poverty Analysis*, World Bank, str. 75.

Табела 6. Показатељи који се користе за израчунавање MPI

Димензија	Показатељи
Образовање	Године школовања, упис деце у школу
Здравље	Прехрана, морталитет деце
Животни стандард	Електрична енергија, хигијенско санитарни услови, вода за апиће, становање, средства за кување, имовина

Извор: United Nations Development Program, (2010). *Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, Palgrave Macmillan, New York, p. 215.

Индекс мултидимензионалног сиромаштва одражава и појаву сиромаштва и удео становника који живи испод линије сиромаштва, као и интензитет њиховог сиромаштва (просечни однос показатеља у којима су сиромашни суочени са ускраћеношћу). Израчунава се множењем стопе сиромаштва и просечног интензитета код свих сиромашних. За особу се каже да је сиромашна уколико је ускраћена барем у једној трећини пондерисаних показатеља.⁷⁸

2.6. Трендови кретања сиромаштва у свету

Током ере Миленијумских циљева развоја, једно од најзначајнијих достигнућа представљало је значајно смањење екстремно сиромашних у укупној светској популацији. Први Миленијумски циљ развоја - смањење екстремног сиромаштва за половину од 1990. до 2015. године – остварен је пет година раније. Иако се екстремно сиромаштво у свету смањило, и даље је на неприхватљиво високом нивоу и неравномерно распоређено, односно концентрисано у одређеним регионима где се сиромашни не суочавају само са недовољним дохотком, већ су ускраћени и у више недоходовних димензија. Елиминисање екстремног сиромаштва на глобалном нивоу циљ је Светске банке који треба да буде остварен до 2030. године. Број особа које живе испод међународне линије сиромаштва би до 2020. требало свести на једноцифрен број (9%), а до 2030. године тај број би требало да буде испод 3% укупне популације.⁷⁹ Како би овај циљ био реализован, неопходно је да се у наредних петнаест година остварује константни раст на глобалном нивоу и убрза смањење броја екстремно сиромашних у Африци и кризним жариштима. У *Табели 7* су приказани подаци о кретању сиромаштва у свету по регионима, у периоду од 1990. до 2015. године.

⁷⁸ United Nations Development Program, (2010). *Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, Palgrave Macmillan, New York, str. 218.

⁷⁹ Cruz, M., Foster, J., Quillin B., Schellekens, P. (2015). *Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies*, World Bank Group

Табела 7. Екстремно сиромаштво у свету, у периоду од 1990. до 2015. године, у % и милионима

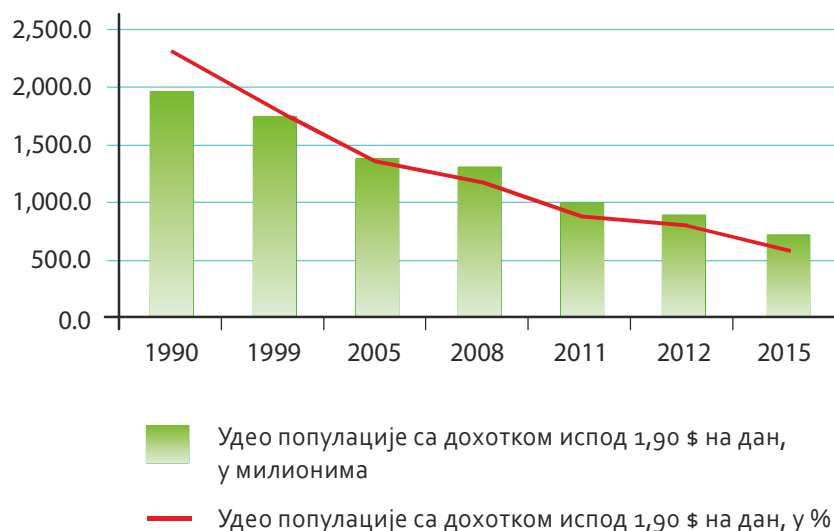
Регион	1990	1999	2005	2008	2011	2012	2015*
<i>Удео популације са дохотком испод 1,90 долара на дан (2011, PPP), у %</i>							
Источна Азија и Пацифик	60,6	37,5	18,6	15	8,5	7,2	4,1
Европа и Централна Азија	1,9	7,8	5,5	3,1	2,4	2,1	1,7
Латинска Америка и Кариби	17,8	13,8	9,9	7,1	5,9	5,6	5,6
Блиски Исток и Северна Африка	6	4,2	3,3	2,7			
Јужна Азија	50,6	41,8	35	32,1	22,2	18,8	13,5
Субсахарска Африка	56,8	58,8	50,5	47,8	44,4	42,7	35,2
Свет	37,1	29,1	21,6	18,7	14,1	12,7	9,6
<i>Број људи који живи са мање од 1,90 долара на дан, у милионима</i>							
Источна Азија и Пацифик	995,5	689,4	332,1	284,4	173,1	147,2	82,6
Европа и Централна Азија	8,8	36,8	6,3	2,2	11,4	10,1	4,4
Латинска Америка и Кариби	78,2	71,1	47,6	36,9	35,3	33,7	29,7
Блиски Исток и Северна Африка							
Јужна Азија	574,6	568	598,3	570,7	361,7	309,2	231,3
Субсахарска Африка	287,6	374,6	394,9	399,3	393,6	388,8	347,1
Свет	1.958,6	1.751,5	1.389,6	1.302,8	983,3	896,7	702,1

* Подаци за 2015. годину представљају статистичке пројекције изведене на основу претпоставки о расту и расподели.

Извор: Светска банка

У периоду од 1990. до 2012. године број екстремно сиромашних је смањен за више од милијарду, односно са 1,9 милијарди колико је износио 1990. године на 896 милиона људи у 2012. години, што чини 12,7% укупне светске популације (Графикон 3). Посебно велико смањење броја сиромашних бележи се у Источној Азији, Пацифику и Јужној Азији, захваљујући, пре свега, брзом расту и развоју Кине и Индије. Највећи број екстремно сиромашних концентрисан је субсахарској Африци (око 43% укупне популације у 2012. години), која уједно представља једини регион који није успео да преполови проценат људи који живе у екстремном сиромаштву.

Графикон 3. Тренд сиромаштва на глобалном нивоу, 1990-2015.

Извор: Светска банка

Осим указивања на број и стопу екстремно сиромашних у свету, битно је истаћи и број људи који је искључен из економско - друштвених збивања, односно указати на број људи који живи у мултидимензионалном сиромаштву. Индекс мултидимензионалног сиромаштва показује да се око 1,5 милијарди људи у свету суочава са мултидимензионалним сиромаштвом и да су они углавном концентрисани у slabим и сукобима погођеним земљама, при чему се највећи број ових земаља налази у субсахарској Африци и Јужној Азији. Земље у којима је овај проблем најизраженији су Нигер, Јужни Судан, Чад, Етиопија, Буркина Фасо, Сомалија (више од 60% популације се суочава са овим проблемом) и Гвинеја Бисао и Мали (преко 50% популације).⁸⁰

Велики проблем у свету представља и огромна неискоришћеност људског потенцијала. У 2015. години 204 милиона људи широм света (од тога 74 милиона младих људи од 15 до 24 године) су били незапослени. Око 830 милиона радника у земљама у развоју живи са мање од два долара дневно, а половина радника и њихових породица у овим земљама живи са мање од четири долара дневно. Највише су угрожене жене и млади. Жене се и даље суочавају са великим дискриминацијама у приступу раду (три четвртине радно способних мушкараца је радно ангажовано на супрот половини радно способних жена), економским средствима и учешћу у приватном и јавном одлучивању. Осим тога, већи је и број жена које живе у сиромаштву у односу на мушкарце.

⁸⁰ United Nations Development Programme, (2015). *Human Development Report 2015 - Work for Human Development*, UNDP, New York, str. 61.

Основна три изазова која се намећу и у наредном периоду односе се на усмеравање веће пажње ка дубини сиромаштва (најсиромашнијима међу сиромашнима), неједнакостима које постоје у заједничком просперитету и диспаритетима у недоходовним димензијама развоја. Задовољавање ових изазова захтева економски раст, улагање у људски развој и заштиту сиромашних и угрожених од нових ризика. Миленијумски циљеви развоја су били успешни у смањењу доходовног сиромаштва, али не толико успешни у ублажавању недоходовног сиромаштва.

2.7. Концептуална политика социјалне искључености

Феномен социјалне искључености у новије време привлачи велику пажњу економиста, али и стручњака из других домена. Има мишљења да је социјална искљученост главни друштвени проблем нашег времена, који потискује старе устаљене приступе, посебно сиромаштва и маргинализације. Реч је о комплексном појму који је тешко прецизно дефинисати и операционализовати. Важну улогу у популаризацији социјалне искључености одиграла је Европска унија тиме што је отворила пут за улазак овог концепта у међународни простор, намећући га земљама са различитим језичким и културним традицијама.⁸¹

Постоје три различита дискурса социјалне искључености:⁸²

1. Редистрибутивни дискурс (енгл. *redistributive discourse* - *RED*) који схвата искљученост као динамички, процесуални, мултидимензионални и релациони феномен, и отвара простор за схватање да дискриминаторске праксе, па и сама искљученост могу бити узроци сиромаштва,
2. Дискурс социјалне интеграције (енгл. *social integration discourse* - *SID*) који третира социјалну искљученост као појам супротан социјалној интеграцији и то унутар оквира који дефинише запосленост као примарно искључиво средство интеграције. Стога су искључени они који су незапослени или су под ризиком од незапослености,
3. Морални дискурс маргинализоване класе (енгл. *moral underclass discourse* - *MUD*), наглашава моралне и културне узроке сиромаштва и доминантно је преокупиран проблемом моралних ризика зависности од социјалне помоћи, што га више

⁸¹ Видети: Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: појам, приступи и операционализација*, Загреб, Правни факултет, стр. 1.

⁸² Levitas, R. (2005). *The inclusive society? Social Exclusion and New Labour* (2nd edn), Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 143.

усмерава према укључености домаћинстава на тржиште рада. Овај дискурс се усмерава на посебне проблеме и групе искључених, као што су незапослени и млади са потенцијално деликвентним понашањем и самохрани родитељи.

Сиромаштво не треба да буде схваћено у смислу опстанка, већ у смислу способности људи да учествују у друштвеном животу: „Појединци, групе и породице су сиромашне кад су њихови ресурси толико озбиљно испод оних који се сматрају просечним за појединце и породице, да их искључују из свакодневних животних образаца и активности.“⁸³

Концепт социјалне искључености је често оспораван као нејасан и контроверзан, а посебно уколико се изједначава са сиромаштвом или потпуно замењује тај појам.

Европљани разликују концепт социјалне искључености од концепта сиромаштва. Сиромаштво је дистрибутивни а социјална искљученост релациони процес опадања учешћа, солидарности и приступа. За неке, искљученост је шири концепт од сиромаштва, за друге она је узрок или последица сиромаштва, док за треће исти појмови нису повезани. Такође, значење социјалне искључености варира од земље до земље.⁸⁴

Сиромаштво, незапосленост, недостатак здравља и необразованост представљају кључне опште димензије социјалне искључености. Социјална искљученост је процес у коме су појединци гурнути на саму ивицу друштва што их „удаљава од пословних, доходовних и образовних могућности, као и од социјалне и комуналне мреже и активности“. Због тога, социјална искљученост лишава одређене појединце, друштвене групе и слојеве достизања кључних друштвених вредности као што су: људска срећа, рад, остваривање стваралачких и креативних потенцијала, благостање, социјална сигурност, једнакост, равноправност, људско достојанство, слобода и перспективна будућност. Дуготрајна социјална искљученост има тенденцију да развија (суб)културу сиромаштва као посебан систем вредности који представља производ адаптације и реакције социјално искључених појединаца и група на свој културни, социјални и укупни друштвени положај.

У најширем смислу, концепт социјалне искључености полази од мултидимензионалног осиромашења живота узрокованог дуготрајном незапосленошћу, сиромаштву екстремног типа, миграцијама или другим премештањем становништва (избеглице), слабљење традиционалне солидарности, дискриминације и сегрегације.

⁸³ Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: Concepts of Poverty and Deprivation*, Harmondsworth: Penguin Books, p. 31.

⁸⁴ Silver, H., Miller, S. M. (2003). *Social Exclusion: The European Approach to Social Disadvantage, Poverty & Race*, Washington, p. 2

Социјална искљученост постаје озбиљан проблем уколико је неко социјално искључен у више система или у више димензија и уколико искљученост има релативно трајни карактер. Сви системи су важни и међусобно комплементарни: ако је један слаб, други требају бити јаки, а у најгорој ситуацији су они који су неуспешни у свим системима. Зато што су неинтегрисани, социјално искључени су склони асоцијалном и девијантном понашању, ксенофобији, расизму и другим облицима екстремизма.⁸⁵

Наизглед безначајна разлика у терминологији, заправо, указује на битну разлику између сиромаштва и социјалне искључености. Задржавање оба концепта (и термина) имплицира обавезу да социјална политика спречи да сиромаштво заврши маргинализацијом и ограниченом социјалном партиципацијом. У ситуацијама где је до те социјалне изолације већ дошло, мултидисциплинарни приступ друштвеног укључивања даје решења за прекидање ланца неповољних друштвених, породичних и индивидуалних релација. То значи и битно другачију улогу социјалног рада, чији је задатак да спречи дуготрајну и кумулативну депривацију, бавећи се узроцима друштвене искључености уз преиспитивање модела социјалне заштите и социјалне политике.⁸⁶

2.8. Мерење социјалне искључености

За израчунавање показатеља социјалне искључености, користи се методологија Еуростат-а, која се ослања на концепт објективног релативног сиромаштва. Сматра се да је концепт мерења објективан зато што се ослања на актуелне приходе који представљају меру класификовања чланова домаћинства на сиромашне и оне који то нису. Такође, концепт је релативан зато што се праг ризика сиромаштва утврђује на основу дистрибуције и варијације прихода у земљи, односно зависи од општег нивоа социјалног и економског развоја, што знатно варира од земље до земље. Предност мерења концепта релативног сиромаштва у односу на апсолутни је што не захтева дефинисање минималног прихватљивог животног стандарда.

У граду Лакену је 2001. године дефинисан скуп од 18 статистичких показатеља социјалне искључености као оквир за праћење стања на нивоу земаља ЕУ у четири важне димензије: финансијско сиромаштво, запосленост, здравље и образовање.⁸⁷ Предлог

⁸⁵ *Сиромаштво као социјални проблем*, (2012). *Политика*, научни часопис за друштвена питања, Година II, број 3, Бања Лука: Факултет политичких наука, стр. 16.

⁸⁶ *Модерна управа*, часопис за управно-правну теорију и праксу, (2011). број 2, Бања Лука: Агенција за државну управу Републике Српске, стр. 165.

⁸⁷ Влада Републике Србије, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, (2012). *Праћење социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља 2006-2012*, Београд, стр. 8.

показатеља обухватао је 10 примарних и 8 секундарних показатеља. Прву измењену листу показатеља одобрио је Комитет за социјалну заштиту ЕУ у јулу 2003. године. Ревидирана листа састојала се од 21 показатеља (12 примарних и 9 секундарних). Три нова показатеља била су: стопа ризика од сиромаштва према интензивности рада чланова домаћинства, ниска функционална писменост и ризик од сиромаштва код запослених.

У јуну 2006. године Комитет за социјалну заштиту је усвојио извештај о показатељима који ће се користити у отвореном методу координације (ОМК) у социјалној заштити и социјалном укључивању.⁸⁸ Овако дефинисани показатељи покривају област социјалне искључености, област пензија и здравља и тиме предствљају сет показатеља за праћење социјалног укључивања и социјалне заштите. У оквиру показатеља отворених метода координације у области социјалне заштите и социјалног укључивања предложена су четири сета показатеља: сет кровних показатеља као и сет показатеља у оквиру сваке од три основне димензије: социјално укључивање, пензије и здравствена заштита.⁸⁹

Показатељи који се користе за праћење димензије социјалног укључивања полазе од сета Лакен показатеља у њиховом постојећем облику, а суштински је задржан и методолошки оквир који је коришћен при изради показатеља. Договорена листа се састоји од 11 примарних, 3 секундарна и 11 показатеља контекста. На основу новог усаглашеног скупа показатеља чији је циљ праћење Европске стратегије социјалне заштите и социјалног укључивања, Комисији је у септембру 2006. године, поднет први сет усаглашених стратегија за период 2006-2008. године у виду Националних извештаја о стратегијама социјалне заштите и социјалног укључивања. Последња ревизија сета показатеља за мониторинг Европске стратегије социјалне заштите и социјалног укључивања која је спроведена 2009. године, резултирала је увођењем додатних показатеља за праћење стања социјалне укључености.⁹⁰

Значајне потешкоће постоје у начину анализе индикатора искључености.⁹¹ Прво, могуће је димензије социјалне искључености анализирати одвојено сваку за себе. Ако је

⁸⁸ European Commission, (2006). *Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG*, Portfolio of overarching indicators and streamlined social inclusion, pension, and health portfolios, Brussels

⁸⁹ Бабовић, М. (2010). *Изазов нове социјалне политике: Социјална искљученост у ЕУ и Србији*; 1. Изд. Београд: SeCons - Група за развојну иницијативу, Београд: Досије студио

⁹⁰ European Commission, (2009). *Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG*, Portfolio of indicators for the monitoring of the European Strategy for the monitoring of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=756&langId=en>, (27.10.2013.)

⁹¹ Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: Појам, приступ и операционализација*, Ревизија за социјалну политику, Свеучилиште у Загребу: Правни факултет, Студијски центар социјалног рада стр. 6, hrcak.srce.hr/file/22120, (27.10. 2013.)

неко депривирован само у дистрибуцијском (материјалном) погледу, он ће бити сиромашан, слабо образован, незапослен, али не и „социјално искључен”. С друге стране, могуће је анализирати социјалне скупине према степену кумулације неповољних околности (димензија). Та би анализа била вишедимензионална, али не би узимала увек у обзир повезаност дистрибуцијских и релацијских димензија, иако раст броја материјалних димензија по правилу резултира већом релацијском искљученошћу.

Табела 8. Димензије и индикатори социјалне искључености

	Димензије	Индикатори
Дистрибуцијске (материјалне)	Тржиште рада	Дуготрајна незапосленост
	Животне потрепштине	Неадекватан животни стандард
	Доходак	Испод линије сиромаштва
	Образовање	Без икаквих квалификација
	Стамбени услови	Мање од собе по особи/без купатила или wc-а
	Резиденцијално подручје	Лоши животни услови у кварту + осећај несигурности
	Здравље	Лоше здравствено стање
Релацијске или партиципативне	Социјалне везе	Нема блиских пријатеља + ограничене шансе за контакт с људима
	Политичка партиципација	Песимизам у погледу политичког утицаја + одсуство интереса за политику
	Аномија	Осећај усамљености + прекомпликован живот
	Породичне мреже	Самачки живот/распад породице
Дугорочна перспектива	Развој животних услова у одређеном периоду	Стално лоши животни услови у задњих неколико година
Субјективна перспектива	Субјективна перцепција искључености	Задовољство могућношћу партиципације у друштвеном животу / осећај искључености из друштва

Извор: Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: Појам, приступ и оперативизација*, Ревизија за социјалну политику, Свеучилиште у Загребу: Правни факултет, Студијски центар социјалног рада стр. 7, hrcak.srce.hr/file/22120, (27. 10.2013.)

Комбинација дистрибуцијских и релацијских димензија могла би понудити бољу перспективу за истраживање социјалних неједнакости него она истраживања сиромаштва која се концентришу само на материјалну димензију. Једноставно се полази од тога да су дистрибуцијске и релацијске димензије повезане: што је неповољнија дистрибуцијска ситуација (мала примања, нижи стандард живота, лошији стамбени услови), појединци ће чешће имати покидане социјалне везе, слабију политичку партиципацију и друге симптоме нематеријалне депривације. Тек комбинација неповољних дистрибуцијских и партиципативних елемената може служити као показатељ социјалне искључености.

Могуће је анализирати социјалну искљученост и као сужени концепт (у том случају неки говоре о „правој” или „стварној” искључености). „Права” искљученост била би комбинација објективне и субјективне искључености, с тим да би објективна искљученост садржавала комбинацију две и више дистрибуцијске димензије и барем једну релацијску димензију. Субјективна се искљученост односи на субјективну оцену могућности партиципације у друштвеном животу. „Стварно” искључени материјално су депривирани, имају ограничене шансе за социјалном партиципацијом, те они сами сматрају да нису потпуно социјално интегрисани.⁹²

Приступу социјалној искључености у оквиру земаља Европске уније углавном се наслањају на две истраживачке традиције: англосаксонску традицију истраживања сиромаштва, која наглашава дистрибуцијске аспекте социјалне искључености, и француску традицију, која истиче релацијске аспекте социјалне искључености (неадекватна социјална партиципација, односно недостатак моћи или кидање социјалних веза). Традиција сиромаштва и материјалне депривације, посматрана кроз призму социјалних права, истиче социјалне услове који укључују или искључују групе из релевантних ресурса или социјалних права. Друга традиција ставља нагласак на процесе који укључују или искључују појединце и групе из релевантних социјалних мрежа и суделовања у заједничким вредностима или идентитетима (кључни су појмови те традиције социјална дезинтеграција, маргинализација, неприпадање, искорењеност).⁹³

Број подручја и одабир индикатора социјалне искључености зависи од тога истражујемо ли социјалну искљученост појединаца или регија односно географских подручја.⁹⁴ Ако желимо испитати социјалну искљученост појединаца или група, истраживачки ће се инструменти разликовати зависно од тога ради ли се о деци и младима, старима или радноактивном контингенту становништва. Засада смо још далеко од израде стандардног инструмента за испитивање социјалне искључености.

Посебна пажња односи се на предложене европске и национално специфичне индикаторе социјалне искључености.⁹⁵ Европски савет је децембра 2001. године дефинисао Лакен индикаторе као инструмент којим се може стандардизовати мерење друштвене укључености у земљама чланицама Европске уније. За израчунавање ових индикатора користи се методологија Еуростата, а примењује се концепт објективног

⁹² Исто, стр. 6.

⁹³ Исто, стр. 6.

⁹⁴ Исто, стр. 7.

⁹⁵ Влада Републике Србије, (2010). Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, *Праћење социјалне укључености у Србији*, Београд, стр. 10.

релативног сиромаштва који је прихватљивији од апсолутног јер не захтева дефинисање минимално прихватљивог животног стандарда.

Анкета о приходима и условима живота (СИЛК истраживање) користи се као инструмент за мерење сиромаштва и социјалне искључености на нивоу земаља Европске уније, којим се прикупљају подаци и анализира положај различитих друштвено искључених група и појединаца и прате показатељи социјалне укључености. Србија као земља која није чланица Европске уније није у обавези да их редовно спроводи али се улажу сви напори да се ово истраживање реализује у наредном периоду, као основ за објективно снимање почетног стања друштвене искључености у земљи.⁹⁶

Реализација овог истраживања омогућиће доношење нових политика заснованих на релевантним подацима у циљу бољег усмеравања мера Владе за подршку најугроженијем становништву.⁹⁷ Спровођење истраживања на основу Анкете о приходима и условима живота олакшаће процес извештавања Србије о спровођењу политика социјалне укључености и смањења сиромаштва. Увођење систематског праћења нивоа социјалне искључености и сиромаштва такође ће дати основ за израду документа: Меморандума о социјалној укључености. Сврха Меморандума о социјалној укључености је да помогне земљама кандидатима у борби против сиромаштва и социјалне искључености и да модернизује њихове системе социјалне политике, као и да им помогне у припреми пуног учешћа у политикама Европске уније.

⁹⁶ European Commission, (2010). *Algorithms to compute Social Inclusion Indicators based on EU SILC and adopted under the Open Method of Coordination (OMC)*, Working Group meeting “Statistics on Living Conditions”, Eurostat-Luxembourg, pp. 10-12.

⁹⁷ Влада Републике Србије, (2010). Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, *Праћење социјалне укључености у Србији*, Београд, стр. 10.

II ДЕО

АНАЛИЗА ПРОБЛЕМА СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ ИСКЉУЧЕНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. КРЕТАЊЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ
2. КРИТЕРИЈУМИ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ ЛИНИЈЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ
3. НАЈУГРОЖЕНИЈЕ КАТЕГОРИЈЕ СТАНОВНИШТВА
4. РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ
5. ЕКОНОМСКА НЕЈЕДНАКОСТ У СРБИЈИ
6. КРЕТАЊЕ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
7. АНАЛИЗА СОЦИЈАЛНЕ И ЕКОНОМСКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ
8. ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СИРОМАШНИХ ГРУПАЦИЈА

1. КРЕТАЊЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

Сиромаштво, нарочито његови екстремни облици, није било значајније присутно у Србији до почетка деведесетих година XX века. Србија је, као саставни део СФР Југославије, у дужем временском периоду, остваривала *per capita* бруто домаћи производ већи од 3.000 америчких долара. Међутим, током деведесетих година, доживела је прави економски и социјални крах и потпуни застој у развоју демократије и људских права. Дошло је до драматичног пада бруто домаћег производа, велике незапослености, великог пада зарада, пензија и других личних примања, међународне изолације земље и оштрих економских санкција, распад тржишта и ратова.

Све је то довело до наглог осиромашења већине становништва, али и до енормног богаћења малог броја људи захваљујући корупцији, привредном криминалу и блискости са режимом.⁹⁴ Једном речју, сиромаштво је дошло до изражаја током транзиционог периода и у нашој земљи, а и у другим бившим социјалистичким земљама.

Све до 2010. године сиромаштво се у Србији пратило у оквиру концепта апсолутног сиромаштва, а на основу обрачуна Републичког завода за статистику, да би се у Првом извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва по први пут применио концепт релативног сиромаштва и мерење на основу индикатора ЕУ.

У периоду пре настанка кризе животни стандард у Србији обележен је значајним смањењем апсолутног сиромаштва, које се преполовило од почетка транзиције. Током кризе дошло је до погоршања животног стандарда и први пут после 2000. године број сиромашних је повећан у односу на претходне године.

У Табели 9 приказано је кретање сиромаштва у Србији у периоду 2006–2010. године.

⁹⁴ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Крагујевац, Економски факултет, стр. 329.

Табела 9. Сиромаштво у Србији, 2006–2010. године

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Линија сиромаштва (дин. месечно)	6.221	6.625	7.401	8.022	9.483
Стопа сиромаштва (процент сиромашних)	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2
Број сиромашних у 000			470	525	686

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf> Влада Републике Србије (2012): *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

Економски напредак Србије од 2000. до 2008. године утицао је на смањење сиромаштва, па је учешће сиромашних у целој популацији смањено на 6,1% у 2008. години. Међутим, већ од јесени те године почиње економска криза, па се животни стандард становништва, глобално посматрано, смањује. Истовремено с тим расте стопа сиромаштва – прво на 6,9% у 2009. години, затим на 9,2% у 2010. години.

Број сиромашних који не могу да задовоље ни основне потребе повећао се, посебно 2010. године, а испод линије сиромаштва је више од 680.000 лица. Стопа апсолутног сиромаштва повећана је на 6,9% у 2009., а затим чак на 9,2% у 2010. години. За израчунавање индикатора сиромаштва у Србији, у раду је коришћена методологија Републичког завода за статистику, која сиромаштво анализира на основу анкете о потрошњи домаћинства.⁹⁵

Након пада броја сиромашних у периоду 2006/2008. година, у 2009. и 2010. години поново бележимо пораст броја сиромашних. У 2008. години 6,1% грађана Републике Србије живело је испод апсолутне линије сиромаштва.

Број сиромашних је у 2009. години порастао у односу на 2008. за 0,8 процентних поена (6,9%), док је у 2010. у односу на 2009. годину број сиромашних порастао за 2,3 процентна поена, са 6,9% у 2009. на 9,2% у 2010. години.

Подаци *Анкете о потрошњи домаћинства за 2010. годину* (Табела 9) показују да је испод апсолутне линије сиромаштва у 2010. години живело 9,2% становника

⁹⁵ Влада Републике Србије, (2012). *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

Републике Србије. Према истој *Анкети*, сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 8.544,00 динара по потрошачкој јединици.⁹⁶

Подаци *Анкете о потрошњи домаћинства за 2009. годину* (Табела 9) показују да је 6,9% становника живело испод линије сиромаштва. Сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 8.022,00 динара по потрошачкој јединици. У 2008. години забележен је најнижи ниво сиромаштва у Србији од демократских промена. Ипак, забележени су забрињавајући подаци у току последњег квартала 2008. године, када је међународна финансијска криза почела да се осећа и у Србији. током 2009. године Србија бележи прво повећање броја сиромашних од демократских промена.

Подаци из Табеле 9 показују да је испод апсолутне линије сиромаштва у 2008. години живело 6,1% становника. Подаци такође показују да су сиромашна била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 7.401,00 динара по потрошачкој јединици.

Анализирајући сиромаштво у 2007. години, може се уочити да је испод апсолутне линије сиромаштва живело 8,3% становника. Сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 6.625,00 динара по потрошачкој јединици.

Такође и 2006. године, сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 6.221,00 динара по потрошачкој јединици. Од 2006. године подаци о сиромаштву се редовно прате на бази података Републичког завода за статистику и може се видети да је 8,8% људи живело испод апсолутне линије сиромаштва.

Поред кретања БДП–а, на динамику сиромаштва важан утицај има и државна политика према личној потрошњи – кроз експанзивну или рестриктивну буџетску, пореску, монетарно–кредитну, курсну политику итд. Треба истћи да је држава током претходних деценија подстицала личну и укупну потрошњу на разне начине, а финансијска основа те потрошње било је стално задуживање земље у иностранству. Једном речју, у Србији се живело нереално, изнад својих могућности. Тек у последње време донекле се напушта ова орјентација, и то под притиском економских нужности, односно ризика обуставе сервисирања спољних дугова. Због вероватног заостајања личне потрошње у догледној будућности (најављује се смањење плата у јавном сектору и пензија), може се очекивати изванредан раст сиромаштва чак и уколико дође до економског опоравка земље, израженог умереним привредним растом.

⁹⁶ Влада Републике Србије, (2012). *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

У 2011. години стопа сиромаштва у Србији је износила 6,8%, односно 6,8% укупног становништва имало је потрошњу мању од линије сиромаштва (9.483,00 динара месечно). У 2011. години апсолутним бројевима гледано, укупан број сиромашних био је 499 хиљада. У овој години стопа сиромаштва у Србији смањена је у односу на претходну 2010. годину, када је износила 9,2%. Допринос томе свакако је дао реални раст личне потрошње од укупно 1,0%, док је потрошња најсиромашнијих повећана далеко више.

Истовремено, БДП је у сталним ценама порастао за 1,6%, што је наговештавало излазак Србије из економске кризе заједно са Европском унијом, односно са позитивним ефектима опоравка ЕУ и њеног утицаја на Србију кроз спољну трговину и финансијске односе. Реалне зараде су скромно повећане – за 0,2% у 2011. години. Допринос побољшању стања дало је и кретање пензија са две редовне индексације, прва у мају (за 5,5%) и друга у октобру (за 1,5%) 2011. године.⁹⁷

Најугроженија су домаћинства са пет и шест и више чланова, будући да је њихов индекс сиромаштва изнад просека популације и био је највиши у поређењу са осталим демографским групама. Незнатан пад броја сиромашних налазимо само код једночланих домаћинстава у периоду 2008. –2010. године (Табела 10).

Табела 10. Процент сиромашних према типу домаћинства

Тип породице	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Једночлана	8,6	8,8	6,6	5,7	5,6
Двочлана	8,7	9,2	5,5	5,6	5,9
Трочлана	5,2	4,9	5,1	5,0	7,0
Четворочлана	5,7	5,3	4,7	4,7	7,1
Петочлана	8,3	8,1	5,2	5,7	11,7
Шесточлана и више	17,3	14,4	10,0	14,2	16,4
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Влада Републике Србије, (2012). *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

Још један веома битан индикатор који служи за праћење сиромаштва је тип домаћинства, односно сиромаштво према бројности чланова домаћинства, који је и приказан у Табели 11.

⁹⁷ *Статистички годишњак Србије 2012*, (2013). РЗС, стр. 62.

Табела 11. Сиромаштво према типу домаћинства, 2011. година, у %

Тип породице	Стопа сиромаштва	Структура сиромашних	Структура укупног становништва
Једночлана	4,0	4,4	7,4
Двочлана	5,4	15,7	19,7
Трочлана	3,4	9,1	18,1
Четворочлана	5,0	16,9	22,8
Петочлана	8,8	18,1	13,9
Шесточлана и више	13,5	35,8	18,0
Србија	6,8	100	100

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Вишечлана домаћинства (петочлана и бројнија) натпросечно су сиромашна, што је у основи природно с обзиром на различит однос броја лица са личним приходом (од рада, пензије, итд.) и неактивних лица без икаквих прихода (деца, стари без прихода). Наиме, у вишечланим домаћинствима поменути однос је неповољнији него у мање бројним домаћинствима.

Ипак, може се уочити да разлике у стопи сиромаштва између домаћинстава различите бројности нису драматично велике, пошто ни сам однос лица са приходима и без прихода није драматично различит: готово у сваком домаћинству постоје лица и са приходима и без њих, што умногоме упросечава крајњи резултат. Тако је стопа сиромаштва шесточланих и бројнијих домаћинстава тек двоструко већа од просека за целу популацију, а око три пута од малобројних домаћинстава. Један од разлога за умерено сиромаштво вишечланих домаћинстава налази се у томе да она ретко обухватају само родитеље и децу (која немају приходе), а често вишегенерацијске породице у којима и стари имају сопствене приходе (пензије и слично).

У укупном броју сиромашних најбројнија је група оних који живе у најмногобројним домаћинствима – 35,8%. Потом следе петочлана (18,1%), што значи да у ове две групе домаћинстава живи нешто више од једне половине сиромашних у Србији.

Стопа сиромаштва опада са повећањем година: највиша је код најмлађе деце (10,0%), па се смањује све до 65 година старости (5,7%). Одлучујући разлог томе је радна активност грађана, која такође расте до краја радног века (65 година за мушкарце). После 65. године стопа сиромаштва минимално расте, али је и даље испод просечне за укупно становништво Србије, што сведочи о доброј заштити од западања у сиромаштво коју пензијски систем Србије пружа пензионерима, односно целој популацији старијих лица.

Разлике ни овде нису посебно велике (однос највише и најниже стопе мањи је од један према два). Општи разлог релативно умерених разлика је чињеница да домаћинства најчешће представљају комбинацију појединаца који припадају различитим социоекономским и демографским категоријама, тако да представљају микс који „упросечује” позицију домаћинства. Деца практично никада не живе сама већ са родитељима или неким старијим лицем које има своје приходе, старо лице које нема сопствених прихода често живи са старим лицем које има пензију или друге приходе и слично.

Деца су у просеку сиромашнија – њихова стопа сиромаштва је 9,8% према 6,2% код одраслих – што значи да је за половину већа. И одрасли у породицама са децом имају једнаку стопу сиромаштва као деца пошто деле судбину кроз заједнички приход, односно потрошња домаћинства се дели сразмерно на све чланове без обзира на старост.⁹⁸

На позицију деце, као и на релативно мале разлике између сиромаштва одраслих и деце, битно утиче чињеница да је све мање породица са пуно деце, већ доминирају оне са мањим бројем – са једним или двоје. Тиме се проблем сиромаштва најмлађих ублажава у односу на некадашње стање са већим бројем деце по једној породици, када је сиромаштво и деце и породица са децом било израженије. Ипак, и даље важи основна логика раније потврђена и у Србији: што је више деце у породици, она су у просеку сиромашнија.

Један од демографских индикатора је сиромаштво према полу.

Разлике у степену сиромаштва између мушкараца и жена практично не постоје пошто је стопа сиромаштва слична за припаднике оба пола. Нешто веће учешће жена у укупном броју сиромашних последица је њихове веће бројности у односу на мушкарце у укупном становништву Србије. Извесно заостајање жена за мушкарцима код просечних зарада не одражава се на потрошњу пошто сви чланови домаћинства, по претпоставци, заједнички троше приходе домаћинства без обзира на њихове изворе.

Избеглице и расељена лица спадају међу посебно угрожене групе у Србији. У најтежем положају налазе се лица у колективним центрима. Иако се број избеглица постепено смањује, њихов број је још увек веома велики и износи око 260.000. С обзиром на непостојање безбедности и других услова за повратак на Косово и Метохију, укупан број интерно расељених лица са тог подручја и даље је око 220.000. Преко 120.000

⁹⁸ Статистички годишњак Србије 2012. (2013). РЗС, стр. 63.

расељених лица или око 25% избеглица спада у категорију сиромашних, што је два ипо пута више у односу на домаће становништво.⁹⁹

Табела 12: Сиромаштво према полу, 2011. година, у %

Структура	Стопа сиромаштва	Структура сиромашних	Структура укупног становништва
Мушкарци	6,7	48,1	48,5
Жене	6,8	51,9	51,5
Србија	6,8	100	100

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

У односу на остале угрожене групе, Роми су најсиромашнији и најугроженији. Њихов стварни број је већи од 300.000, а званично их у Србији има 108.000. Код њих постоји највећа опасност репродукције сиромаштва и оно се испољава у свим кључним областима као што су: запошљавање, образовање, здравство, стамбени услови. Животни век Рома знатно је краћи од остале популације, што показује да се током целог животног века налазе у условима ризичним за здравље. Стопа незапослености Рома је четири пута већа него код осталих. Рома без школе или са мање од четири разреда основне школе има 32,5%, а само се 0,3% Рома школује на вишим школама и универзитетима.¹⁰⁰

Сиромаштво је један од релевантних обележја живота особа са инвалидитетом, којих има око 350.000 у Србији. Највећи број деце (79%) ометене у развоју налази се испод границе сиромаштва. Приходи породица које имају особу са инвалидитетом су веома ниски и може се оправдано сматрати да су они натпросечно испод линије сиромаштва. Преко 70% особа са инвалидитетом има јако ниске приходе и спада у сиромашне. Само 13% њих има прилику да ради, док само 1/3 запослених има радно место прилагођено потребама.¹⁰¹

У 2012. години стопа сиромаштва у Србији повећана је у односу на претходну 2011. годину, када је износила 6,8%. Непосредан узрок томе је смањење личне потрошње за 3,1% у реалном изразу, а још је веће смањење личне потрошње најсиромашнијих. Суштински разлог је смањење бруто друштвеног производа (у сталним ценама) за 1,5%, што показује да је у Србији економска криза заоштрена у 2012. години, а чему је битно

⁹⁹ Статистички годишњак Србије 2013, РЗС.

¹⁰⁰ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Крагујевац, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 340.

¹⁰¹ Веселиновић, П. (2013). оп. цит., стр. 329.

допринела и слаба жетва у пољопривреди. И број сиромашних је повећан са 499 на 642 хиљаде, односно за 30%.¹⁰²

Табела 13. Сиромаштво у Србији, 2012. година

	2012.
Линија сиромаштва (за еквивалентног одраслог), дин. месечно	10.223
Стопа сиромаштва, у %	8,8
Дубина сиромаштва, у %	1,9
Оштрина сиромаштва, у %	0,7

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Дубина сиромаштва је у 2012. била 1,9%, што значи да би требало издвојити из бруто друштвеног производа 1,9%, односно 64 милијарде динара, и, уз претпоставку савршене таргетираности трансфера, уклонити сиромаштво у Србији. Овај релативно низак проценат значи да су сиромашни грађани Србије, и поред извесног погоршања током 2012. године, и даље у просеку умерено сиромашни, односно да се њихова потрошња налази у просеку на малој дистанци од линије сиромаштва.

Оштрина сиромаштва је и даље доста скромна: она износи 0,7, па се и за 2012. годину може закључити да је, и поред извесног погоршања позиције сиромашних у Србији, њихово сиромаштво и даље доста умерено.

И у 2012. години, као и у 2011., посебно су угрожена домаћинства са пет и више чланова, док она мања (до четири члана) имају стопу сиромаштва испод општег просека. Ипак, неједнакост сиромаштва није посебно велика, јер вишечлана домаћинства имају само два до три пута већу стопу него малобројнија. Узрок ове релативно мале разлике јесте чињеница да ни поменути однос лица са приходима и без њих није драматично различит: у Србији су вишечлане породице ретко сачињене од великог броја деце, већ се обично ради о вишегенерацијским домаћинствима код којих више чланова има сопствене приходе (од рада, пензије, итд.).

У складу с тим, у укупном броју сиромашних највише је оних који живе у домаћинствима са пет и више чланова (51,2%). Потом следе четворочлана (18,1%), и тако даље. Што се тиче разлике у сиромаштву између генерација, нису посебно велике стога

¹⁰² Подаци су преузети из Статистичког годишњака Србије РЗС за посматране године.

што у једном домаћинству обично живе припадници различитих генерација и деле заједнички приход домаћинства, чиме се уједначава потрошња свих.

Стопа сиромаштва се очекивано смањује са повећањем броја година: највиша је код најмлађе деце (12,5%) да би се смањивала до најстарије групације (65+ година), код које износи 7,7%. Одлучујући разлог томе је радна активност грађана, која такође расте до краја радног века (65 година за мушкарце), с тим да је стопа сиромаштва још нижа код најстарије популације (изнад 65 година) која је углавном неактивна и једним делом корисник пензија, те говори о заштити коју пензијски систем Србије пружа.¹⁰³

Међу факторима сиромаштва школска спрема носиоца домаћинства је један од најважнијих. Стопа сиромаштва опада како расте школска спрема носиоца. Ова стопа је 19,5% код домаћинстава чији носиоци имају незавршену основну школу и 15,0% код домаћинстава чији носиоци имају завршену основну школу, да би била знатно нижих 5,6% код носилаца домаћинстава са средњом, 2,3% са вишом школом и само 0,7% са факултетским образовањем.¹⁰⁴

Сиромаштвом је тако највише погођен онај сегмент радне популације који има најниже приходе, а то су неквалификовани, обично физички радници без средње стручне школе или звања квалификованог радника. И у апсолутном броју сиромашних они доминирају: њих је и у 2012., као и у 2011. години, две трећине од укупног броја (64,3%) сиромашних, иако у укупном становништву учествују са само 33,6%.¹⁰⁵

За домаћинство постоји највећи ризик сиромаштва уколико је носилац домаћинства незапослен, јер је тада стопа сиромаштва 21,0%. Ова стопа би свакако била виша да ова домаћинства немају других прихода. Знатно су мање угрожена сиромаштвом домаћинства код којих је глава породице запослена или неактивна. За неактивне носиоце је ова стопа повољна, а последица је подршке коју пензијски систем игра код старих неактивних лица, па је њихова стопа сиромаштва скромних 6,6%. Налаз да је међу домаћинствима са запосленим члановима доста сиромашних (чак трећина укупног броја) показује да у Србији ни радна активност није довољна заштита од сиромаштва. Стопа сиромаштва слична је за samozапослене (6,7%) и за запослене код послодавца (6,4%).¹⁰⁶

¹⁰³ <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

¹⁰⁴ <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

¹⁰⁵ Исто

¹⁰⁶ <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

У наредној табели може се уочити да је 2013. години стопа сиромаштва у Србији минимално смањена, односно задржана је практично на истом нивоу у односу на претходну 2012. годину, када је износила 8,8%. Будући да је бруто друштвени производ Србије у 2013. повећан за 2,5%, према прелиминарним подацима Републичког завода за статистику могло се очекивати видљивије смањење сиромаштва на основу увећања личне потрошње из повећаног БДП-а. Међутим, није дошло до смањења сиромаштва, већ до промене структуре БДП-а: реална лична потрошња је у Србији у 2013. смањена за 1,4%, док је извоз битно повећан, што значи да је дошло до преусмеравања произведене робе са домаће личне потрошње на извоз. Такво кретање реалне потрошње узроковано је првенствено смањењем реалних зарада у 2013. години за 1,9% и реалних пензија за 3,9% у односу на 2012. годину.¹⁰⁷

Дубина сиромаштва је у 2013. била 1,8%, што значи да би из бруто друштвеног производа земље требало издвојити 1,8%, односно 65 милијарди динара и, уколико би таргетираност овог трансфера била перфектна, сиромаштво у Србији би у значајној мери било смањено. И ове године релативно скроман износ дубине сиромаштва значи да су у Србији сиромашни грађани и даље у просеку умерено сиромашни, тј. да се њихова лична потрошња налази у просеку на малој удаљености од наведене линије сиромаштва.¹⁰⁸

Оштрина сиромаштва је и даље доста скромна: она износи 0,6, па се за 2013. годину, као и за 2012., може поново дати оцена да је сиромаштво у Србији и даље углавном умерено, што је и приказано у наредној табели.

Табела 14: Сиромаштво у Србији, 2013. година

	2013.
Линија сиромаштва (за еквивалентног одраслог), дин. месечно	11.020
Стопа сиромаштва, у %	8,6
Дубина сиромаштва, у %	1,8
Оштрина сиромаштва, у %	0,6

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

И у 2013. години, као и претходних година, сиромаштво посебно погађа вишечлана домаћинства: док се стопа сиромаштва за мање бројна домаћинства (до четири члана) креће око 6%, што је испод просека за целу популацију Србије, дотле је за

¹⁰⁷ Исто.

¹⁰⁸ Исто.

петочлана домаћинства 12,7% и шесточлана и бројнија 16,9%. Ова разлика је последица различитог односа броја запослених који имају приходе и броја незапослених/неактивних чланова без прихода, који је неповољнији у вишечланим домаћинствима због присуства или већег броја деце или неактивних старих лица без прихода. Због тога је удео чланова вишечланих домаћинстава у укупном броју сиромашних врло висок: док петочлана и бројнија домаћинства обухватају само 31,4% свих становника Србије, дотле је њихов удео у укупном броју сиромашних чак 54,4%.¹⁰⁹

Ипак, проблем сиромаштва вишечланих домаћинстава није веома изражен у Србији, што показују релативно ниске стопе сиромаштва. Два су разлога за то: први разлог је мали број деце у Србији, тако да је допринос овог фактора знатно мањи него у многим другим земљама у развоју, а други разлог је што многи стари људи поседују сопствене приходе (пензије), чиме поправљају позицију вишегенерацијских домаћинстава.

1.1. Процент сиромашних према годинама старости

Подаци показују да су наујугроженија деца до 13 година старости – 13,7%, као и одрасли од 19 до 24 године – 11,5%. У односу на 2009. годину, пораст сиромаштва бележимо код свих узрасних категорија, а највећи раст сиромаштва управо код деце до 13 година (3,9 процентних јединица) и код одраслих од 19 до 24 године (4 процентне јединице). Најмањи пораст сиромаштва је у категорији стара лица преко 65 година старости (Табела 15).¹¹⁰

Повећање сиромаштва бележимо и код деце и код одраслих од 2008. године, али забрињава податак да број сиромашне деце у Србији значајније расте. У овом периоду сиромаштво деце порасло је за 5,1 процентну јединицу (са 7,1% у 2008. години на 12,2% у 2010. години). Сиромаштво одраслих у истом периоду порасло је за 2,7 процентне јединице (са 5,8% на 8,5%). Забрињава податак да се број сиромашне деце у Србији повећао у односу на показатеље из 2008. године (Табела 16).¹¹¹

¹⁰⁹ <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

¹¹⁰ Влада Републике Србије, (2012). Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

¹¹¹ Исто.

Табела 15: Процент сиромашних према годинама старости

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Деца до 13	11,6	11,2	7,3	9,8	13,7
Деца од 14 до 18	11,7	8,8	6,9	8,4	9,1
Одрасли од 19 до 24	7,2	6,6	5,9	7,5	11,5
Одрасли од 25 до 45	8,4	7,4	5,0	6,4	8,9
Одрасли од 46 до 64	7,0	6,6	5,4	5,3	8,0
Стари 65 и више	10,0	10,3	7,5	7,5	7,9
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Влада Републике Србије (2012): *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

Табела 16: Процент сиромашне деце и одраслих

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Деца	11,6	10,5	7,1	9,3	12,2
Одрасли	8,2	7,8	5,8	6,4	8,5
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Влада Републике Србије, (2012). *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

Стопа сиромаштва деце у 2013. години износи 11,4% и виша је него стопа сиромаштва пунолетних (8,0%). Као и претходних година, али и како је то уобичајено у свету, деца су више угрожена сиромаштвом, односно имају већи ризик сиромаштва него одрасли из наведених разлога. Ипак, та разлика није посебно велика, првенствено због релативно малог просечног броја деце по породици.

Табела 17: Сиромаштво деце и одраслих, 2013. год., у %

	Стопа сиромаштва	Структура сиромашних	Структура укупног становништва
Деца (0–18)	11,4	22,7	17,2
Одрасли	8,0	77,3	82,8
Србија	8,6	100	100

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

1.2. Процент сиромашних према образовању носиоца домаћинства

Највећи број сиромашних у 2010. години бележи се у категорији лица са незавршеном основном школом. Евидентно је да је степен образовања у корелацији са сиромаштвом и у категоријама становништва са завршеном вишом и високом школом где се и бележи најнижи проценат сиромашних (Табела 18).

Табела 18: Процент сиромашних према образовању носиоца домаћинства

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Незавршена основна школа	21,0	18,8	9,0	14,8	14,2
Основна школа	13,7	13,2	10,5	9,2	12,7
Средња школа	5,5	5,4	4,8	3,0	4,8
Виша школа	0,6	0,1	2,7	1,8	2,4
Висока школа	1,8	0,4	1,9	0,6	0,8
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Влада Републике Србије, (2012). *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2956, (13.11.2013.)

Школска спрема представља једну од најважнијих детерминанти сиромаштва, с обзиром да они образованији имају веће приходе и стога их је мање међу сиромашнима. Утицај школске спреме носиоца домаћинства на сиромаштво приказан је у следећој табели:

Табела 19: Сиромаштво према школској спреми носиоца домаћинства, 2013. год., у %

Године	Стопа сиромаштва	Структура сиромашних	Структура укупног становништва
Незавршена основна школа	21,9	27,1	10,6
Основна школа	15,1	31,8	18,1
Средња школа	5,9	37,5	54,6
Виша школа	2,0	1,5	6,3
Висока школа	1,8	2,1	10,4
Србија	8,6	100	100

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Као што се види, стопа сиромаштва се видно смањује са повећањем школске спреме носиоца домаћинства: од 21,9% код оних који немају завршену ни основну школу до 1,8% код оних са завршеним факултетом. У апсолутним бројевима доминирају

сиромашни из категорије оних који су завршили само основну школу или нису чак ни њу. Њих има 58,9% од укупног броја сиромашних. Следе они са завршеном средњом школом – има их чак 37,5% од укупног броја сиромашних, што је знатно мање него њихово учешће у укупном становништву (54,6%).

Оваква чврста корелација између школске спреме (квалификованости) и сиромаштва, јасно показује да тржиште рада награђује квалификованост и да је подизање степена образовања запослених добар пут борбе против сиромаштва.

Квалификованост носиоца домаћинства свакако није увек пресудна за сиромаштво, обзиром да статус носиоца на тржишту рада може бити различит, што је приказано у Табели 20.

Табела 20: Сиромаштво према статусу носиоца на тржишту рада, 2013. год., у %

Године	Стопа сиромаштва	Структура сиромашних	Структура укупног становништва
Запослен	6,1	33,9	48,1
Незапослен	20,4	24,2	10,2
Неактиван	8,6	41,9	41,7
Србија	8,6	100	100

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Ризик сиромаштва је најмањи за она домаћинства где је носилац запослен и износи 6,1%, са учешћем од 33,9% у укупном броју сиромашних. Ово је у нескладу са тенденцијама у многим другим земљама, посебно европским, где је сиромаштво концентрисано у домаћинствима у којима нема запослених, односно која чине незапослени или неактивни, док запослени избегавају сиромаштво тиме што имају редовну зараду. Чињеница је да у Србији међу породицама запослених постоји раширено сиромаштво. Разлози су, како ниске зараде, тако и методологија обрачунавања, јер се у запослене рачунају и сви они који недељно раде мање од нормалног радног времена.

Највиши ризик сиромаштва имају домаћинства чији је носилац незапослен, са стопом сиромаштва од 20,4%. Позиција ових домаћинстава би била још неповољнија да немају приходе из других извора: од пензија, социјалних давања, дознака родбине или зарада других чланова.

Тек мало више него код запослених, стопа сиромаштва код домаћинстава чији је носилац неактиван је прилично ниска и износи 8,6%, што је на нивоу сиромаштва целе популације Србије. Основни допринос тако ниском сиромаштву неактивних свакако даје

пензијски систем Србије обезбеђењем прихода већем делу старије популације, тако да је стопа сиромаштва домаћинстава на чијем челу је пензионер још нижа и износи 7,2%. С друге стране, остали неактивни носиоци домаћинстава сусрећу се са високим ризиком сиромаштва – 24,2%.

1.3. Кретање и карактеристике апсолутног и релативног сиромаштва у Србији

У Србији до почетка 90–их година сиромаштво, нарочито екстремно сиромаштво, није било значајније присутно. У то време Србија је остваривала БДП по становнику већи од 3000 долара. Развила је трговинске и финансијске везе са западом, а привредни систем се углавном ослањао на тржишне критеријуме привређивања. Највећем броју грађана је било доступно образовање, здравствена заштита, социјална заштита и друге услуге. Имајући у виду све наведено, Србија је као и остале бивше југословенске републике имала велике шансе да, у односу на остале земље у транзицији, много лакше и уз мање напора обезбеди прелазак у модерну тржишну привреду и демократско друштво.

Уместо остваривања позитивних резултата, Србија је током 90–их доживела економски и социјални крах и потпуни застој у развоју демократије и људских права. Суочила је се са огромним падом БДП–а, великом незапосленосту, смањењем плата, пензија и осталих примања, а све то било је последица међународне изолованости земље и економских санкција, распада тржишта, ратова у региону и бомбардовања 1999. године. Додатни негативан утицај не целокупну економску ситуацију представљао је долазак великог броја избеглица и интерно расељених лица. Све то је за последицу имало пораст сиромаштва, али и богаћење малог броја људи захваљујући корупцији и привредном криминалу.

У Србији је до 2002. године анализа сиромаштва вршена помоћу дохотка, док је од 2002. године коришћена потрошња као поузданији показатељ сиромаштва због своје стабилности, свеобухватности и конзистентности у дужем временском периоду. Од 2013. године се примењују оба приступа у две одвојене анкете: Анкети о потрошњи домаћинства која детаљније анализира потрошњу становништва и EU–SILC (Анкета о приходима и условима живота) која је више скенцентрисана на приходе (доходак).

Мерење апсолутног сиромаштва је у Србији и даље релеванто имајући у виду степен развијености, регионалне разлике и потребу да се резултати користе за формулисање јавне политике као и став да у Србији, за разлику од развијених европских земаља и даље постоји апсолутно сиромаштво, односно људи који не успевају да задовоље основне потребе. У Табели 21 је приказано кретање апсолутног сиромаштва у

Србији у периоду од 2008. до 2014. године. У 2008. години дошло је до смањења сиромаштва захваљујући, пре свега, релативно брзом економском расту оствареном од 2000. до 2008. године. Међутим, са отпочињањем глобалне финансијке кризе долази до постепеног смањења животног стандарда, односно пораста стопе сиромаштва (у 2009. години потрошња 6,9% укупног становништва је била нижа од линије сиромаштва, а у 2010. години 9,2% становништва је имало потрошњу мању од дефинисане линије сиромаштва). Током 2011. године долази до смањења сиромаштва, да би у наредној години стопа сиромаштва поново порасла. У односу на 2013. годину стопа сиромаштва у Србији је у 2014. години повећана са 8,6% на 8,9%, а разлог повећања је смањење реалног бруто домаћег производа за 1,8%, као и поплаве које су погодиле Србију маја 2014. године. Осим тога, у 2014. години су смањене реалне плате за 1,5% и реалне пензије за 2,3%, што је утицало на потрошњу грађана и условило пораст броја сиромашних. Уколико се посматра дубина сиромаштва од 2011. до 2014. године може се видети да она није била велика, односно да нису била потребна велика издвајања из БДП како би се смањило сиромаштво. Попут дубине сиромаштва, и оштрина је у посматраном периоду била веома умерена.

Табела 21. Сиромаштво у Србији у периоду од 2008. до 2014. године

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Апсолутна линија сиромаштва, РСД месечно по потрошачкој јединици	7,401	8,022	8,544	9,483	10,223	11,020	11,340
Процент људи који се суочава са апсолутним сиромаштвом (стопа сиромаштва)	6,1	6,9	9,2	6,8	8,8	8,6	8,9
Дубина сиромаштва, у %				1,1	1,9	1,8	1,7
Оштрина сиромаштва, у %				0,3	0,7	0,6	0,5

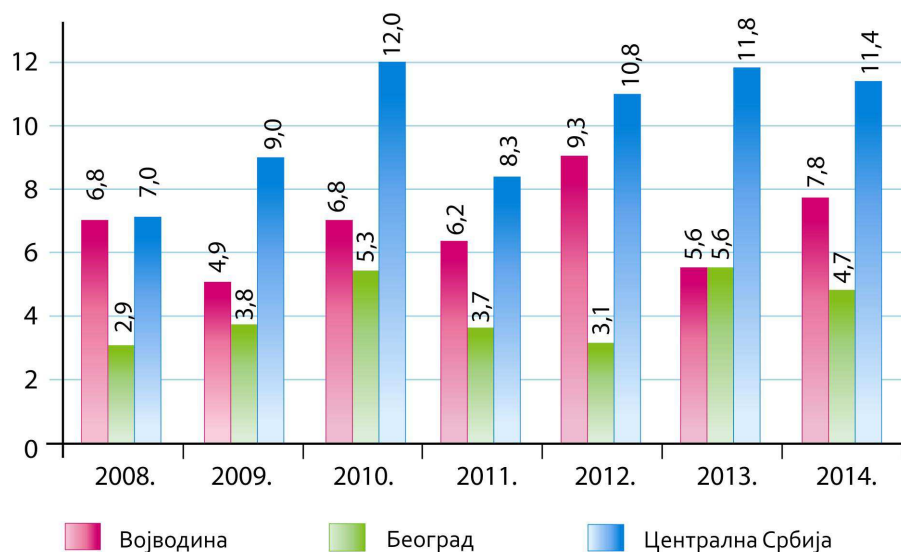
Извор: Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва:

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/apsolutno-siromastvo/>

Регионална дистрибуција сиромаштва у Србији је усклађена са регионалним разликама у нивоу економске развијености, при чему је највећи број сиромашних забележен у централној Србији 11,4% у 2014. години, док је најмања стопа сиромаштва у Београду где су сконцентрисане и највеће могућности за економски развој. Становници Београда се суочавају са најмањим сиромаштвом и ни у једној посматраној години стопа сиромаштва није прешла 6%. Војводина је позиционирана између ова два екстрема са стопом сиромаштва у 2014. од 7,8%, што се на наредном графику најбоље може уочити.¹¹²

¹¹² Мијатовић, Б. (2015). *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Влада Републике Србије, стр. 6.

Графикон 4. Регионална дистрибуција сиромаштва 2008–2014., у %

Извор: Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва:
<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/apsolutno-siromastvo>

Поред апсолутног сиромаштва, које представља број лица чији се доходак налази испод националне линије сиромаштва у Србији се од 2006. године прати и релативно сиромаштво, преко ЕУ индикатора као што је стопа ризика од сиромаштва. Ово је било неопходно како би се омогућила упоредивост података о сиромаштву како међу земаљама кандидатима за чланство у Европску унију, тако и са земљама чланицама које сиромаштво анализирају помоћу концепта релативног сиромаштва. Од усвајања стратегије Европа 2020 најважнији показатељ релативног сиромаштва и социјалне искључености је стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености која приказује који део популације је у ризику од сиромаштва, озбиљно материјално депривираан или се налази у домаћинствима са веома ниским интензитетом рада.¹¹³

Стопа ризика од сиромаштва у 2012. години износи 24,6%. Ова лица нису нужно сиромашна, већ само имају већи ризик да то буду. Праг ризика од сиромаштва (релативна линија сиромаштва) у 2012. години износи 13.680 динара просечно месечно за једночлано домаћинство. За домаћинства са двоје одраслих и једним дететом старости до 14 година праг ризика од сиромаштва је 24.624 динара, док је за четворочлано домаћинство са двоје одраслих и двоје деце старости до 14 година овај праг 28.728 динара.¹¹⁴

¹¹³ Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, (2012). *Праћење социјалне укључености*, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/apsolutno-siromastvo>

¹¹⁴ Републички завод за статистику, (2013). Анкета о приходима и условима живота, Сиромаштво и социјална неједнакосту Републици Србији, Београд, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/25/90/PD10_366_srb.pdf, (15. 01.2014.)

Табела 22: Показатељи релативног сиромаштва и неједнакости

Година	2012
Стопа ризика од сиромаштва, %	24,6
Стопа ризика од сиромаштва пре социјалних трансфера:	
Социјални трансфери нису укључени у приход, %	31,4
Пензије и социјални трансферини су укључени у приход, %	50,1
Праг ризика од сиромаштва (на месечном нивоу):	
Једночлано домаћинство, у РСД	13.680,00
Домаћинство са двоје одраслих и једним дететом млађим од 14 година, у РСД	24.624,00
Домаћинство са двоје одраслих и двоје деце млађе од 14 година, у РСД	28.728,00
Релативни јаз ризика од сиромаштва, %	36,6
Квинтилни однос С80/С20	8,8
Гини коефицијент	0,38

Извор: Републички завод за статистику, (2013). Анкета о приходима и условима живота, Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, Београд, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/25/90/PD10_366_srb.pdf, (15.01.2014.)

Посматрано према старости, лица млађа од 18 година највише су изложена ризику од сиромаштва (30,0%). Најнижу стопу ризика од сиромаштва имају особе старије од 65 година (19,5%).¹¹⁵

Табела 23. Сиромаштво у Србији према годинама старости и полу, %

Полна структура	Пол		Укупно
	Мушки	Женски	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	24,9	24,3	24,6
Старосне групе:			
0–17	0	0	30
18–64	25,5	23,5	24,5
18–24	27,7	26,8	27,3
25–54	24,9	24,9	24,9
55–64	25,9	18,2	21,9
65 и више година	15,3	22,5	19,5

Извор: Републички завод за статистику, (2013). Анкета о приходима и условима живота, Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, Београд, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/25/90/PD10_366_srb.pdf, (15.01.2014.)

¹¹⁵ Исто.

У наредној табели може се јасно уочити да највишу стопу ризика од сиромаштва имају лица у домаћинствима која чине две одрасле особе с троје или више издржаване деце, 44,4%, као и самохрани родитељи с једним дететом или више издржаване деце, 36,2%.

Табела 24: Стопа ризика од сиромаштва према типу домаћинства, %

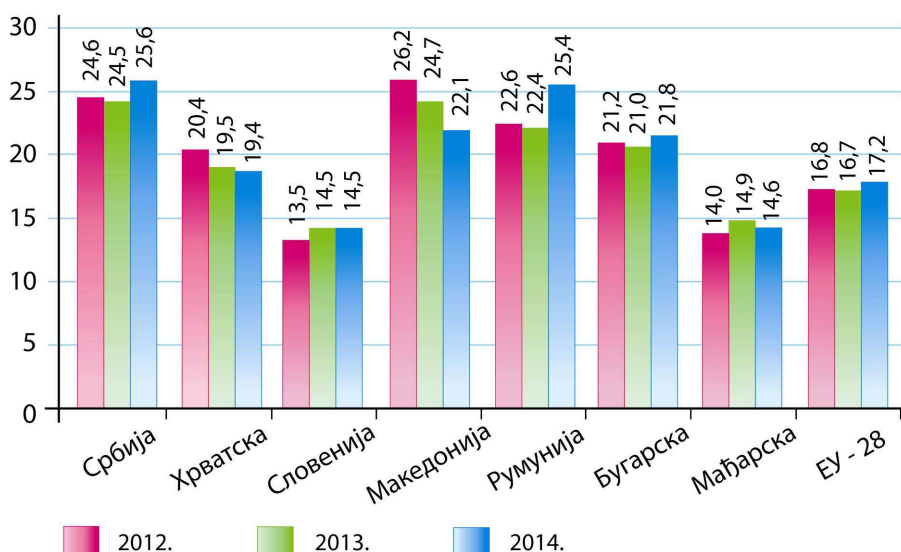
	2012
Сва домаћинства без издржаване деце	21,3
Једночлано домаћинство	26,3
Мушко	29,2
Женско	24,5
До 65 година старости	27,7
65 и више година старости	25,1
Две одрасле особе без издржаване деце	21,4
Обе млађе од 65 година	24,6
Бар једна стара 65 и више година	18,0
Остала домаћинства без издржаване деце	19,3
Сва домаћинства са издржаваном децом	27,2
Самохрани родитељ са једним дететом или више издржаване деце	36,2
Две одрасле особе са једним издржаваним дететом	25,5
Две одрасле особе са двоје издржаване деце	24,6
Две одрасле особе са троје и више издржаване деце	44,4
Остала домаћинства са издржаваном децом	25,9

Извор: Републички завод за статистику, (2013). Анкета о приходима и условима живота, *Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији*, Београд, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/25/90/PD10_366_srb.pdf, (15.01.2014.)

Стопа ризика од сиромаштва (учешће лица чији је доходак по потрошачкој јединици мањи од 60% медијане еквивалентног дохотка укупне популације), као основна мера релативног сиромаштва у EU–SILC систему, у Србији је 2014. године износила 25,6%, што значи да се сваки четврти грађанин суочавао са ризиком од сиромаштва (Графикон 5). Ризику су највише била изложена лица млађа од 15 година (29,6%), а најмање особе старије од 65 година (20,7%). Ови грађани не морају бити сиромашни, већ је њихова финансијска ситуација таква да им отежава достизање животног стандарда који се сматра нормалним у Србији. Стопа ризика од сиромаштва је била већа у 2014. него у

2012. и 2013. години и уједно највећа међу свим земљама које су укључене у EU–SILC систем. Разлог за то је економски и социјални колапс током 90–их, пад БДП, прилив избеглица и интерно расељених лица, ратови, хиперинфлација и ограничене могућности запошљавања. После Србије највећу стопу ризика од сиромаштва имала је Румунија у износу од 25,4% у 2014. години. Иначе, све посматране земље изузев Словеније и Мађарске спадају у групу земаља са највећом стопом ризика од сиромаштва.

Графикон 5. Стопа ризика од сиромаштва, 2012–2014. године

Извор: Еуростат

Приликом анализе стопе ризике од сиромаштва потребно је приказати и дистрибуцију сиромаштва према различитим особинама: полу, старости, типу домаћинства и статусу на тржишту рада (Табела 25). У Србији, Македонији и Румунији мушкарци су више изложени ризику од сиромаштва, док је у осталим земљама већа изложеност жена овом ризику. У свим земљама, изузев Хрватске и Словеније, ризику од сиромаштва су највише изложена деца до 18 година. Посматрано по типу домаћинства, ризик од сиромаштва је највећи код домаћинстава са троје и више деце изузев Словеније где су ризику од сиромаштва највише изложене особе од 65 или више година. У свим земљама су незапослене особе суочене са највећим ризикуом.

Табела 25. Стопа ризика према полу, годинама, типу домаћинства и статусу на тржишту рада, у 2014. години

	Србија	Хрватска	Словенија	Македонија	Румунија	Бугарска	Мађарска
Пол	26% мушкарци	20.1% жене	15.2% жене	22.3% мушкарци	25.5% мушкарци	22.6% жене	14.9% мушкарци
Године	млађи од 18 29,7%	старији од 65 23.1%	старији од 65 17.1%	млађи од 18 29%	млађи од 18 39.4%	млађи од 18 31.7%	млађи од 18 24.6%
Тип домаћинства	две одрасале особе са троје или више деце 36.7%	две одрасале особе са троје или више деце 31.3%	једна особа од 65 или више година 33%	две одрасле особе са троје или више деце 51.1%	две одрасале особе са троје или више деце 73.1%	две одрасале особе са троје или више деце 78.9%	две одрасале особе са троје или више деце 31.5%
Статус на тржишту рада	незапослени 47%	незапослени 43.2%	незапослени 45.3%	незапослени 40,4%	незапослени 50,8%	незапослени 50.2%	незапослени 52.4%

Извор: Еуростат

Индикатори материјалне депривације показују да је степен угрожености грађана Србије велики и да је велики удео оних који не могу да приуште већи број ставки са листе на основу које се сагледава депривација. Стопа материјалне депривације је незнатно смањена у посматраном трогодишњем периоду и показује да је скоро сваки други грађанин (44,1% у 2014. години) у Србији материјално депривиран, односно не може да приушти најмање три ставке са листе. Више од четвртине грађана (26,3%) је изразито материјално депривирано јер не могу да приуште најмање четири ставке са листе. Тако, у 2014. години 68,4% становништва није могло да приушти недељу дана одмора ван куће, 26,1% не може да приушти месо или рибу у оброку сваког другог дана, 50,7% не може да приушти неочекиван трошак у износу од 10.000 динара који био плаћен из буџета домаћинства и 17,1% не може да приушти адекватно загревање стана.¹¹⁶ У поређењу са Европском унијом, у Србији је угроженост становника представљена помоћу критеријума материјалне депривације више него двоструко већа (2014. у Европској унији стопа депривације је износила 18,6%, а у Србији 44,1%). Од посматраних земаља, угроженост у Србији је мања него у Македонији (52,7%), Бугарској (46,8). Од свих показатеља сиромаштва и социјалне искључености, највеће заостајање за ЕУ постоји

¹¹⁶ Републички завод за статистику, (2015). Анкета о приходима и условима живота, доступно на: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/71/S6/PD10_083_srb_2014.pdf

управо код материјалне депривације (Табела 26). Могућ разлог за високу материјалну депривацију могу бити велике неједнакости у расподели дохотка у овим земљама.¹¹⁷

Табела 26. Стопа материјалне депривације и изразите материјалне депривације, 2012–2014.

		Србија	Хрватска	Словенија	Македонија	Румунија	Бугарска	Мађарска	ЕУ–28
Стопа материјалне депривације	2012	44.3	35.6	16.9	57.8	48	61.6	44	19.8
	2013	44.3	34.6	17	56.3	45.8	58	45.4	19.5
	2014	44.1	33.8	17.2	52.7	44	46.8	39.6	18.6
Изразита материјална депривација	2012	27	15.9	6.6	40.9	29.9	44.1	25.7	9.9
	2013	26.9	14.7	6.7	37.7	28.5	43	27.8	9.6
	2014	26.3	13.9	6.6	35.7	26.3	33.1	23.9	9

Извор: Еуростат

Интензитет рада чланова домаћинства представља однос броја месеци у којима су сви чланови домаћинства радног узраста радили током референтне године и хипотетичког броја месеци у којима су ти чланови домаћинства могли радити.¹¹⁸ Већи радни интензитет чланова домаћинства значи мањи ризик од сиромаштва. Стопа ниског интензитета рада показује удео појединаца старости до 60 година који живе у домаћинствима у којима су чланови радног узраста радили мање од 20% укупног броја месеци током којих су могли да раде у референтном периоду.¹¹⁹ Србија се суочава са веома ниском интензивношћу рада чланова домаћинства. Процент људи који живе у домаћинствима са веома ниским интензитетом рада у Србији (15,2% у 2014.) је већи од просечне вредности овог индикатора у Европској унији (11,2%), али и од свих посматраних земаља осим Македоније (17,2%).

¹¹⁷ Mitev, G., M. (2014). Poverty and Social Exclusion in Macedonia, Serbia and Croatia: Status and Policy Responses, *Revija socijalne politike* 22(1), Zagreb, str. 91–94.

¹¹⁸ Влада Републике Србије, (2014). *Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији: Преглед и стање социјалне искључености и сиромаштва за период 2011–2014. године са приоритетима за наредни период*, Влада Републике Србије, стр. 55.

¹¹⁹ Матковић, Г., Крстић, Г., Мијатовић, Б. (2015). Приходи и услови живота 2013, Републички завод за статистику, стр. 103.

Табела 27. Процент људи који живе у домаћинствима са веома ниским интензитетом рада, 2012–2014.

	Србија	Хрватска	Словенија	Македонија	Румунија	Бугарска	Мађарска	ЕУ–28
2012	13.6	16.8	7.5	19.9	7.4	12.5	12.8	10.5
2013	18.1	14.8	8	17.6	6.4	13	13.6	10.9
2014	15.2	14.7	8.7	17.2	6.4	12.1	12.2	11.2

Извор: Еуростат.

Велики број људи је у Србији у ризику од сиромаштва или социјалне искључености, а стопа ризика од 25,6% у 2014. години виша је скоро дупло него у Европској унији (17,2%) - претходни Графикон 5. На крају се може закључити да је у Србији преко 1,2 милиона становника (18%) истовремено угрожено по основу више критеријума. Најугроженијим се сматрају они који су истовремено и у ризику од сиромаштва и изразито материјално депривирани и у домаћинствима веома ниског интензитета рада.

2. КРИТЕРИЈУМИ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ ЛИНИЈЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

Приликом разматрања мера, стратегија и политика ублажавања сиромаштва, неопходно је знати у којој мери је сиромаштво удаљено од границе односно линије сиромаштва.

Битно је, да је линија сиромаштва оперативна, а за то мора испуњавати следеће услове:¹²⁰

- мора поуздано показати најризицијне скупине и омогућавати међудржавна поређења и поређења сиромаштва у истој држави у различитим раздобљима;
- мора бити веродостојна, тј. разумљива политичарима, јавној администрацији и најширој јавности, којима се мора чинити разумна,
- мора бити на неки начин повезана с могућим јавним мерама за смањење сиромаштва,
- не би смела бити прескупа.

Дефинисање сиромаштва зависи од дефиниције линије сиромаштва. Егзистенцијалне потребе једног појединца или породице могу бити одређене на различитим нивоима, па је линија сиромаштва релативно арбитрарна категорија која зависи од времена и простора за који се дефинише.¹²¹ За мерење сиромаштва, земље користе линију сиромаштва која одговара нивоу њиховог развоја, њихове друштвене норме и вредности. Када се сиромаштво процењује на светском нивоу, линија сиромаштва за све земље изражена је у заједничким јединицама мере. Укупна линија сиромаштва се одређује као укупна потрошња домаћинства а сиромашни су они чија је потрошња испод дефинисане националне апсолутне линије сиромаштва. Та линија се разликује од земље до земље у зависности од структуре потрошачке корпе. За међународно поређење, она се претвара у америчке доларе исте куповне моћи. Вредност апсолутне линије сиромаштва у Србији (дефинисаном у 2006 години) се израчунава путем примене одговарајућег годишњег индекса потрошачких цена.¹²²

¹²⁰ Стропник, Н. (1993). *Линија сиромаштва – основни концепти*, Љубљана: ДОМУС, стр. 33–34.

¹²¹ Богићевић, Б., Крстић, Г., Мијатовић, Б. (2002). *Сиромаштво у Србији и реформа државне помоћи сиромашнима*, Београд: Центар за либерално–демократске студије, стр. 12.

¹²² Веселиновић, П., Мићић, В., Милетић, Д. (2012). *Serbia/Zone of poverty and social exclusion*, Review article, *Economics of Agriculture* 2/2012, стр. 306–308.

Сиромаштво се у Републици Србији израчунава од 2006. године, на основу података Анкете о потрошњи домаћинства, која се од 2003. године спроводи по међународним стандардима и препорукама Евростата, Међународне организације рада и Уједињених Нација, чиме је обезбеђена међународна упоредивост података. За израчунавање показатеља социјалне искључености, биће коришћена методологија Еуростат–а, која се ослања на концепт објективно релативног сиромаштва. Сматра се да је концепт мерења објективан зато што се ослања на актуелне приходе који представљају меру класификовања чланова домаћинства на сиромашне и оне који то нису. Сиромаштво се у Републици Србији анализира на основу потрошње домаћинства, јер потрошња домаћинства представља поузданију меру благостања становништва, због своје стабилности, обухватности и усклађености током дужег периода, за разлику од прихода домаћинства, који је подложен краткорочним флукуацијама.¹²³

Потрошња домаћинства дефинисана је као сума издатака за храну и осталих текућих издатака која укључује купљене производе, сопствену производњу и поклоне. Основне компоненте потрошње према класификацији о личној потрошњи по намени (СОИСОР класификацији) су: 1) потрошња хране и безалкохолних пића, 2) потрошња алкохолних пића и дувана, 3) издаци за одећу и обућу, 4) издаци за становање, воду, струју, гас и друга горива, 5) издаци за покућство и рутинско одржавање стана, б) издаци за здравство, 7) издаци за транспорт, 8) издаци за комуникације, 9) издаци за рекреацију и културу, 10) издаци за образовање, 11) издаци за ресторани и хотеле и 12) издаци за остала добра и услуге. Овако дефинисана потрошња дефлационирана је регионалним индексима цена хране који су добијени из Анкете о потрошњи домаћинства. На тај начин већа потрошња једног домаћинства биће резултат искључиво потрошње већих количина или потрошње квалитетнијих производа, а не резултат виших цена. Како се подаци о потрошњи прикупљају на нивоу домаћинства да би се одредио ниво благостања људи, укупна потрошња домаћинства се расподељује између чланова домаћинства коришћењем ОЕСД–ове скале еквиваленције (потрошачких јединица), при којој носилац домаћинства добија пондер 1, сваки одрасли члан домаћинства (стар 14 и више година) пондер 0,7, а деца (испод 14 година старости) пондер 0,5.¹²⁴

Како би било могуће пратити трендове од 2006. године, Републички завод за статистику је прихватио препоруку Светске банке да се за утврђивање апсолутне линије

¹²³ Влада Републике Србије, (2012). *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној искључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, <http://www.inkluzija.gov.rs/?p=10075>, (15. 11.2013.)

¹²⁴ Републички завод за статистику, (2011). *Анкета о потрошњи домаћинства, Сиромаштво у Републици, 2008–2010*, Београд, стр. 2.

сиромаштва користи примена метода: индекс потрошачких цена – CPI. Апсолутна линија сиромаштва добија се израчунавањем нутриционистичке корпе у 2006.години, која се увећава за одговарајући износ инфлације (индекс потрошачких цена) за сваку годину.¹²⁵

Као основни извори података за израчунавање индикатора социјалне укључености у Србији тренутно се користе Анкета о потрошњи домаћинства и Анкета о радној снази. Користе се и подаци из виталне статистике и статистике образовања које прикупљају Републички завод за статистику и Министарство просвете, као и подаци статистике здравства које прикупља Институт за јавно здравље Србије „Др. Милан Јовановић Батут“.¹²⁶

Основни извор података о потрошњи домаћинства су анкете у којима се прикупљају подаци о купљеним или утрошеним производима. Анкета о потрошњи домаћинства се спроводи континуирано, током целе године на узорку од 4.800 случајно изабраних домаћинстава, тако да се узорак за сваку годину посебно дефинише, (домаћинства се не понављају). Праћење исте популације (панел узорак) током дужег временског периода омогућило би компаративну анализу фактора који доприносе променама њихове ситуације, поготово код циљаних група становништва које су друштвено искључене или су под ризиком од друштвене искључености, како би се оценио степен у којем су одређене интервенције успеле да побољшају њихову ситуацију.¹²⁷

Потрошачка корпа у Србији се од јануара 2011. године обрачунава по званичној методологији Европске уније. У новој методологији просечно домаћинство се дефинише као трочлано уместо као четворочлано јер према последњим подацима, просечна породица у Србији има 3,1 члана и у потрошачку корпу убачени су поједини производи којих до сада није било. Куповна моћ мерена односом просечне нето зараде и Нове Просечне, односно Нове Минималне потрошачке корпе у фебруару 2012. године је већа у односу на прошли месец и то захваљујући повећању просечне месечне нето зараде.¹²⁸

Анкета о потрошњи домаћинства спроводи се на целој територији Републике Србије, а обрадом се обезбеђују подаци за Републику Србију – укупно, Београдски

¹²⁵ Влада Републике Србије, (2012). Социјално укључивање и смањење сиромаштва, *Ка већој социјалној искључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1180&lang=cs, (13.11.2013.)

¹²⁶ Исто.

¹²⁷ Исто.

¹²⁸ Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, (2012). *Куповна моћ становништва, Потрошачка корпа*, Београд, стр. 1.

регион, Регион Војводине, Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Јужне и Источне Србије.¹²⁹

Уколико се настоји измерити сиромаштво квантитативно, обично се прате дубина и оштрина сиромаштва који показују колико су сиромашни удаљени од линије сиромаштва, то јест колико им је средстава потребно да се „попну“ изнад линије сиромаштва или колико су сиромашни међусобно „неједнаки“ у сиромаштву. Да би се сагледала дубина сиромаштва користи се мера одступања просечног дохотка или потрошње од линије сиромаштва. Кад се сиромаштво мери квалитативно, више се пажње обраћа на његове различите димензије у незадовољности потреба и животних тешкоћа.¹³⁰

Сиромаштво и социјална искљученост анализирају се према различитим карактеристикама, као што су место становања домаћинства (локација и регион), статус на тржишту рада носиоца домаћинства и чланова домаћинства и демографска структура домаћинства (пол, старост, величина домаћинства, број деце).¹³¹

¹²⁹ Републички завод за статистику, (2012). *Анкета о потрошњи домаћинства 2012*, Београд, стр. 9.

¹³⁰ Карактеристике сиромаштва, *Које карактеристике сиромаштва треба да пратимо?*, <http://www.mklužijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=1&p=3&t=b&kp=0>, (28.10.2013.)

¹³¹ Републички завод за статистику, (2011). *Анкета о потрошњи домаћинства, Сиромаштво у Републици Србији, 2008–2010*, Београд, стр. 3.

3. НАЈУГРОЖЕНИЈЕ КАТЕГОРИЈЕ СТАНОВНИШТВА

Угрожене категорије становништва су групе људи које су социјално и економски угрожене због различитих околности у друштву и урођених или стечених карактеристика.

Пораст сиромаштва увећава компетитивност између људи, умањује солидарност, разара социјалну кохезију и нормативни систем.¹³²

У Србији је сиромаштво дефинисано као вишедимензионални феномен који, поред недовољних прихода за задовољење животних потреба, подразумева и немогућност запошљавања, неодговарајуће стамбене услове и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама. У остале кључне аспекте сиромаштва убројени су и неостваривање права на здраву животну средину и природна богатства, пре свега на чисту воду и ваздух.¹³³ Сиромаштво је разнолико и стално се мења. Али, ипак људи из одређених категорија имају веће шансе да живе у сиромаштву. Број сиромашних који не могу да задовоље ни основне потребе, повећао се, посебно 2010. године, а испод линије сиромаштва је више од 680.000 лица.¹³⁴

Разна истраживања и друге анализе показују које су то категорије становништва са највећим ризиком сиромаштва. ту, пре свега, спадају Роми, интерно расељена лица и избеглице, особе са инвалидитетом и жене.

Роми су рањива група становништва и њихова рањивост на тржишту рада је још више погоршана економском кризом. Кључни показатељи положаја на тржишту рада (стопа учешћа, стопа запослености, стопа незапослености, удео рањиве запослености) неповољнији су од одговарајућих просечних величина за укупно становништво. Изразито дубока рањивост Рома дугује се превасходно њиховој веома високој стопи незапослености од 31,6%, која је за читавих 17,7 процентних поена већа од стопе

¹³² Југовић, А., Бркић, М., Симеуновић–Патић, Б. (2008). *Социјалне неједнакости и сиромаштво као друштвени контекст криминала*, Факултет политичких наука, Годишњак 2008, стр. 454.

¹³³ Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва*, <http://www.prsp.gov.rs/cirilica/staje.jsp> (13. 11. 2013.)

¹³⁴ Влада Републике Србије, (2011). Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, *Кратак преглед I. националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији*, Улога локалних самоуправа, Социјална и дечија заштита на националном нивоу, стр. 36., <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Uloga-lokalnih-samouprava-Prvi-nacionalni-izvestaj.pdf> (27. 11.2013.)

незапослености радно способног становништва и ниској стопи активности од 48,7% (нижа за 15,5 процентних поена од просека).¹³⁵

Према подацима Министарства за људска и мањинска права у Републици Србији су 2002. године постојала 593 ромска насеља у којима је живело око 200.000 Рома староседелаца и око 46.000 Рома расељених са Косова и Метохије (Министарство за људска и мањинска права, 2009).¹³⁶

Сиромаштво Рома било је 2007. године неколико пута распрострањеније, а такође, знатно дубље и оштрије у поређењу са основном популацијом. Скоро половина ромског становништва (49,2%) је била сиромашна, а 6,4% екстремно сиромашна.¹³⁷

Стопа незапослености Рома посматрана према неким структурним карактеристикама указује на то да су Ромкиње посебно погођене проблемом незапослености, будући да су нешто више од половине активних жена незапослене (57,1%). Овако висока стопа незапослености жена долази због њихове веће неактивности, јер жене претежно воде бригу о деци и домаћинству, будући да је просечан број деце по домаћинству Рома знатно већи него код основне популације.¹³⁸

Упоредна искуства у земљама Централне и Источне Европе показују да Роми, пре свега због ниског нивоа образовања и веће етничке дистанце, спадају међу губитнике транзиције. У Мађарској, на пример, запосленост у општој популацији је пала за 10% током деведесетих година прошлог века, а међу Ромима за чак 40%. Роми у нашој земљи су, традиционално, на маргинама тржишта рада. Креирање активних програма тржишта рада усмерених према специфичним етничким групацијама, као што су Роми, представља велики изазов.¹³⁹

Избегла и интерно расељена лица спадају међу посебно угрожене групе у Србији. У најтежем положају налазе се лица у колективним центрима, којих има око 18.500. Мада се број избеглица постепено смањује (пре свега повратком у БиХ или интегрисањем живота у Србији), њихов број је још увек веома велики и износи око

¹³⁵ Ракоњац, И., Илић, Е., Ђорђевић, С., Илић, Р. (2010). *Имали средстава за Роме?* – Мониторинг буџета Министарства економије и регионалног развоја за 2010. годину, стр. 39.

¹³⁶ Влада Републике Србије, (2009). *Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији*, стр. 11., http://www.kirs.gov.rs/docs/strategija_za_unapredjenje_polozaja_roma.pdf, (27.11.2013.)

¹³⁷ Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва*, <http://www.prsp.gov.rs/cirilica/kosu2007.jsp> (27.11.2013.)

¹³⁸ Крстић, Г., Арандаренко, М., Нојковић, А., Владисављевић, М., Петровић, М. (2010). *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Фонд за развој економске науке, Београд, стр. 76.

¹³⁹ Исто, стр. 81.

278.000 особа које су у избегличком статусу. С обзиром на непостојање безбедности и других услова за повратак на Косово и Метохију, укупан број интерно расељених лица, са тог подручја, и даље је око 230.000.¹⁴⁰

Као и за већину других посебно осетљивих група, ни за избеглице и интерно расељена лица нису развијени посебни програми запошљавања у оквиру активности НСЗ. Њихов третман као посебно осетљивих група има симболичан значај једино у склопу рангирања пријава за јавне радове и неке друге активне програме.¹⁴¹

Особе са инвалидитетом – Сиромаштво је једно од релевантних обележја живота особа са инвалидитетом, којих у Србији има између 700.000 и 800.000 особа са неком врстом инвалидитета – физичког, интелектуалног или менталног, међутим, само је њих 23.200 било регистровано у Националној служби за запошљавање у 2007. години.¹⁴²

Највећи број деце (79%) ометене у развоју налази се испод границе сиромаштва. Приходи породица које имају особе са инвалидитетом веома су ниски и може се оправдано сматрати да су они натпросечно испод линије сиромаштва. Преко 70% особа са инвалидитетом има јако ниске приходе и спада у сиромашне. Само 13% њих има прилику да ради, док само трећина запослених има радна места прилагођена потребама.¹⁴³

После вишегодишњих припрема, 2009. године је коначно усвојен нови Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, од кога се очекује да радикално побољша положај особа са инвалидитетом на тржишту рада током 2009. године. Међутим, нови закон још није почео да функционише.

Национална служба за запошљавање је стога подршку запошљавању особа са инвалидитетом организовала на традиционалан начин, кроз идентификовање квантитативних циљева особа са инвалидитетом у оквиру својих стандардних програма, као и кроз посебне пореске олакшице послодавцима за запошљавање особа са инвалидитетом.

¹⁴⁰ Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, стр. 4. http://www.kirs.gov.rs/docs/SSS_u_Srbij_Rezime_i_matrice.pdf, (27.11.2013.)

¹⁴¹ Крстић, Г., Арандаренко, М., Нојковић, А., Владисављевић, М., Петровић, М. (2010). *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Фонд за развој економске науке, Београд, стр. 87.

¹⁴² Исто, стр. 88.

¹⁴³ Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, стр. 4. http://www.kirs.gov.rs/docs/SSS_u_Srbij_Rezime_i_matrice.pdf, (27.11.2013.)

Жене – Сиромаштво жена је у подједнакој мери детерминисано чиниоцима који утичу на обим сиромаштва у становништву у целини, као и оним чиниоцима који се односе на жене посебно. Највећи ризик сиромаштва јавља се код старих жена на селу, самохраних мајки, домаћица, Ромкиња, избеглица, необразованих и незапослених жена, болесних и жена са инвалидитетом, жена жртава насиља.¹⁴⁴

Показатељи неповољнијег економског положаја жена су следећи: стопа незапослености је већа у односу на мушкарце, разлика у поседовању некретнина (само 17% жена поседује станове, за разлику од 31% мушкараца), жене у просеку имају за 15% мању зараду од мушкараца, дуже чекају на посао.¹⁴⁵

Жене су највећа рањива група на тржишту рада. Иако чине половину становништва радног узраста, оне су мањина међу учесницима на тржишту рада, и још изразитија мањина међу запосленима.¹⁴⁶

Активни програми тржишта рада у Србији, као и у свету су веома ретко ограничени искључиво на жене. Жене су због своје бројности најхетерогенија рањива група. Због тога се при креирању активних програма усмерених искључиво или претежно према женама препоручује идентификовање додатних фактора рањивости. Хронолошки најстарији активни програми тржишта рада усмерени су према подршци самохраним родитељима, међу којима, као што је познато, има сразмерно много више жена него мушкараца.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија з асмањење сиромаштва*, <http://www.prsp.gov.rs/sirilica/kosu2006.jsp>, (27.11.2013.)

¹⁴⁵ Влада Републике Србије, (2003). *Стратегија з асмањење сиромаштва*, Питања од посебног значаја у Стратегији за смањење сиромаштва, стр. 32. (27.11.2013.)

¹⁴⁶ Крстић, Г., Арандареко, М., Нојковић, А., Владисављевић, М., Петровић, М. (2010). *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Фонд за развој економске науке, Београд, стр. 29.

¹⁴⁷ Исто.

4. РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

Када се феномен сиромаштва у Србији посматра регионално, јасно се могу уочити веома изражене разлике у распрострањености и стопама сиромаштва. Процес транзиције, интезивирање реструктурирање националне економије, демографско пражњење и неадекватна образовна и квалификациона структура становништва, још више су продубили постојеће економске разлике међу регионима.¹⁴⁸ У следећој табели приказан је регионални аспект сиромаштва у Србији у периоду од 2002. до 2007. године.

Табела 28: Регионални аспект сиромаштва у Србији у периоду 2002–2007. година

	Индекс (стопа) сиромаштва (%)		Структура сиромаштва (%)		Структура укупног становништва (%)	
	2002	2007	2002	2007	2002	2007
Урбано	11,2	4,3	45,0	38,6	56,4	58,5
Рурално	17,7	9,8	55,0	61,4	43,6	41,5
Београд	10,8	3,1	16,3	10,4	21,1	22,3
АП Војводина	12,4	6,1	23,9	26,3	27,1	28,3
Западна Србија	16,5	8,4	13,2	13,4	11,2	10,5
Централна Србија	13,8	3,7	17,0	9,4	17,3	16,8
Источна Србија	12,9	10,1	8,6	13,2	9,3	8,6
Југоисточна Србија	21,2	13,3	21,2	27,3	14,0	13,5
УКУПНО:	14,0	8,3	100	100	100	100

Извор: РЗС, Анкета о животном стандарду 2000–2007. године, Београд
<http://www.fefa.edu.rs/files/pdf/StudijeIstrazivanja/16RegionalniRazvoj.pdf>

Најсиромашније становништво живи у региону Југоисточне Србије и чини четвртину укупног броја сиромашних. Осим тога, у овом региону забележена је екстремно висока разлика у сиромаштву урбаног и руралног подручја. На подручју Југоисточне Србије сиромаштво је најдубље и најјаче изражено.

Посматрано по типу насеља за период од 2008–2010., сиромаштво је знатно мање на урбаном подручју, односно знатно веће на „осталом” подручју (варошице и села).

¹⁴⁸ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 335.

Табела 29: Процент сиромаштва у Србији према типу насеља (апсолутна линија сиромаштва) у периоду од 2008–2010. године

	2008.	2009.	2010.
Градско подручје	5,0	4,9	5,7
Ванградско подручје	7,5	9,6	13,6
УКУПНО:	6,1	6,9	9,2

Извор: Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, Крагујевац, стр. 337.

Стопа сиромаштва је двоструко већа на осталом у односу на урбано подручје (13.6% према 5,7%). Од укупно 499 хиљада сиромашних у Србији, на урбаном подручју живи 188 хиљада (37,7%), а на осталом 311 хиљада (62,3%). Нажалост, та разлика се из године у годину увећава.

Таква разлика уобичајена је у мање развијеним земљама пошто се модеран, продуктивнији сектор привреде налази углавном у градовима, а пољопривреда заостаје у технолошком напретку и даје мањи доходак по раднику са одговарајућим последицама по потрошњу. Истовремено је и квалификациона структура активних у пољопривреди знатно нижа него у другим, претежно урбаним делатностима. Поменути фактори у Србији такође важе, али је положај руралних предела додатно погоршан неповољним демографским и миграционим кретањима која су довела до старења становништва, па у многим сеоским домаћинствима живе искључиво стара лица; њихова је продуктивност мања од уобичајене и стога себи теже обезбеђују потребан ниво задовољавања потреба.

И поред повољнијег стања ни урбана насеља Србије нису поштеђена сиромаштва, па је и ниво сиромаштва приличан за урбане услове: сваки двадесети становник не задовољава ни минималне стандарде потрошње. Узрок оваквом степену сиромаштва у градским срединама може се наћи у економској кризи која влада током последњих година, а уз високу незапосленост популације у радном добу и неповољна кретања прихода становништва – како зарада тако и социјалних трансфера (првенствено пензија). Због таквих неповољних економских кретања градови у Србији не успевају да реализују своје предности у економским потенцијалима (и људским и материјалним) и постану покретачи економског и социјалног напретка целе земље.¹⁴⁹

Ниво сиромаштва по регионима, изражен стопама сиромаштва, и територијална дистрибуција сиромашних у Србији за 2011. годину приказане су у следећој табели:

¹⁴⁹ <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Табела 30: Сиromaитво по регионима Србије у 2011. години

	Број сиромашних у 000	Стопа сиромаштва у %
Србија	499	6,8
Војводина	118	6,2
Београд	56	3,7
Централна Србија, без Београда	324	8,3
Шумадија, Западна Србија	127	5,7
Југоисточна Србија, Источна Србија	197	11,7

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Као што се види из претходне табеле, највишу стопу сиромаштва од три основна региона има Централна Србија – 8,3% – такође с највећим апсолутним бројем сиромашних од 324 хиљаде (две трећине укупног броја у Србији). Следи Војводина са стопом од 6,2% и 118 хиљада, а најмању стопу сиромаштва има Београд са 3,7% и 56 хиљада сиромашних. Из табеле се такође види да Источна/Југоисточна Србија има највишу стопу сиромаштва (11,7%), док Шумадија и Западна Србија заједно имају релативно ниску стопу од 5,7%.

Проучавање и познавање профила сиромашних нужна је претпоставка успешне борбе против сиромаштва, јер је једино на тој основи могуће одабрати и подесити одговарајуће инструменте социјалне политике, укључујући и финансијске трансфере сиромашнима.

Стопа сиромаштва је 2012. године скоро двоструко већа на „осталом” подручју у односу на урбано (12,3% према 6,0%). Од укупно 642 хиљаде сиромашних на урбаном подручју Србије живи 241 хиљада (37,7%), а на осталом 401 хиљада (62,3%), што је и представљено у Табели 31.

Табела 31: Сиromaитво, урбано и остало, 2012. година

	Број сиромашних у 000	Стопа сиромаштва у %
Србија	642	8,8
Урбано	241	6,0
Остало	401	12,3

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Неповољнија позиција „осталог” подручја првенствено је последица стања на селу и у пољоприведи (која одбацује мањи доходак у односу на „градске” делатности), неповољних демографских кретања и старења становништва и, што је специфично за 2012. годину, знатног подбацивања пољопривредне производње, посебно земљорадње (смањење за око 30% у односу на 2011. годину) због катастрофалне суше. Лоша жетва значила је смањење доходака не само непосредних произвођача, већ и целог сеоског становништва.

Сиромаштво становништва у градовима Србије знатно је ниже него на осталим подручјима, али није занемарљиво: стопа сиромаштва износи у 2012. години 6,0%, односно сваки седамнаести грађанин је сиромашан. Текућа економска криза погађа у великој мери и градове Србије.

У односу на претходну 2011. годину, стопе су у 2012. видљиво повећане: са 4,7% на 6,0% на урбаном и са 9,4% на 12,3% на осталом подручју.

Табела 32: Сиромаштво по регионима Србије у 2012. години

	Број сиромашних у 000	Стопа сиромаштва у %
Србија	642	8,8
Војводина	191	9,3
Београд	47	3,1
Централна Србија, без Београда	405	10,8
Шумадија, Западна Србија	112	5,3
Југоисточна Србија, Источна Србија	293	17,7

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

И у 2012. години највишу стопу сиромаштва међу великим регионима Србије има Централна Србија – 10,8%, а и број сиромашних у апсолутним бројевима је највећи – 405 хиљада. Знатно испод је Војводина са стопом од 9,3% и 191 хиљадом сиромашних, а на самом зачељу је Београд са 3,1% и 47 хиљада сиромашних. Дељењем Централне Србије на два подрегиона добија се релативно ниска стопа сиромаштва за Шумадију и Западну Србију заједно, која износи 5,3%, док Источна/Југоисточна Србија има далеко највишу стопу сиромаштва (чак 17,7%).

И ове године се поређењем степена развијености и сиромаштва добија углавном усклађена веза, с тим да и у 2012. години развијенија Војводина има знатно вишу стопу сиромаштва него регион Шумадија/Западна Србија. Узрок овоме се и сада налази у

знатно уједначенијој потрошњи становништва у региону Шумадија/Западна Србија (Гини 0,22) него у Војводини (Гини 0,27), у којој је чак дошло до повећања у односу на претходну годину.¹⁵⁰

У 2012. години је дошло до великог повећања сиромаштва у региону Источне и Југоисточне Србије (стопа повећана са 11% на 17,7%), али и у Војводини (са 6,2% на 9,3%), због знатног повећања неједнакости (Гини повећан са 0,25 на 0,27). С друге стране, сиромаштво је смањено у Београду (са 3,7% на 3,1%) и Шумадији/Западној Србији (са 5,7% на 5,3%).

Релативно висок раст сиромаштва у Војводини и Источној/Југосточној Србији делом је последица подбацивања пољопривредне производње у 2012. години, које је у овим крајевима натпросечно погодило како пољопривреднике, тако и сиромашније становнике градова кроз више цене и део њих повукло испод линије сиромаштва. Узрок знатног погоршања стопе сиромаштва за Југоисточну/Источну Србију налази се у високом паду БДП–а овог региона у 2012. години – за 5,1%, према подацима РЗС–а.

Стопа сиромаштва у 2013. је на урбаном подручју 6,3%, а на осталом 12,0%, док је број сиромашних 264 тј. 347 хиљада, респективно. Стопа сиромаштва на осталом подручју је и 2013. године двоструко већа него на урбаном подручју (12,0% у односу на 6,3%), мада је разлика донекле смањена у поређењу са 2012. годином: однос стопе сиромаштва на осталом у односу на урбано подручје смањен је са 2,05 у 2012. на 1,91 у 2013. години. Ове разлике између двају подручја уобичајене су за земље Источне и Југоисточне Европе, код којих се однос стопа руралног и урбаног сиромаштва креће од 1,3:1 до 3:1.¹⁵¹

Знатно виша стопа сиромаштва на осталом подручју последица је више узрока који кумулативно делују. Савремен, продуктивнији део привреде углавном се налази у урбаним подручјима, док пољопривреда касни са технолошким напретком и доноси пољопривредном становништву мањи доходак по раднику са заостајањем потрошње. Квалификациона структура радноактивних радника у пољопривреди је знатно нижа него у другим, претежно урбаним делатностима. Положај сеоског подручја, па и многих варошица додатно је погоршан негативним демографским кретањима која су довела до старења становништва, па у многим руралним домаћинствима живе искључиво стара лица чија је продуктивност мања од просечне и која заостају у задовољењу потреба.

¹⁵⁰ Износ Гини коефицијента је преузет из: <http://www.clds.ms/newisite/Сиромаштво у Србији–2011–2012–2013.pdf>

¹⁵¹ <http://www.clds.rs/newisite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Треба истаћи да ни урбана насеља Србије, иако су у повољнијем положају, нису поштеђена сиромаштва, тако да је сваки шеснаести становник 2013. године био сиромашан. Један од разлога свакако је већ дуготрајна економска криза повезана са високом незапосленосћу становништва у радном добу, што прати смањење доходака и потрошње.

У следећој табели приказани су ниво сиромаштва по регионима, изражен стопама сиромаштва, и територијални распоред сиромашних у Србији.

Табела 33: Сиромаштво по регионима Србије, 2013. година

	Број сиромашних у 000	Стопа сиромаштва у %
Србија	610	8,6
Војводина	108	5,6
Београд	95	5,6
Централна Србија без Београда	408	11,8
Шумадија, Западна Србија	145	7,2
Југоисточна Србија, Источна Србија	263	18,0

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

Међу великим регионима Србије (Централна Србија, Војводина, Београд) и у 2013. години највишу стопу сиромаштва има Централна Србија – 11,8% са укупним бројем сиромашних од 408 хиљада. У знатно бољој позицији су Војводина и Београд, оба региона са стопом од 5,6% и са 108, односно 95 хиљада сиромашних. Подела Централне Србије на два мања региона доноси релативно ниску стопу сиромаштва за регион Шумадија/Западна Србија од 7,2%, док регион Источна/Југоисточна Србија стоји далеко најлошије и достиже стопу сиромаштва од чак 18,0%. Разлог овако високог сиромаштва региона Источне/Југоисточне Србије налази се у најнижем нивоу развоја: БДП по становнику износи тек 63,3% просека Србије и најнижи је међу свим регионима.

У односу на 2012. годину релативни односи сиромаштва се у 2013. нису битније променили у Централној Србији и њеним подрегионима, с тим да је у Источној/Југоисточној Србији сиромаштво и даље далеко најизраженије. До релативне промене је дошло између Војводине и Београда у правцу уједначавања, с тим да су дубина и оштрина сиромаштва мање у Београду него у Војводини.

5. ЕКОНОМСКА НЕЈЕДНАКОСТ У СРБИЈИ

Ниво сиромаштва одређен је (1) одабраном линијом сиромаштва, (2) просечном потрошњом у земљи (што је функција нивоа развоја Србије, односно БДП–а по становнику) и (3) дистрибуцијом потрошње међу грађанима. Ово последње се своди на питање (не)једнакости грађана, а у нашем случају (не)једнакости потрошње грађана.

Мерење неједнакости је сложена област, са бројним тешкоћама методолошког карактера и код прикупљања података. Неједнакост се може изразити (представити) са два најједноставнија и најјаснија индикатора: први је Гини коефицијент неједнакости потрошње, а други јесте однос потрошње најбогатијег и најсиромашнијег становништва.

Гини коефицијент мери неједнакост у целој популацији; узима вредности од 0 до 1, при чему вредност 0 означава потпуну једнакост потрошње свих појединаца (савршену једнакост), а вредност 1 потпуну неједнакост (савршену неједнакост). Уколико је већа вредност коефицијента, већа је и неједнакост у расподели.¹⁵²

У наредној табели представљено је кретање Гини коефицијента у временском периоду од 2011–2013. године, како по регионима, тако и за целу Србију.

Табела 34: Гини коефицијент у Србији, 2011–2013. године

	Гини коефицијент		
	2011.	2012.	2013.
Србија	0,25	0,26	0,26
Урбано	0,25	0,25	0,26
Остало	0,25	0,26	0,26
Војводина	0,25	0,27	0,25
Београд	0,24	0,25	0,27
Шумадија, Западна Србија	0,23	0,22	0,24
Југоисточна Србија, Источна Србија	0,24	0,26	0,26

Извор: <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>

¹⁵² Ђорђевић, М. (2009). Привредни развој, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 42.

Из претходне табеле видимо да се Гини коефицијент у Србији креће у распону од 0,22 и 0,27 у посматраним годинама – што је при дну светске листе Гини коефицијента. То значи да је неједнакост потрошње у Србији доста умерена.

Сличне вредности Гини коефицијента показују и две класификације из претходне табеле: урбано и остало становништво, које је на нивоу просека Србије, као и четири наведена региона, који показују вредности око просека. Нешто већу неједнакост од осталих има Војводина у 2012. години, док регион Шумадије/Западне Србије има нешто уједначенију потрошњу од осталих.¹⁵³

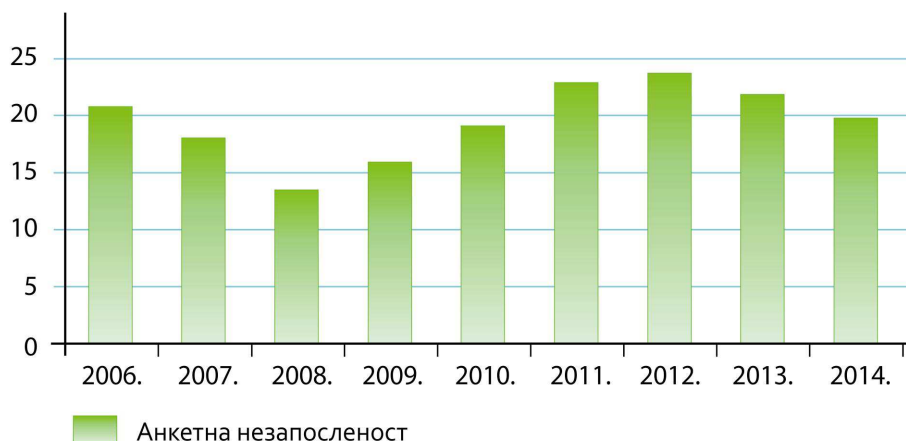
¹⁵³ Сиромаштво у Србији 2011., 2012. и 2013. године, оп. цит., стр. 36.

6. КРЕТАЊЕ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

6.1. Тенденција незапослености у Републици Србији

Према анкетама, незапосленост у Републици Србији је на релативно високом нивоу. Дугорочно висока стопа незапослености, карактеристична за тржиште рада у Републици Србији, указује на сложене проблеме који се могу оквалификовати као својеврстана диспропорција и то како по питању квалификационе структуре, тако и регионално. Проблем је у томе што се постојећа понуда рада све теже прилагођава променљивој тражњи за радом, која је повезана са растућом конкуренцијом на глобалном тржишту и убрзаним технолошким променама. Поред тога што је незапосленост у Републици Србији дугорочна, додатни проблем представља и неповољна квалификациона структура незапослених.¹⁵⁴

Графикон 6. Анкетна незапосленост у периоду од 2006. до 2014. године

Извор: www.nbs.rs/export/intemet/.../osnovni_makroekonomski_indikatori.xls(24.09.2015.)

На Графикону 6 је представљена анкетна незапосленост у периоду од 2006. до 2014. године. Може се видети да је дошло до раста незапослености од 2008. године услед дејства светске економске и финансијске кризе. Привреди је потребно доста времена да се опорави од негативног утицаја и да створи повољнији амбијент за запошљавање.

Према подацима Народне банке Србије, 2001. године било је 769.000 незапослених, а у октобру 2014. године 741.000. Када се број регистрованих

¹⁵⁴ Веселиновић, П. (2008). *Стање реформи и приоритети економске политике у Србији*, Економски хоризонти, бр. 10, Крагујевац: Економски факултет, стр. 61.

незапослених лица доведе у однос са укупном радном снагом (збир запослених и незапослених) добија се такозвана административна стопа незапослености. Она је 2014. године износила 30%. На сличном нивоу стопа незапослености је била свих претходних година.

Треба разликовати административну стопу незапослености од анкетне стопе, до које се долази анкетним истраживањем репрезентативног узорка, али у складу са дефиницијама запослених и незапослених лица које користи Међународна организација рада. Анкетна стопа незапослености у трећем кварталу 2014. у Републици Србији је износила 17,6 процената.

Република Србија је у периоду економске кризе, попут других земаља, забележила повећање неликвидности привреде, пад бруто домаћег производа, индустријске производње, извоза и увоза, пад запослености и раст незапослености, пад примања и куповне снаге становништва и пораст сиромаштва. У Републици Србији као земљи у транзицији на промене макроекономских трендова првенствено су утицали одлагани и нагомилани транзициони проблеми, а додатно и пад агрегатне тражње, смањење прилива страног капитала и повећање неликвидности у условима глобалне економске кризе и рецесије.

Табела 35: Незапосленост и раст БДП

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Реални раст БДП–а (у %)	5.5	4.9	5.9	5.4	-3.1	0.6	1.4	-1.0	2.6	-1.8
Незапосленост по Анкети (у %)	20.8	20.9	18.1	13.6	16.1	19.2	23.0	23.9	22.1	20.8

Извор: www.nbs.rs/export/intemet/.../osnovni_rnakroekonornski_indikator_i.xls (29.09.2015).

Имајући у виду значајну наведену међузависност кретања нивоа незапослености и бруто домаћег производа, у претходној табели су представљене вредности реалног раста бруто домаћег производа цена и анкетне незапослености, за период од 2005–2014. године. Може се видети да, иако је дошло до пада реалног БДП–а, незапосленост у посматраном периоду је смањена.

6.2. Незапосленост у Србији у периоду од 2005. до 2010. године

Незапосленост у Републици Србији има дугорочни карактер, јер незапослена лица остају у том статусу дуже време. Међународно искуство показује да се вероватноћа

налажења посла смањује пропорционално дужини незапослености, што може довести до трајног искључивања са тржишта рада и повећања ризика сиромаштва.¹⁵⁵

У периоду од 2005. до 2010. године дошло је до пада запослености и раста незапослености. Негативни трендови из деведесетих година двадесетог века су, нажалост, настављени. Ефекти ширења приватног сектора ван пољопривреде нису могли да апсорбују радну снагу која је у процесу реструктурирања отпуштана из друштвених и државних предузећа, нити да генеришу довољно послова на тржишту рада за остале незапослене.

Незапосленост је делимично ублажавана запошљавањем у неформалној економији која је према последњим подацима из Анкете о радној снази (АРС), коју редовно спроводи Републички завод за статистику, износила 17,2% укупне запослености, углавном апсорбујући неквалификовану радну снагу.¹⁵⁶

Табела 36: Кретања на тржишту рада Републике Србије од 2005. до 2010. (у хиљадама)

Период	Октобар 2005	Октобар 2006	Октобар 2007	Април 2008	Октобар 2008	Април 2009	Октобар 2009	Април 2010	Октобар 2010
Укупно	5.048.	5.048	4.908	4.912	4.964	4.896	4.905	4.823	4.819
Активни	3.293	3.209	3.110	3.085	3.103	2.974	2.968	2.851	2.836
Неактивни	1.755	1.840	1.789	1.827	1.857	1.920	1.968	1.972	1.983
Запослени	2.574	2.517	2.526	2.652	2.646	2.487	2.451	2.279	2.270
Незапослени	719	692	584	433	457	487	517	573	566
Дугорочно незапослени	569	559	427	310	324	315	339	382	406

Извор: Влада Републике Србије, (2011). *Национална стратегија запошљавања за период од 2011–2020. године*, Београд: Службени гласник, стр 55.

Незапосленост у Републици Србији је у посматраном периоду била веома висока. Према подацима АРС је било незапослено 20% лица радног узраста или 566.000 лица у октобру 2010. године, што се може видети у Табели 36. У периоду пре 2010. године приметне су ниже стопе незапослености. Мања стопа незапослености може се приписати делимично новом запошљавању. Међутим, треба напоменути да број незапослених, као и стопа незапослености континуирано расте од 2008. године, као последица утицаја

¹⁵⁵ <http://bif.rs/2013/10/najveci-broj-dugorocno-nezaposlenih-u-zemljama-oecd-od-izbijanja-krize/> (25.09.2015.)

¹⁵⁶ Влада Републике Србије, (2011). *Национална стратегија запошљавања за период од 2011–2020. године*, Београд: Службени гласник, стр. 1.

економске кризе на тржиште рада. Стопа незапослености у Републици Србији знатно је виша од стопе незапослености земаља Европске уније.

6.3. Незапосленост у Србији у периоду од 2011. до 2015. године

У периоду од 2011–2012. године анкетна незапосленост у Републици Србији је и даље на веома високом нивоу. Анкетна незапосленост износила је 22,4% и то 21,5% за мушкарце и 23,7% за жене. Стопа незапослености у Београдском региону износила је 20,1%, а у региону Војводине 25,7%. У региону Шумадије и Западне Србије стопа незапослености износила је 20,3%, док је у региону Јужне и Источне Србије износила 23,8%.¹⁵⁷

Табела 37 показује на крају 2012. године повећан број незапослених лица у односу на почетак 2011. године. Стопа незапослености у овом периоду повећана је са 22,9% на 23,1%. Стопа неформалне запослености смањена је за 2%. Број незапосленог становништва у укупном броју становништва је повећан, док је број неактивног становништва у укупном становништву у овом периоду смањен.

Табела 37: Анкетна незапосленост

	2011		2012	
	Април	Октбар	Април	Октобар
Укупно	7.439.248	7.423.941	7.406.565	7.389.107
Лица млађа од 15 година	1.137.987	1.130.081	1.123.458	1.116.821
Становништво старо 15 година и више	6.301.261	6.293.860	6.283.107	6.272.286
Активно становништво	2.932.354	2.916.350	2.894.421	2.964.542
Запослени	2.2981.909	2.224.508	2.157.618	2.299.068
Незапослени	650.445	691.841	736.802	665.474
Неактивно становништво	3.368.907	3.377.510	3.388.686	3.307.744
Лица радног узраста (15–64)	4.820.870	4.731.122	4.718.878	4.743.135
Стопа активности	46,5	46,3	46,1	47,3
Стопа запослености	36,2	35,3	34,3	36,7
Стопа неформалне запослености	19,9	17,8	17,0	17,9
Стопа незапослености (15–64)	22,9	24,4	26,1	23,1
Стопа незапослености (15+9)	22,2	23,7	25,5	22,4
Стопа неактивности	53,5	53,7	53,9	52,7

Извор: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/900_izvestaj_o_rad_u_nsz_za_2012_godinu.pdf (27.09.2015.)

¹⁵⁷ Статистичке публикације за посматране године.

Стопа неформалне запослености представља проценат лица која раде без формалног уговора о раду у укупном броју запослених. Ова категорија обухвата запослене у нерегистрованој фирми, као и запослене у регистрованој фирми, али без формалног уговора о раду и без социјалног и пензионог осигурања.

Табела 38: Незапосленост у периоду од 2011.–2014. године

Година	2011	2012	2013	2014
Стопа незапослености	24,40%	23,10%	24,1	20,8

Извор: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/900_izvestaj_o_rad_u_nsz_za_2012_godinu.pdf (27.09.2015.)

Као што се може видети у Табели 38, у периоду од 2011. до 2014. године дошло је до смањења стопе незапослености, са 24.40% у 2011. години на 20,8% у 2014. години, према подацима Националне агенције за запошљавање. Стопа незапослености у Републици Србији за 2014.годину износила је 20,8%, и то 19,5% за мушкарце и 21,3% за жене. Стопа незапослености у Београдском региону износила је 18,3%, а у Региону Војводине 21,6%. У Региону Шумадије и Западне Србије стопа незапослености износила је 18,3%, док је у Региону Јужне и Источне Србије износила 23,3%.¹⁵⁸

Према процени Републичког завода за статистику, у октобру 2014. године укупно је било запослено 1.688.577 лица. Стопа анкетне незапослености је у трећем кварталу 2014. године смањена на 17,6%, са 20,3% колико је износила у другом кварталу 2014. То је најнижи ниво још од априла 2010. године када је износила 19,2%. Смањење стопе незапослености пре свега је резултат сезонског фактора, али и раста броја запослених у неформалној економији.¹⁵⁹

Неповољне тенденције на тржишту рада Републике Србије, међу којима треба посебно истаћи историјски минималан број запослених, делом се могу приписати необразованој, неквалификованој и неконкурентној понуди радне снаге. У развијеним тржишним економијама постоји позитивна корелација између степена образовања и стопе запослености, односно високообразовани имају много мање шансе да буду незапослени. Са повећањем нивоа образовања смањује се ризик од незапослености, што се сматра и његовим највећим бенефитом. Образовање не само што доприноси квалитету радне снаге, већ и обезбеђује боље услове рада и већу зараду и скраћује дужину трајања незапослености.

¹⁵⁸ Више о томе може се видети у Статистичком годишњаку РЗС.

¹⁵⁹ Привредна комора Србије, (2014). *Актуелна привредна кретања*, Београд: Привредна комора Србије

Квалификациона структура незапослених лица у Републици Србији показује да у укупној незапослености, незапослена лица без школе и нижег образовног нивоа учествују са 19,5% у 2010. години. По образовном нивоу, у априлу 2013. године највиша стопа незапослености је код особа са средњим нивоом образовања и износила је 25,1%. Интересантна је секторска структура запослености, која је у Србији 2010. године била следећа: запослени у пољопривредној делатности учествовали су са 24,4%, индустрији 24,2%, док су услужне делатности заступљене са 51,4%. До 2020. године планира се повећано учешће запослених у индустрији и то 26,4%, услужне делатности 52% и смањење броја запослених у сектору пољопривреде на 21,6%.¹⁶⁰

У Табели 39 представљене су стопе запослености, незапослености, активности и неактивности за први и други квартал 2015. године. Може се видети да је стопа незапослености у другом кварталу смањена, као и стопа неактивности. То се може једним делом приписати активностима на тржишту рада које су усмерене на повећање запослености.

Табела 39: Стопе активности, запослености, неактивности и незапослености

Стопа	2015 – I квартал			2015 – II квартал		
	15 и више година	Млади (15–24)	Лица радног узраста (15–64)	15 и више година	Млади (15–24)	Лица радног узраста (15–64)
Стопа незапослености	19,2	47,7	19,9	17,9	43,1	18,4
Стопа запослености	41,0	15,0	49,9	42,3	15,7	51,7
Стопа активности	50,8	28,6	62,3	51,4	27,6	63,3
Стопа неактивности	49,2	71,4	37,7	48,6	72,4	36,7

Извор: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26> (28.09.2015.)

Ако се анализира радна активност становништва (Табела 40) може се видети да највећи број активних лица, или 8,21% чине лица од 35 до 39 година. У структури незапослених лица највећи број или 17,67% чине лица од 25 до 29 година. У структури запослених лица највећи проценат, односно 13,97%, чине лица од 40 до 44 године. На основу анализе ових података потврђује се податак да Србија има значајан и озбиљан проблем када се ради о незапослености младих особа.

¹⁶⁰ http://www.fren.org.rs/sites/default/files/Procena_uticaja_politika_u_oblasti_zapošljavanja.pdf (28.09.2015.)

Табела 40: Радна активност становништва старог 15 и више година према старости

Године	2015/II квартал				
	Укупно	Активно становништво	Запослена лица	Незапослена лица	Неактивно становништво
Укупно	6071726	3123204	2565712	557492	2948522
15–19	370784	35247	15437	19810	335537
20–24	416191	182140	108324	73816	234051
25–29	459532	349345	250796	98549	110187
30–34	488695	411278	319875	91403	77417
35–39	500470	427989	354330	73659	72481
40–44	476458	411497	358525	52972	64961
45–49	468633	380563	334405	46158	88070
50–54	496592	372464	322273	50191	124128
55–59	535307	291662	255001	36660	243645
60–64	561473	161827	148308	13519	399646
65–69	405808	46883	46129	754	358925
70–74	317855	30444	30444	0	287411
75 и више година	573928	21866	21866	0	552062
Лица радног узраста (15– 64)	4774135	3024011	2467273	556738	1750124

Извор: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26> (28.09.2015.)

6.4. Незапосленост према половима

Положај жена на тржишту рада Републике Србије је посебно тежак, што је идентификовано и у првој националној Стратегији за запошљавање за период од 2005. до 2010. године. Индикатори запослености жена су знатно неповољнији од оних који се односе на мушкарце, па је тако у 2009. години стопа запослености жена била за 15% нижа од стопе запослености мушкараца. Разлика у стопама запослености мушкараца и жена радног узраста (од 15 до 64) у одређеној мери је смањена у периоду од 2005. до 2009. године, али је и даље изразито велика.

У априлу 2010. године стопа запослености жена износила је, према Републичком заводу за статистику, 31,4%, док је стопа запослености мушкараца износила 45,5%. Укупна стопа незапослености жена била је 20,1%, а мушкараца 18,6%. Тешком положају жена додатно доприноси њихово мање учешће у samozapoшљавању и предузетништву, као и чињеница да оне дуже траже посао и зарађују мање од мушкараца.

Табела 41: Укупна незапосленост и незапосленост жена

Година	Незапослена лица		Први пут траже посао		Корисници новчане накнаде	
	Укупно	Жене	Укупно	Жене	укупно	Жене
2005	888.366	480.492	467.430	267.810	63.295	
2006	913.293	493.599	467.421	269.820	75.059	
2007	850.004	457.762	419.397	244.709	71.334	
2008	755.935	408.767	360.030	212.525	72.719	
2009	746.605	397.230	280.858	168.619	85.695	34.480
2010	744.222	390.516	267.979	158.988	81.896	34.068
2011	752.838	393.386	275.039	161.484	64.776	28.642
2012	761.834	394.993	270.256	156.779	61.633	28.052

Извор: Национална служба за запошљавање, (2013). *Месечни статистички билтен – фебруар 2013*, Београд: Национална служба за запошљавање, стр. 10.

На бази података преузетих из Статистичких годишњака Републичког завода за статистику, незапосленост жена израженија је од незапослености мушкараца. У структури становништва старијег од 15 година стопа незапослености мушкараца је испод опште стопе (22,4%) и износи 21,5%, док је стопа незапослености жена 23,7%, за 2012. годину. Највећи број незапослених жена је са завршеном средњом школом (62,36%), затим са завршеном вишом или високом школом (19,26%) и завршеном основном школом (16,39%).

Као што се може видети из Табеле 41, незапосленост жена током посматраног периода релативно се смањила. Велики је број жена које се појављују на тржишту и по први пут траже посао. Такође, треба истаћи да су жене у највећем броју корисници новчаних накнада.

Стопа незапослености жена у посматраном периоду повећана је за 2,2%, док је стопа незапослености мушкараца повећана за свега 0,8%. Стопа незапослености особа млађих од 25 година повећана је за 4,3%. Дугорочна стопа незапослености повећана је за 0,8%, при томе што је дугорочна стопа незапослености за жене повећана за 1,3%, а за мушкарце 0,4%. Веома дуга стопа незапослености повећана је за 0,4%.

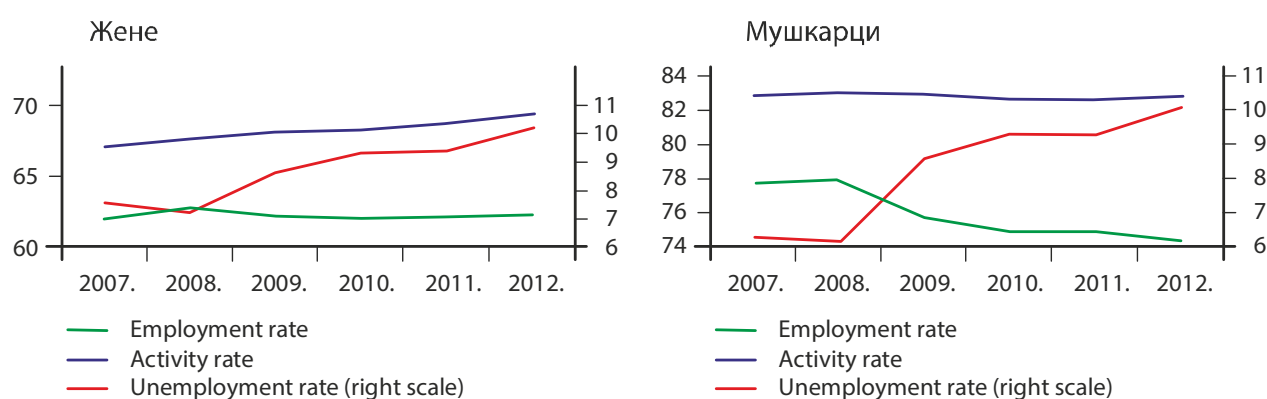
Табела 42: Стопа незапослености по половима

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Жене	8,6	8,4	7,6	6,6	6,6	9,0	9,7	9,6	10,4	10,8
Мушкарци	10,0	9,8	9,0	7,9	7,5	8,9	9,6	9,7	10,5	10,9
Мање 25 година	19,1	18,9	17,6	15,7	15,8	20,1	21,1	21,4	23,0	23,4
Између 25 и 74 године	7,9	7,7	7,0	6,1	5,9	7,6	8,3	8,3	9,0	9,5
Дугорочна стопа незапослености	4,3	4,1	3,8	3,1	2,6	3,0	3,9	4,2	4,7	5,1
За жене	3,9	3,8	3,5	2,9	2,5	2,9	3,9	4,2	4,7	5,2
За мушкарце	4,7	4,5	4,1	3,4	2,8	3,1	3,8	4,1	4,7	5,1
Веома дуга стопа незапослености	2,5	2,4	2,2	1,8	1,5	1,6	1,8	2,2	2,6	2,9

Извор: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/1/18/Unemployment_rate,_EU-28,_2004-2013_\(%25\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/1/18/Unemployment_rate,_EU-28,_2004-2013_(%25).png) (26.09.2015.)

Може се видети да се од почетка 2008. године ситуација преокренула и до краја другог квартала 2009. године стопа незапослености мушкараца била је већа него код жена. Овај образац малих разлика у стопама незапослености између полова настављен је и у 2010. и 2011. години. У децембру 2013. године стопа незапослености жена била је 10,8%, а мушкараца 10,7%.

Графикон 7: Стопе запослености, активности и незапослености за жене и мушкарце ЕУ

Извор: European Commission, *Labour Market Developments in Europe 2013*, European Economy 6/2013, Belgium: European Commission, p. 26.

Анализирајући претходни графикон може се закључити да је стопа активности жена наставила свој раст, док је стопа запослености такође незнатно повећана. Стопа

активности мушкараца је мање повећана, а стопа запослености је опала. Геп између запослености по половима је смањен, а стопа незапослености је порасла за оба пола, што се може видети на претходном графику. Занимљиво је упоредити незапосленост у ЕУ и у нашој земљи. У ЕУ стопа незапослености је неколико пута мања од стопе незапослености у Србији.

6.5. Незапосленост младих

Незапосленост младих један је од највећих проблема Републике Србије, обзиром да се, пре свега, ради о квалификованој радној снази. Незапосленост је повезана са немогућношћу остваривања прихода, а самим тим долази до пораста сиромаштва. Незапосленост је један од најозбиљнијих и често најтежих проблема везаних за тржиште рада. Стопа незапослености је индикатор ефикасности једне привреде.

Посебно треба истаћи да проблем незапослености младих није само економски проблем и немогућност да се нађе радно место како би се обезбедила егзистенција, већ је то и социјални и политички проблем. Незапосленост младих је централно питање теорије и политике сваке привреде, па самим тим и наше земље. Он за собом повлачи бројне последице, као што су: одлагање склапања бракова, рађања деце, осећај несигурности, зависности од родитеља, једном речју може се закључити да је незапосленост, поред тога што је економски и социјални проблем све више постаје и демографски проблем.

Проблем искључености младих са тржишта рада је најчешћи узрок низа тешкоћа са којима се сусрећу младе особе у потрази за послом на тржишту рада, што се повећало у условима економске кризе. Проблем је присутан како у Србији, тако и у Европи.

Незапосленост је главни узрок сиромаштва међу радно способним становништвом у Републици Србији и у ЕУ. Стање у Републици Србији је много драматичније. Млади су због отежаног приступа тржишту рада сврстани у категорију рањивих група и зато је важно пратити како различити државни системи успевају да одговоре на проблеме младих који су у додатно отежаном положају, односно младих у систему социјалне заштите.

Према стандардној дефиницији Уједињених нација, појам „младих” обухвата младе људе старосне доби од 15 до 24 године. У светској пракси, дефиниција младости или младих људи варира од земље до земље, у зависности од културних, институционалних и политичких фактора. У Националној стратегији за младе Републике Србије (2008), млади су дефинисани као особе старосне доби од 15 до 29 година живота. Последњих година се, ипак, у нас више користи стандардна дефиниција УН.

У недавном Саопштењу Републичког завода за статистику Србије, учињени су доступним јавности резултати Анкете о радној снази која је извршена у периоду између 27. октобра и 2. новембра 2014. године. Резултати истраживања показују да је у то време у Србији било 496.678 незапослених лица, од којих је 101.544 са високим образовањем, или 20,4%. Са друге стране, код Националне службе за запошљавање, у децембру 2014. године било је регистровано 867.948 лица која траже запослење. Према Анкети, у старосној групи младих (од 15 до 24 године) било је 85.173 незапослена лица, а у наредној старосној групи (од 25 до 34 године) 154.661 лице, што представља 17,1% и 31,1% укупно незапослених, респективно.¹⁶¹

На бази Анкете о радној снази, као и из података у Табели 43, може се закључити да су стопе активности и неактивности у четвртном кварталу биле на нивоу који је забележен и у првом кварталу, док је стопа запослености повећана за 2,7 процентних поена, а стопа незапослености смањена за 9,9%.

Табела 43: Стопе: активност, запосленост, незапосленост и неактивност младих (од 15 до 24 године) у Републици Србији 2014.

Стопе	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Стопа активности	27,2	28,5	28,8	27,2
Стопа запослености	13,1	13,5	16,8	15,8
Стопа незапослености	51,8	52,8	41,7	41,9
Стопа неактивности	72,8	71,5	71,2	72,8

Извор: <http://www.pfm.rs/nezaposlenost-mladih/> (30.09.2015.)

Као што је приказано у претходној табели, у 2014. години стопа незапослености младих била је у просеку 47,05%. Стопа неактивности младих у просеку је износила 72,075%. Стопа запослености младих износила је свега 14,8% у просеку.

Број незапослених младих у односу на број младих у популацији Републике Србије износи 14,72%. Код младих је изражен рад у сивој економији, као и прихватање послова испод квалификација које поседују. Удео младих који раде у неформалној економији је 26,5% од укупног броја запослених младих лица.¹⁶²

Одсуство озбиљног системског приступа решавању проблема запошљавања младих у Републици Србији резултирало је великим заостајањем у погледу стопе њихове

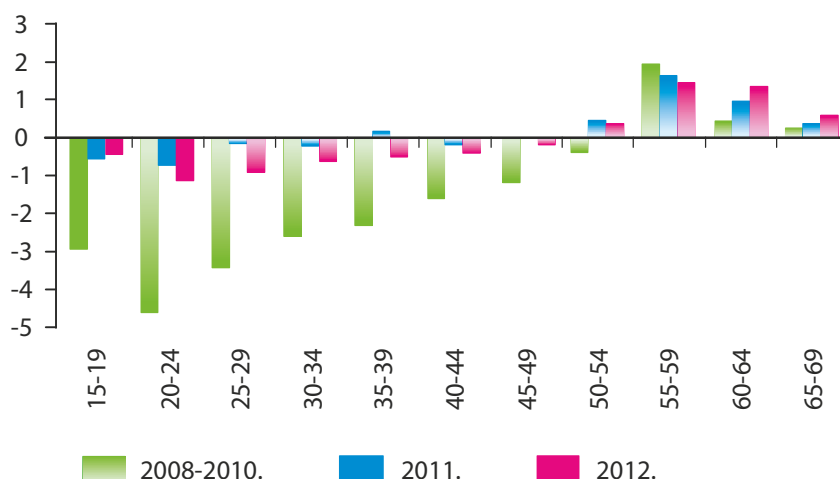
¹⁶¹ Извор: www.pfm.rs/nezaposlenost-mladih/ (30.09.2015.)

¹⁶² Исто.

запослености за просеком земаља ЕУ. Млади се суочавају са потешкоћама приликом уласка на тржиште рада из више разлога. Пре свега, код првог запослења од њих се захтева радно искуство које они нису имали прилике да стекну, посебно имајући у виду да концепт праксе и волонтерског рада у Републици Србији још увек није заживео. Министарство економије и регионалног развоја и Национална служба за запошљавање су реализацијом Програма запошљавања младих "Прва шанса" направиле значајан корак напред у решавању поменутог проблема.¹⁶³

Поређења ради, приказана је стопа незапослености младих у Европи. Стопа незапослености младих обично је већа од стопе незапослености осталих старосних група. Висока стопа незапослености код младих рефлектује потешкоће са којима се суочавају млади у проналажењу посла. Међутим, то не значи обавезно и да је група незапослених између 15 и 24 године велика група.

Графикон 8: Запосленост према годинама старости

Извор: European Commission, *Labour Market Developments in Europe 2013*, European Economy 6/2013, Belgium: European Commission, p. 30.

Велики број младих људи су редовни студенти, који из тог разлога нити раде нити траже посао, тако да се не узимају у обзир као део радне снаге, која се користи као делилац приликом израчунавања стопе незапослености. Графикон 8 показује промену у запослености према годинама старости у периоду након кризе. До 2012. године, лица испод 25 година старости у 13 држава чланица чинила су стопу незапослености од око 25% или више, а чак и изнад 50% у Шпанији и Грчкој. Стопа незапослености младих

¹⁶³ Бехара, И. (2011). Високо образовање, незапосленост и стање на тржишту рада, *Зборник радова*, Београд: Економски факултет, стр. 67.

увек је виша од стопе незапослености одраслих (оних старијих од 25 године). Треба истаћи да постоје значајне разлике између појединих земаља. Док је у земљама као што су Немачка, и Француска, однос незапослених младих према незапосленим одраслима остала нижа.

Незапосленост младих је значајно порасла након кризе као последица њеног снажног деловања на економску делатност. То потврђује чињеница да су земље које су изложене највећем повећању стопе незапослености младих у 2012. години имале такође посебно слабе перформансе бруто домаћег производа (Шпанија, Грчка, Италија, Португалија и Словенија).¹⁶⁴

Незапосленост младих у децембру 2013. године у Европској унији износила је 5.544 милиона, од којих је 3.500 милиона младих у Еврозони. У поређењу са децембром 2012. године, број младих незапослених смањен је за 184.000 у ЕУ и за 77.000 у Еврозони. У децембру 2013., стопа незапослености младих била је 23.2% у ЕУ и 23.8% у Еврозони у поређењу са 23,6% и 23,9%, респективно, у децембру 2012. године у децембру 2013. године. Најниже стопе су забележене у Немачкој (7,4%) и Аустрији (8,9%), и највише у Грчкој (59,2% у октобру 2013.), Шпанији (54.3%) и Хрватској (49,2% у четвртом кварталу 2013. године).¹⁶⁵

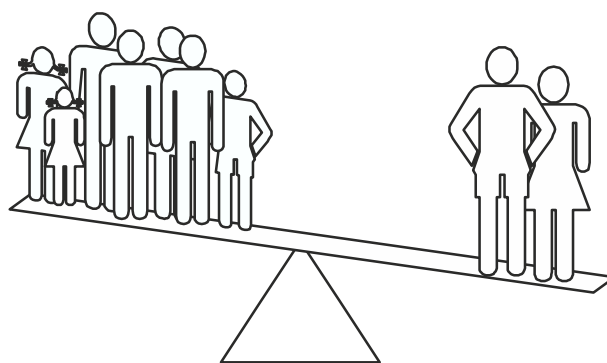
¹⁶⁴ European Commission, *Labour Market Developments in Europe 2013*, European Economy 6/2013, Belgium: European Commission, p. 31.

¹⁶⁵ Еуростат

7. АНАЛИЗА СОЦИЈАЛНЕ И ЕКОНОМСКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

У савременом друштву, различите врсте неједнакости међу појединцима су изузетно честа појава. Без обзира на то које од њих се узимају у разматрање, јасно се може констатовати да је њихов утицај на квалитет живота негативан. Другим речима, већи степен једнакости у једном друштву (земљи, региону, итд.) доприноси бољем животу грађана и већој стабилности друштва.

У најширем смислу, како истиче Ray D. у својој књизи Економски развој, социјална (друштвена) неједнакост настаје у случају када су средства којима одређено друштво располаже неједнако распоређена. Мада се неједнакост може пратити по различитим основима (класа, раса, пол, старост, вера, итд.). Обично се социјална неједнакост посматра кроз призму економске неједнакости. Она се суштински односи на неједнакост у расподели дохотка или богатства. Ова неједнакост се такође може посматрати у контексту сиромаштва и социјалне искључености, као два битна друштвена проблема.

Слика 6. Социјална неједнакост

Социјална неједнакост је готово општеприсутан проблем у савременом друштву. Наиме, сви појединци немају исти третман, а често се говори и о различитим слојевима друштва (нижи, средњи, виши, итд.). Неједнакост у друштву је чест предмет социолошких истраживања, са намером да се идентификују његови основни узроци и предложе адекватна решења.

Социјална неједнакост се често ставља у домен економске науке, тако што се неједнакост у друштву своди на економску димензију. У том смислу, економску

неједнакост треба схватити као неравномерност у расподели дохотка (односно богатства) којим једно друштво (привреда) располаже.

Без обзира да ли се ради о земљи чија је привреда развијена или се тек значајније развија, по правилу су ресурси којим располаже неравномерно распоређени. Степен те неравномерности може бити већи или мањи, и путем одговарајућих показатеља се може квантификовати. Дефиниција економске неједнакости која се најчешће среће јесте да она представља „суштински диспаритет, при којем једни имају одређене могућности економског избора, док су другима те могућности ускраћене“.¹⁶⁶

Економска (доходовна) неједнакост представља значајан дестабилишући фактор у сваком друштву. На први поглед може деловати да ће доходовна једнакост бити већа у земљама које су мање богате, али то не мора бити случај. У суштини, и у богатим земљама постоје значајне економске неједнакости.

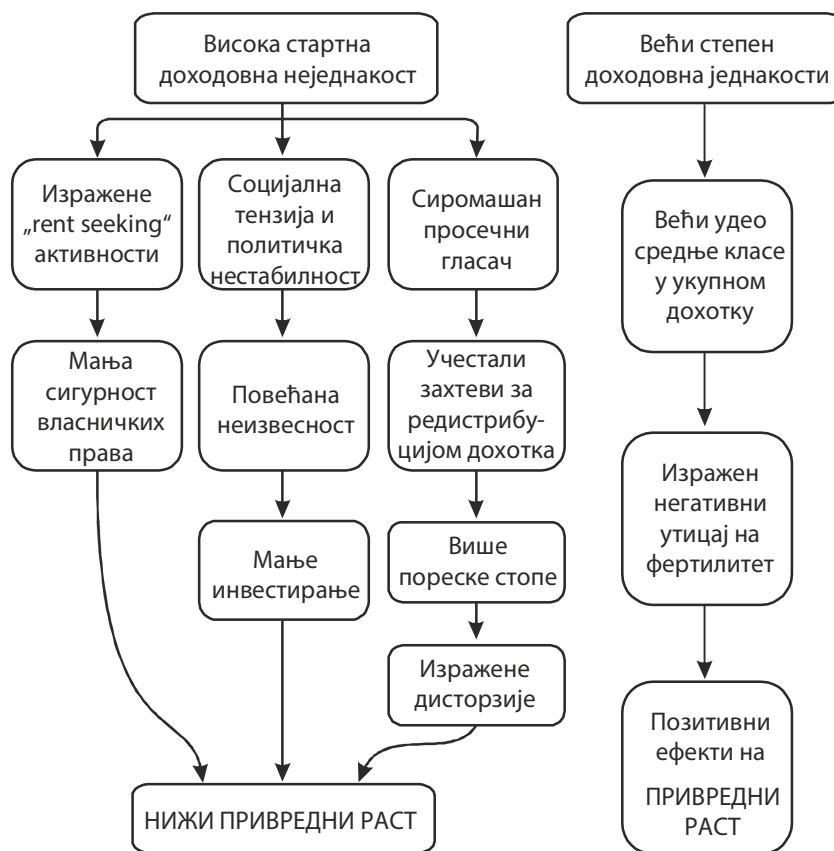
Међутим, овај однос између развијености једне земље (односно, њених стопа привредног раста) и доходовне неједнакости не треба посматрати само као једносмеран. Наиме, и сама доходовна неједнакост може утицати на остварење мањих или већих стопа привредног раста.

Управо је на Слици 7 представљен утицај доходовне неједнакости на привредни раст. На левој страни дијаграма представљена је ситуација када је неједнакост више изражена. Може се уочити да ће то првенствено водити подстицању понашања које се заснива на „трагању за рентом“ („rent-seeking“ активности). Поред тога, нужна последица биће и израженије друштвене тензије и нестабилност, као и слабији животни стандард просечног гласача. Последица ових тенденција биће већа неизвесност, мањи степен инвестирања, веће дисторзије у пореској политици и додатно раслојавање друштва. Као неминовна последица на економском плану, доћи ће до успоравања привредног раста.

На другој, десној страни дијаграма, полазиште је ситуација када је расподела дохотка равномерија. То подразумева да постоји и средњи слој становништва, који има значајно учешће у расподели укупног дохотка. Виши стандард становништва доводи до познатог односа између вишег стандарда и фертилитета. Наиме, по правилу је стопа фертилитета мања у богатијим земљама, и обрнуто. Бољи услови живота стварају подстицаје за интензивнијом привредном активношћу и воде вишим стопама привредног раста.

¹⁶⁶ Ray, D. (1998). *Development Economics*, Perinceton University Press, стр. 170.

Слика 7. Утицај доходне (не)једнакости на привредни раст

Извор: Thorbecke, E., Charumilind, C. (2002). *Economic Inequality and Its Socioeconomic Impact*, World Development, Vol. 30, Issue 9, str. 1481.

Висок степен неједнакости у друштву може се снажно повезати и са још једном негативном друштвеном и економском појавом – незапосленošћу. Незапосленост представља један од највећих проблема у савременим привредама, који је посебно изражен у постсоцијалистичким транзиционим државама. Последице незапослености могу се посматрати на друштвеном плану кроз директне и индиректне ефекте, који се могу представити на следећи начин:¹⁶⁷

1. *Развојно–економски губитак*: незапосленост смањује националну производњу и повећава удео производње који се мора трансферисати незапосленима кроз социјалну политику;
2. *Губитак слободе и социјална искљученост*: незапослена особа, чак и када је материјално потпомогнута од социјалног осигурања, не може да учествује у

¹⁶⁷ <http://bif.rs/2012/10/nezaposlenost-i-nejednakost-u-vrtlogu/>. datum pristupa: 05.04.2016.

слободи одлучивања, тако да незапосленост представља главни узрок социјалне искључености;

3. *Губитак знања и вештина током времена*: незапосленост генерише губитак когнитивних способности, што је последица губитка самопоуздања и осећаја контроле.
4. *Психолошке последице*: незапосленост може довести до пада самопоштовања појединаца, депресије, па и самоубиства. Незапосленост младих има посебну тежину, јер може довести до дугорочног губитка самопоштовања код младих радника и потенцијалних радника;
5. *Здравствени проблеми и смртност*: незапосленост може узроковати бројне болести и вишу стопу морталитета;
6. *Мотивациони губитак за будући рад*: обесхрабрење које је изазвано услед незапослености може довести до слабљења мотивације и дугорочне пасивности, што је нарочито изражено у случају младих женских особа;
7. *Поремећени друштвени односи и породичан живот*: незапосленост слаби хармонију и кохерентност унутар породице, узрокује пад самопоуздања, доводи до кризе идентитета, и узрокује бројне друге поремећаје;
8. *Расна и родна неравноправност*: незапосленост може бити значајан узрочник повишених етничких тензија, као и родне поделе;
9. *Губитак друштвених вредности и одговорности*: висока незапосленост има тенденцију да ослаби неке друштвене вредности па се појачавају сумње у правичност социјалних аранжмана. Долази до угрожавања социјалне кохезије, продубљивања социјалних разлика између запослених (који се сматрају привилегованим), незапослених, непривилегованих итд.

Незапосленост, дакле, има бројне негативне ефекте, било да се посматра као економски или друштвени феномен. Често присутна подела на запослене и незапослене, при чему се ови други стављају у други план, подстиче дискриминацију и штети стабилности друштва. Поред тога, отежава примену и деловање механизма који су замишљени као средство смањења незапослености (укључивање незапослених у свет рада, обављање разних приправничких активности, и слично).

Социјална, односно економска неједнакост, најочљивија је када се говори о сиромаштву као значајном проблему данашњице. Поред сиромаштва, проблем који је са њим тесно повезан је и социјална искљученост. Наиме, социјална искљученост и сиромаштво се често посматрају заједно. У питању су различити појмови, али који су тесно повезани специфичном узрочно–последичном везом. Искљученост се може схватити као процес који појединце спречава да учествују у свим аспектима живота једног друштва. У том смислу, узрок који појединце спречава да узму активније учешће у друштву може бити сиромаштво. Као пример се могу узети деца из сиромашних породица, која не могу да приуште адекватно школовање, због чега касније тешко налазе запослење, што води даљој социјалној искључености (својеврсни „зачарани круг“ сиромаштва).

Када је реч о сиромаштву, може се направити разлика између апсолутног и релативног сиромаштва. Прво подразумева да је сиромаштво стање које одликује немогућност да се задовољи одређен општи минимум животних потреба, док друго представља сиромаштво у односу на неки просек или минимум прихватљивог стандарда у датом друштву. Такође, сиромаштво се може дефинисати као финансијско (у смислу недовољности прихода за задовољење одређених потреба). Оно може бити и објективно или субјективно. Код објективног, истраживач одређује критеријум сиромаштва а у случају субјективног сиромаштва критеријум је субјективан осећај појединца.¹⁶⁸

Искљученост се, са друге стране, може посматрати са три аспекта: као економска, политичка и друштвена искљученост.¹⁶⁹ *Економска* искљученост се манифестује најчешће кроз искљученост са тржишта рада, када се говори о незапослености, или искљученост из расподеле економских ресурса, када се говори о сиромаштву. Ова два домена су повезана, будући да незапосленост (посебно дуготрајна, која траје више од 12 месеци) реално води повећању ризика од сиромаштва. *Политичка* искљученост односи се на одвојеност одређених појединаца од политичких процеса. У питању су појединци који не гласају, не учествују на протестима и нису ангажовани у својим заједницама. Ова искљученост може бити добровољна или, пак, може бити последица структурних фактора. Политичка искљученост онемогућава људима да утичу на одлуке јавних служби и органа, да заштите своје интересе и побољшају свој положај. *Друштвена* искљученост подразумева смањену могућност појединаца да користе социјалне услуге, да учествују у активном животу заједнице, као и смањем степен комуникације и интеракције са другим појединцима.

¹⁶⁸ <http://www.inkluziiakurs.info/modul.php?headerbar=2&m=3&p=3&t=b&kp=0>. datum pristupa: 05.04.2016.

¹⁶⁹ Бабовић, М. (ур.) (2011). Социјално укључивање – концепти, стање, политике, SeConS и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, стр. 26.

7.1. Степен социјалне (не)једнакости у Републици Србији

Као и у осталим постсоцијалистичким земљама, које су кренуле путем транзиције, тако и у Србији социјалне неједнакости представљају значајан проблем. Оне се умногоме могу објаснити економским факторима, тако да ће нагласак више бити стављен на економске неједнакости. Наравно, и остали фактори (демографски, политички, културни...) могу имати битан утицај на настанак и интензивирање ових неједнакости.

Када је реч о економским неједнакостима, основно полазиште у њиховој анализи мора бити утемељено у материјалним основама производње. Најрелевантнија мера привредне активности свакако је бруто домаћи производ (БДП). Стога, на Дијаграму 2 је представљено кретање БДП–а у реалном изразу у периоду од 2001. до 2014. године. Уочава се да је тренд кретања ове величине негативан, односно да је реални БДП током посматраног периода опадао.

Графикон 9: Кретање реалног БДП–а у Србији, у периоду 2001–2014. година

Извор: РЗС, за посматране године

Јасно је да овакве тенденције не могу ићи у прилог повећању друштвених и економских једнакости. Реални пад производње довео је до пада животног стандарда становништва. Овај пад се може посматрати у просеку, али је од веће важности присутно раслојавање између богатих и сиромашних и све мање учешће средњег слоја становништва. Тиме су створени услови за јављање још једног проблема са значајним последицама, а то је сиромаштво.

Такође, посматрање агрегатног нивоа производње без анализе кретања БДП–а на нивоу појединих региона, не може да пружи праву слику о кретању производње као

извору социјалних и економских неједнакости. Стога је, у наредној табели, приказано кретање регионалног БДП–а у Републици Србији у 2014. години, као и учешће појединих региона (не рачунајући Косово и Метохију) у укупном БДП–у.

Уочава се да постоји неједнакост и у регионалној расподели укупног БДП–а. Београдски регион има доминантно учешће са 38,7% у укупном БДП–у, које је више од два и по пута веће него учешће Региона Јужне и Источне Србије. Такође, по глави становника, БДП у Региону Јужне и Источне Србије достиже ниво од 64,2% просечног БДП–а *per capita* на нивоу Републике, док је исти показатељ у случају Београдског региона за 64,9 % већи од просека. Све наведено говори у прилог тврдњи да је економска (и социјална) неједнакост у Србији изражена, имајући у виду неједнаке могућности становника по појединим регионима и њихов животни стандард.

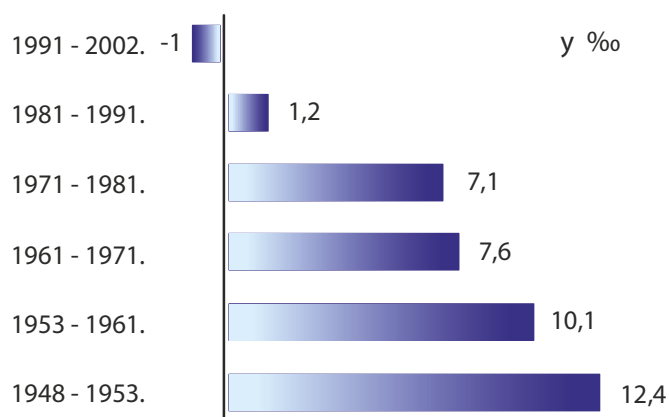
Табела 44: Регионални БДП Републике Србије и учешће појединих региона у 2014.

Територија	БДП (мил. РСД)	Учешће (%)	БДПпо становнику (хиљ. РСД)	БДПпо становнику – индекс нивоа РС = 100
Република Србија	3 908 470	100,0	548	100,0
Београдски регион	1 514 166	38,7	904	164,9
Регион Војводине	1 070 479	27,4	563	102,7
Регион Шумадије и Западне Србије	770 165	19,7	387	70,7
Регион Јужне и Источне Србије	551 050	14,1	352	64,2

Извор: РЗС, Радни документ: Регионални бруто домаћи производ – Региони и области Републике Србије, 2014 (прелиминарни резултати), Год. ЛП, Број 93, Београд, 2016. године

Осим фактора везаног за привредни раст, оно што не иде у прилог очувању економске (и социјалне) једнакости у вези је са природним прираштајем становништва. У наредном графикону биће приказане стопе раста становништва у дужем временском периоду који прати и динамику спровођења пописа.

Графикон 10. Стопе раста становништва

Извор: Анализа хуманог развоја Србије, Републички завод за развој, 2007., Београд, стр. 3.

Уочава се да је природни прираштај константно опадао, и да је у последњем периоду постао негативан, односно да је стопа морталитета изнад стопе наталитета. Низак природни прираштај уско је повезан са просечном старошћу становништва, што може бити фактор који доприноси социјалним неједнакостима. Осим тога, и анализирање кретања реалне производње и броја становника може дати слику о промени вредности реалног БДП по глави становника.

Осим кретања реалне производње у Републици Србији и њеног регионалног размештаја, неједнакост се може изразити и тзв. Гини коефицијентом. Овај коефицијент представља меру одступања расподеле дохотка међу појединцима у оквиру једне земље, у односу на савршено равноправну расподелу. Вредност овог показатеља креће се од 0 (потпуна једнакост у расподели) до 1 или 100 (потпуна неједнакост у расподели дохотка). Дакле, виша вредност Гини коефицијента значи да се приходна неједнакост повећава. Вредност Гини коефицијента добија се из познате Лоренцове криве. У Табели 45 су приказане вредности овог коефицијента за Републику Србију, околне земље и просек за земље Европске уније (29 земаља).

Табела 45. Вредности Гини коефицијента у 2014. у Републици Србији, ЕУ–29 и земљама из окружења

Земља	Вредност Гини коефицијента у 2014. години
Европска унија (29 земаља)	30,9
Бугарска	35,4
Хрватска	30,2
Румунија	34,7
Македонија	35,2
Словенија	25,0
Србија	38,6

Извор: EuroStat Database.

Разлог укључивања више земаља у табеларни преглед је да би се обезбедила упоредивост, односно да би се уочиле разлике између Србије и осталих посматраних земаља по питању равноправности расподеле прихода. Подаци показују да је, од укључених земаља, у Србији вредност Гини коефицијента највећа, односно да је неједнакост у расподели прихода најизраженија – 38,6. Просечна вредност коефицијента за ЕУ–29 износи 30,9, а у случају Словеније је присутна најравномернија расподела прихода, будући да је Гини коефицијент најнижи и износи 25,0.

7.2.1. Сиromаштво као облик социјалне неједнакости у Србији

Највидљивији облик социјалне и економске неједнакости свакако је сиромаштво. Без обзира да ли се посматра као апсолутно или релативно, сиромаштво представља негативну друштвену и економску појаву која има дестабилизирајући карактер. Ако се уз то узме и податак да се 8,9% становника Србије може окарактерисати као сиромашно, јасно је да је у питању значајан проблем чије решавање захтева озбиљан и целовит приступ.

Динамика кретања сиромаштва у периоду 2008–2013. године приказана је у Табели 46. Уочава се да је број сиромашних у апсолутном изразу растао, и да је највише сиромашних регистровано 2010. године, 686 хиљада, што се може повезати са негативним ефектима Велике економске кризе. Такође, приметан је пораст линије сиромаштва (границе сиромаштва) која представља најнижи ниво прихода са којим особа може да преживи. Ова мера узима у обзир потрошачку корпу, односно апсолутни минимум производа (углавном хране) који су потребни да би особа преживела. Овај

пораст линије сиромаштва у апсолутном изразу уско је повезан са стопом инфлације. У посматраном периоду дошло је и до повећања стопе сиромаштва. Стопа сиромаштва представља однос броја сиромашних становника једне популације и укупног броја становника. Другим речима, представља учешће сиромашних у посматраној популацији.

Табела 46: Динамика кретања сиромаштва у Републици Србији
у периоду 2008–2013. године

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Линија сиромаштва по еквивалентном одраслом, дин. месечно	7.401	8.022	8.544	9.483	10.223	11.020
Стопа сиромаштва (процент сиромашних)	6,1	6,9	9,2	6,8	8,8	8,6
Број сиромашних, у 000	470	525	686	499	642	610

Извор: Мијатовић, В. (2015). Сиромаштво у Србији у 2014. години, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Влада Републике Србије, стр. 17.

На основу података из табеле може се закључити да постоји негативна тенденција у кретању сиромаштва у Србији. Међутим, да би се стекла потпунија слика о интензитету сиромаштва, могу се укључити и додатни показатељи. Поред већ приказаних показатеља за период 2008–2013. године, у Табели 47 су приказане вредности додатних параметара за 2014. годину: дубина сиромаштва и оштрина сиромаштва. Разлог за то лежи у чињеници да стопа сиромаштва указује само на удео сиромашних у популацији, али не и на интензитет њиховог сиромаштва.

Табела 47: Карактеристике сиромаштва у Србији у 2014. години

	2014.
Линија сиромаштва (за еквивалентног одраслог), дин. месечно	11.340
Стопа сиромаштва, у %	8,9
Број сиромашних у хиљадама	627
Дубина сиромаштва, у %	1,7
Оштрина сиромаштва, у %	0,5

Извор: Анкета о потрошњи домаћинства, 2014, РЗС

Дубина сиромаштва представља меру која приказује колико је потрошња сиромашних испод линије сиромаштва. На тај начин се добија финансијски дефицит сиромаштва целе популације, односно колико је новца потребно да се сиромаштво

потпуно уклони у датој години.¹⁷⁰ Из табеле се може уочити да је вредност овог показатеља 1,7%, што практично представља проценат БДП–а који треба издвојити да би се смањило сиромаштво (под условом да издвојена средства буду усмерена управо ка најсиромашнијим појединцима).¹⁷¹ Оштрина сиромаштва изражава неједнакост међу самим сиромашним појединцима, односно даје већи пондер најсиромашнијима. Вредност од 0,5% указује да је оштрина сиромаштва у Србији умерена.

Проблем сиромаштва у Србији може се боље разумети ако се анализира и структура самих сиромашних појединаца, односно њихов профил. У ту сврху су дати подаци у Табели 48, где је приказана структура сиромашних по старости и школској спреми.

Табела 48: Структура сиромашних према годинама старости и школској спреми

Сиромаштво према старости, у %		Сиромаштво према школској спреми, у %	
Године	Стопа сиромаштва	Школска спрема носиоца домаћинства	Стопа сиромаштва
До13	12,2	Незавршена основна школа	20,2
14–18	11,5	Основна школа	17,5
19–24	10,7	Средња школа	5,9
25–45	8,6	Виша школа	1,6
46–65	7,9	Висока школа	1,0
Преко 65	7,4	–	–

Извор: Мијатовић, В. (2015). Сиромаштво у Србији у 2014. години, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Влада Републике Србије, стр. 11–13.

Приметно је да је у популацији сиромашних највеће учешће најмлађих (до 13 година) а да се учешће осталих старосних група смањује како се ради о старијој групи. Учешће најстаријих (преко 65 година) у популацији сиромашних је најмање, и износи 7,4%. Са друге стране, постоји слична тенденција када је реч о стручној спреми. Наиме, у популацији сиромашних, најзаступљенији су појединци са незавршеном основном школом, а учешће осталих група се смањује како се ради о вишем степену школске спреме. Најмање учешће у популацији сиромашних имају појединци који поседују високу школску спрему.

¹⁷⁰ Мијатовић, В. (2015). *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Влада Републике Србије, стр. 5.

¹⁷¹ Будући да је у 2014. години БДП Републике Србије износио 3.378 милијарди динара (податак РЗС), у питању су средства од око 66 милијарди динара

Поред анализе сиромаштва према наведеним аспектима, постоје разлике у учешћу домаћинстава у популацији сиромашних и према броју чланова домаћинства. Довољно је поменути да је међу сиромашним домаћинствима веће учешће оних са више чланова, нарочито са шест и више (17.1% сиромашних домаћинстава), док је најмање учешће једночланих домаћинстава (4,4%).¹⁷²

7.2.2. Материјална ускраћеност становништва

Да би се боље сагледао степен сиромаштва у Србији, овај проблем се може посматрати и кроз призму показатеља материјалне ускраћености. Под материјалном ускраћеношћу домаћинства подразумева се немогућност задовољења неких од материјалних потреба које утичу на квалитет живота домаћинства. Овај показатељ се може изразити као стопа материјалне ускраћености која мери финансијску немогућност домаћинства да приушти најмање три ставке материјалне ускраћености, од укупно идентификованих девет ставки. У Табели 49 су приказане четири најзначајније ставке материјалне ускраћености, и учешће сиромашних у укупној популацији сиромашних. Поред тога, приказана је и стопа материјалне ускраћености.

Табела 49. Показатељи материјалне ускраћености у 2015. години, у %

Лица која живе у домаћинству које:	2015.
Не може да приушти недељу дана одмора ван куће	68,5
Не може да приушти неочекивани трошак у износу до 10.000 динара који би био плаћен из буџета домаћинства	47,3
Не може да приушти месо или рибу у оброку сваког другог дана (или њихову вегетаријанску замену)	24,6
Не може да приушти адекватно загревање стана	15,2
Стопа материјалне ускраћености (три ставке или више њих)	40,9

Извор: РЗС, Саопштење број 84, Год. LXVI, Анкета о приходима и условима живота, стр. 3.

Подаци показују да је највише домаћинстава која не могу да приуште одмор ван куће у трајању од бар недељу дана. Стопа материјалне ускраћености од 40,9% показује проценат домаћинстава која не могу да приуште три или више ставки материјалне ускраћености. Осим четири ставке материјалне ускраћености дате у табели, у анализи Завода за статистику узимају се и следећих пет ставки:

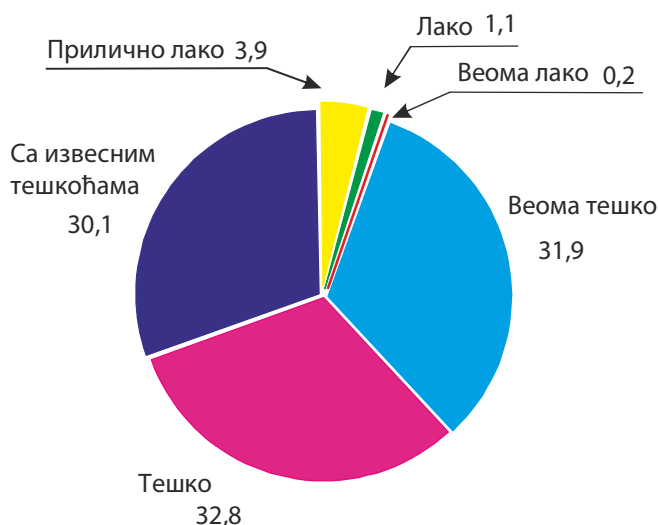
1. Немогућност домаћинства да приушти веш–машину;

¹⁷² РЗС, Анкета о потрошњи домаћинстава, 2014.

2. Немогућност домаћинства да приушти аутомобил;
3. Немогућност домаћинства да приушти телефон;
4. Немогућност домаћинства да приушти телевизор у боји;
5. Кашњење са плаћањем ренте, рате за стан или другог кредита или комуналних услуга за стан у ком домаћинство борави.

Наведени подаци указују на дубину сиромаштва и кроз материјалне ставке конкретизују стање у Републици Србији. Међутим, осим ових објективних података, треба сагледати и субјективни став испитаника о условима у којима живе. У том случају ради се о стопи субјективног сиромаштва (могућност домаћинства да „састави крај с крајем“), која представља субјективни осећај испитаника о тешкоћама са којима се суочава његово домаћинство у настојању да плаћа своје неопходне трошкове узимајући у обзир укупна примања тог домаћинства. На дијаграму 4 су приказани резултати стопе субјективног сиромаштва.

Графикон 11. Стопе субјективног сиромаштва (одговори испитаника на питање: *Како „састављате крај с крајем“?*)

Извор: РЗС, Саопштење број 84, Год. LXVI, Анкета о приходима и условима живота, стр. 3.

Највише испитаника се изјаснило да живи „тешко“, а следе одговори „веомо тешко“ и „са извесним тешкоћама“. Значајно мањи проценат испитаника се изјаснио да је „саставити крај са крајем“ „лако“ односно „прилично лако“ и „веомо лако“. Ови резултати указују да је и субјективни став становништва о сопственом материјалном положају такав да се може говорити о мањем или већем степену сиромаштва. Такође, забрињава чињеница да је преко 90% испитаника искористило реч „тешко“ да опише како живи.

8. ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СИРОМАШНИХ ГРУПАЦИЈА

Величина апсолутног сиромаштва је резултат комбинације ниског дохотка по глави становника и велике неравномерности у његовој расподели. Код сваке расподеле прихода, што је већи ниво дохотка *per capita* мањи је број апсолутно сиромашних. Представљање широке слике апсолутног сиромаштва није довољно. С тога ће у оквиру овог дела овог рада бити представљене основне економске карактеристике сиромашних група становништва: руралног становништва, жена, етничких мањина и староседелачког становништва.

8.1. Рурално становништво

Сиромашни су диспропорционално лоцирани у руралним подручјима и углавном су ангажовани на пољопривредним и сличним активностима. Најчешће су то жене и деца, а ређе одрасли мушкарци. Такође, сиромашни се концентришу у мањинским етничких групама и међу староседеоцима. Око 2/3 изразито сиромашних зарађује за преживљавање у неразвијеној пољопривреди или на малим пољопривредним добрима, или чак као лоше плаћени пољопривредни радници. Такође, мањи део становништва лоциран у руралним подручјима ангажован је у ситним услужним делатностима, док су поједини из категорије изразито сиромашних лоцирани у маргиналним подручјима урбаних центара и баве се различитим облицима samozапосљавања, попут уличне продаје, трговине, ситних услуга итд.¹⁷³

Велики број руралних подручја карактерише депопулација и економска неразвијеност, док урбани центри бележе већу концентрацију становништва и економске активности. Оваква тенденција вишеструко негативно утиче на развој, па је неопходно осмислити програме и пројекте одрживог развоја руралних подручја, у складу са њиховим специфичностима.

С тим у вези не треба занемарити чињеницу да је највећи износ државних издатака у земљама у развоју током последњих деценија XX века био усмерен према урбаним подручјима, нарочито према релативно богатим савременим производним и трговачким секторима.

¹⁷³ Петровић, М. (2010). *Сиромаштво и материјална депривација сеоског становништва*, Економско–социјална структура Србије, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд

Неадекватна опремљеност руралних подручја, пре свега у домену комуналне и социјалне инфраструктуре, онемогућава адекватно задовољавање потреба оних појединаца који не спадају међу веома сиромашне, док за оне који то јесу, и/или су суочени са депривацијом потреба (одећа, обућа, и сл.), представља значајну додатну препреку превазилажења сиромаштва.¹⁷⁴

Такође, треба нагласити да, с обзиром на диспропорционалан број веома сиромашних који живи у руралним областима, свака политика која је конципирана да олакша сиромаштво мора бити усмерена према руралном развоју, нарочито према пољопривредном сектору.

8.2. Жене и сиромаштво

Жене чине значајну већину сиромашних у свету. Ако се упореде животи становника најсиромашнијих заједница у земљама у развоју, евидентно је да су практично свуда деца и жене највише ускраћени. Они су најчешће сиромашни и неухрањени и имају најмањи приступ медицинској помоћи, чистој води, санитаријама и сл. Заступљеност домаћинстава која воде жене, ниже зараде жена, као и ограничена контрола над дохоцима њихових супружника доприносе овом узнемирујућем феномену.¹⁷⁵

Поред тога, жене имају мање могућности образовања, приступа формалном сектору, запошљавања, социјалној сигурности и државним програмима запошљавања. Када се у обзир узме комбинација ових чињеница, долази се до закључка да су финансијски извори којима жене располажу много слабији и нестабилнији у односу на оне које имају мушкарци.

Најсиромашнији сегменти становништва у земљама у развоју живе у домаћинствима која воде жене и у којима углавном нема мушкараца који остварују приходе. Због тога што је могућност зарада жена знатно нижа у односу на мушкарце, жене су најчешће у категорији најсиромашнијих. Жене у домаћинствима која воде су мање образоване и имају нижи доходак. Штавише, што је веће домаћинство, веће је оптерећење по једном родитељу и нижи су издаци за храну *per capita*.

¹⁷⁴ Исто, стр. 208.

¹⁷⁵ Todaro, P. M., Smith, C. S. (2006). *Економски развој – девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр. 213–216.

У одређеној мери, разлике између домаћинстава која воде мушкарци и оних која воде жене може се објаснити значајном разликом у зарадама између мушкараца и жена. Поред чињенице да су жене често плаћене мање од мушкараца за сличан рад, нису им доступна ни занимања која доносе бољу зараду. У урбаним подручјима мање је вероватно да ће жена добити посао у приватној компанији, те су често ограничене на нископродуктивне послове. Такође, сеоске жене имају мањи приступ ресурсима нужним за стварање стабилних прихода. Често и постојећи закони додатно компромитују могућности зараде. У многим државама законодавство и социјални обичаји често забрањују женама да поседују имовину или да потписују финансијске уговоре без потписа супружника, а често се сматрају неподобним за институционалне ресурсе као што су кредити или обуке. Узимајући у обзир постојање изузетака, државна запослења или програми повећања прихода првенствено су доступни мушкарцима, што додатно увећава разлике у зарадама мушкараца и жена.

Међутим, доходак домаћинстава не може у потпуности описати озбиљност релативне угрожености жена. Што је већи удео домаћинстава која воде жене смештен у сиромашним подручјима, с малим или никаквим приступом услугама које обезбеђује држава, попут водовода или здравствене заштите, члановима таквих домаћинстава биће мање доступна медицинска помоћ. Поред тога, мање је вероватно да ће се деца из домаћинстава која воде жене уписати у школу и вероватно ће и та деца радити нископлаћене послове да би осигурали додатне приходе.

Бројне студије о расподели ресурса унутар једног домаћинства јасно указују на то да у многим регијама света постоје снажне предрасуде против жена у областима попут исхране, медицинске помоћи, образовања и наслеђа. Размере оваквих предрасуда су под снажним утицајем економског статуса жена. Студије су показале да тамо где је удео жена у дохотку у оквиру једног домаћинства већи постоји мања дискриминација према девојчицама, те су жене у стању да задовоље властите потребе, као и потребе своје деце. Програми конципирани да унапреде исхрану и здравље породица су делотворнији када су у циљној групи жене, а не мушкарци. Свакако, значајно повећање укупних примања домаћинстава нужно не значи да ће се побољшати квалитет исхране. Константно низак ниво животног стандарда жена и деце је уобичајен тамо где је економски статус жена низак.

Контрола жена над примањима у домаћинству и ресурсима је ограничена из више разлога. Од примарне важности је чињеница да релативно велики удео у раду који обављају жене није награђен, као што је прикупљање дрва за огрев или кување. Контрола жена над средствима домаћинства може бити ограничена чињеницом да многе жене из

сиромашних домаћинстава нису плаћене за рад који обављају у оквиру пољопривредог газдинства. Поред тога, у многим културама се сматра социјално неприхватљивим да жене значајно доприносе приходима домаћинства, те отуда рад жена може бити прикривен и непризнат. Све ово доприноси одржавању ниског економског статуса жена и може допринети строгом ограничењу у смислу њихове контроле над ресурсима домаћинства.¹⁷⁶

Политике развоја којима се продубљују разлике у продуктивности између мушкараца и жена доводе до повећања разлике у зарадама, као и до даљег угрожавања економског статуса жена у оквиру домаћинства. Будући да су државни програми за смањење сиромаштва често искључиво усмерени према мушкарцима, они заправо још више појачавају неједнакост између мушкараца и жена. У урбаним подручјима програми обуке којима се повећавају могућности запошљавања и зараде су оријентисани махом на мушку популацију што додатно дискриминише жене. Сходно наведеном, жене и они који зависе од њих остају економски најугроженија група у земљама у развоју.¹⁷⁷

С обзиром да се благостање жена и деце налази под снажним утицајем политике развоја, наглашава се важност интеграције жена у програме развоја. Ради поправљања друштвеног статуса најсиромашнијих појединаца, жене морају бити укључене у главне економске токове. Ово за собом повлачи повећање учешћа жена у образовању и програмима обуке, као претпоставка њиховог лакшег запошљавања. Такође, треба осигурати да жене имају једнак приступ државним ресурсима у смислу школовања, служби, запошљавања и других социјалних програма сигурности.

Последице смањења релативног или апсолутног сиромаштва жена има и етичке и дугорочне економске импликације. Ниједан процес развоја који не успева побољшати благостање људи који су најугроженији, не може испунити један од кључних циљева развоја. Дугорочно, низак друштвени статус жена највероватније ће довести до успоравања стопе економског раста. Ово је сасвим тачна претпоставка имајући у виду да ће образовни резултати и будући социјални статус деце највероватније одражавати статус мајке или оца. На тај начин ће предности садашњих државних интервенција у људски потенцијал вероватно бити усмерене на будуће генерације ако се жене успешно интегришу у процесе раста и развоја. Имајући у виду да је људски капитал можда

¹⁷⁶ Више о овоме видети у: Todaro, P. M., Smith, C. S. (2006). *Економски развој – девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево.

¹⁷⁷ Todaro, P. M., Smith, C. S. (2006). *Економски развој – девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр. 213–216.

најважнији предуслов раста и развоја, образовање и побољшање економског статуса жена су кључни услови за испуњавање дугорочних развојних циљева.

8.3. Етничке мањине и староседелачко становништво

Сиромаштво је у земљама у развоју посебно изражено код мањинских етничких група и староседелачке популације. Етничке популације су у највећем делу света изложени озбиљној економској, политичкој и социјалној дискриминацији. Грађански ратови и сукоби у појединим регијама света су последица схватања етничких група да губе конкурентску битку за ограничене ресурсе и могућности запошљавања.

Данас је јако тешко доћи до прецизних и детаљних података о релативном сиромаштву мањинских етничких и староседелачких народа. Рационално објашњење за то лежи у политичким разлозима, па с тога врло мали број земаља указује на значајност овог проблема. Већина доступних података и резултата истраживања указује да већина староседелачког становништва живи у крајњој беди и јавља се изражена могућност да такви појединци буду неухрањени, неписмени, незапослени, нарушеног здравља и сл. Најгори могући сценарио је бити жена из староседелачке популације и живети у руралном подручју.

III ДЕО

УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

1. ОСНОВНИ ФАКТОРИ КОЈИ УЗРОКУЈУ СИРОМАШТВО
2. ЕКОНОМСКЕ, СОЦИЈАЛНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ СИРОМАШТВА

1. ОСНОВНИ ФАКТОРИ КОЈИ УЗРОКУЈУ СИРОМАШТВО

Постоји велики број фактора који узрокују сиромаштво. Сви ти фактори су различите природе и са различитим интезитетом утичу на пораст сиромаштва. Кључни фактори који узрокују сиромаштво јесу, пре свега, економски фактори, а затим социјални, политички и остали фактори.

1.1. Економски фактори

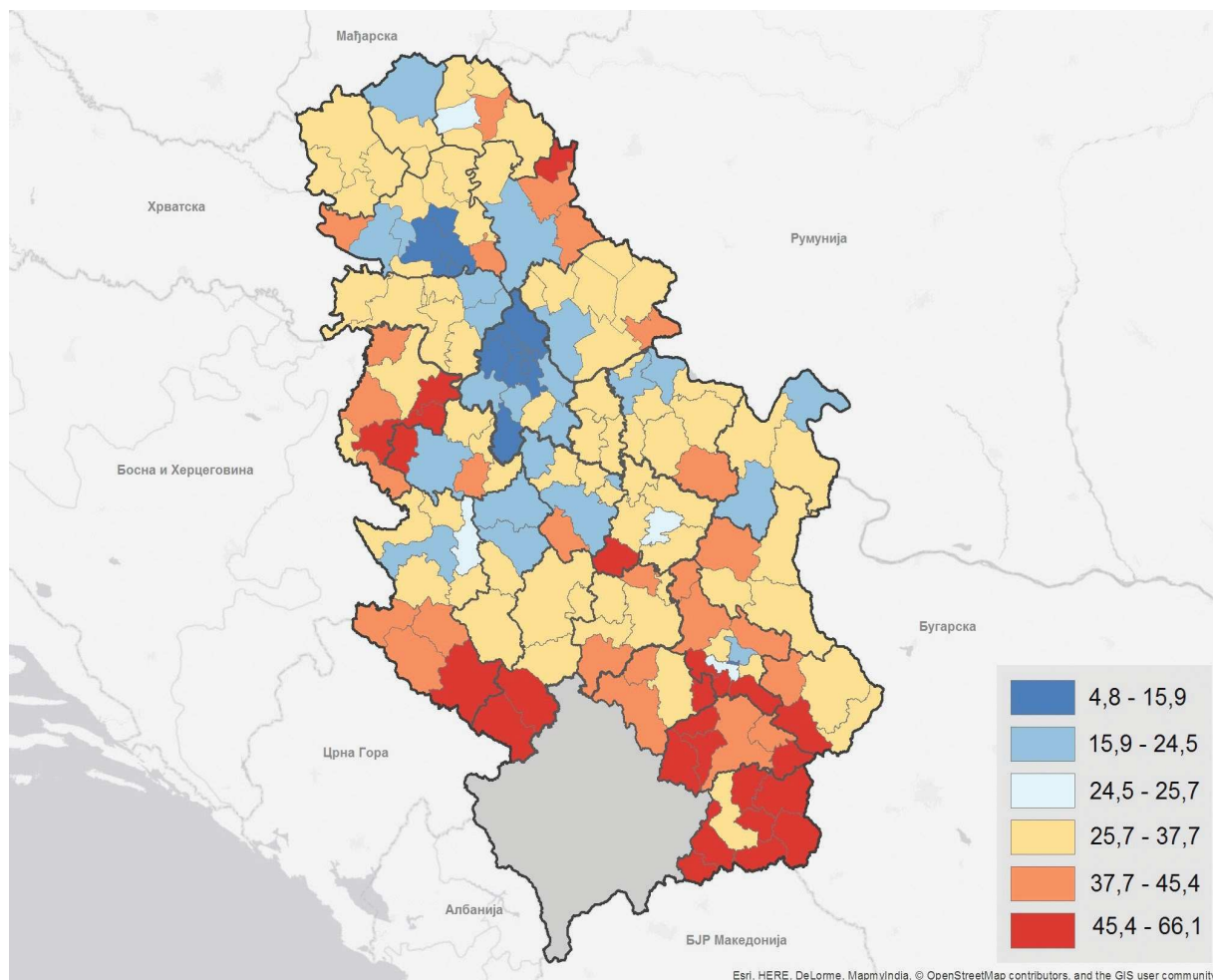
1.1.1. Неповољна демографска структура као узрок сиромаштва у Србији

Промене броја становника у Србији у првој деценији XXI века су узроковане разним дешавањима током 1990–их година. Рат који се одвијао на просторима бивше СФРЈ, као и његове последице, пре свега у виду великог броја избеглица и интерно расељених лица су замаглиле слику реалног стања становништва у Србији у последњих 20 година.

Према подацима о попису становништва из 2011. године, Србија има 7.186.862 становника, што је за 311.129 становника мање у односу на 2002. годину када је у Србији живело 7.498.001 становника. Смањење становништва је знатно веће на југу него на северу земље. Једини регион који у међупописном периоду није смањио број становника јесте Београдски који бележи повећање од око 50.000 становника. Сви остали су имали депопулацију, с тим да је она била најмања у Војводини и то око 100.000, а највећа у региону Јужне и Источне Србије око 180.000.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Рашевић, М. (2013). *Демографски преглед* број 47/2013, Београд, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике у сарадњи са Центром за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштвом демографа Србије, стр.1.

Слика 8. Повећање/смањење броја становника, 2002–2011. године

Извор: РЗС и World bank

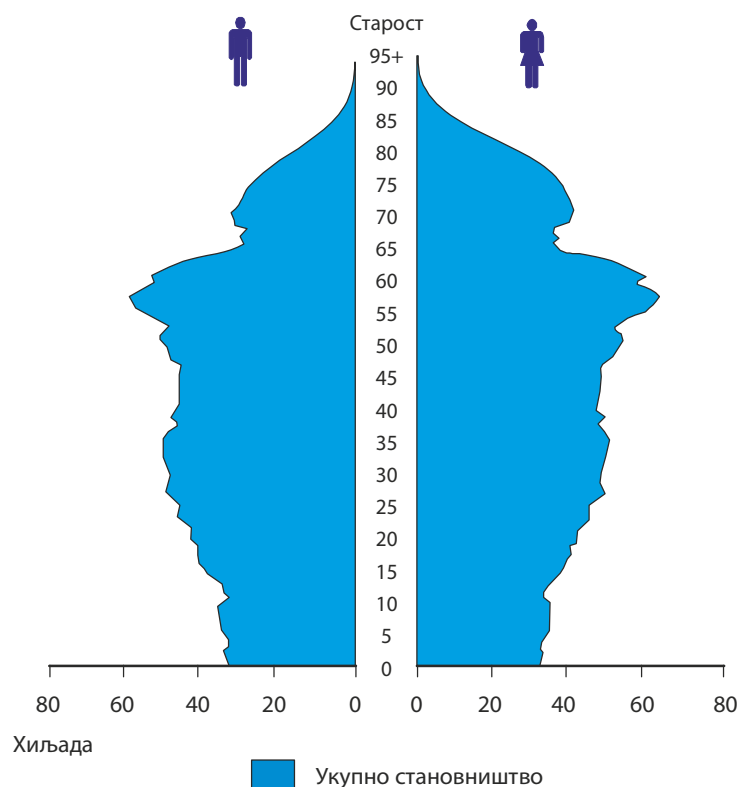
Основни разлози смањења броја становника су низак фертилитет и висока стопа смртности. У међупописном периоду стопа укупног фертилитета се креће у интервалу од 1,59 (2003. године) до 1,40 (2011. године) детета по жени.¹⁷⁹ Трба напоменути да на негативне трендове у рађању значајно утиче и одлагање рађања првог детета или чак одустајање од рађања. Просечна старост мајки приликом рођења првог детета повећана је са 25,3 година у 2002. години на 27,5 година у 2011. години. Поред тога, Србија има високу општу стопу смртности, 14,2% (2011), што је међу највишим у Европи и свету.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Стопа фертилитета представља просечан број деце коју у репродуктивном добу роди једна жена. Стопа од 2,1 обезбеђује просто обнављање становништва, стопа од више од 2,1 доноси популациони раст, док стопа нижа од 2,1 резултује смањењем становништва, уколико не постоје имиграција и емиграција.

¹⁸⁰ Рашевић, М. (2013). *Демографски преглед* број 47/2013, Београд, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике у сарадњи са Центром за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштвом демографа Србије, стр.2.

Очекивано трајање живота живорођених мушкараца износи 71,64 година, а код жена 76,83 година.

Слика 9. Укупно становништво према полу и старости, 2011. година

Извор: РЗС

Резултати пописа из 2011. године указују на снажан и континуирани процес демографског старења становништва у Републици Србији. Најновији подаци недвосмислено говоре да се просечна старост становништва повећала на 42 године, а да је удео старијих од 65 година порастао на 17,4%. Другим речима, Србију оптерећују снажни демографски проблеми који се односе на депопулацију и наглашено демографско старење. Шестина становништва наше земље старија је од 65 година, што нас сврстава међу старије земље на свету. Ови показатељи нам указују на дубоку демографску старост становништва Србије.

Само шест деценија раније становништво Србије је било једно од најмлађих у Европи. Удео старијих од 65 година је био 5,6%, док је просечна старост била 29,1 годину.¹⁸¹ У целом послератном периоду одвијала се континуирана *трансформација демографске младости у демографску старост*. За то време удео младих у укупној

¹⁸¹ Девеџић, М., Стојилковић, Г.Ј. (2015). *Демографски профил старог становништва Србије*, Републички завод за статистику, Београд, стр 21.

популацији се преполовио (са 29% на 14,3%), заступљеност старих повећала преко три пута, а просечан становник Србије остарио 13 година. Најинтезивније старење се догодило као демографска последица политичке и економске кризе у Србији током последње деценије 20. века, обележене великом емиграциом млађег становништва, одлагањем рађања и јаким падом наталитета.

Поред тога, *бела куга* је данас веома актуелна у српском друштву, за разлику од неких прошлих времена. Разлог за то лежи у чињеници да је после Првог светског рата наша земља, иако тотално заостала у привредном смислу и максимално опустошена, имала вишкове радне снаге све до Другог светског рата, тако да село није могло да запосли то становништво па је једино решење био град и индустријализација земље. Из Другог светског рата наша земља је изашла са 1.700.000 жртава, односно за 11% мање, што се никада није надокнадило.¹⁸²

Становништво представља значајан фактор развоја сваке земље, и као такво значајан извор радног потенцијала и значајан развојни фактор који највише доприноси економској ефикасности. Многобројне су економске и социјалне последице демографског старења становништва у нашој земљи: пораст социјалних издвајања за стара лица, смањење удела радно активног становништва у укупном становништву, успоравање техничко–технолошког и економског развоја и сл. Интезиван процес демографског старења укупног и активног становништва има многе негативне импликације, што се нажалост може очекивати у наредном периоду.

Даље старење популације је неизбежна будућност Србије. Најновије пројекције РЗС су урађене за период до 2041. године. Пројектоване промене у старосном саставу становништва указују да ће по свим варијантама у наредних 25 година становништво Републике Србије и даље старити. За тридесет година (2011–2041), удео лица старијих од 65 година би се, према једној могућој варијанти пројекције, повећао за још 8%, тако да би на крају пројекционог периода сваки четврти становник Србије (25,2%) био старији од 65 година. Истовремено, удео лица млађих од 15 година у укупном становништву би се смањио са 14,4% на 11,7%. То значи да би се у условима такве пројекције наставио интезиван процес демографског старења.¹⁸³

¹⁸² Симић, В. (2014). *Привредни и економски развој Србије – дугорочан и спор процес*, Друштво економиста „Економика“, Ниш, стр. 162.

¹⁸³ Девеџић, М., Стојилковић, Г.Ј. (2015). *Демографски профил старог становништва Србије*, Републички завод за статистику, Београд, стр 36.

1.1.2. Незапосленост као основни узрок пораста сиромаштва

У свакој националној економији увек постоји одређени број особа које су без посла. Разлози за то могу бити различити, радници могу сами да напусте радно место, неки од радника су постали вишак и добили су отказ, за неке тренутно нема посла, али ће их предузеће запослити када се за то стекну повољнији услови и слично. Рад је специфичан фактор, па и сама тражња и понуда рада имају одређене специфичности.¹⁸⁴

Укупну радну снагу чине радници који су запослени, као и онај део популације који је регистрован као незапослен, а жели да ради и налази се у потрази за послом. Незапосленост представља онај део радне снаге који је без посла, који је регистрован као незапослен и налази се у потрази за послом.

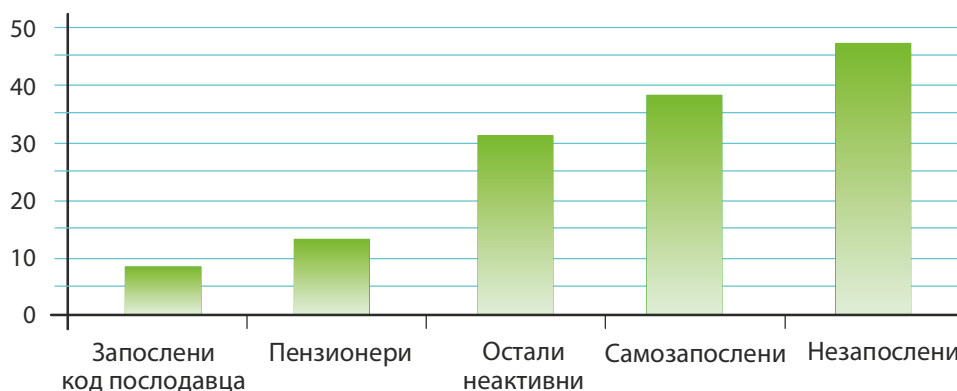
Незапосленост представља стање у којем се део радно способног становништва не може запослити примерено својим способностима и квалификацијама, уз уобичајену плату. У незапослене се убрајају и сви чланови друштва који су делимично запослени, али њихова радна снага није у пуној мери искоришћена, не раде пуно радно време и немају примања довољна за нормално издржавање.

Незапосленост је један од највећих макроекономских проблема савременог света, са којим се суочавају како развијене земље са високим животним стандардом, тако и земље у развоју и неразвијене земље, међу којима се налази и Србија. Недовољно коришћење људских потенцијала једне земље има директан утицај на њену привреду и национални доходак, што директно има негативне реперкусије на животни стандард становништва и повећање сиромаштва као крајње последице.

Незапосленост представља један од најважнијих економских узрока сиромаштва. Ризик од сиромаштва повећава дуготрајна незапосленост, нестабилност запослења (учестало остајање без посла) или прекиди у каријери које жене врше у фазама рађања и одгајања деце. Неадекватна укљученост на тржиште рада повећава и ризик од сиромаштва у каснијим фазама живота због неодвајања довољног износа средстава у пензиони фонд. На Графикону 12 је приказана стопа ризика од сиромаштва према статусу на тржишту рада у Србији у 2014. години.

¹⁸⁴ Максимовић, Љ. (2008). *Теорија цена – макроекономске теме*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 221.

Графикон 12. Стопа ризика од сиромаштва према статусу на тржишту рада у Србији, у 2014. години

Извор: Републички завод за статистику

У Србији највиши ризик од сиромаштва имају незапослени 47,1%, при чему стопа ризика од сиромаштва је већа код незапослених мушкараца (51%) у односу на незапослене жене (42,5%). Најнижи ризик од сиромаштва имају запослени код послодавца (8,6%) и пензионери (13%).

Стање на тржишту рада у Србији било је изразито неповољно најпре због блокирања промена, ратова и криза током 1990., а онда због интезивне приватизације и реструктурирања економије након 2000. године. Упркос томе, политици запошљавања није се до скора поклањало довољно пажње. Када су, након 2000. године, започете интезивне реформе, политика запошљавања није препозната као једнако важна другим економским политикама, па је и ситуација на тржишту рада додатно погоршана запостављањем реформе тржишта рада. Национална стратегија запошљавања, донета је 2005. године, трошкови активних мера запошљавања били су ниски (тек 0,1% БДП), а реализација мера није била довољно ефикасна због политичких и институционалних проблема. У почетку политика и мере активног запошљавања спровођени су без темељнијих увида у стање, потребе и процене ефеката мера код различитих група корисника.¹⁸⁵

На основу података различитих истраживања уочено је да су поједине групе не само изложене већим ризицима од искључености са тржишта рада, већ имају отежан

¹⁸⁵ Арандаренко, М., Крстић, Г. (2008). *Анализа утицаја политике запошљавања и активних мера запошљавања у Републици Србији: 2003–2007.*, Влада Републике Србије, Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, Београд, стр. 27.

приступ управо институцији која треба да подстакне њихову интеграцију на тржишту рада. Наиме, 2009. године 2,9% урбаног и 9,2% руралног незапосленог становништва није пријављено на евиденцију Националне службе за запошљавање. Међу расељеним лицима таквих је 13,3% а међу Ромима 24,5%. Поред тога, различита истраживања су показала да је обухват маргинализованих група активним мерама тржишта рада релативно слаб. Тако је у 2006. години у Шумадијском округу у програме запошљавања било укључено само 5,2% незапослених Рома. Истраживање о положају интерно расељених лица показало је да је у ове програме било укључено свега 8,5% незапослених расељених лица, а истраживање о искључености у руралним областима Србије показало је да су програми запошљавања били доступни за свега 2,7% незапослених из сеоских средина. Поред недовољног обухвата, као проблем је уочена и честа неприлагођеност програма потребама корисника или њиховим потенцијалима. Иста истраживања показала су да је код појединих група информисаност о програмима слаба, као и оцена корисника ових програма.¹⁸⁶

Под заапосленим лицима подразумевају се лица која су најмање један сат у посматраној седмици обављала неки плаћени посао (у новцу или натури), као и лица која имају запослење, али су у тој седмици била одсутна са посла. У запослена лица, поред лица која имају засновани радни однос, укључују се и индивидуални пољопривредници, помажући чланови у домаћинству, као и лица која су обављала неки посао који су самостално пронашла и уговорила (усмено или писмено) без заснивања радног односа и којима је тај рад представљао једини извор средстава за живот. Незапослено лице је лице од 15 година живота до испуњења услова за пензију, односно најкасније до 65. године живота, способно и одмах спремно да ради, које није засновало радни однос или на други начин остварило право на рад, а које се води на евиденцији незапослених и активно тражи запослење.¹⁸⁷

Стопа незапослености представља губитак у производњи и тешкоће за породице и појединце да нормално егзистирају. Велике стопе незапослености имају значајан утицај на животни стандард и нормално функционисање друштва. Стопа незапослености представља однос броја незапослених према величини радне снаге, што се може представити следећом једначином:¹⁸⁸

¹⁸⁶ Илић, П., Бабовић, М., Цвејић, С. (2007). *Положај Рома на тржишту рада у Шумадијском округу*, Ромски информативни центар, Крагујевац, стр. 65.

¹⁸⁷ Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, Члан 2, Службени гласник РС, бр. 36/09 и 88/10.

¹⁸⁸ Веселиновић, П. (2009). *Економија*, Универзитет Сингидунум, Београд, стр. 164.

$$\text{Стопа незапослености} = \frac{\text{Број незапослених}}{\text{Радна снага}} \cdot 100$$

Може се видети да на стопу незапослености утичу и број незапослених и укупна радна снага. Ако током више месеци постоји пораст броја незапослених, повећава се и стопа незапослености. Стопа незапослености је важан показатељ како са друштвеног, тако и са економског аспекта посматрања. Растућа незапосленост утиче на смањење прихода по појединцу, повећан притисак на владину потрошњу у виду социјалних давања, као и на смањење пореских прихода. Из економске перспективе, незапосленост се може посматрати као неискоришћени капацитет рада.

Када говоримо о незапослености не можемо да изоставимо и њену међузависност са привредним растом. Међузависност привредног раста и незапослености опште је позната и прихваћена у економској теорији. Високе стопе привредног раста условљавају пад незапослености и обрнуто. Бруто домаћи производ је најпознатији и најчешће коришћен макроекономски агрегат, који представља збир произведених добара и услуга у једној националној економији, без обзира на власништво.¹⁸⁹

Пуна запосленост представља један од кључних макроекономских циљева. Висока стопа запослености у тржишним условима привређивања значи и потпуно коришћење расположивих капацитета, раст животног стандарда као и лакше решавање бројних социјалних конфликта у друштву.

1.1.2.1. Анализа незапослености у Србији

Величина и структура незапослености радне снаге у земљи изражава њене економске и друштвене процесе који се развијају у њој. То важи и за Србију која се налази у процесу транзиције. Србија се суочава са проблемом незапослености радне снаге, а посебно са економским и социјалним последицама незапослености, које су почеле да се драстично испољавају на самом почетку процеса транзиције. Проблеми у области незапослености трају као и сам процес транзиције, али су израженији у вишим фазама транзиције када су суптилнији и дубљи.¹⁹⁰

Незапосленост у Републици Србији има дугорочни карактер, јер незапослена лица остају у том статусу дуже време. Међународно искуство показује да се вероватноћа

¹⁸⁹ Веселиновић, П. (2013). Национална економија, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 17.

¹⁹⁰ Божић, М. (2004). Незапосленост радне снаге – узрок и последица процеса транзиције на Балкану, Зборник радова, Правни Факултет, Ниш, стр. 304.

налажења посла смањује пропорционално дужини незапослености, што се може довести до трајног искључивања са тржишта рада и повећања ризика сиромаштва.

У периоду од 2006. до 2010. године дошло је до пада запослености и раста незапослености. Негативни трендови из деведесетих година двадесетог века настављени су и даље. Користи економског раста преносили су се на становништво кроз раст зарада, а не кроз раст запослености. Ширење приватног сектора ван пољопривреде није могло да апсорбује радну снагу, која је у процесу реструктурирања отпуштана из друштвених и државних предузећа, нити да генерише довољно послова на тржишту рада за остале незапослене.

Табела 50. Кретања на тржишту рада Републике Србије од 2006. до 2010. године (у хиљадама)

Период	Октобар 2006	Октобар 2007	Април 2008	Октобар 2008	Април 2009	Октобар 2009	Април 2010	Октобар 2010
Укупно	5.048	4.908	4.912	4.961	4.896	4.905	4.823	4.819
Активни	3.209	3.110	3.085	3.103	2.974	2.968	2.851	2.836
Неактивни	1.840	1.798	1.827	1.857	1.920	1.938	1.972	1.983
Запослени	2.517	2.526	2.652	2.646	2.487	2.451	2.879	2.270
Незапослени	692	548	433	457	487	517	573	566
Дугорочно незапослени	559	473	310	324	315	339	382	406

Извор: Влада Републике Србије, (2011). Национална стратегија запошљавања за период од 2011–2020. године, Београд: Службени гласник, стр 52.

Незапосленост је делимично ублажавана запошљавањем у неформалној економији која је према подацима из Анкете о радној снази (АРС), коју редовно спроводи Републички завод за статистику, износила 17,2% укупне запослености, углавном апсорбујући неквалификовану радну снагу.¹⁹¹

Незапосленост у републици србији је у посматраном периоду била веома висока. Према подацима АРС било је незапослено 20% лица радног узраста или 566.000 лица у октобру 2010. године, што се може видети у предходној табели. У периоду пре 2010. године приметне су ниже стопе незапослености. Мања стопа незапослености може се приписати делимично новом запошљавању. Међутим, треба напоменути да број незапослених, као и стопа незапослености континуирано расте од 2008. године, као

¹⁹¹ Влада Републике Србије, (2011). *Национална стратегија запошљавања за период од 2011–2020. године*, Београд: Службени гласник, стр 1.

последича утицаја економске кризе на тржиште рада. Стопа незапослености у Републици Србији знатно је виша од стопе незапослености земаља Европске уније.

У Табели 51 јасно се види да је на крају 2012. повећан број незапослених лица у односу на почетак 2011. године. Стопа незапослености у овом периоду повећана је са 22,9% на 23,1%. Стопа неформалне запослености смањена је за 2%. Број незапосленог становништва у укупном броју становништва је повећан, док је број неактивног становништва у укупном становништву у овом периоду смањен.

Табела 51. Анкетна незапосленост

	2011		2012	
	Април	Октобар	Април	Октобар
Укупно	7.439.248	7.423.941	7.406.565	7.389.107
Лица млађа од 15 година	1.137.987	1.130.081	1.123.458	1.116.821
Становништво старо 15 година и више	6.301.261	6.293.860	6.283.107	6.272.286
Активно становништво	2.932.354	2.916.350	2.894.421	2.964.542
Запослени	2.981.909	2.224.508	2.157.618	2.299.068
Незапослени	650.445	691.841	736.802	665.474
Неактивно становништво	3.368.907	3.377.510	3.388.686	3.307.744
Лица радног узраста (15–64)	4.820.870	4.731.122	4.718.878	4.743.135
Стопа активности	46,5	46,3	46,1	47,3
Стопа запослености	36,2	35,3	34,3	36,7
Стопа неформалне запослености	19,9	17,8	17,0	17,9
Стопа незапослености (15–64)	22,9	24,4	26,1	23,1
Стопа незапослености (15+)	22,2	23,7	25,5	22,4
Стопа неактивности	53,5	53,7	53,9	52,7

Извор: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/900_izvestaj_o_radu_nsz_za_2012_godinu.pdf

Стопа активности представља удео запослених и незапослених у укупном становништву старом 15 и више година.

Стопа запослености представља удео запослених у укупном становништву старом 15 и више година.

Стопа незапослености представља удео незапослених у укупном броју активних становника (запослени и незапослени).

Стопа неактивности представља удео лица неактивних на тржишту рада у укупном становништву старом 15 и више година.

Стопа неформалне запослености представља проценат лица која раде без формалног уговора о раду у укупном броју запослених. Ова категорија обухвата запослене у нерегистрованој фирми, запослене у регистрованој фирми, али без формалног уговора о раду и без социјалног и пензионог осигурања, као и неплаћене помажуће чланове домаћинства.

Основни циљ спровођења Анкете јесте прикупљање података о радним карактеристикама становништва и процена укупне радне снаге у земљи према међународним препорукама и дефиницијама, тј. добијање података о три основна, међусобно искључива континента становнишва старог 15 и више година, а то су: запослена, незапослена и неактивна лица. Становништво се разврстава у једну од наведених група на основу информација из упитника које се односе на активност анкетираних лица у посматраном временском периоду.

Према процени Републичког завода за статистику, у октобру 2014. године укупно је било запослено 1.688.577 лица. Стопа анкетне незапослености је у трећем кварталу 2014. године смањена на 17,6% са 20,3% колико је износила у другом кварталу 2014. То је најнижи ниво још од априла 2010. године када је износила 19,2%. Смањене стопе незапослености пре свега је резултат сезонског фактора, али и раста броја запослених у неформалној економији.¹⁹² Републички завод за статистику објавио је ревидиране податке из Анкете о радној снази за 2014. и 2015. годину. Подаци су приказани у Табели 52.

Неповољне тенденције на тржишту рада Републике Србије, међу којима треба посебно истаћи историјски минималан број запослених, делом се могу приписати необразованој, неквалификованој и неконкурентној понуди радне снаге. У развијеним тржишним економијама постоји позитивна корелација између степена образовања и стопе запослености, односно високообразовани имају много мање шансе да буду незапослени. Са повећањем нивоа образовања смањује се ризик од незапослености, што се сматра и његовим највећим бенефитом. Образовање не само што доприноси квалитету радне снаге, већ и обезбеђује боље услове рада и већу зараду и скраћује дужину трајања незапослености.

¹⁹² Привредна комора Србије, (2014). *Актуелна привредна кретања*, Београд.

Табела 52. Основни показатељи тржишта рада у 2014. и 2015. години

У хиљадама	2014 (по кварталима)				Просек	2015 (по кварталима)				Просек
	I	II	III	IV		I	II	III	IV	
Активни	3117,4	3212,1	3199,2	3141,8	3167,6	3091,6	3129,9	3147,2	3135,6	3126,1
Запослени	2453,6	2548,3	2626,8	2609,0	2559,4	2504,1	2587,8	2623,9	2580,8	2574,2
Незапослени	663,7	663,8	572,4	532,8	608,2	587,5	542,1	523,3	554,8	551,9
Неактивни	2992,7	2890,6	2896,1	2946,8	2931,6	2989,6	2941,9	2900,2	2900,2	2933,9
Стопа активности	51,0	52,6	52,5	51,6	51,9	50,8	51,5	52,0	51,9	51,6
Стопа запослености	40,2	41,8	43,1	42,9	42,0	41,2	42,6	43,4	42,7	42,5
Стопа незапослености	21,3	20,7	17,9	17,0	19,2	19,0	17,3	16,6	17,7	17,7
Стопа неактивности	49,0	47,4	47,5	48,4	48,1	49,2	48,5	48,0	48,1	48,4
Стопа неформалне запослености	19,7	20,4	22,8	21,8	21,2	19,7	19,7	21,5	20,4	20,4

Извор: РЗС.

У Табели 53 представљене су стопе запослености, незапослености, активности и неактивности за трећи и четврти квартал 2015. године. Може се видети да је стопа незапослености у четвртом кварталу повећана, а стопа неактивности је остала на приближно истом нивоу. Стопа незапослености лица радног узраста је такође повећана, што се може једним делом приписати активностима на тржишту рада које нису усмерене на повећање запослености у довољној мери.

Табела 53. Стопе активности, запослености, неактивности и незапослености

	2015/III квартал			2015/IV квартал		
	15 и више година	Млади (15–24)	Лица радног узраста (15–64)	15 и више година	Млади (15–24)	Лица радног узраста (15–64)
Стопа незапослености	16,6	38,1	17,1	17,7	45,0	18,3
Стопа запослености	43,4	18,8	53,4	42,7	16,6	52,3
Стопа активности	52,0	30,4	64,4	51,9	30,2	64,1
Стопа неактивности	48,0	69,6	35,6	48,1	69,8	35,9

Извор: РЗС

У следећој табели приказано је кретање незапослености у периоду 2014. и 2015. године. Може се видети да је у том периоду број лица која траже запослење опао. Број незапослених лица је смањен, као и број незапослених лица која први пут траже посао. Број незапослених жена је смањен, као и број незапослених жена без квалификација. У току посматраног периода број новопријављених лица је повећан, док је број запослених према евиденцији Националне службе за запошљавање смањен. То може бити сигнал одласка незапослених из земље у потрази за послом.

Табела 54. Незапослена лица у Републици Србији

	Стање крајем периода							
	Лица која траже запослење	Незапослена лица	Незапослена лица која први пут траже запослење	Незапослена лица која су била запослена	Незапослена лица без квалификација	Лица која примају новчану надокнаду	Укупно незапослене жене	Незапослене жене без квалификација
2014								
XI	865266	739044	258052	480992	232962	55836	378982	117260
XII	867948	741906	256302	485604	233429	55849	379066	117060
2015								
VII	869025	739073	249771	489302	233225	54547	379641	117229
VII	866669	737838	248915	488923	231872	50476	379785	116712

Извор: Национална служба за запошљавање, (2015). Месечни статистички билтен – август 2015, Београд, стр.27.

Табела 55. Незапослена лица у Републици Србији

	Стање у току периода		
	Новопријављена лица	Запослени према евиденцији НЗС	Брисани са евиденције НЗС
2014			
XI	34749	19234	54619
XII	40046	16845	54575
2015			
VII	37789	21592	63021
VII	33185	14449	53825

Извор: Национална служба за запошљавање, (2015), Месечни статистички билтен – август 2015, Београд, стр.27.

Интересантна је секторска структура запослености, која је у Србији 2010. године била: запослени у пољопривредној делатности учествовали су са 24,4%, индустрији 24,2%, док су услужне делатности заступљене са 51,4%. До 2020. године планира се повећано учешће запослених у индустрији и то 26,4%, услужне делатности 52% и смањење броја запослених у сектору пољопривреде на 21,6%.¹⁹³

Табела 56. Основни макроекономски индикатори Републике Србије 2016

Реалан раст у %	2015	I 2016	II 2016	I-II 2016
	2014	I 2015	II 2015	I-II 2015
Индустрија	8,2	8,5	14,0	11,3
Прерађивачка	5,3	17,4	10,9	6,8
Извоз робе	7,8	24,3	15,8	12,8
Увоз робе	5,8	27,1	6,7	4,3
Трговина на мало	1,8	0,4	11,8	8,9
Запослени	2,0	-0,0	0,4	0,4
Незапослени	-3,2	1,0	-1,5	-1,6
Нето зараде	-2,1	10,0	2,5	1,6
Инфлација	1,9	-0,1	1,5	1,9
Приходи буџета	5,6	-26,0	-1,0	7,6
Расходи буџета	-7,6	52,0	12,4	2,1

Извор: РСЗ.

У Табели 56 су представљени основни макроекономски индикатори Србије, са посебним освртом на 2016. годину. Може се видети да је запосленост у 2016. години смањена у односу на предходни период. Наиме, у другом месецу 2016. године незапосленост је смањена за 1% у односу на први месец исте године. Међутим у поређењу са 2015. годином, незапосленост је повећана за 1,5%.

Према званичним статистичким подацима Републичког завода за статистику, укупна стопа незапослености у Србији, у првом кварталу 2016. године, износила је 19%.

1.1.2.2. Положај жена на тржишту рада

Још један веома битан аспект незапослености је и незапосленост према половима. Положај жена на тржишту рада Републике Србије је посебно тежак, што је идентификовано и у првој националној Стратегији за запошљавање за период од 2005. до

¹⁹³ http://www.fren.org.rs/sites/default/files/Procena_uticaja_politika_u_oblasti_zaposhavawa.pdf

2010. године. Индикатори запослености жена су знатно неповољнији од оних који се односе на мушкарце, па је тако у 2009. години стопа запослености жена била за 15 процентних поена нижа од стопе запослености мушкараца. Разлика у стопама запослености мушкараца и жена радног узраста (од 15 до 64) је у одређеној мери смањена у периоду од 2005. до 2009. године, али је и даље изразито велика.

Табела 57. Укупна незапосленост и незапосленост жена

Година	Незапослена лица		Први пут траже посао		Корисници новчане надокнаде	
	Укупно	Жене	Укупно	Жене	Укупно	Жене
2005	888.366	480.492	467.430	267.810	63.295	...
2006	913.293	493.599	467.421	269.820	75.059	...
2007	850.004	457.762	419.397	244.709	71.334	...
2008	755.935	408.767	360.030	212.525	72.719	...
2009	746.605	397.230	280.858	168.619	85.695	34.480
2010	744.222	390.516	267.979	158.988	81.896	34.068
2011	752.838	393.386	275.039	161.484	64.776	28.642
2012	761.834	394.993	270.256	156.779	61.633	28.052

Извор: Национална служба за запошљавање, (2013). Месечни статистички билтен – фебруар 2013, Београд, стр. 10.

У априлу 2010. године стопа запослености жена износила је, према Републичком заводу за статистику, 31,4%, док је стопа запослености мушкараца износила 45,5%. Укупна стопа незапослености жена била је 20,1%, а мушкараца 18,6%. Тешком положају жена додатно доприноси њихово мање учешће у samozapoшљавању и предузетништву, као и чињеница да оне дуже траже посао и зарађују мање од мушкараца.

Као што можемо видети из предходне табеле незапосленост жена током посматраног периода релативно се смањила. Велики је број жена које се појављују на тржишту и по први пут траже посао. Од корисника новчаних накнада највећи број су жене.

Незапосленост жена израженија је од незапослености мушкараца. У структури становништва старијег од 15 година стопа незапослености мушкараца је испод опште стопе (22,4%) и износи 21,5%, док је стопа незапослености жена 23,7% за 2012. годину. Највећи број незапослених жена је са завршеном средњом школом (62,36%), затим са завршеном вишом или високом школом (19,26%) и завршеном основном школом (16,39%).

Табела 58. Стопа незапослености по половима

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Жене	8,6	8,4	7,6	6,6	6,6	9,0	9,7	9,6	10,4	10,8
Мушкарци	10,0	9,8	9,0	7,9	7,5	8,9	9,6	9,7	10,5	10,9
Мање од 25 година	19,1	18,9	17,6	15,7	15,8	20,1	21,1	21,4	23,0	23,4
Између 25 и 74 године	7,9	7,7	7,0	6,1	5,9	7,6	8,3	8,3	9,0	9,5
Дугорочна стопа незапослености	4,3	4,1	3,8	3,1	2,6	3,0	3,9	4,2	4,7	5,1
За жене	3,9	3,8	3,5	2,9	2,5	2,9	3,9	4,2	4,7	5,2
За мушкарце	4,7	4,5	4,1	3,4	2,8	3,1	3,8	4,1	4,7	5,1
Веома дуга стопа незапослености	2,5	2,4	2,2	1,8	1,5	1,6	1,8	2,2	2,6	2,9

Извор: [http://ec.europa.eu/surostat/statistics-explained/images/1/18/Unemployment_rate,_EU-28,_2004-2013_\(25%\).png](http://ec.europa.eu/surostat/statistics-explained/images/1/18/Unemployment_rate,_EU-28,_2004-2013_(25%).png)

Стопа незапослености жена у посматраном периоду повећана је за 2,2%, док је стопа незапослености мушкараца повећана за свега 0,9%. Стопа незапослености особа млађих од 25 година повећана је за 4,3%. Дугорочна стопа незапослености повећана је за 0,8%, при томе што је дугорочна стопа незапослености за жене повећана за 1,3%, а за мушкарце 0,4%. Веома дуга стопа незапослености повећана је за 0,4%.

Стопа незапослености у Републици Србији износила је у првом кварталу 2015. године 19,2%, и то 18,4% за мушко и 20,3% за женско становништво. Стопа незапослености у Београдском региону износила је 20,7%, а у региону Војводине 18,5%. У региону Шумадије и Западне Србије стопа незапослености била је 18,3%, док је у Региону Јужне и Источне Србије она била 19,8%. Стопа запослености у Републици Србији у првом кварталу 2015. године износила је 41,0%, при чему је стопа запослености за мушкарце 48,1%, а за жене 34,4%. У Србији је тражење посла изузетно дуготрајно. Преко 75% незапослених чека на запослење дуже од једне године, 33% између три и једне године, а 42% преко три године.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Национална служба за запошљавање, (2015). Месечни статистички билтен

1.1.2.3. Незапосленост младих као узрок сиромаштва

Незапосленост младих један је од највећих проблема Републике Србије, будући да се ради о квалификованим и за рад способним особама. Незапосленост је један од најозбиљнијих и често најтежих проблема везаних за тржиште рада. Стопа незапослености је индикатор ефикасности сваке привреде, па и наше. Један од проблема јесте неусклађеност образовног система са захтевима привреде. У пракси, обично та структурна незапосленост тежи да буде трајнијег карактера. Отуда се морају неопходне интервенције предузимати, пре свега, у области образовања и обуке.

Сферу рада и радне транзиције у Србији додатно сложеном чине изразито висока стопа незапослености младих и дуготрајна незапосленост, одсуство повезаности и усклађивања потреба између образовног и радног система, веома оскудни и неразвијени механизми системске подршке запошљавању и додатној обуци, нерегулисано тржиште рада, висок удео неформалне економије, корупција, непотизам и клијентелизам приликом запошљавања.¹⁹⁵

Проблем искључености младих са тржишта рада је најчешћи узрок низа тешкоћа са којима се сусрећу младе особе у потрази за послом на тржишту рада, што се повећало у условима економске кризе. Млади су због отежаног приступа тржишту рада сврстани у категорију рањивих група и зато је важно пратити како различити државни системи успевају да одговоре на проблеме младих који су у додатно отежаном положају, односно младих у систему социјалне заштите.

Према стандардној дефиницији Уједињених нација, појам „младих“ обухвата младе људе старосног доба од 15 до 24 године. У светској пракси, оперативна дефиниција младости или младих људи варира од земље до земље, у зависности од културних, институционалних и политичких фактора. У Националној стратегији за младе Републике Србије (2008), млади су дефинисани као особе старосне доби од 15 до 29 година живота. Последњих година се, ипак, више користи стандардна дефиниција УН.

У Саопштењу Републичког завода за статистику Србије, учињени су доступним јавности резултати Анкете о радној снази која је извршена у периоду између 27. октобра и 2. новембра 2014. године. Резултати истраживања показују да је у то време у Србији било 496.678 незапослених лица, од којих је 101.544 са високим образовањем, или 20,4%. Са друге стране, код Националне службе за запошљавање, у децембру 2014. године било је

¹⁹⁵ Томановић, С., Станојевић, Д. (2015). *Млади у Србији 2015 – стања, опажања, веровања и надања*, FRIEDRICH EBERT STIFTUNG и SeConS група за развојну иницијативу, стр. 33.

регистровано 867.948 лица која траже запослење. Према Анкети, у старосној групи (25–34) 154.661 лице, што представља 17,1% и 31,1% укупно незапослених, респективно.¹⁹⁶

Према Анкети, поређења показују да су стопе активности и неактивности у четвртном кварталу биле на нивоу који је забележен и у првом кварталу, док је стопа запослености повећана за 2,7 процентних поена, а стопа незапослености смањена за 9,9 процентних поена.

Табела 59. *Стопе – активност, запосленост, незапосленост и неактивност младих (15–24) у републици Србији 2014.*

Стопе	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Стопа активности	27,2	28,5	28,8	27,2
Стопа запослености	13,1	13,5	16,8	15,8
Стопа незапослености	51,8	52,8	41,7	41,9
Стопа неактивности	72,8	71,5	71,2	72,8

Извор: <http://www.pfm.rs/nezaposlenost-mladih/>

Као што је представљено у претходној табели, у 2014. години стопа незапослености младих била је у просеку 47,05%. Стопа неактивности младих у просеку је износила 72,075%. Стопа запослених младих износила је свега 14,8% у просеку. Број незапослених младих у односу на број младих у популацији Републике Србије износи 14,72%. Код младих је изражен рад у сивој економији, као и прихватање послова испод квалификација које поседују.

Одсуство озбиљног системског приступа решавању проблема запошљавања младих у Републици Србији резултирало је великим заостајањем у погледу стопе запослености земаља ЕУ. Млади се суочавају са потешкоћама приликом уласка на тржиште рада из више разлога. Пре свега, код првог запослења од њих се захтева радно искуство које они нису имали прилике да стекну, посебно имајући у виду да концепт праксе и волонтерског рада у Србији још увек није заживео. Министарство економије и регионалног развоја и Национална служба за запошљавање су реализацијом Програма

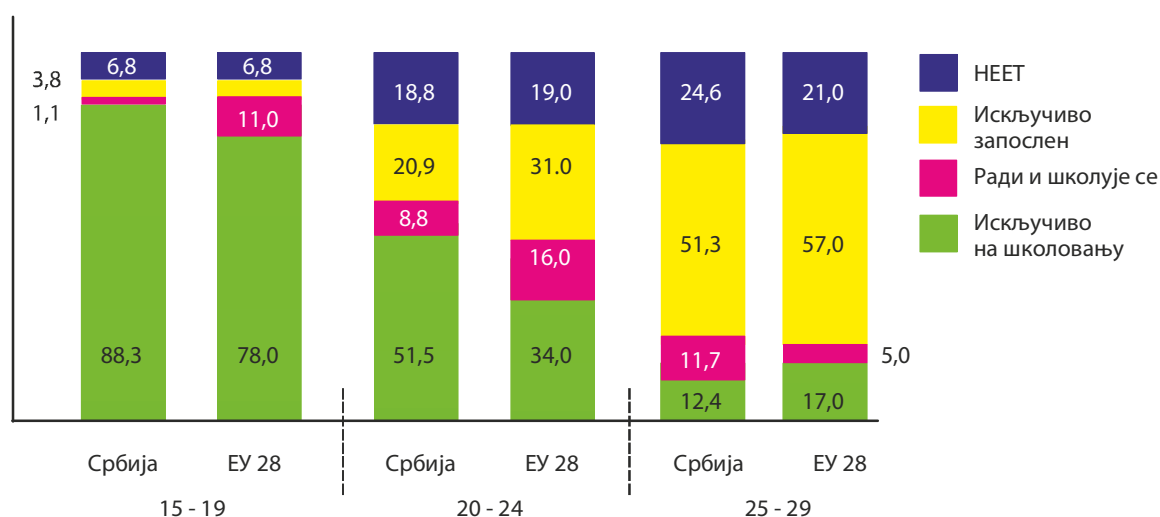
¹⁹⁶ <http://www.pfm.rs/nezaposlenost-mladih/>

запошљавања младих „прва шанса“ направиле значајан корак напред у решавању поменутог проблема.¹⁹⁷

Статус запослености је прво обележје које указује на меру ризика којој је млада особа изложена на тржишту рада. Посебно се ризичном сматра категорија незапослених, мада и категорија младих који раде док су на школовању, носи изванредан степен ризика условљен обимом и квалитетом регулисаности тржишта рада у датом институционалном окружењу. Велики број младих људи су редовни студенти, који из тог разлога нити раде нити траже посао, тако да се не узимају у обзир као део радне снаге, која се користи као делилац приликом ирачунавања стопе незапослености.

У поређењу са земљама ЕУ 28 према подацима Еуростата, учешће незапослених младих у Србији је слично у млађој и средњој групи, док незапосленост расте у најстаријој узрасној групи. У тој узрасној групи, у Србији, по први пут је веће учешће категорије младих који комбинују образовање и рад, што је занемарљиво у најмлађој, а а двоструко мање од европског просека у средњој групи. Тај податак указује на специфичност образовно–радне транзиције у Србији: школовање се продужава у позне двадесете, али због притиска породице и тежње младе особе да оствари финансијску независност, пролонгирани завршетак започетог образовања комбинује се са привременим и повременим (нерегулисаним, ризичним) радом и запослењем.

Графикон 13. Статус активности упоредно земље ЕУ 28 и млади у Србији 2015 (у %)

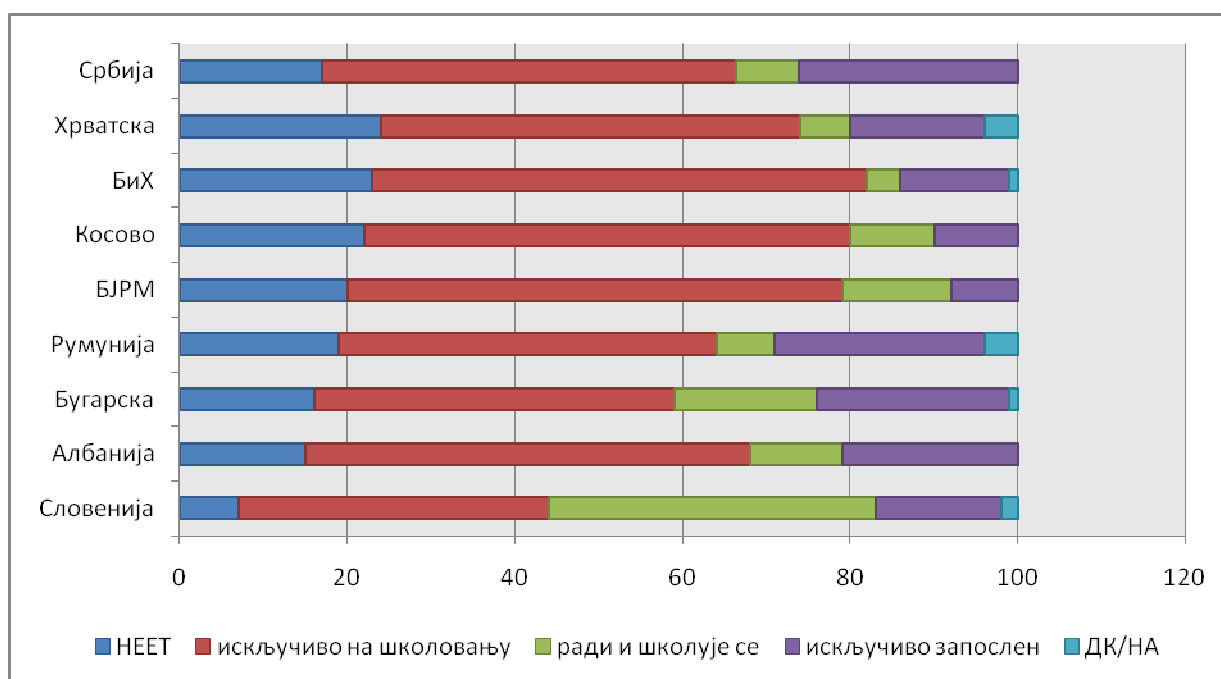
Извор: Eurostat и FES 2015.

¹⁹⁷ Бехара, И. (2011). *Високо образовање, незапосленост и стање на тржишту рада*, Зборник радова, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 67.

Незапосленост младих је значајно порасла након кризе као последица њеног снажног деловања на економску делатност. То потврђује чињеница да су земље које су изложене највећем повећању стопе незапослености младих у 2012. години имале такође посебно слабе перформансе бруто домаћег производа (Шпанија, Грчка, Италија, Португалија и Словенија)¹⁹⁸

У поређењу са земљама у региону у којима су урађене студије незапослености младих, Србија је према распореду опција активности најсличнија земљама као што је Румунија, где је мало учешће испитаника на школовању (средњошколском и универзитетском) (Графикон 14). Осим Словеније која се издваја по ниском учешћу незапослених, нижем учешћу испитаника који се само школују, и високом учешћу оних који комбинују образовање и запослење, остале земље балканског региона показују сличне тенденције са варијацијама у сразмери запослених и незапослених испитаника.

Графикон 14. Статус активности – упоредно земље региона 16 до 25 година (у %)

Извор: Hurrelmann K., Weichert M. (Eds.) (2015). *Lost in Democratic Transition? Political Challenges and Perspectives for Young People in South East Europe Results of Representative Surveys in Eight Countries*, Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung Regional Dialogue SEE

¹⁹⁸ European Commission, (2013). *Labour Market Developments in Europe 2013*, European Economy 6/2013, European Commission, Belgium, p. 31.

Глобална економска криза негативно је утицала на развој националних економија многих земаља у свету, и то посебно у делу везаном за тржиште рада. Једна од првих мера већине предузећа у свету, као одговор на спречавање ефеката светске економске кризе, била је отпуштање вишка радника, што је уицало да незапосленост постане највећи економски проблем. Као посебна категорија која је била погођена овим дешавањима у области економије нашли су се млади. Статистички подаци указују на пораст незапослености код младих, што представља озбиљан проблем за све земље.¹⁹⁹ С тим у вези, Влада Републике Србије је као један од својих економских приоритета поставила раст запослености. Међутим, нажалост, планирани резултати су изостали. Наиме, статистички подаци указују на смањење запослености, нарочито код младе популације, што додатно отежава економску ситуацију у којој се држава и друштво налазе.

1.1.3. Утицај процеса глобализације на привредни развој Србије

О глобализацији као мегатренду који снажно обликује савремене друштвене и привредне токове се посебно интезивно говори и пише још од 80–их година XX века. Утицај глобализације на испољавање многобројних друштвених и економских тенденција у савременим условима је више него очигледан. Глобализација представља комплексан феномен чији се ефекти одражавају на готово све аспекте друштвеног и економског живота. Глобализација је друштвени процес који интезивира међународну размену добара и услуга, капитала и технологије, повећање страних инвестиција експанзију мултинационалних компанија, повећање обима финансијских трансакција. Она се мора посматрати као мултидимензионални феномен који условљава промене у свим областима друштва.²⁰⁰

Процес глобализације посебно условљава и убрзава интерес крупног капитала за оплођавање у интернационалном окружењу, док је транснационализација привредних активности важна компонента развоја савремене економије. Бројни су позитивни ефекти глобализације. Као најзначајнији се наводе: (1) бржи трансфер капитала и технологије у недовољно развијене земље; (2) боље искоришћавање природних и људских ресурса; (3) снижавање трошкова производње и промета; (4) општи технолошки напредак; (5)

¹⁹⁹ Богетић, С., Ђорђевић, Д., Ћоћкало, Д. (2011). *Унапређење запошљавања младих као фактор развоја националне економије*, Економски хоризонти, бр. 13(2), стр. 107–126.

²⁰⁰ Ђорђевић, М. (2009). *Привредни развој*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 246–249.

приближавање различитих култура; (6) побољшавање услова за међународну сарадњу; (7) избегавање међународних конфликта.²⁰¹

1.1.3.1. Опште карактеристике процеса глобализације

Нова научно–технолошка револуција и успех информационих технологија, све више развијају међународну поделу рада повезујући националне економије у јединствену целину преко светског тржишта. Данашњи свет карактерише доминација транснационалних компанија, снажно дејство државе у привреди и глобализација светске привреде. Процес глобализације почиње формирањем Северноамеричког споразума о слободној трговини – НАФТА (САД, Канада, Мексико), Европске уније и Источно–Азијске уније (Јапан и тзв. мали азијски тигрови). Између њих се води борба за доминацију на светском тржишту у светској привреди. То условљава интернационализацију производње и капитала у циљу остваривања профитног интереса.²⁰²

Кључно питање XXI века је да ли ће глобализација међународне економије и све већа економска међузависност свих земаља света довести до веће сарадње или до више сукоба. Многи стручњаци предвиђају крупне проблеме, чак проблеме са потенцијално трагичним консеквенцама.²⁰³

Најзначајнији носиоци економске глобализације су тржишно водеће капиталистичке земље, најзначајније регионалне економске интеграције (Северноамеричка зона слободне трговине, Европска унија и Економско подручје Јапана и југоисточне Азије), мултинационале корпорације, као и водеће економске и финансијске организације. Најзначајнији институционални носиоци глобализације јесу најразвијеније капиталистичке земље, у првом реду Сједињене Америчке државе, Немачка и Јапан.

Сама глобализација у различитим аспектима свог деловања није била у интересу већине недовољно развијених земаља. Као такав, комплекс глобализације није био у функцији смањивања великих разлика у нивоу економске развијености између појединих земаља широм света. Распоживи подаци упућују на непрекидно и све израженије продубљивање гепа између економски водећих, с једне стране, и економски мање

²⁰¹ Исто, стр. 254–263.

²⁰² Весић, Д. (2010). *Утицај глобализације пословања на привредни развој Србије*, Министарство науке и технолошког развоја Србије, Вол. LXII, бр. 1, стр. 136–164.

²⁰³ Todaro, P., Smith, C.S. (2006). *Економски развој–девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр.765–767.

успешних држава, с друге стране. Према подацима Светске банке из 2000. године, 1/5 најсиромашнијих располаже са мање од 1% светског БДП–а. Другим речима, током последње две деценије, богати су постали још богатији, а сиромашни још сиромашнији.²⁰⁴

Процес глобализације, захваљујући превасходно достигнућима средстава саобраћаја и веза, претворио је нашу планету у глобално село. Створиле су се огромне могућности које пружају подела рада и компаративне предности земаља. Стандардизација је кључна одредница процеса глобализације светске производње и трговине. Само прихватање стандарда не значи да су исчезле препреке за њихову потпуну и стварну примену у свим земљама. Разлози за то су различити језици валуте и њихова стабилност, ниво економског развитка, традиција, култура али и регионално затварање у појединим деловима света.

У питању је процес обједињавања људских активности и људских живота кроз повезивање различитих друштвених активности путем динамизираних и интензивираних економске и сваке друге интеграције на регионалном, континенталном, међуконтиненталном и планетарном нивоу. Читав процес је инициран и подстакнут кључним актерима глобализације са до сада невиђеним миксом кретања информација, идеја, технологија, капитала и људи, под диригентском палицом глобалне елите и њиховог идејног концепта демократског либерализма.

Стварање европског економског простора је процес који траје, али и добија на динамици последњих година. Сигурно је да ће, када то целокупно тржиште постане заиста јединствено, сви они који на њему раде бити суочени са све жешћом конкуренцијом, а многи у тој конкурентској утакмици неће опстати. Стварањем јединственог европског простора доћи ће до повећања продуктивности рада и унутрашње поделе рада у земљама Европске уније, што ће још више ојачати мултинационална предузећа у производном и технолошком смислу.

1.1.3.2. Економски аспект процеса глобализације

Један од најважнијих аспекта глобализације јесте економски аспект. Глобалне компаније утичу на ток светских економских процеса и многе од њих, из сопственог настојања да обављају свој посао и стичу добит, интегришу планету. Мултинационалне компаније укључују у своје пословање милионе људи широм света који су међусобно повезани упркос великим удаљеностима. Оне надзиру планетарне ресурсе, капитал и

²⁰⁴ Ђорђевић, М. (2009). *Привредни развој*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр.261.

технологију. На тај начин се шири економија без граница и послује се као да нема економских и политичких баријера.²⁰⁵ Економски аспект глобализације, са чије се тачке гледишта глобализација највише разматра, истиче значај слободног тржишта и принципа либерализације у економији кроз редуцирану улогу државе, односно економске политике. Под економском глобализацијом подразумевамо свеопшту либерализацију капиталних и трговинских токова на међународном плану, као и дерегулацију кретања фактора производње у форми међународне мобилности капитала, радне снаге, идеја, информација, технологије и сл. Економска реалност и процеси који су годинама присутни у светској привреди потврђују да су економски односи и развојни процеси у све већем степену подложни интернационализацији.²⁰⁶ Све већа интеграција међународних економија у глобална тржишта наговештава драматичне промене у карактеру међународних токова.

Глобализација је присутна у читавом свету. Она је уско повезана са процесом транзиције, тим пре што се путем транзиције оживљава тржиште и приватно власништво као предуслов демократизације друштва. Стога владе свесно мењају политику смањења и елиминисања препрека како би се кретање робе, капитала и услуга несметано одвијало. С друге стране, моћне компаније мењају своју стратегију пословања и стављају акценат на раст профита кроз смањење трошкова, а не преко повећања цена роба и услуга.²⁰⁷

Глобализација конкуренције омогућава фирмама да тиме што координирају активностима које се обављају у различитим земљама, стекну конкурентску предност независно од локације. Међутим, сама глобализација није елиминисала значај локације за конкурентност. Координација пословних активности на различитим географским локацијама укључује застрашујуће изазове за организацију, између осталог језичке и културне разлике. Међутим, приликом разматрања глобализације, мора се узети у обзир очигледан парадокс. Иако компаније у данашње време заиста глобално конкуришу, а производни чиниоци (сировине, капитал, научно знање) слободно циркулишу широм света, постоје јаки докази да локација и даље игра кључну улогу у конкурентској предности глобалних компанија.²⁰⁸

²⁰⁵ Лончар, Ј. (2005). *Глобализација – појам, натаманак и трендови развоја*, Geoadria, Vol. 10 No.1. Задар, стр.95.

²⁰⁶ Лековић, В. (1999). *Глобализација светске привреде – кључни фактори и носиоци*, Економски хоризонти, Крагујевац, бр. 1(1–2), стр. 128.

²⁰⁷ Весић, Д. (2010). *Утицај глобализације пословања на привредни развој Србије*, Министарство науке и технолошког развоја Србије, Vol.LXII, br. 1, str. 136–164.

²⁰⁸ Портер, Е. М. (2008). *О конкуренцији*, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд, стр. 310–345.

1.1.3.3. Положај Србије у светском глобалном окружењу

С обзиром на то да је Србија у економском смислу мала земља, једини начин да она остварује привредни раст је да њена предузећа интернационализују своје пословне активности и почну у већој мери да послују на иностраним тржиштима. За сада се резултати које је Србија остварила извозном активношћу током последњих неколико година не могу сматрати задовољавајућим.

Ефектуирање свих развојних потенцијала у земљи подразумева да се развојна стратегија усмери на укључивање у развојне токове у свету, кроз коришћење позитивних ефеката глобализације. С тога, развојна орјентација Србије треба да уважава доминантне развојне трендове који карактеришу светску привреду, као што су: (1) глобализација економских активности; (2) либерализација привредне активности; (3) интеграциони процеси у којима се повезују привреде и пословни системи различитих земаља; (4) доминација услуга и информационих технологија у стварању вредности у запошљавању.²⁰⁹

Привреда Србије која је укључена у светске привредне токове треба да буде превасходно извозно орјентисана и оспособљена за брзо усвајање нових технолошких решења и стварање властитих технолошких иновација. Кључно развојно опредељење наше земље у текућем периоду јесте интезивно укључивање у процесе глобализације и интеграције и реализација свеобухватних реформи привреде и друштва.²¹⁰

Међутим, поред позитивних, Србија мора да уважи и негативне стране процеса глобализације светске привреде. Утврђивањем одговарајуће развојне стратегије, треба минимизирати непожељне ефекте које са собом носе процеси глобализације и интеграције за привредно и технолошки мање развијене земље, као што је наша. Истовремено треба обезбедити отварање домаће привреде ка свету. Уз убрзано спровођење транзиције и структурног прилагођавања, стварају се услови за повећање обима и унапређење структуре производње и извоза и оспособљава се домаћа привреда за конкуренцију на светском тржишту.²¹¹

Нажалост, наша привреда драстично заостаје у односу на већину земаља у развоју и транзицији у којима је индустрија кључни носилац укупног привредног развоја. Ипак,

²⁰⁹ Бошњак, М. (2002). *Развојни потенцијали и економске перспективе Србије и Црне Горе*, Филип Вишњић, Београд, стр. 426.

²¹⁰ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 301.

²¹¹ Исто, стр. 302.

стратегија извозне оријентације би за нашу привреду била вероватно најприхватљивија у овом моменту. С тим у вези, неопходно је установити и спроводити адекватну индустријску политику, која би требала да подржи опредељене правце развоја у нашој земљи. У досадашњој пракси се показало да су земље које су примењивале стратегију извозне оријентације биле веома успешне, ефикасно обезбеђујући висок темпо индустријског раста, запослености, извоза и конкурентности.²¹²

1.1.4. Пад прилива страних директних инвестиција

Имајући у виду стање привреда земаља у развоју, а тиме и привреде Републике Србије, стране директне инвестиције (СДИ) су постале важан начин уплива страног капитала, који може да буде један од најважнијих фактора убрзаног економског раста и развоја. Наша земља нуди значајне погодности за стране инвестиције с обзиром на атрактивну географску локацију, јефтину радну снагу, која се карактерише високим нивоом образовања и искуства.

Прилив СДИ може допринети проширењу производних могућности наше земље кроз трансфер нове технологије и технике. Ефекат страних директних инвестиција на економски раст и развој земље је утолико већи уколико земља прихвати ефикаснију организациону и менаџерску праксу страног инвеститора. На тај начин се може утицати на повећање квалитета људских ресурса, снижавање трошкова производње и индиректно на повећање конкурентности домаће привреде.²¹³

Значај СДИ се не огледа само у приливу неопходних средстава за инвестиције, већ пре свега у отварању процеса партнерских односа са компанијама из најразвијенијих земаља које представљају носиоце развоја у својој делатности. Све земље, а у оквиру њих и поједини региони, настоје да на своју територију привуку што више капитала у облику СДИ. Међутим, то није нимало лак задатак.²¹⁴

Раст страних директних инвестиција у земљама у развоју био је изузетно брз последњих деценија. У односу на 1962. годину када је вредност СДИ износила 2,4 млрд. УСД, 1980. је вредност порасла на око 11 млрд. УСД . Готово 60% укупног износа отишло је у Азију. То није изненађујуће с обзиром на чињеницу да приватни капитал

²¹² Савић, Љ. (2010). *Реиндустријализација као основа новог модела развоја*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 199.

²¹³ Ђорђевић, М. (2009). *Привредни развој*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр.202.

²¹⁴ Дашић, Б. (2011). Стране директне инвестиције као показатељ регионалних неравномерности у Србији и могућности њихове ефикасне алокације, Економски хоризонти, 13(1), стр27–42

гравитира према земљама и регионима с највећом финансијском добити и највећом потенцијалном сигурношћу. Другим речима, у земљама и регијама које се одликују великом политичком нестабилношћу, недовршеним економским реформама и потенцијално високим губицима капитала, прилив страних директних инвестиција бива ограничен. Највећи део СДИ, око 90% одлази у индустријске земље које бележе најбржи раст.²¹⁵

Србија је рекордан прилив СДИ остварила 2006. године. На основу статистичких података Републичког завода за статистику, прилив страних директних инвестиција 2006. године износио је 3.322,6 мил. ЕУР, односно 13,6% БДП. Међутим, након тога, дошло је до пада прилива страних директних инвестиција у Србији. Већ 2007. године прилив СДИ био је 3.219 мил. ЕУР, што представља значајан пад у односу на предходну годину. Такав тренд настављен је и наредних година па је 2010. вредност СДИ била 1.278 мил. ЕУР, односно свега 3,8% вредности БДП–а. Већ 2011. године дошло је до значајног прилива СДИ чија је вредност износила 3.544 мил. ЕУР, односно 10% вредности БДП–а. Међутим, у 2011. години Делез је купио Делту, што је мега трансакција која је утицала да прилив СДИ у Србију буде статистички велики али без неких великих последица за економски раст. Наредне, 2012. године, прилив је био смањен готово за петину (–18,2%) и износио је нешто више од 1.009 мил. ЕУР. У наредне три године вредност СДИ се кретала 3–4% вредности БДП–а, па је 2015. године износила нешто више од 1,6 млрд. ЕУР.²¹⁶

Табела 60. Нето СДИ, у милионима евра

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
3.219	2.711	2.100	1.278	3.544	1.009	1.548	1.500	1.600

* Министарство Финансија Републике Србије

Извор: *SIEPA*, www.investinserbia.biz

Иако Светска банка указује на побољшање пословног амбијента региона југоисточне Европе, он последњих година није атрактиван за стране инвеститоре. На то указује пад прилива СДИ последњих година. Без обзира на значајне предности које се нуде страним инвеститорима, где се пре свега мисли на релативно јефтине трошкове

²¹⁵ Todaro, P., Smith, C.S. (2006). *Економски развој–девето издање*, ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр. 677.

²¹⁶ РЗС.

радне снаге и олакшан приступ тржишту, у нашој земљи је након светске економске кризе 2009. године дошло до значајног смањења прилива страних директних инвестиција.

Интерес страних инвеститора одређен је и ризицима који имају значајан утицај на доношење инвестиционих одлука. Међу највеће ризике инвестирања у земље у развоју и транзицији спадају: политички ризик, корупција, стање инфраструктуре и принудно спровођење уговора, односно слабост правосуђа, недостатак приступа изворима финансирања и пореске стопе. У настојању да се створи подстицајан амбијент за стране инвеститоре, а самим тим и повећа прилив СДИ, Србија мора, пре свега, да се усресреди на стварање политичке стабилности. Такође неопходно је уложити далеко више напора у борби са корупцијом, успоставити стабилнији правни систем и преиспитати стање инфраструктуре као неопходног услова инвестирања.

1.1.5. Повезаност економске неједнакости и сиромаштва

Уз незапосленост, економска неједнакост представља један од највећих изазова са којим се свет данас суочава. Феномен расподеле дохотка, дуго занемариван као небитан за економску ефикасност постаје неизбежна преокупација економске теорије као и креатора економске политике. Последњих деценија највећи део пораста дохотка био је присвојен од стране богатих, док су сви остали искључени из те расподеле. Велико интересовање за проблем економских неједнакости подстакнуто је глобалном економском кризом, јер се често истицало да су управо неједнакости један од узрока кризе, као и сиромаштва. Са порастом економских неједнакости, повећава се број људи који се налазе испод линије сиромаштва.

Када се сиромаштво оцењује у светским размерама изабрана линија сиромаштва мора да буде иста за све земље и изражена у заједничкој јединици мере. Светска банка већ дуго времена користи две међународне линије сиромаштва: нижу, која је постављена на нивоу од 1\$ и вишу, којој одговара ниво од 2\$ дневно по особи. Међународна линија сиромаштва се дефинише тако да изражава шта значи бити сиромашан у земљама са ниским (1\$ дневно), односно нижим средњим нивоом дохотка (2\$ дневно). Пошто свака линија сиромаштва представља само апроксимацију границе сиромаштва, која није сасвим јасна и оштра, има смисла да се при мерењу сиромаштва користи више од једне линије сиромаштва.

Сиромаштво се дефинише као немогућност људи да достигну минимум животног стандарда. Утврђивање животног стандарда је најлакше извести преко узимања података о реалном дохотку појединца или домаћинства. При томе, треба имати у виду да исти ниво реалног дохотка у различитим земљама не значи истовремено уједначене вредности

осталих параметара друштвеног и економског развоја. Per capita доходак није довољан за комплетну слику о постигнутом животном стандарду, већ је потребно извршити допуну са осталим варијаблама.

Што се тиче других аспеката сиромаштва, у новије време се велика пажња поклања мерењу рањивости домаћинства или појединаца на ризике различитих врста. Мерење рањивости захтева читав низ информација, које многе анкете о домаћинствима широм света, за сада, не обезбеђују. Ипак, први кораци у том правцу се већ чине, па би требало очекивати да у догледно време оцена рањивости постане неодвојив део свеукупне оцене сиромаштва.

Неједнакост је сложен феномен, који се може посматрати и процењивати са различитих аспеката. Тако се може говорити о неједнакости у дохотку, богатству, срећи, слободи, приликама, правима, задовољавању потреба и слично.

Предмет анализе је економска неједнакост, која се, најчешће изражава преко две кључне променљиве: богатства и дохотка. Економисти обично праве разлику између ових варијабли образлажући да прва (богатство) представља величину стања, док друга има карактер тока. Богатство изражава приступ ресурсима који појединац има у датом моменту времена. Доходак (умањен за потрошњу) показује за који се износ богатство мења током посматраног временског периода. То је максимална вредност коју једна особа може да потроши у одређеном периоду, а да при том њено богатство остане непромењено.

У зависности од конкретних околности, анализа неједнакости може да почива на текућем дохотку (или потрошњи), богатству, или тзв. животном дохотку (оствареном током целог живота). Текући доходак, који најчешће служи као основа за анализу пружа увид у тренутне неједнакости.

Производња представља извор дохотка, који узима различите облике: зараде (прилагођене степену квалификација), ренте, профите. Иза сваке од ових категорија дохотка стоји одговарајући фактор производње (рад, земља или капитал) коме тај доходак припада. Функционална дистрибуција показује како се доходак дели међу производним чиниоцима, односно који проценат укупног дохотка припада раду, а који земљи и капиталу.

Различите категорије дохотка, које проистичу из производње, усмеравају се ка домаћинствима. Правац и величина тих токова зависе од власништва над факторима производње. Домаћинства која нуде само рад примају доходак искључиво по тој основи. С друге стране, домаћинства која имају удео у неком послу, поседују земљу која је дата у

закуп и радну снагу која је запослена, стичу доходак по свим тим основама. Комбиновање функционалне расподеле дохотка са расподелом власништва над факторима производње доводи нас до персоналне дистрибуције дохотка, која описује расподелу свих врста доходака међу појединцима или домаћинствима.

Интересовање за економску неједнакост потиче из два извора. Неједнакост заслужује пажњу из етичких и функционалних разлога. Када је реч о етичком аспекту неједнакости важно је имати на уму да су једнакост и правичност два различита концепта. Једнакост је емпиријско питање које се тиче конкретне расподеле дохотка. Правичност је нормативни концепт који говори о томе каква би расподела требало да буде. Шта је правично а шта не, зависи од система вредности онога ко суди о правичности.

Перцепција правичности у једном друштву проистиче из важећих социјалних и културних норми, односно укорененог система вредности. Ипак, тешко је прецизно одредити како изгледа правична расподела дохотка. Чак и кад би то било могуће, влада нема обавезу да редистрибуира доходак све дотле док се не постигне правична расподела.²¹⁷

Анализа доходних разлика на функционалном нивоу претпоставља да се сагледају ефекти које неједнакост има на друге карактеристике економског развоја, као што је производња, запосленост, темпо раста националне економије, итд.

Мерење економске неједнакости претпоставља да постоје одговарајући показатељи преко којих се могу рангирати расподеле дохотка (или богатства) посматране у различитим земљама, регионима и временским периодима. Листа тих показатеља је доста дугачка. О томе је знатно више било речи у првом делу ове тезе, а овде ћемо се само подсетити на те показатеље и применити их на конкретном примеру наше земље, што нам је и циљ у поглављу III. Нашу пажњу ћемо концентрисати на две најпознатије мере доходне неједнакости: Лоренцову криву и Гини коефицијент.

За сагледавање неједнакости у расподели дохотка користи се Лоренцова крива. Веома је популарна јер пружа јасну визуелну представу о персоналној расподели дохотка у једној земљи. Лоренцова крива је графички приказ, који у свом изворном облику представља проценат расподеле дохотка (богатства), у зависности од процента укупне популације (приказане на хоризонталној оси). Макс Лоренц је творац овог модела (1905. године), који служи као алат за представљање неједнакости у расподели богатства.

²¹⁷ Деветаковић, С., Јовановић Гавриловић, Б., Рикаловић, Г. (2008). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 325.

Свака тачка на Лоренцовој кривој показује колики проценат дохотка присваја одређени проценат популације. Савршена једнакост у расподели дохотка би била само онда када би сваки проценат популације присвајао управо исти толики проценат од укупног дохотка. Дата права је права линија под углом од 45 степени и назива се „линија савршене једнакости“. Насупрот томе, савршено једнака расподела ће бити она у којој само једна особа има све приходе, док сви остали присвајају „нула дохотка“²¹⁸

Слика 10. Лоренцова крива

Лоренцова крива може да служи и као критеријум за поређење неједнакости. При томе важе следећа правила:²¹⁹

- ако једна Лоренцова крива лежи у потпуности изнад друге, расподела дохотка је равномернија у првом, него у другом случају,
- ако се две Лоренцове криве поклапају, степен неједнакости је у оба случаја исти,
- ако се две Лоренцове криве секу, потребне су додатне информације да би се извршило поређење неједнакости.

Поред Лоренцове криве, неједнакост у расподели могуће је изражавати и помоћу Гини коефицијента. Гини је ову меру неједнакости предложио 1912. године. Изражава се од 0 до 100 процената, при чему ће Гини коефицијент бити 0 уколико сви грађани имају

²¹⁸ Радоњић, С. (2013). *Значај приносног приступа у процени некретнина, постројења и опреме за потребе финансијског извештавања*, Научни часопис за економију – 02/13, стр. 23.

²¹⁹ Fields, G. (1980). *Poverty, Inequality and Development*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 21–22.

једнак доходак (савршена једнакост у друштву), а 100 уколико би сав доходак једне земље био додељен једном човеку (максимални ниво неједнакости). У стварности вредност овог коефицијента се креће у распону 20 и 50. Гини коефицијент се може изражавати и у процентима. Гини коефицијент се заснива на мерењу неједнакости као и на поређењу сваког пара доходака и сабирању апсолутних вредности измерених разлика у дохоцима. Неједнакост за целу расподелу се представља као збир неједнакости по паровима доходака. Пошто се свака апсолутна разлика $|u_i - u_j|$, где су u_i и u_j доходи i – тог и j – тог појединица, рачуна два пута, цео израз се дели са два. Уз то, да би се добио показатељ задовољавајућих својстава, сума апсолутних доходака се дели квадратом броја становника, тј. учесника у расподели, као и просечним дохотком. Формула показује да је Гини коефицијент заправо једнак половини аритметичке средине апсолутних вредности разлика између свих парова доходака, посматране у односу на просечан доходак.²²⁰

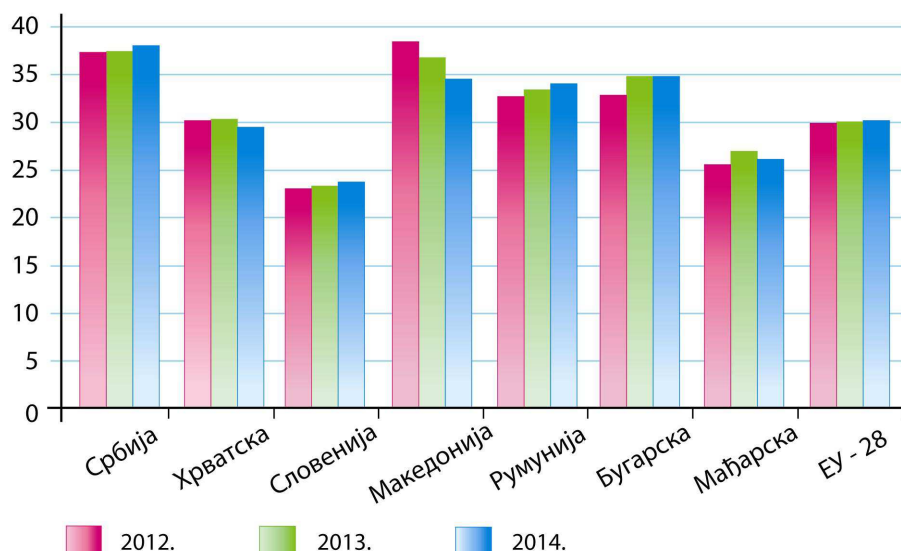
Пошто се упоређује сваки пар доходака, Гини коефицијент је врло директна мера неједнакости у једној националној економији. Овај показатељ на синтетички начин изражава диспаритете у дохоцима у току целе расподеле.

Поред бројних предности, Гини коефицијент има и одређене недостатке. Ова мера је првенствено осетљива, јер иза малих промена у величини Гини коефицијента могу да стоје велике промене у релативним дохоцима појединих сегмената становништва. Неосетљивост Гини коефицијента произилази из нереално постављених граница, које важе за ову меру (потпуна једнакост, односно потпуна неједнакост). Поред тога, вредност Гини коефицијента може да буде иста за две расподеле дохотка које се знатно разликују. То је последица чињенице да се Лоренцове криве могу сећи. Тада свака расподела дохотка има већи степен неједнакости од друге расподеле, са којом се пореди.

Вредност Гини коефицијента је у 2014. години за Србију износила 38,6 и порасла је незнатно у односу на предходне две године (38). Ова вредност се сматра високом у Европској унији где је просек износио у 2014. години 30,9. Од посматраних земаља у региону у 2014. години Србија је имала највећу вредност овог коефицијента. Најмања неједнакост у посматраном периоду забележена је у Словенији и Мађарској (Графикон 15)

²²⁰ Деветаковић, С., Јовановић Гавриловић, Б., Рикаловић, Г. (2008). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 328.

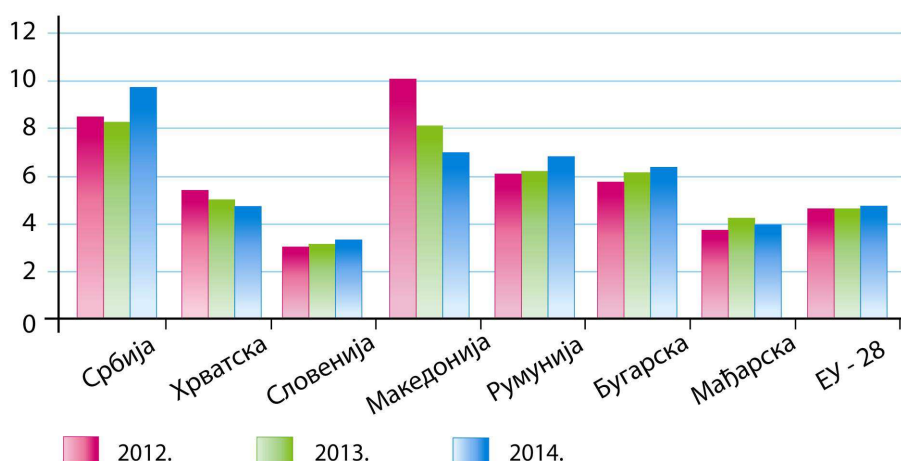
Графикон 15. Вредност Гини коефицијента, 2012–2014

Извор: Еуростат

Поред Гини коефицијента друга мера која се користи јесте стопа дисперзије квинтила и представља однос просечног или укупног дохотка (или потрошње) најбогатијег и најсиромашнијег квинтила и тако непосредно приказује крајњу дисперзију у расподели.²²¹ На Графикону 16. је приказан однос највишег и најнижег квинтила, односно однос 80/20 како се означава скраћено.

Графикон 16. Однос највишег и најнижег квинтала (однос 80/20)

Извор: Еуростат

²²¹ Матковић, Г., Крстић, Г., Мијатовић, Б. (2015). *Приходи и услови живота 2013*, Републички завод за статистику, стр. 5.

И по овом показатељу Србија показује велику неједнакост у поређењу са земљама Европске уније као и са земљама у окружењу. Овај однос је у 2014. години у Србији износио 9,8 што значи да је 20% најбогатијег становништва имало 9,8 пута већи еквивалентни доходак у односу на 20% најсиромашнијих. У Европској унији он је износио дупло мање (5,2). Интересантно је да и поред тога што је овај однос на високом нивоу и предњачи међу посматраним земљама, има тенденцију раста.

1.1.6. Висина цене хране у односу на примања становништва

Животни стандард је према ширем схватању укупност услова живота и рада појединих слојева становништва једне земље у одређеном временском периоду. Такође, обухвата материјалне, радне и друштвене услове живота, као и могућности задовољавања духовних потреба, слободног кретања и размене људи и добара.²²²

Ужи смисао животног стандарда је идентичан са животним нивоом који мери већ остварене резултате. У ширем смислу животни стандард представља пожељни ступањ задовољености потреба.²²³

Појам животног стандарда је у уској вези са личном потрошњом, па кретање облика потрошње, обим и динамика промене структуре потрошње, непосредно утичу на кретање нивоа животног стандарда.²²⁴

Фактори који одређују ниво животног стандарда су фактори који чине детерминанте личне и опште потрошње:

- Обим и структура материјалне производње и услуга
- Висина и наменска расподела националног дохотка
- Висина фонда личне потрошње и критеријуми његове расподеле.

Агрегати за мерење животног стандарда су доходак, односно приходи домаћинства и потрошња домаћинства. Потрошња представља поузданију меру благостања становништва због своје стабилности, обухватности и усклађености током

²²² Видановић, И. (2006). Речник социјалног рада, Београд, стр. 430.

²²³ http://web.efzg.hr/dok/MGR/Bogdan/Predavanje4_%C5%BEivotni_standard.pdf

²²⁴ Стакић, Б., Бараћ, С. (2006). *Основи економије*, Економски факултет, Суботица, стр. 171.

дужег временског периода, док је приход домаћинства подложен краткорочним флукуацијама.²²⁵

Ернест Енгел, немачки статистичар и економиста, је уочио како су структура и висина потрошње уско повезани са висином дохотка. На нижим нивоима дохотка, доходак се претежно или сав троши на основне животне потребе као што су храна и становање. Повећањем дохотка издаци на храну расту али се у релативном изразу они смањују. Даљим повећањем дохотка повећавају се и издаци на луксуз, одећу и рекреацију.

Најважније, животни стандард се огледа кроз обим и квалитет производа из потрошачке корпе. Потрошачка корпа је, може се рећи, индикатор куповне моћи становништва. Чини је скуп производа које потроши једно домаћинство у периоду од месец дана.

Период од 2002. до 2007. године карактерише континуирани економски раст, праћен реалним растом зарада, пензија и других прихода домаћинстава (социјална давања и сл.), што је резултирало променом у структури потрошње домаћинстава и условило потребу ревизије постојеће потрошачке корпе, како минималне, тако и просечне. Од посебног значаја је спровођење Анкете о потрошњи домаћинстава (АПД), у оквиру редовних статистичких истраживања Републичког завода за статистику, које се од 2003. године спроводи по међународним стандардима и препорукама EUROSTAT–а, ILO–а (International Labour Organization) и UN–а, чиме је обезбеђена међународна упоредивост података. Овом анкетом се прикупљају подаци о приходима, расходима и потрошњи домаћинстава, односно подаци о основним елементима личне потрошње. Поред тога, анкетом се прикупљају и подаци о неким важнијим показатељима животног стандарда (услови становања, снабдевеност трајним потрошним добрима и др.), као и основни подаци о демографским, економским и социолошким карактеристикама домаћинстава. Ревизија потрошачке корпе има за циљ да се на основу поуздане, независне и транспарентне методологије усклађене са међународним стандардима и препорукама, а на основу података Анкете о потрошњи домаћинстава, дизајнира потрошачка корпа која би одражавала реалну слику структуре потрошње домаћинстава у Србији.²²⁶

²²⁵ Студија о животном стандарду, (2008). Србија 2002–2007, Републички завод за статистику, Београд, стр. 30

²²⁶ <http://mtt.gov.rs/download/potrosacka-korpa/KUPOVNA%20MOC-DECEMBAR%202016.pdf>

Постоје две категорије потрошачке корпе и то:

1. Минимална корпа – односи се на потрошњу домаћинства, која обезбеђује одржавање живота и радног капацитета чланова домаћинства, имајући у виду оптимални биохемијски састав хране (угљени хидрати, беланчевине, масти и калорије). Укупну вредност минималне потрошачке корпе чини збир издатака за храну и осталих производа и услуга који чине личну потрошњу домаћинства.
2. Просечна корпа – односи се на потрошњу производа и услуга личне потрошње просечног домаћинства.

Потрошачка корпа у Србији се од јануара 2011. године обрачунава по званичној методологији Европске уније.

У следећим табелама можемо видети детаљне приказе кретања куповне моћи у Србији као и поређење куповне моћи по градовима ранжираним према зарадама у односу на просек Републике Србије.

Преглед кретања куповне моћи у Републици Србији у периоду: јануар 2008. – децембар 2016. године презентован је у Табели 61. Ако се осврнемо на те податке можемо видети да је просечна месечна нето зарада по запосленом у децембру 2016. износила просечно 46.087 динара док је Просечна потрошачка корпа у истом периоду била 67.437 динара а Минимална потрошачка корпа је износила 35.094 динара. У 2015. години просечна месечна нето зарада по запосленом износила је 44.437 динара што је у односу на 2016. годину мање за 1.650 динара док су Потрошачке корпе износиле 66.903 динара за просечну односно 34.825 динара за Минималну потрошачку корпу.

**Табела 61. Преглед кретања куповне моћи у Републици Србији
у периоду: јануар 2008. – децембар 2016. године**

Година–месец	Просечна месечна нето зарада по запосленом (без пореза и доприноса)	Просечна	Нова Потрошачка корпа		
			Минимална	(3:2)	(4:2)
1	2	3	4	5	6
2008.					
Просек 2008.	32.757	43.90454	23.321.78	1,34	0,72
2009.					
Просек 2009.	31.758	47.44498	25.06696	1,50	0,79
Индекс 2009/2008.	9,695	10,807	10,749	111,94	109
2010.					
Просек 2010.	34.159	50.13886	24.29194	1,47	0,72
Индекс 2010/2009.	10,756	10,568	9,691	98	91,14
2011.					
Просек 2011.	38.017	55.56813	27.19371	147	0,72
Индекс 2011/ 2010.	1,113	11,083	11,195	100	100
2012.					
Просек 2012.	41.386	59.59367	31.59902	144	0,77
Индекс 2012/ 2011.	10,887	10,725	1,162	9,796	10,695
2013.					
Просек 2013.	43.944	64.89588	35.10964	148	0,80
Индекс 2013/ 2012.	10,618	1,089	1,111	10,278	1,039
2014.					
Просек 2014.	44.525	66.01329	34.30201	149	0,77
Индекс 2014/ 2013.	10,133	10,173	977	10,068	9,625
2015.					
Просек 2015.	44.437	66.90321	34.82504	1.51	0,78
Индекс 2015/ 2014.	99.8	101.34	101.52	101.34	101.30
2016.					
Просек 2016	46.087	67.43675	35.09395	147	0,75
Индекс 2016/ 2015.	10,371	10,079	10,077	9,735	9,615

Извор: Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Куповна моћ становништва, 2016 и прорачун Аутора

Табела 62. *Куповне моћи по градовима и регионима ранжираним према зарадама у односу на просек Републике Србије - Децембар 2016. године -*

Г Р А Д	Просечна месечна нето зарада по запосленом (без пореза и доприноса)	Нова потрошачка корпа			
		Просечна	Минимална	(3:2)	(4:2)
1	2	3	4	5	6
Београд	67.650	71.338,65	41.352,32	1,05	0,61
Нови Сад	64.768	75.769,18	37.535,88	1,17	0,58
С. Митровица	55.772	71.553,46	35.458,86	1,28	0,64
Смедерево	55.530	62.181,77	32.621,80	1,12	0,59
<i>Република Србија</i>	53.456	67.874,80	35.228,02	1,27	0,66
Крагујевац	52.734	62.172,99	32.742,52	1,18	0,62
Панчево	52.158	73.750,12	36.332,58	1,41	0,70
Суботица	51.929	73.051,15	36.061,33	1,41	0,69
Ужице	50.941	66.068,05	34.343,76	1,30	0,67
Зрењанин	47.661	75.237,94	37.175,56	1,58	0,78
Ваљево	47.405	64.709,87	33.357,24	1,37	0,70
Шабац	46.900	64.578,95	33.817,26	1,38	0,72
Зајечар	46.182	62.359,74	32.619,42	1,35	0,71
Краљево	44.867	61.594,44	31.886,05	1,37	0,71
Ниш	44.698	63.632,21	33.209,93	1,42	0,74
Лесковац	35.164	59.075,07	30.738,70	1,68	0,87

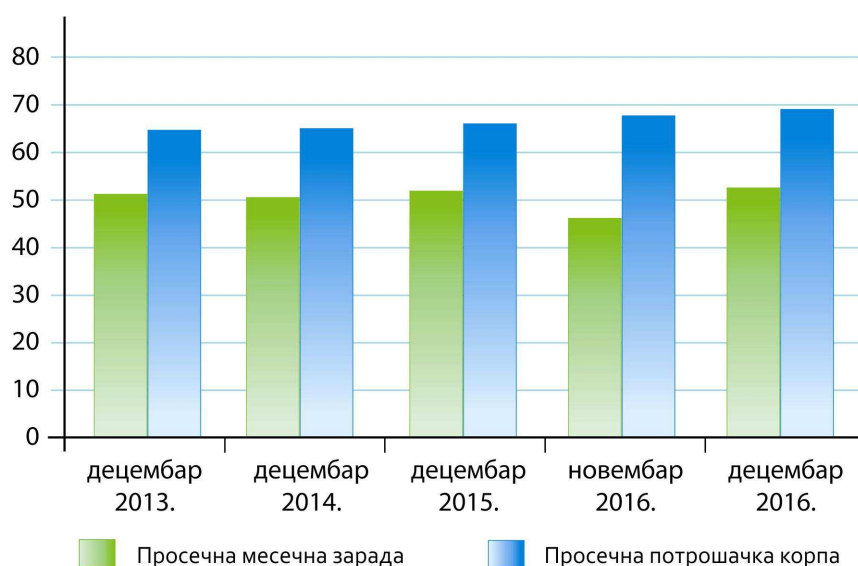
Извор: Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Куповна моћ становништва, 2016

Анализирајући податке из Табеле 62 можемо уочити да постоје јасне и видљиве разлике између просечних нето месечних зарада по регионима односно градовима у Србији. Највећа просечна примања бележе се у Београдском округу, тачније износе 67.650 динара што је више него дупло већа просечна нето зарада него у Лесковцу која износи 35.164 динара. Овај однос примања јасна је слика неједнакости између региона у Србији и јасан показатељ израженијег сиромаштва у унутрашњости земље. Ако пак сагледамо однос потрошачких корпи видимо да ту није у толикој мери изражена неједнакост што опет указује на постојање сиромаштва, где просечна примања, у појединим регионима, једва покривају трошкове домаћинства. Просечна корпа у децембру 2016. године износила је 71.339 динара у Београду док је у Лесковцу износила 59.075 динара а Минимална потрошачка корпа износила је у Београду 41.352 динара док је у Лесковцу била 30.739 динара. После Београда највећа просечна нето зарада по

запосленом бележи се у Новом Саду, Сремској Митровици и Смедереву и оне се налазе изнад просека зарада у Републици Србији која је у децембру 2016. године износила 53.456 динара, док су испод просека зараде у Крагујевцу, Суботици, Панчеву, Зајечару, Нишу итд. Просечна потрошачка корпа у републици Србији износи 67.874 динара док просечна Минимална потрошачка корпа износи 35.228.

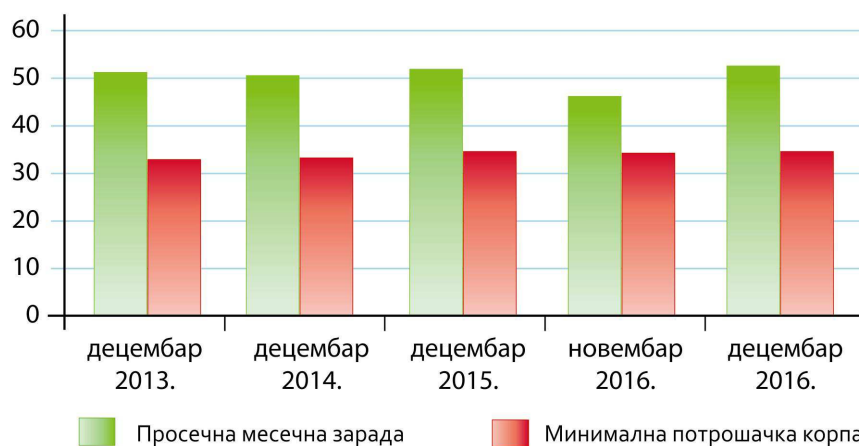
Однос просечне месечне зараде и Просечне потрошачке корпе као и однос просечне месечне зараде и Минималне потрошачке корпе по годинама графички је представљен наредним графиконима:

Графикон 17. Однос просечне месечне зараде и Просечне потрошачке корпе

Извор: РЗС

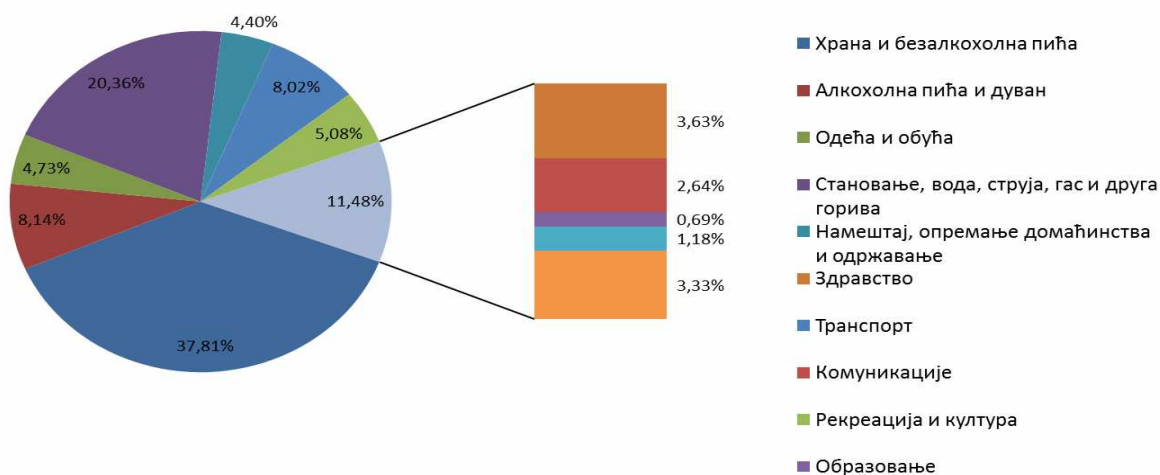
Графикон 18. Однос просечне месечне зараде и Минималне потрошачке корпе

Извор: РЗС

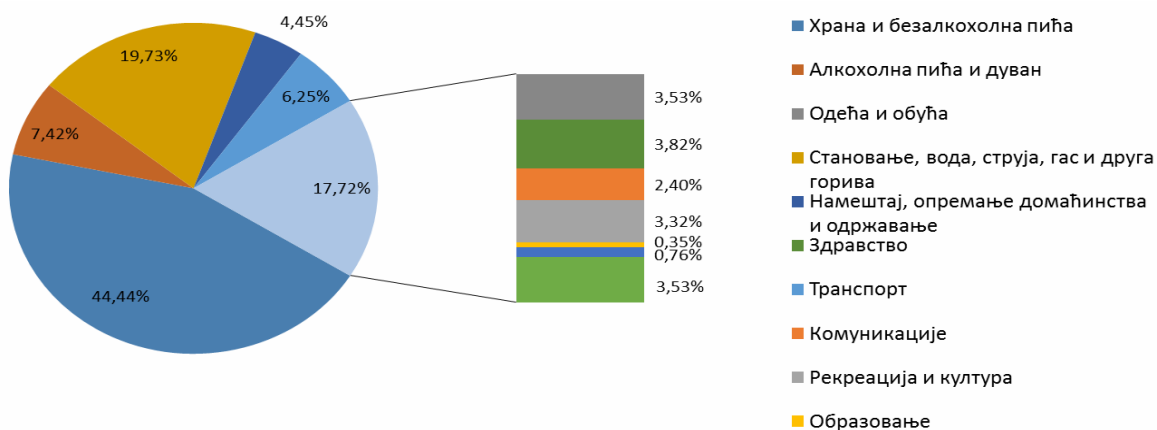
Структуру потрошачке корпе чине: храна и безалкохолна пића; алкохолна пића и дуван; одећа и обућа; становање, вода, струја, гас и друга горива; намештај, опремање домаћинства и одржавање; издаци за здравствену заштиту; транспорт; комуникације; рекреација и култура и образовање. Процентуално учешће појединачних издатака у укупној структури потрошачких корпи видимо на сликама 11 и 12.

Слика 11. Структура просечне потрошачке корпе

Извор: РЗС

Слика 12. Структура просечне потрошачке корпе

Извор: РЗС

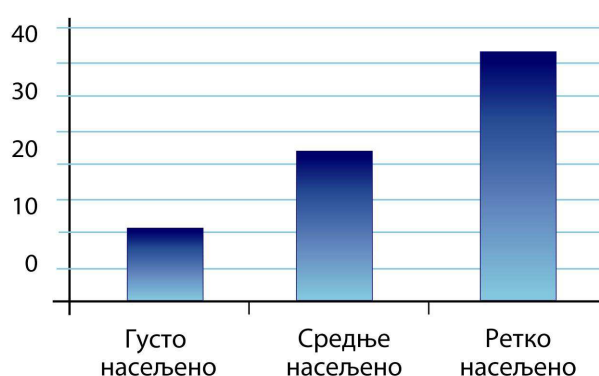
1.2. Социјални фактори

Поред економских фактора, у раду ће посебна пажња бити посвећена и социјалним факторима који узрокују сиромаштво. Треба правити разлику између сиромаштва и социјалне искључености, а такође и између економске неједнакости и сиромаштва. Посебну пажњу треба усмерити на образовање и писменост као одреднице сиромаштва у националној економији.

1.2.1. Пренасељеност и густина популације

Када се говори о узроцима сиромаштва пожељно је размотрити утицај који пренасељеност односно густина популације имају на сиромаштво. Под густом насељеношћу подразумева се концентрација од преко 500 становника по километру квадратном, средњом од 100 до 500 и ретком испод 100 становника по километру квадратном. Стопа ризика од сиромаштва разликује се у зависности од степена урбанизације и много је већа у ретко насељеним подручјима у односу на густо насељена подручја. У 2014. години у Србији је стопа ризика од сиромаштва била више него дупло већа у ретко насељеним у односу на густо насељена подручја (37,5% у ретко насељеним у односу на 15,9% у густо насељеним). Становници средње насељених подручја су се суочавали са стопом ризика од 21,9% што је приказано на следећем графику.²²⁷

Графикон 19. Стопа ризика од сиромаштва према густини насељености у Србији, у 2014. години, у %

Извор: http://knoema.com/ilc_li43-20151016/at-risk-of-poverty-rate-by-degree-of-urbanisation

²²⁷ http://knoema.com/ilc_li43-20151016/at-risk-of-poverty-rate-by-degree-of-urbanisation

Ризик од сиромаштва је већи у руралним подручјима него у градским (у 2013. години стопа ризика од сиромаштва у градском подручју је 17,8% а у руралном 34,6%). Основни узроци вишег нивоа сиромаштва у руралним подручјима су старење становништва и отуда смањена радна способност и могућност зарађивања, затим неповољнија образовна структура становништва у овим подручјима као и неповољна поседовна структура, затим развој модернијих и продуктивнијих сектора привреде у урбаним подручјима, док у руралном преовлађују традиционалне привредне гране, углавном пољопривреда екастензивног карактера.

1.2.2. Неједнакост у дистрибуцији ресурса

Познато је да током процеса привредног раста долази до промена у структури привреде, те да развојни процес може утицати на промену у области расподеле дохотка између појединаца и група појединаца. Оно што јесте предмет интересовања анализе тиче се испитивања постојања неке системске везе на релацији раст – неједнакост. Иницијални ниво неједнакости у дохотку има утицаја на стопу економског раста. Утицај може бити позитиван или негативан. Ово питање нарочито интересује креаторе економске политике, будући да располажу механизмима помоћу којих могу да утичу на редистрибуцију дохотка, а тиме и на стопу привредног раста.

Крајем XX века питање неједнакости нашло се у самом врху када је реч о домену развојне економије (након периода занемаривања поменутој теме током 1980–их година). До тада, питање квалитета раста, које између осталог укључује и бригу о расподели користи од раста између појединаца и/или појединих група у друштву, бивало је помало маргинализовано. Водило се рачуна искључиво о привредном расту, сматрало се да је најважније да се остварују позитивне стопе привредног раста, а да питањима у вези са расподелом не треба посвећивати претерано много пажње. Данас је у развојној економији једна од централних тема поново неједнакост. Пажња економиста усмерена је на поменутој проблематику пре свега због мишљења да постоји изражена међузависност између привредног раста и неједнакости у расподели дохотка.

Међу највеће изазове савремене привреде сврставају се проблеми дугорочне тенденције растуће неједнакости расподеле дохотка и богатства, као кључних варијабли којима се изражава неједнакост и незапосленост.²²⁸ Указивање на повезаност економске неједнакости и незапослености опредељено је чињеницом да они представљају

²²⁸ Лековић, В. (2015). *Детерминанте економске (не)једнакости и њене импликације за одрживи економски развој*, Економски хоризонти, Волумен 17, Свеска 2, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 82.

одлучујуће факторе смањења нивоа животног стандарда и повећања сиромаштва, односно, неједнакости.

Последице економске неједнакости по друштво и државу су погубне: изостаје економски развој (све земље са високим коефицијентом неједнакости су или неразвијене или слабо развијене земље), изостанак развоја демократије и здравих социјалних односа, политичка нестабилност и изостанак развоја институција система.

У друштву постоје одређена формална и неформална правила која неким појединцима олакшавају, а неким отежавају приступ важним ресурсима, као што су: материјална добра (храна, стан, ауто, земља, новац), моћ (способност наметања своје воље), углед (поштовање од других људи) и сл.²²⁹ Друштвена стратификација (раслојавање) проистиче из неједнакости међу појединцима и друштвеним групама. Често се говори о стратификацији на основу имовине (власништва), али поред имовине, репер стратификације могу бити: пол, старост, верска припадност, професионална способност. Стратуми (слојеви) су хијерархијски поређани у једном друштву, неки су привилеговани, неки нису (врх и дно лествице друштвене стратификације).²³⁰

Друштвене неједнакости у условима слободног тржишта постају његова пратећа појава и последица. Различити пројекти, програми, мере социјалне државе покушавају да реше проблем друштвене неједнакости. Стандард друштвене једнакости није у свим друштвима исти. Ако је друштво традиционално, приступ важним ресурсима зависи често од природних неједнакости. У модерном друштву људи су стекли право на својину, право на рад, право гласа, слободу говора, али та права не остварују сви у истој мери. Појам неједнакости данас се мења, друштво све више постаје егалитарно на неке друге начине. Мења се положај жена, етничких мањина и других осетљивих категорија. Једном речју, појам неједнакости се мења и економски и правно у оквиру друштва.

С друге стране, глобализација и технолошки развој доносе експанзију неједнакости у оквиру друштва, али и између друштава. Огромно богатство концентрисано је у малом броју најразвијенијих држава света, док у земљама у развоју велики број људи живи на граници апсолутног сиромаштва или испод ње, или умире без елементарних услова за живот: недостатак хране, воде, адекватне здравствене заштите, смештаја итд. Додатне карактеристике које наглашавају неједнакости су и прекомерна

²²⁹ <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/05/3-Klasa-stratifikacija-i-nejednakost-1.ppt>

²³⁰ Џамић, В. (2016). *Социологија – Друштвена стратификација*, Материјали за наставу, Универзитет Сингидунум, Београд, стр. 2.

насељеност, недостатак природних и материјалних ресурса, као и финансијских средстава.²³¹

Посебан облик друштваног раслојавања јесте оно које се темељи на родној припадности. Улоге и положаји мушкараца и жена нису исти у различитим културама и политичким системима, али ипак не постоји систем у којем је положај жене моћнији од положаја мушкараца.

Социјална једнакост је готово опште присутан проблем у савременом друштву. Наиме, сви појединци немају исти третман, а често се говори и о различитим слојевима друштва (нижи, средњи, виши, итд). Неједнакост у друштву је чест предмет социолошких истраживања, са намером да се идентификују његови основни узроци и предложи адекватна решења.

Социјална неједнакост се често ставља у домен економске науке, тако што се неједнакост у друштву своди на економску димензију. У том смислу, економску неједнакост треба схватити као неравномерност у расподели дохотка (односно богатства) којим једно друштво (привреда) располаже. Без обзира да ли се ради о земљи чија је привреда развијена или се тек значајније развија, по правилу су ресурси којим располаже и који су неравномерно распоређени. Степен те неравномерности може бити већи или мањи, и путем одговарајућих показатеља се може квантификовати. Дефиниција економске неједнакости која се најчешће среће јесте да она представља суштински диспаратет, при којем једни имају одређене могућности економског избора, док су другима те могућности ускраћене.²³²

Економска (доходовна) неједнакост представља значајан фактор дестабилизације у сваком друштву. На први поглед може деловати да ће доходовна једнакост бити већа у земљама које су мање богате, али то не мора бити случај. У суштини, и у богатим земљама постоје значајне економске неједнакости. Међутим, као што је већ истакнуто, овај однос развијености једне земље (односно, њених стопа привредног раста) и доходовне неједнакости не треба посматрати само као једносмеран, јер и сама доходовна неједнакост може утицати на остварење мањих или већих стопа привредног раста.

Истраживање неједнакости представља веома захтеван посао. Економска неједнакост је иманентно својство неолибералног капитализма, односно модела привредних, економских и државних реформи у земљама у транзицији.

²³¹ Исто, стр. 10.

²³² Ray, D. (1998). *Development Economics*, Princeton University Press, p. 170.

На тренд растуће неједнакости битно су утицали неки од основних транзиционих процеса: либерализација трговине и економских токова, приватизација државног и друштвеног власништва и дерегулација привреде и друштва.²³³ Либерализација економских токова значајно делује на промене у токовима доходака, што резултира повећањем економских неједнакости. Спровођење приватизације, у условима неразвијеног тржишта и непостојања развијених и конзистентних институција, као услова примене потпуније и ефикасније регулативе, омогућило је преусмеравање ресурса и власништва, што је довело до присвајања огромних екстрапрофита. Деиндустријализација је извршена ликвидацијом великог броја индустријских предузећа и домаћих банака, услед чега је смањен број запослених, а због неиспуњавања обавеза према њима, као и према запосленима (пензијско и социјално осигурање), дошло је до драстичног пада нивоа животног стандарда. У суштини, приватизација и деиндустријализација, услед којих је дошло до растуће неједнакости у земљама у транзицији, представљају две стране једног истог феномена.

У склопу процеса дерегулације, дошло је до смањења социјалних давања, ограничавања приступа програма социјалне помоћи, и увођења тржишног регулисања права на многе социјалне услуге.²³⁴ Све наведене промене негативно су се одразиле на социјално – економске једнакости и допринеле да се неједнакост интегрише у само друштвено биће. Фактички, наведеним процесима транзиције, створена је подела на два дела друштва. Један слој чинио је мали број добитника, који су у кратком периоду стекли огромно богатство, док је други слој чинио велики број губитника, који су доведени на ивицу сиромаштва.

Економска неједнакост није исто што и сиромаштво. Сиромаштво свакако подразумева постојање економских неједнакости између оних који јесу и оних који нису сиромашни. Међутим, економске неједнакости подразумевају неједнакости у приходима, или другим економским ресурсима у оквиру целокупне популације. Једно друштво може имати исти ниво сиромаштва и различите нивое неједнакости (на пример, Словенија има исти ниво сиромаштва као Аустрија, али мање неједнакости). Слично томе, две земље могу имати исти ниво неједнакости, а различите проценте сиромашних (на пример, Малта има исти ниво неједнакости као и Аустрија, али има више сиромашних).

Разматрајући карту света која приказује производ или доходак по глави становника, може се уочити да је већина богатих земаља смештена у умереним зонама,

²³³ <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/ekonomska-nejednakost-u-srbiji/> стр.85.

²³⁴ <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/ekonomska-nejednakost-u-srbiji/> стр.85.

нарочито у северној хемисфери, док се сиромашне земље најчешће налазе у тропским или суптропским подручјима и остварују ниже дохотке по глави становника.

Јаз између данашњих богатих и сиромашних земаља је феномен који је започео током раздобља модерног економског развоја. Од 1820. године највећи јаз између богатих и сиромашних, односно између тадашње водеће светске економије, Велике Британије, и најсиромашније регије, Африке – био је 4:1 у дохотку по глави становника. До 1998. године јаз између данашње најбогатије економије, САД–а и најсиромашније регије, Африке, повећао се на 20:1.²³⁵

Данас се поставља питање: Шта је доба модерног економског развоја донело свету? Пре свега, већи животни стандард, све веће ширење модерне технологије у највећем делу света, технолошку револуцију која још увек јача. Међутим, модерни економски развој са собом је донео и велике разлике између најбогатијих и најсиромашнијих, односно допринео је све већој неједнакости у алокацији ресурса.²³⁶

Анлитичари сиромаштва су у последње време све више незадовољни оскудном теоријском концептуализацијом и мерењем сиромаштва. Сиромаштво и друштвена изопштеност се разликују у суштини по два основа. За разлику од сиромаштва које је пре свега једнодимензионалан феномен и односи се искључиво на недостатак материјалних ресурса, углавном дохотка, друштвена изопштеност је мултидимензионална и чини широк спектар оскудица као што су недостатак образовања, погоршање здравствених услова, бескућништво, неучествовање у друштвеном животу, као и недостатак посла. Поред тога сиромаштво је статички појам, док је друштвена изопштеност динамички. Она треба да обухвати изворе сиромаштва, односно друштвено–економске слабости које до њега доводе, као и да осветли процесе који чине позадину искључења из друштва.²³⁷

Друштвена изопштеност представља неспособност индивидуе да партиципира у основним политичким, економским и социјалним функцијама друштва у коме живи. Опште је познато да је концепт друштвене изопштености погодан за анализу мноштва текућих друштвених проблема, као што су: незапосленост, нестабилност породице, ниски приходи, повећање неједнакости у расподели, и сл.

²³⁵ Цини, В., Дрвенкар, Н., Марић, Ј. (2011). *Проблем расподеле дохотка и анализа сиромаштва Републике Хрватске*, Економски факултет у Осигеку, 121–135.

²³⁶ Исто, стр. 121–135.

²³⁷ Шуковић, Д. (2010). *Социјални модел Србије у функцији елиминације сиромаштва и подстицања економског развоја*, Економско–социјална структура Србије, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 445.

Колико је широк и комплексан феномен друштвене изопштености показују и његова емпиријска истраживања. Да би се дошло до оцене колики је део популације у Великој Британији друштвено изопштен, односно лишен услова за живот који обезбеђују друштвену партиципацију, испитивано је чак 60 аспеката њиховог живота, као што су исхрана, облачење, располагање трајним потрошним добрима, услови становања, услови рада, здравље и образовање, околина, односи са породицом и пријатељима, као и рекреативне активности. Закључено је да је 26% популације лишено услова живота који обично дефинишу чланство у друштву.²³⁸

За сада нема конкретних резултата истраживања проблема друштвене изопштености у Србији. Влада Србије формирала је једно радно тело које треба да се бави овим проблемом. Међутим, ниједно истраживање друштвене изопштености грађана за сада није извршено, па је ово веома важно питање још увек изван делокруга борбе против сиромаштва, а требало би да буде њен примарни ослонац.

1.2.3. образовање и писменост као одреднице сиромаштва у националној економији

Као један од важних социјалних узрока сиромаштва истиче се ниво и квалитет образовања. У ЕУ ризик од сиромаштва се приказује у зависности од три нивоа образовања: предшколско или основно образовање, средњошколско образовање или специјализација после средње школе и више или високо образовање и докторат.

Образовање и писменост представљају неке од основних циљева развоја који имају кључну улогу у могућности земаља у развоју да апсорбују софистицирану технологију и да развију капацитет за самоодрживи раст и развој. Ове компоненте представљају предуслов за повећање продуктивности. С тога се образовање и писменост могу посматрати као виталне компоненте раста и развоја – као инпути у сложеној функцији производње.²³⁹

У складу са досадашњим друштвено–историјским развитком, напредак на пољу образовања, науке и технике није свуда био исти, те је стога присутан различити образовно–културни ниво људи. Разлике у нивоу образовања и писмености становништа у свету су велике. То најбоље илуструје проценат људи изнад 15 година старости који не зна да чита и пише. Он је у Африци око 55%, док се у Азији проценат неписмених креће

²³⁸ Исто, стр. 446.

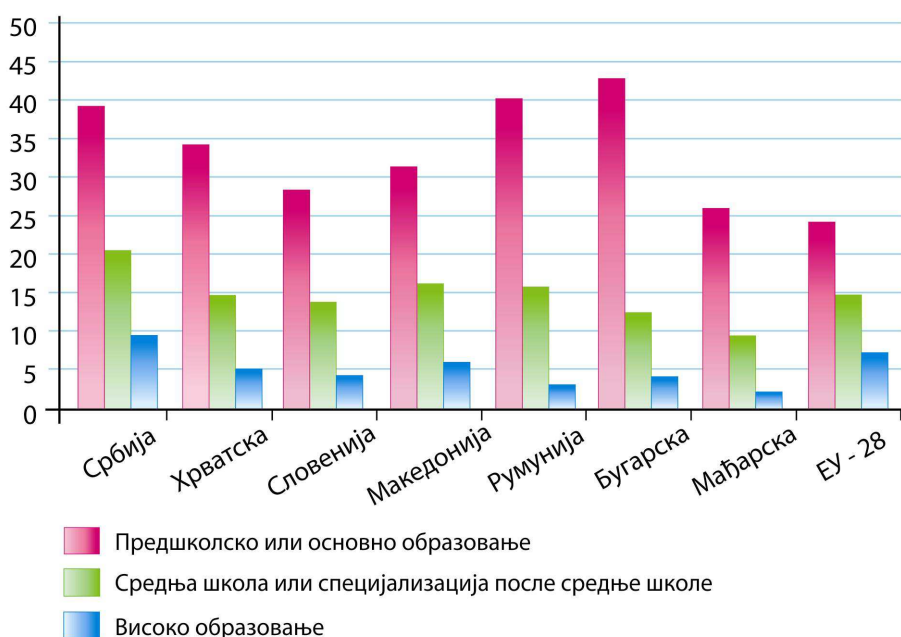
²³⁹ Todaro, P., Smith, C.S. (2006). *Економски развој* (девето издање), ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр.346.

око 20%. Најповољнија ситуација је у Европи, Северној Америци и Аустралији, где је неписменост занемарљиво мала.

На Графикону 20 је представљена стопа ризика од сиромаштва у зависности од нивоа образовања.

Са графика се може видети да стопа ризика од сиромаштва опада са порастом нивоа образовања. У Србији ризик од сиромаштва код особа са најнижим образовањем износи 38,6%, код особа са завршеним средњим образовањем 21,8% и 9,6% код оних који имају високо образовање. У Бугарској и Румунији ризик од сиромаштва код особа са основном и без основне је већи у односу на Србију, док је посматрано по свим осталим нивоима образовања Србија у неповољнијем положају како у односу на ове две земље, тако и на остале земље у региону, али и на просек у Европској унији. У Србији је у односу на 2013. годину дошло до повећања ризика код особа са високим образовањем са 6,1% на 9,6%.

Графикон 20. Стопа ризика од сиромаштва у зависности од нивоа образовања, у 2014. години

Извор: Еуростат

Напред наведено потврђује постојање јаке корелације између сиромаштва и степена образовања која настаје као резултат утицаја нивоа образовања на ниво зарада на тржишту рада. Овај утицај се може сагледати кроз два механизма: преко веће продуктивности рада образованијег појединца и кроз чињеницу да образовање делује као

сигнал послодавцу о способностима појединца, чиме образовани имају и приступ боље плаћеним пословима. Та веза се касније преноси на пензије и све заједно утиче на доходак становништва и ризик од сиромаштва у позитивном смеру за образованијег појединца.

По попису из 2011. Године у Србији (без Косова и Метохије) је било 127.463 неписмених лица, што је 1,96% од укупног становништва старијег од десет година.

Табела 63. Образовна структура становништва по попису из 2011.

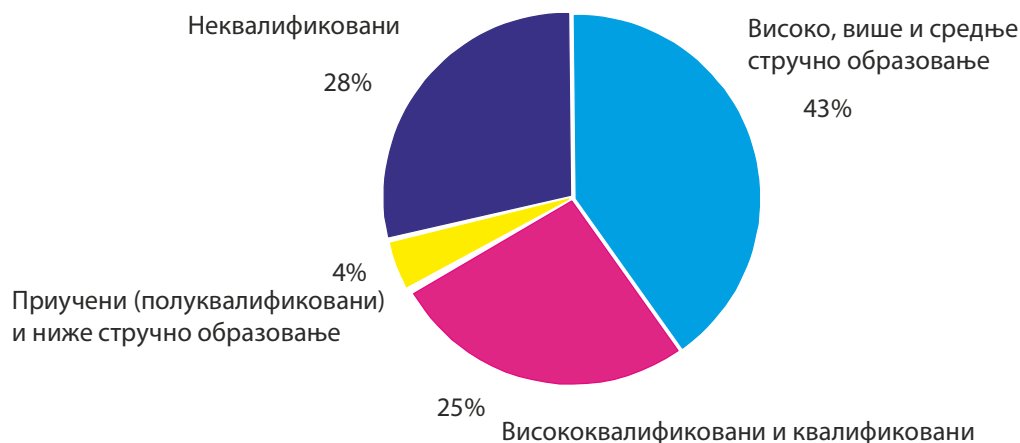
	Укупно		Мушко		Женско	
	Број	%	Број	%	Број	%
Србија	127463	1,96	22831	0,72	104632	3,12
Централна Србија	87211	1,53	13672	0,54	73539	1,45
Војводина	40252	1,24	9159	0,59	31093	1,83

Извор: РЗС

Са развојног аспекта посебно је важно образовање деце. Ускраћеност приступа образовним институцијама и ресурсима у раном узрасту снажно детерминише развојни пут деце из друштвено маргинализованих слојева и група и ствара велике и тешке препреке за њихову успешну интеграцију у друштвено благостање. И обрнуто: образовање може бити најуспешнији пут за излазак из зачараног круга беде. Због тога овај проблем мора имати посебну пажњу државе и друштва.

Ниво образовања одражава се у великој мери и на запосленост лица, а самим тим је у директној вези и са сиромаштвом и друштвеним благостањем људи (Графикон 21).

Графикон 21. Незапослена лица према степену стручног образовања

Извор: Републички завод за статистику (2015)

На крају треба истаћи да образовање има снажну улогу у растућем проблему интернационалне миграције високообразовних радника, тзв. *одливу мозга*, из сиромашнијих у богате земље. Ово је посебно видљиво у случају научника, инжењера, лекара који су образовани у властитој земљи, уз значајне друштвене трошкове, да би користи тог рада и допринос даљем економском развоју оствариле богатије земље.²⁴⁰ То указује на све веће продубљивање јаза између богатих и сиромашних, односно између високоразвијених земаља и земаља у развоју. Чињеница да је и Србија погођена проблемом одлива мозга указује на потребу да образовни систем наше земље захтева темељну реформу.

1.2.4. Деградација животне средине и девастација руралних подручја

Природне промене као разна природна дешавања у дужем временском периоду остављају видан траг на саму животну средину. Он се манифестује променама у климатским карактеристикама, интензивном загађивању ваздуха, променама конфигурације и структуре земљишта, воденим токовима и изменама састава биљног и животињског света и сл.

Оно што скреће пажњу на промене у условима животне средине јесу директне или индиректне последице људских активности у природи, углавном као последица прилагођавања природе сопственим потребама. Поспешивању овог прилагођавања погодовала је снажна индустријализација крајем прошлог и током овог века, као и технолошка и научна револуција које су у току.

Сиромаштво је, у сваком случају једна од главних невоља глобалног света данас, али не само као социјални и морални проблем већ и као специфичан политички и еколошки проблем. Тамо где је присутно сиромаштво, нема много шанси за подизање образовања, здравствене заштите, културе, па и економије у целини, да се и не говори о одрживом развоју. О томе сведоче следећи показатељи.

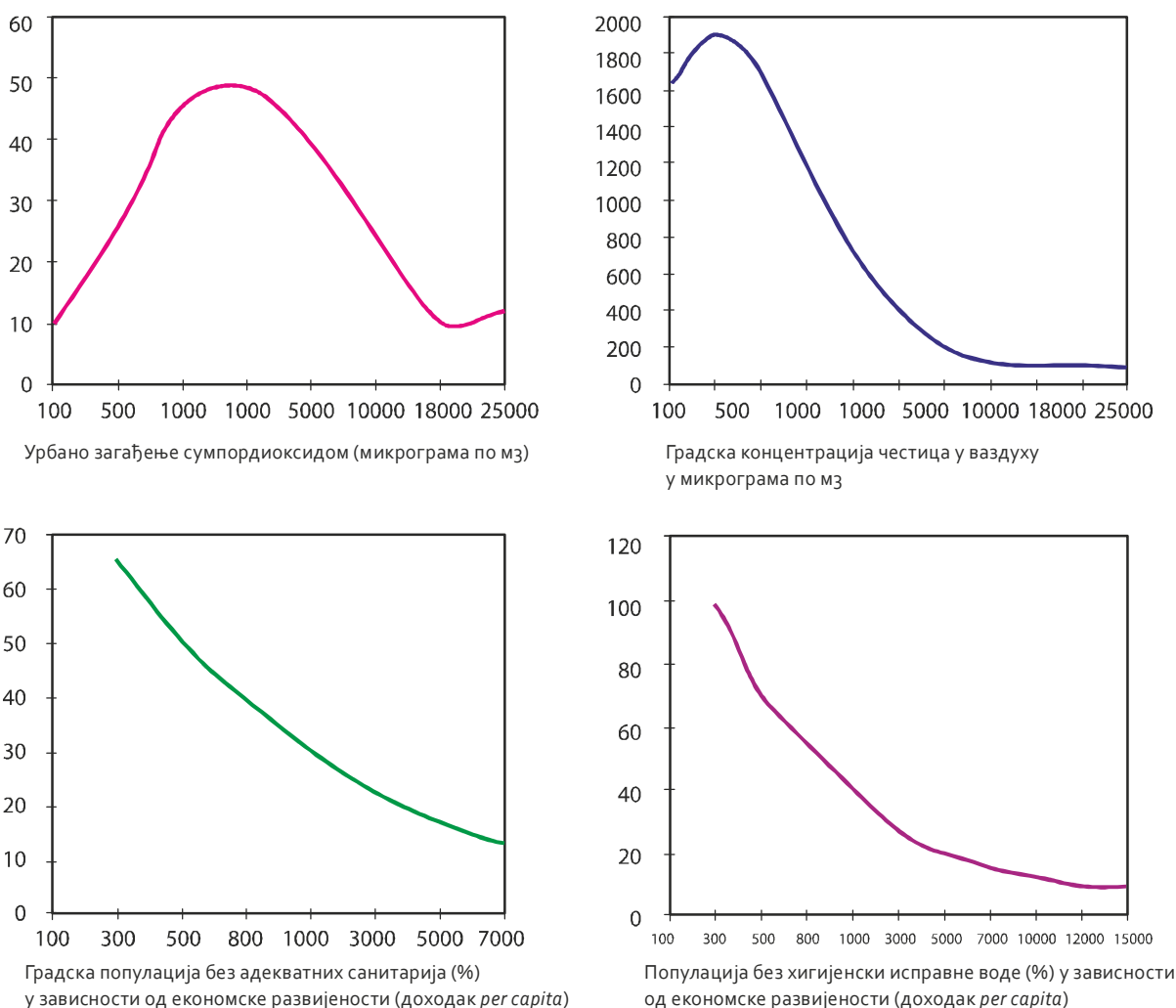
Загађење сумпордиоксидом најниже је на веома ниском степену економског развоја, а оно расте до највишег нивоа од 50 микрограма по метру кубном који је карактеристичан за развојни ниво од 3.500 америчких долара по становнику (вредности с краја XX века) да би на вишем нивоу дохотка почело да опада. Загађење градским честицама је највише у раним фазама развоја, односно при веома ниском дохотку од

²⁴⁰ Todaro, P., Smith C.S. (2006). *Економски развој* (девето издање), ТКД Шахинпашић, Сарајево, стр.373.

300–500 долара *per capita*, да би сваки даљи развој смањивао концентрацију честица у ваздуху градова.

Услови живота узрокују да је проценат становништва без хигијенски исправне воде веома висок, чак близу максималном, на ниским ступњевима развоја, али да се он при дохотку од 15000 *per capita* смањује на испод 10%. Процент градског становништва који живи без адекватних санитарија такође зависи од економског развоја. Креће се од чак 70% за најнеразвијенија друштва до испод 15% чак при дохотку од 8000 долара по становнику. (Слика 13)

Слика 13. Економски развој и социјално–еколошки услови живота – загађење SO_2 , честицама, проценат становништва без адекватних санитарија и без исправне воде

Извор: *World Development Report Svetske banke 1992 (prema: Goodstain E, Ekonomika i okoliš... str. 432, 434)*

Већина економских и друштвених активности проузрокује емисије загађујућих материја. Као највећи загађивачи животне средине, нарочито ваздуха, у Србији су се издвојили енергетски сектор, различита индустријска постројења и друмски саобраћај. Према Извештају о заштити животне средине (Single Euro Payments Area, SEPA, 2014), око 85% емисије оксида сумпора и близу 60% оксида азота настаје процесом производње и дистрибуције енергије. И глобално посматрано на светском нивоу енергетски сектор јесте међу доминантним изворима загађења. Међутим, стање у енергетици – неповољна структура расположивих енергената, технолошка застарелост и неадекватно одржавање, ниска енергетска ефикасност, низак степен коришћења потенцијала обновљивих извора енергије и сл., доприносе већем утицају енергетског сектора на загађење ваздуха и животне средине у Србији.²⁴¹

Када говоримо о одрживој енергетици није лоше навести да скоро 40% домаћинства у Србији користи угаљ за грејање као основни енергент. Систем даљинског грејања у Србији поседује свега 45% градова, а топлане као јавна предузећа имају мноштво проблема са ефикасношћу и снабдевањем квалитетним енергентима. Економски су веома неефикасне а дистрибутивни губици често прелазе петину производне енергије. Производња електричне и топлотне енергије на угаљ као нуспродукт, ствара и огромну количину пепела, који се, често углавном неадекватно одлаже на депоније, као и шљаке у којој се налази одређени постотак тешких метала. Предпоставља се да само у Србији тренутно има 180 милиона тона пепела који покрива област од око 2.000 хектара.²⁴²

Енергетска производња у Србији заснива се на потрошњи фосилних горива, док учешће обновљивих извора енергије чини мање од 7% потрошње укупне примарне енергије, и то само ако се у ову енергију рачуна произведена енергија из великих хидроелектрана (СЕПА 2014). За производњу енергије у термоенергетским постројењима, од којих су највећа у Обреновцу, Лазаревцу и Костолцу, користе се велике количине нискокалоричног лигнита лошег квалитета и високог садржаја влаге, а његовим сагоревањем настају велике количине сумпорних и азотових оксида, угљендиоксида, суспендованих честица, тешких метала итд. Зато је садашњи начин коришћења оваквих нискокалоричних угљева у термоелектранама крајње нерационалан, како са аспекта коришћења енергије у њима тако и са аспекта животне средине.

²⁴¹ Пејић, Б. (2015). *Загађење ваздуха као детерминанта еколошке безбедности Србије*, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 5.

²⁴² Ђукић, П., Ђукановић, С. (2015). *Одрживи развој – економско–еколошки изазови*, Технолошко–металрушки факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 374.

Значајни загађивач ваздуха у Србији јесу и различита индустријска постројења – рафинерије нафте и нафтних деривата у Панчеву и Новом Саду, хемијске фабрике и металрушки комплекси у Панчеву, Бору, Смедереву, Кикинди, Крушевцу, Шапцу, фабрике прехрамбене индустрије и сл. И у овом случају узрочници загађења животне средине јесу: застареле технологије, лош квалитет сировина и ниска енергетска ефикасност, као и неадекватно функционисање и одржавање индустријских постројења. Комбинација ових фактора проузрокује високе нивое загађујућих издувних гасова, честица и тешких метала.²⁴³

Када говоримо о индустријском загађењу у Србији важно је напоменути да је индустрија Србије у огромном заостатку за резултатима које је постизала пре четврт века у оквирима друге Југославије. Не само квантитативно већ и квалитативно, јер је технолошко заостајање у већини постројења извесно, услед недостатака инвестиција, без којих нема ни улагања у заштиту животне средине. Опасни индустријски загађивачи су хемијска, прерађивачка индустрија, кланице и прехрамбена индустрија. Њихови отпаци опасно загађују водотокове и прете многим инфекцијама и другим болестима људи.

Стрмоглави пад индустријске производње у Србији са једне стране био је права катастрофа за економски развој, али је та чињеница, са друге стране, имала и повољне последице по животну средину, пошто загађење стокова узроковано индустријском производњом није тако високо као што би могло да буде у условима вишег нивоа производње.

Услед повећања броја свих врста возила, у Србији се током последње деценије бележи константан пораст већине емитованих загађујућих материја пореклом из друмског саобраћаја. То је нарочито изражено када су у питању тешка теретна возила и аутобуси, док је утицај других врста возила мање изражен. Највећи пораст остварен је у емисијама угљен диоксида, азотових оксида и суспендованих честица. Утицај лошег возног парка није занемарљив јер од 2,5 милиона аутомобила у Србији око 90% њих је старије од једне деценије, а трећина од 15 година. Само трећина аутомобила у Србији имала је 2010. године уграђене каталитичке конверторе (катализаторе за безоловни бензин), тако да је Србија још једна од ретких европских земаља у којој је дозвољено коришћење бензина са оловним садржајем. Велики део горива који се налази на

²⁴³ Пејић, Б. (2015). *Загађење ваздуха као детерминанта еколошке безбедности Србије*, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 6.

тржишту, понекад и илегално, не испуњава утврђене националне стандарде, што значи да је проценат олова и сумпора неупоредиво већи него у западној Европи.²⁴⁴

Велики број руралних подручја у Републици Србији карактерише депопулација и економска неразвијеност, док урбани центри бележе већу концентрацију становништва и економске активности. Оваква тенденција вишеструко негативно утиче на развој, па је неопходно осмислити програме, пројекте и будуће правце одрживог развоја руралних подручја, у складу са њиховим специфичностима, економским и неекономским функцијама које имају у привреди и друштву, као и захтевима домаћег и међународног окружења. Имајући у виду искуства развијених земаља у решавању проблема економске и демографске девастације руралних подручја, јасно је да се политика одрживог руралног развоја, мора заснивати на пружању подршке развоју пољопривреде засноване на знањима агрономије.

Према подацима ОЕЦД–а, руралне области у Републици Србији заузимају 85% територије, а у њима живи око половине укупног становништва. Важна компонента ових подручја јесу природни ресурси (пољопривредно земљиште, шуме, воде, флора и фауна), културноисторијско наслеђе и сл. Рурална подручја Републике Србије имају и низ нерешених, вишедеценијски нагомиланих проблема: негативни демографски трендови, неразвијена инфраструктура, ниска стопа продуктивности пољопривреде и низак приход по газдинству, висок удео пољопривреде у руралној привреди, недовољне инвестиције у рурална подручја, висока стопа незапослености, недовољни капацитети трговине, односно индустрије инпута и прерађивачке индустрије, првенствено, прехранбене индустрије и сл.²⁴⁵

Иако се у многим стратешким документима Републике Србије указује на велики значај руралних подручја у погледу доминантне територијалне заступљености, бројности становништва, расположивости природних и антропогених ресурса, учешћа пољопривреде у запослености, БДП и извозу, држава још увек није креирала довољно подстицајан амбијент за развој ових подручја. Национални програм руралног развоја Републике Србије од 2011. до 2013. године био је преамбициозан за наше услове.

У циљу подстицања младих људи да остану да живе и раде у сеоским подручјима, потребно је повећати атрактивност ових подручја за инвестиције. Важан приоритет за

²⁴⁴ Ђукић, П., Ђукановић, С. (2015). *Одрживи развој – економско–еколошки изазови*, Технолошко–металрушки факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 377.

²⁴⁵ Ристић, Л. (2013). Стратегијско управљање одрживим руралним развојем у Републици Србији, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, годиште XV, свеска 3, стр. 229–243.

одрживи рурални развој јесте обнова и развој руралне инфраструктуре (путеви, канализација, електрична енергија, информационе и телекомуникационе услуге) која има велики друштвено–економски значај. Данас се успешним сматрају оне локалне заједнице које су очувале свој рурални идентитет, уз истовремено креативно прилагођавање савременим изазовима у окружењу.²⁴⁶

1.3. Политички фактори

Трећа група фактора који имају директан утицај на пораст сиромаштва су, поред економских и социјалних, и политички фактори. Политички фактори су узрочници сиромаштва због постојања јаке централизације политичке моћи и корупције у нашем друштву која директно и индиректно утиче на пораст сиромаштва.

1.3.1. Централизација политичке моћи

Појам децентрализација указује на преношење моћи, права одлучивања итд. из једног на више центара и актера. Може се говорити и о децентрализацији индустрије, као и неких других привредних грана, о децентрализацији као устројству читавог политичког и економског система, итд. У политичком систему децентрализација значи преношење послова, надлежности и финансија са централног нивоа власти (са државе) на локалне власти. Централизација обично иде са ауторитарним системима, отуђеним центрима моћи и одлучивања. Њени заговорници истичу да она јако повећава ефикасност одлучивања и управљања али занемарује њене крупне слабости. Централизација искључује грађане и велики број социјалних актера из процеса одлучивања о јавним стварима, демотивише их и ставља у пасивну позицију тако да и одлуке нису у интересу већине становника. Децентрализација је, насупротив томе, процес који је тесно повезан са демократијом, демократским вредностима и принципима и њиме се грађани системски и институционално укључују у процесе одлучивања, негује се јавност рада и транспарентност. Противници децентрализације истичу да је она скупа, да тражи много времена, снаге и енергије свих актера (власти и грађана) као и да коначне одлуке не могу бити идеалне. Ипак, уз све поменуте слабости, предности овог начина организације друштва су огромне. Отуда су све савремене демократије развијених земаља децентрализоване.

У циљу смањења сиромаштва многе земље у свету велику пажњу посвећују децентрализацији, односно преношењу овлашћења за доношење одлука на ниже нивое

²⁴⁶ Исто, стр. 229–243.

власти. Ово је важно имајући у виду да локална власт боље познаје проблеме који егзистирају на локалном нивоу, тако да преношење овлашћења на ниже нивое власти, доводи до повећања могућности и услова за решавање проблема сиромаштва, на начин који најбоље одговара локалним потребама. До 1990. године, Србија је имала наглашен децентрализован систем са веома развијеним облицима партиципације грађана. Од 1990. године уводи се локална самоуправа која нема веће ингеренције обзиром да је дошло до централизације система, да би се тек од 2000. године поново оторило питање децентрализације, јачања локалне самоуправе и афирмације облика директне партиципације грађана.

Међутим, процес децентрализације и јачање локалне власти у Србији после 2000. године споро иде па у њој и даље доминира централизација и хијерархијски однос између центра и локалних власти и тек предстоје реформске промене у правцу јачања аутономије локалних власти, повећања њихових функционалних капацитета и креирања партнерских односа између локалних власти и државе. Промене се крећу веома неуједначено и несистематично. Први талас реформи креће 2002. са новим законом о локалној самоуправи који је увео предузетнички модел организације власти, а у том потезу је донет и јако добар закон о финансирању локалних власти (2006). Својеврсни преокрет чини доношење Устава 2006. године који је донекле побољшао један број решења, али је са неколико решења озбиљно угрозио систем поделе, равнотеже власти, формирање правне државе и процес регионализације. Децембра 2007. године, донета су, у духу Устава, четири закона из области локалне самоуправе: Закон о територијалној организацији, Закон о локалној самоуправи, Закон о локалним изборима и Закон о главном граду. Међутим, решења ових закона недовољно реализују потребе за децентрализацијом, демократизацијом и модернизацијом Србије, као и приближавању европским стандардима.²⁴⁷

Како је у Србији и даље степен централизације висок, у наредном периоду би требало усмерити више активности ка још већој децентрализацији у циљу ублажавања последица сиромаштва са којим се суочава велики број грађана.

1.3.2. Корупција као узрок сиромаштва

Корупција као појава, сврстава се међу најважније проблеме у друштву, а и један је од пораста сиромаштва. Корупција директно и индиректно утиче на сиромаштво. С једне стране сиромашни немају приступ бројним јавним услугама које често захтевају

²⁴⁷ Ђорђевић, С. (2011). *Децентрализација и јачање капацитета локалних власти у Србији*, *Анали Хрватског политичког друштва*, Загреб, стр. 183.

додатна плаћања, с друге стране распрострањеност корупције се негативно одражава на прилив страних инвестиција, чиме се угрожава привредни раст земље и БДП по становнику. Самим тим, успоравање раста и развоја привреде условљава и пораст сиромаштва.

Распрострањеност корупције, и повезаност представника власти са организованим криминалним групама, посебно је изражена у транзиционим земљама. Тако на пример, државни програми који се односе на помоћ социјално најугроженијим групама становништва, коруптивним делањем, могу се преусмерити у друге токове које за крајњи циљ немају помоћ сиромашнима, чиме се повећава како ризик тако и број сиромашних, обзиром да исти бивају ускраћени за намењену финансијску помоћ. Сходно томе, корупција спутава, односно онемогућава државну интервенцију у прерасподели дохотка, односно државне помоћи најсиромашнијим слојевима.

Процесе великих и малих друштвених промена, политичких преврата и економских „ломова“ нужно прате процеси социјалне дезинтеграције, који обухватају не само урушавање институција и кидање друштвених веза, већ и кризу постојећих система вредности, моралних норми и стандарда.

Узроци корупције су многобројни. Који ће од њих доћи до изражаја зависи од расположивости и ефикасности одбрамбених механизма којима друштво располаже да би се заштитило од корупције. Неразвијена друштва, по правилу, располажу малобројним и slabим одбрамбеним механизмима. То је амбијент у коме се корупција може неограничено развијати, у коме се она претвара у праву друштвену болест.

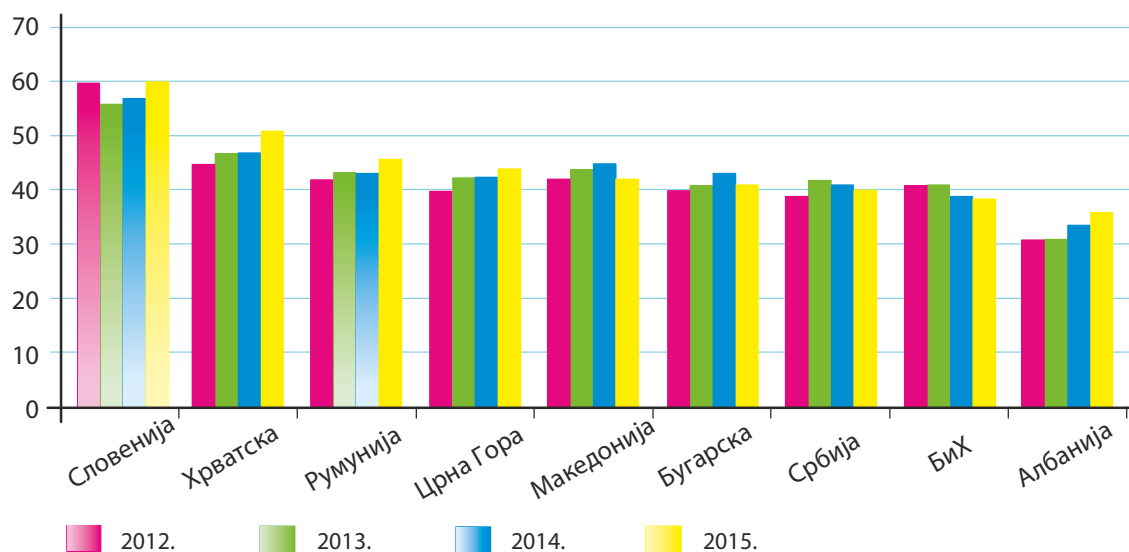
Током 90–их година, у Србији, корупција је била на јако високом нивоу као директна последица великих државних интервенција и економских санкција, што је додатно отежало прелазак на тржишну привреду и развој демократског друштва. У Србији је до данас корупција задржана на високом нивоу и међу највећим је у окружењу. Чињеница је да у земљама са високом стопом корупције, најчешће долази до недовољне искоришћености људских и материјалних ресурса. Коруптивне радње доводе до неадекватне алокације ресурса, повећања економске неједнакости у друштву због стицања веће финансијске користи одређеног броја лица, што се у крајњој мери негативно одражава на животни стандард становништва и повећање ризика од сиромаштва најугроженијих лица.

Преовладава уверење да су најважнији узроци раширености корупције у нашем друштву општа „морална криза“ друштва (17%), опште сиромашење (15%), непостојање система „правне државе“ – то значи, највише, у „безакоњу“, односно непоштовању

закона (15%), а затим, у неефикасности судског система (8%), лошем законодавству у овој области (6%), и недостатку јасне административне контроле.²⁴⁸

Ниво корупције како у Србији тако и у свету може се пратити помоћу Индекса перцепције корупције који мери степен у којем се опажа корумпираност у јавном сектору. Бодовање земаља врши се на скали од 0 до 100, при чему је ниво корупције већи уколико је скор ближи 0 и обрнуто. Са скором 40, Србија заузима 71. место међу 168 земаља и територија и даље као и предходних петнаест година се сматра земљом у којој је ниво корупције висок. Посматрано у региону лошији скор од Србије имају једино Босна и Херцеговина и Албанија (Графикон 22). Као неки од разлога распрострањености корупције у Србији наводе се: кршење превентивних антикорупцијских закона, недовољни капацитети органа који врше надзор и контролу над применом закона, непотпун правни оквир и недовољно транспарентан процес доношења одлука.²⁴⁹

Графикон 22. Индекс перцепције корупције

Извор: <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/istrazivanja-o-korupciji/indeks-percepcije-korupcije-cpi>

Корупција оставља далекосежне негативне последице у свим сферама друштва. Економију чини нерационалном, неконкурентном и расипничком. У правној сфери компромитује и подрива правни систем државе. Посебно су погубне последице по морал уопште, а посебно по пословни морал. Систем вредности друштва се на овај начин

²⁴⁸ Антонић, Д. (2001). *Корупција у Србији*, Центар за либерално-демократске студије, Београд, стр. 36–38.

²⁴⁹ http://www.transparentnost.org.rs/images/dokumenti_uz_vesti/CPI%202015.pdf

урушава, што води у суноврат целокупно друштво и све његове институције. Потребне су хитне и свеобухватне реформе и антикорупцијске мере на свим нивоима као би се ова озбиљна системска болест лечила.²⁵⁰

1.4. Екстерни фактори

Поред економских, социјалних и политичких фактора, сиромаштво често узрокују и остали фактори који се односе на историјски аспект као узрок сиромаштва, дезинтеграција предходне Југославије, рат у окружењу, међународна изолација земље и Нато бомбардовање, миграције становништва, глобална финансијска криза итд.

1.4.1. Утицај светске економске кризе на привредне токове Србије

Светска економска и финансијска криза настала је на тржишту хипотекарних кредита у САД и пренела се на подручје Европе. Многе европске земље су у тешким економским и финансијским проблемима. Оне се обично суочавају са великим стопама незапослености и са великим дуговањима. Криза сигурно утиче на слабљење економског раста на глобалном нивоу.

Глобална финансијска криза је утицала на то да су сиримашни постали још сиромашнији (повећан је број људи који живе у сиромаштву, продубио се јаз између богатих и сиромашних, већи број људи се обраћа Црвеном крсту за помоћ у храни и другим видовима помоћи). Појавиле су се нове категорије сиромашних (у многим земљама постоји велики број обичних, запослених људи који не могу да покрију основне трошкове живота), ослабљено је здравље људи због смањеног улагања у здравље и нездравог начина живота.

Криза која је у свету започела септембра 2008. године у Србији се почела интензивније осећати на почетку 2009. године када је дошло до пада свих показатеља привредног развоја. Пад тражње на европском тржишту негативно је утицао на обим спољнотрговинске размене и привредни раст Србије имајући у виду да преко 90% српског извоза се пласира на тржиште ЕУ. Највећи индустријски произвођачи су смањили своје капацитете, смањене су плате и велики број радника је остао без радних места, односно порасла је незапосленост, што је условило и пораст сиромаштва у Србији. Криза је утицала и на смањени прилив иностраног капитала који је уз пад поверења у

²⁵⁰ Пејановић, Р. (2012). *Корупција као друштвено–економски феномен*, Гласник Антрополошког друштва Србије, Ниш, vol.47, стр. 229–238.

банкарски систем условио повлачење девизних средстава из финансијског система и смањење девизне ликвидности.

Све ово неповољно се одразило на ниво БДП–а. Од 2001. до 2009. године, остварена је просечна годишња стопа раста БДП–а од 4,5%. Оволика стопа раста није лоша али је недовољна. Да је недовољна потврђује и податак да је српски БДП у 2009. години достигао свега 73% БДП–а из 1990. године, док су у исто време најуспешније земље у транзицији одавно прешле ниво БДП–а из 1990. године. Србија заостаје у БДП–у *per capita* за транзиционим земљама.²⁵¹

Моменат почетка финансијске кризе био је врло неповољан за националну економију. Српску привреду средином 2008. године карактерисале су недовршена приватизација, константно висока стопа незапослености, јако неповољан однос запослених и пензионера, значајне тржишне дисторзије у виду монопола и олигопола, спречавање јачања конкуренције од стране државе и њене администрације, високи и растући спољнотрговински дефицит, велики и растући спољни дуг (у односу на БДП). Од тада до данас нису остварени значајнији помаци.²⁵²

Држава је мерама економске политике у 2008. и 2009. години настојала да спречи дубље поремећаје у финансијском и реалном сектору, ублажи рецесију и одржи неопходну макроекономску стабилност. Како би спречила значајнију депресијацију и веће дневне осцилације динара, Народна банка Србије врло редовно је инвестирала на међубанкарском тржишту. Крајем 2008. године донет је програм мера за ублажавање ефеката економске кризе, које су делом биле рестриктивне (смањење потрошње), а делом подстицајне (да би се избегла рецесија)²⁵³

Економска и финансијска криза су кроз више канала утицали на смањење прихода, односно дохотка грађана у Србији:²⁵⁴

1. смањење запослености и повећање незапослености;
2. промена динамике зарада;
3. замрзавање пензија октобра 2008. године;

²⁵¹ Мићић, В. (2011). *Узроци и начин решавања светске економске кризе у Србији*, Школа бизниса, бр. 3/2011, стр.13.

²⁵² Антевски, М. (2010). *Светска економска криза и њен утицај на привреду Србије*, Економски хоризонти, Крагујевац, стр.57–58.

²⁵³ Мићић, В. (2011). *Узроци и начин решавања светске економске кризе у Србији*, Школа бизниса, бр. 3/2011, стр.16.

²⁵⁴ Матковић, Г., Мијатовић, Б., Петровић, М. (2010). *Утицај кризе на тржиште радне снаге и животни стандард у Србији*, Центар за либерално–демократске студије, стр. 11.

4. повећање обавеза код сервисирања кредита, а због пада курса динара;
5. смањење прилива страног капитала, који се делимично преливао становништву;
6. смањење кредитирања становништва од стране банака итд.

Негативни ефекти светске економске кризе који су погодили српску привреду били су следећи:²⁵⁵

1. пад иностране тражње и извоза, а тиме и домаће производње;
2. раст спољнотрговинског дефицита;
3. нова задуживања, раст дефицита платног биланса и укупног спољног дуга;
4. пад прилива страних директних инвестиција;
5. повлачење капитала из комерцијалних банака у страном власништву;
6. пад кредита усмерених у производњу и услуге, и
7. задржавање високе стопе незапослености.

Сви ови чиниоци довели су до смањења тражње на домаћем и иностраном тржишту (на пример, куповина станова и нових аутомобила је преполовљена).

У 2009. години већина сектора привреде бележи значајан пад активности. Смањење обима трговине и извоза, као и смањење прилива страног капитала највише су утицали на сектор индустрије, трговине и грађевинарства. Према званичним статистичким подацима министарства финансија, индустријска производња у Србији је средином 2009. године забележила пад од 15,4% у односу на исти период 2008. године. Такође, дошло је до пада БДП–а од око 3,5%. Реални раст БДП–а био је највећи током 2013. године (2,6%), док је 2012. и 2014. имао негативан предзнак –1%, тј. –0,5% респективно. (Табела 64)

Укупан број запослених лица пао је за око 200.000 од 2009. до 2014. године, тачније, 2009. број запослених лица износио је 1.889.000, а 2014. године 1.690.000 (Табела 64). Овакав пад броја запослених делимично може да се оправда светском економском кризом која је погодила домаћу привреду.

Србији предстоји дуг и тежак пут у спровођењу озбиљних структурних промена како би се смањили ризици да поједина ограничења директно доведу у питање одрживост економског раста и развоја. Имајући у виду развојна ограничења домаће економије, основни циљеви економске политике, у наредном периоду, могу се свести на следеће: (1) макроекономска стабилност; (2) динамични привредни раст; (3) убрзано спровођење

²⁵⁵ Антевски, М. (2010). *Светска економска криза и њен утицај на привреду Србије*, Економски хоризонти, Крагујевац, стр. 58.

економских реформи; (4) раст запослености и стандарда становништва; (5) равномернији регионални развој.²⁵⁶

Табела 64. Основни индикатори макроекономских кретања 2009–2014.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП, текуће цене, млрд. РСД	2.880,1	3.067,2	3.407,6	3.584,2	3.876,4	3.908,5
БДП, мил. Еура	30.654,7	29.766,3	33.423,8	31.683,1	34.263,0	33.318,6
БДП, реални раст, у %	-3,1	0,6	1,4	-1,0	2,6	-0,5
Извоз робе	5.961,3	7.393,4	8.441,4	8.738,9	10.996,7	9.275,0
Извоз робе, у %	-19,8	24,0	14,2	3,5	25,8	2,0
Увоз робе	11.327,0	12.423,5	14.250,0	14.716,7	15.469,0	12.828,2
Увоз робе у %	-30,4	9,7	14,7	3,3	5,1	1,3
Дефицит робне размене	-5.365,7	-5.030,1	-8.808,6	-5.977,9	-4.472,3	-3.553,2
СДИ, нето, у млрд. Еура	1.372,5	860,1	1.826,9	669,2	1.228,8	1.046,7
Кредити привреди, мил. РСД	806.807	1.030.757	1.115.437	1.225.605	1.111.301	1.097.564
Кредити становништву, мил. РСД	462.971	571.946	602.630	653.586	674.534	720.665
Број запослених, просек, у 000	1.889	1.796	1.746	1.727	1.715	1.690
Стопа незапослености	16,1	19,2	23,0	23,9	22,1	17,6

Извор: РЗС, НБС, Национална служба за запошљавање, Министарство финансија Републике Србије

Многе од реформских мера које стоје пред националном економијом требале су одавно бити окончане са позитивним резултатима. Нажалост, светска криза је жестоко погодила српску привреду и друштво на тај начин што је отежала и успорила један динамичнији раст и развој.

1.4.2. Историјски аспект као узрок сиромаштва

За Србију је карактеристично да је до 1990. године њена економија била социјализирана у релативно великом степену. У расподели дохотка се тежило уравнотежености, док је држава одржавала цене егзистенцијалних производа и комуналних услуга на нижем нивоу у поређењу са нивоом који би опредељивали економски критеријуми.²⁵⁷ Куповна моћ грађана је била знатно већа у односу на ниво прихода који су остваривали. Тако је стопа доходног сиромаштва за подручје Србије, без Косова и Метохије, обрачуната на бази података Анкете о потрошњи домаћинстава

²⁵⁶ Веселиновић, П. (2008). *Стање реформи и приоритети економске политике у Србији*, Економски хоризонти, Крагујевац, стр. 66.

²⁵⁷ Богићевић, Б., Крстић, Г., Мијатовић, Б. (2002). *Сиромаштво у Србији и реформа државне помоћи сиромашнима*, Београд: Центар за либерално–демократске студије, стр. 16.

износила 13,6%. Неједнакости у дистрибуцији средстава за потрошњу према висини доходака домаћинстава су биле мале.

Пад животног стандарда становништва и раст сиромаштва у Србији у последњој деценији прошлог века (1990–2000) резултат је превасходно великог смањења економске активности. Бруто домаћи производ у 2000. години, укупно и *per capita*, био је мањи од половине његовог нивоа оствареног крајем осамдесетих. Овакав пад економске активности последица је десетогодишње опште политичке и економске кризе.

Главни неекономски фактори ове кризе били су дезинтеграција предходне Југославије, рат у окружењу, међународна изолација земље и НАТО бомбардовање. Главни унутрашњи фактори кризе потичу од застоја у процесу социјалне и економске трансформације до којих је дошло због оживљавања традиционалистичких облика друштвене интеграције и деградације политичке културе након урушавања социјализма. Према подацима Анкете о потрошњи домаћинстава, стопа доходног сиромаштва у 2000. години износила је 33,3%. Још толико грађана је било непосредно изнад линије сиромаштва. Све ово је довело до недостатка политичке воље да се спроведу радикалне институционалне реформе, што је за последицу имало успорен развој тржишних институција и правне државе.

Сецесијом република бивше Југославије дошло је до распада јединственог тржишта СФРЈ и драстичног смањења међурејубличке и спољнотрговинске размене СРЈ (међурејубличка размена СРЈ са републикама бивше Југославије чинила је око 40% БДП, док је спољнотрговинска размена са осталим земљама света чинила око 20% БДП–а). Поред тога, значајан део инфраструктуре и производних капацитета уништен је НАТО бомбардовањем 1999. године, што је додатно утицало на смањење производње и пад запослености.²⁵⁸

Веома slabим резултатима привређивања у овом периоду допринела је и погрешна економска политика, која је довела до високе инфлације у појединим годинама предходне деценије. Тако, на пример, 1993 године хиперинфлација у СРЈ је била једна од највећих на свету. Хиперинфлација са своје стране допринела великом осиромашењу становништва и експанзији сиве економије која је постала главни начин преживљавања знатног дела становништва. Тешко економско и социјално стање отежано је великим приливом избеглица и расељених лица, чији је број у појединим годинама достигао и до 10% становништва.

²⁵⁸ Влада Републике Србије, (2003). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Београд, стр. 22.

Поред тога, на животни стандард једног дела становништва утицала је (привремена) немогућност коришћења права на имовину из република бивше Југославије. Број становништва са повећаним социјалним потребама је растао, а економске могућности државе за пружање социјалне помоћи су опадале, па су поједине категорије најугроженијег становништва најтеже поднеле последице економске кризе.

Најважнији узрок пораста сиромаштва био је пад дохотка по становнику, будући да се неједнакост у расподели дохода у протеклој деценији није значајније променила. У овом периоду, официјелна незапосленост се повећала. Поред тога постојала је и скривена незапосленост због тога што се број запослених смањивао спорије од драматичног пада економске активности. До краја тог периода, скривена незапосленост достигла је ниво од око трећине укупне запослености. Овакво стање на тржишту рада имало је за последицу пад реалних зарада и кашњења у њиховој исплати, што је генерисало сиромашење највећег дела становништва.²⁵⁹

После смене власти на изборима одржаним у септембру 2000. године, Србија је отпочела интензиван процес економских реформи. С обзиром на то да су се 2000. Године српска економија и друштво нашли на тзв. транзиционом дну и да је постојала потреба да се грађани охрабре да би подржали реформе, међународна заједница је упућивала разне врсте помоћи Србији, кроз донације и кредите под реалтивно повољним условима.

1.4.3. Природне катастрофе и губитак инфраструктуре

Значајан узрок сиромаштва и глади су и природне катастрофе које су у периоду од 2008. до 2013. године свету нанеле штету у вредности од 1,5 билиона долара. Током последњих 30 година суше, поплаве и друге екстремне временске неприлике су постале све учесталије и представљају претњу по безбедност хране у земљама у развоју и отежавају напоре да се искорене глад и сиромаштво.

Природне катастрофе су последице међусобних утицаја природних догађаја (геофизички и остали процеси у природи) и људских активности (друштвено–економских, културних и физичких). Оне имају велики и трагичан утицај на друштво, нарушавају уобичајене начине живота, ометају економске, културне, а понекад и политичке услове живота, успоравају развој заједнице и захтевају предузимање посебних мера у ванредним ситуацијама. У зависности од природе процеса настанка, природне катастрофе могу да се поделе на: геофизичке (земљотреси, вулкани, цунами,

²⁵⁹ Влада Републике Србије, (2003). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Београд, стр.6.

клизишта); метеоролошке (тропски циклони/урагани, олује са грмљавином, торнада, муње, град, снежне олује, мећаве, одрони снега, магле и мразеви); хидролошке (поплаве и бујице); биолошке (епидемије и најезде инсеката) и ванземаљске (метеори).²⁶⁰

Последице природних катастрофа су подједнако штетне по људске животе, имовину, инфраструктуру и природне ресурсе. Последњих деценија није евидентан само тренд повећања броја природних катастрофа, него је повећана и њихова деструктивност. Док и није нарочито тешко пратити обим и распрострањеност природних катастрофа, веома је тешко квантификовати последице њених деловања.²⁶¹

Развијена инфраструктура је значајна за ефикасност функционисања привреде. Добро развијена инфраструктура смањује ефекат удаљености између региона и трошкове интеграције националног тржишта са другим регионалним и светским тржиштима. Развијена инфраструктура је предуслов за остваривање веза са мање развијеним регионима. Савремене економије захтевају развијену друмску, железничку и енергетску инфраструктуру, која ће онемогућити несташнице и прекиде у дистрибуцији. Међутим, разорно дејство често непредвиђених природних катастрофа може значајно угрозити ионако недовољно развијену инфраструктуру у многим деловима света.

Утицаји природних катастрофа на инфраструктуру могу се сагледати кроз разумевање ризичних карактеристика природних катастрофа. Интезитет катастрофа је у чврстој корелацији с угроженошћу (рањивошћу) погођеног подручја. Сагледавање физичких карактеристика природних катастрофа је значајно због ублажавања последица различитих природних катастрофа по људе и њихову околину, првенствено властиту имовину и инфраструктуру.²⁶²

Током своје историје Србија се у више наврата суочавала са природним катастрофама. Тако на пример, у скоријем периоду Србију су погодиле велике суше, које су преполовиле биљну производњу и проузроковале пораст цене прехранбених производа и дуг опоравак пољопривреде. Осим суша, наша земља је претрпела чак седам великих земљотреса, од којих је најразорнији био у Краљеву 2010. године. Незапамћене поплаве догодиле су се 2014. године. Наведене природне катастрофе проузроковале су огромну материјалну штету и губитак инфраструктуре што се одразило на пад привредне активности, као и на пад животног стандарда.

²⁶⁰ Мијалковић, С., Цветковић, В. (2014). *Виктимизација људи природним катастрофама: геопросторна и временска дистрибуција последица*, ТЕМИДА.

²⁶¹ Исто, стр. 19–42.

²⁶² Цветковић, В. (2014). *Заштита критичне инфраструктуре од последица природних катастрофа*, Криминалистичко–полицијска академија, Београд, стр.1282.

Велике природне катастрофе могу имати последице најчешће кроз значајно уништење инфраструктуре. Структурне мере заштите те инфраструктуре, као превентивне мере, имају одлучујућу улогу у осигуравању функционисања привреде и друштва у целини.

1.4.4. Грађански рат и миграција српског становништва

Узроци миграција су многобројни, као што су елементарне непогоде или ратно стање. Међутим, најважнији узроци су економске природе, пре свега потрага за бољим животним стандардом. Са појавом и развојем индустрије појачала су се и кретања становништва из села у градове, као и емиграција ка привредно развијенијим државама. Миграције становништва су неизбежна појава у свим друштвено–историјским епохама и доводе до промена у бројности становништва, географском размештају и структури становништва.

Традиционално, Република Србија је земља економске емиграције, мада је доживела прилив имиграната које су углавном чинили етнички Срби који су током рата протерани са територије бивше СФР Југославије током последње деценије прошлог века. Немачка, Аустрија, Швајцарска, Француска, Италија, САД, Шведска, Канада, Аустралија, Холандија, Русија и Велика Британија су земље које су до сада имале највеће приливе миграната из Србије. Ако посматрамо период од касних 60–их година прошлог века па на даље, прве четири земље на овој листи представљају старе дестинације за српске емигранте.

Од традиционалних емигрантских земаља за држављане Србије су Немачка, Аустрија, Швајцарска и Шведска и даље атрактивне. Због постојећих, добро развијених миграционих мрежа из ранијих периода, ове земље су углавном интересантне за лица нижег или средњег образовања, што је општа карактеристика српских емиграната у Европи. Процес емиграције у земље Европске уније олакшан је почетком 2010. Године, када је Србија ушла на такозвану „белу шенгенску листу“ – листу земаља од чијих се држављања не захтевају визе да би путовали у државе унутар Шенгенске зоне.²⁶³

Од 90–их година XX века ниво образовања српских емиграната значајно је порастао. Према подацима из последње две деценије, огромну већину имиграната који су из Србије одлазили за САД и Канаду чинили су високообразовани кадрови и студенти. Може се рећи да је „одлив мозгова“ типична карактеристика српске емиграције која се

²⁶³ Kupiszewski, M., Kupiszewska, D., Никитовић, В. (2012), *Утицај демографских и миграционих токова на Србију*, Међународна организација за миграције, Београд, стр. 33–37.

кретала ка прекоморским земљама, односно ка Сад и Канади. Када је реч о европским земљама, емиграција високо образованих из Србије углавном је усмерена ка Великој Британији, будући да је енглески језик најраспрострањенији страни језик међу младима у Србији током последњих двадесет година. Међутим, Италија, као најпопуларнија нова дестинација, и даље је углавном привлачна за лица која имају средње (посебно медицинско особље) или основно образовање.²⁶⁴

Имиграција ка Србији у скоријем периоду углавном се састоји од српских држављана који су завршили своје радне каријере у иностранству и вратили се да уживају у пензији (први велики таласи емиграције из касних 60–их и раних 70–их година прошлог века) или да пронађу нови посао у домовини. Ови токови потичу из Немачке, Аустрије, Швајцарске и Француске.

Земље погођене ратом имале су највише избеглица и интерно расељених лица. Иако се распад земље одразио и на све републике југословенске федерације, највише су биле погођене земље које су биле жртве дугих и жестоких сукоба. Тако су најбројније биле босанске избеглице, испред хрватских и српских. У Босни и Херцеговини, која је била поприште рата у периоду 1992–1995. године, дошло је до наглог исељавања. У Србији, између 1992. и 1996. године, избеглице су већим делом Срби из Хрватске и Босне и Херцеговине. Број интерно расељених лица такође је био у наглom порасту после 1997., и то услед кризе на Косову.

То указује да је од почетка 90–их година, Србија примила велики број избеглица и интерно расељених лица, при чему су избеглице углавном чинили Срби који су долазили из других република бивше СФРЈ (највише из Босне и Херцеговине и Хрватске), док интерно расељена лица махом чине Срби са Космета.

У балканским земљама економска и политичка транзиција се није одвијала на исти начин. Неке земље су се брзо нормализовале (Бугарска, Словенија), друге се још увек извлаче (Албанија, Македонија, Румунија), а неке се и даље суочавају са великим проблемима (Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора). Упркос рату, опоравак Хрватске био је муњевит. Анализа економске и политичке транзиције, демографских токова, као и присилних миграција омогућава да се закључи како је решавање тих проблема тесно повезано са решавањем политичких и економских проблема.²⁶⁵

²⁶⁴ Исто, стр. 33–37.

²⁶⁵ Пенев, Г. (2011). *Миграције, кризе и ратни сукоби на Балкану с краја XX века*, Друштво демографа Србије, Volos: DemoBalk, str. 80.

2. ЕКОНОМСКЕ, СОЦИЈАЛНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ СИРОМАШТВА

2.1. Економске последице сиромаштва

Пад привредних активности и смањење тражње за радном снагом, као последица негативних ефеката економске кризе, у многоне доприносе заоштравању проблема сиромаштва. Проблем сиромаштва као последица негативних ефеката економске кризе рефлектује се на смањење привредних активности и потражње за радном снагом. Србија, такође спада у групу земаља са израженим неједнакостима како у расподели прихода, тако и у неједнакостима у расподели богатства.

2.1.1. Смањење привредних активности као кључна последица сиромаштва

Република Србија је у периоду економске кризе, попут других земаља, забележила повећање неликвидности привреде, пад бруто домаћег производа, индустријске производње, извоза и увоза, пад запослености и раст незапослености, пад примања и куповне снаге становништва и пораст сиромаштва. У Србији као земљи у транзицији на прелом макроекономских трендова првенствено су утицали одлагани и нагомилани транзициони проблеми, а додатно и пад агрегатне тражње, смањење прилива страног капитала и повећање неликвидности у условима глобалне економске кризе и рецесије.

У последњем кварталу 2008. године, Србију је захватила светска економска криза, која је допринела да слабости домаће привреде још више дођу до изражаја. Србија је упала у проблем дефицита платног биланса, суочена са изненадним престанком прилива страног капитала и повлачењем великих износа штедње у домаћој валути. У другом делу 2008. године под утицајем светске финансијске кризе у финансијском сектору дошло је до пада девизне ликвидности и депресијације валуте, а у реалном сектору до успоравања привредне активности, увоза и извоза.²⁶⁶

Дошло је до све мањег раста извоза због смањене светске тражње, упркос депресијацији валута, успоравања девизног кредитирања, високе камате постале су

²⁶⁶ Арандаренко, М. (2011). *Помоћне стратегије за опоравак од кризе у Југоисточној Европи*, Студија процене: Србија, Београд: Тим за техничку подршку достојанственом раду и Канцеларија за Централну и Источну Европу, стр. 15.

сметња динарском кредитирању. настали су проблеми у вези са билансом стања у незаштићеним секторима економије услед депресијације валуте.²⁶⁷

Макроекономска кретања у 2009. години карактеришу неповољне тенденције започете у првој половини 2008. године. Током 2009. године, оштар пад домаће тражње и увоза је изазивао смањење јавних прихода од 8%. Пад индустријске производње од 19% почетком 2009. Довео је до драстичног смањења извоза, с обзиром да извоз индустријских производа обухвата око 95% укупног извоза Србије. Покушаји и интервенције државе да се пад индустријске производње барем заустави, су остали неуспешни, а капацитети и гиганти српске индустрије су се нашли у незавидном стању. Поред већ наведених узрока и разлога пропадања индустрије постоје и други разлози, пре свега они који су проузроковани порастом потреба за услужним делатностима. Лоше организована и застарела индустријска производња Србије није могла да постигне конкурентност како на домаћем тако и на иностраном тржишту.

Привреда Србије у 2012. години, као и у 2014., забележила је рецесију. Од 2014. године реални раст БДП–а почиње да расте. Такође, незапосленост се од 2012. године смањује, тако да 2015. стопа незапослености износи 17,9%, што се може видети у Табели 65. Занимљиво је истаћи да се зараде (изражене у еврима) од 2013. знатно смањују, са 388,6€у 2013. на 328€у 2016. години.

Индустријска производња у 2012. години је забележила међугодишње смањење физичког обима за 2,2%. Пад производње прерађивачке индустрије (-0,9%) највише је допринео смањењу индустријске производње. У четвртм кварталу 2012. године је ублажен пад индустријске производње захваљујући расту прерађивачке индустрије, пре свега расту производње нафтних деривата и моторних возила. Дуготрајна суша у летњим месецима неповољно се одразила на род јесењих ратарских култура, воћа и поврћа и условила пад пољопривредне производње од преко 17%. Промет у трговини на мало забележио је реално међугодишње смањење од 1,9%.²⁶⁸

Кључни резултат економске политике у 2013. години је опоравак српске привреде вођен растом индустријске и пољопривредне производње и растом нето извоза. У првих шест месеци 2013. године привреда је остварила, након рецесије у 2012. години, реални међугодишњи раст БДП од 1,4%, и то у условима погоршаних економских изгледа евро зоне и региона као кључних спољнотрговинских партнера Србије. У другом кварталу

²⁶⁷ Исто

²⁶⁸ Влада Републике Србије, (2013), Фискална стратегија за 2014. годину са пројекцијама за 2015. и 2016. годину, Београд, стр.11

2013. године успорен је раст привредне активности под утицајем успоравања и пада кредитне активности због ограничене тражње за кредитима и снижене понуде кредита, као и престанка субвенционисаног кредитирања привреде у марту, што је настављено и у 2014. години.

Табела 65. Основни макроекономски индикатори у Србији

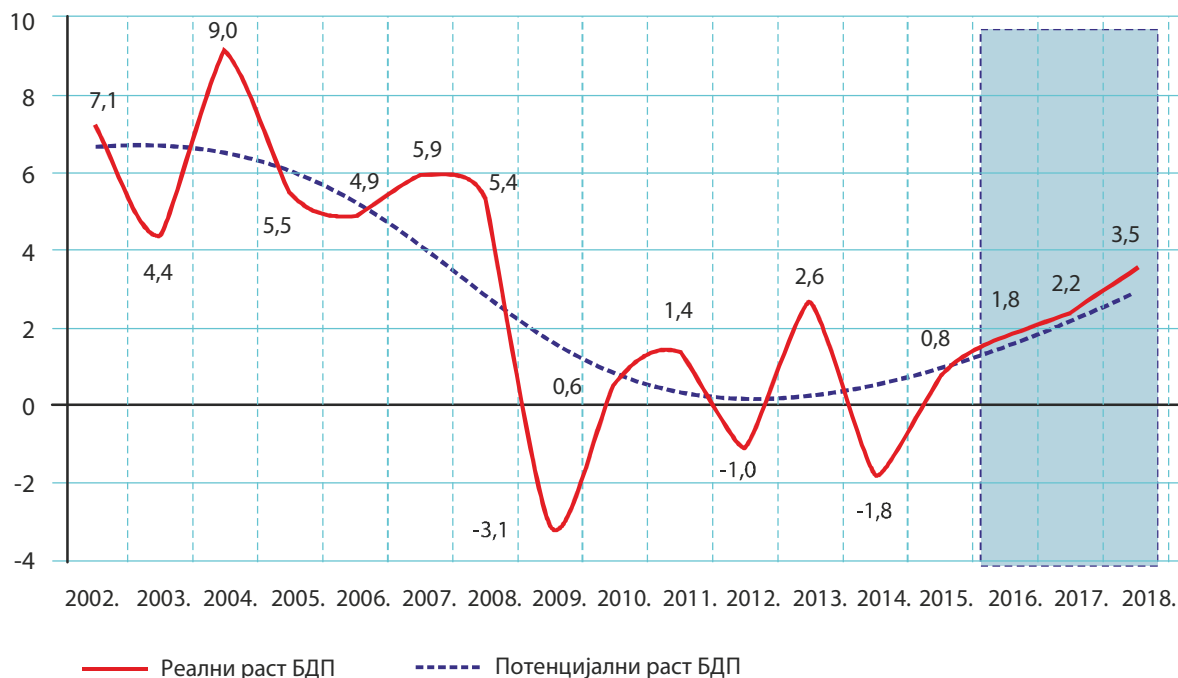
	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Реални раст БДП–а (у %)	4,9	5,9	5,4	-3,1	0,6	1,4	-1,0	2,6	-1,8	0,74	-
Потрошачке цене (у % у односу на исти месец предходне године)	6,6	11,0	8,6	6,6	10,3	7,0	112,2	2,2	1,7	1,5	2,4
Извоз робе и услуга (у млн евра)	6.948	8.114	9.577	8.041	9.521	11.147	11.498	13.963	14.451	15,61	1,140
Стопа раста у % у односу на предходну годину	30,4	-	18,0	-16,0	18,4	17,1	3,2	21,4	3,7	8,1	12
Увоз робе и услуга (у млн евра)	11.970	15.503	18,267	13.098	14.243	16.497	16.993	17.796	18.096	18,89	1.224
Стопа раста у % у односу на предходну годину	24,5	-	17,8	-28,3	8,7	15,8	3,0	4,7	1,8	4,4	-0,4
Текући рачун платног биланса у % БДП–а	-9,6	-18,1	-21,2	-5,8	-7,0	-9,9	-11,5	-6,1	-1,96	-1,57	-
Незапосленост по анкети (у %)	20,9	18,1	13,6	16,1	19,2	23,0	23,9	22,1	19,4	17,9	-
Зараде (просечне за период , у еврима)	260,0	347,1	400,5	337,4	330,1	372,5	364,5	388,6	379,3	368,0	328,0
Јавни дуг Републике Србије (централни ниво државе, у % БДП–а)	35,9	29,9	28,3	32,8	41,8	45,4	56,2	59,6	70,40	75,6	76,7
Курс динара према еврџ (просек у периоду)	84,11	79,96	81,44	93,95	103,04	101,95	113,13	113,14	120,31	120,73	120,50

Извор: НБС

На основу предходно наведених података, може се закључити да су реални раст БДП–а и стопа раста извоза и увоза у процентима у односу на претходну годину најнеповољнију вредност имали у 2009. години. Неповољно кретање макроекономских индикатора се наставља, тако да у 2014. години није било реалног раста, већ пада БДП–а, извоз није повећан, док су јавни дуг и курс динара према еврџ драстично повећани. Стопе раста БДП–а и индустријске производње биле су негативне или веома ниске. У 2015. години долази до малог раста БДП–а од 0,74%, док се негативне тенденције дефицита у

платном билансу настављају. На почетку 2016. године Србија и даље има проблем са високом незапосленосћу, дефицитом платног биланса и нестабилним девизним курсом.

Графикон 23. Реални раст БДП: остварена стопа и дугорочни тренд (у %)

Извор: *Влада Републике Србије (2013), Фискална стратегија за 2014. годину са пројекцијама за 2016. и 2016. годину, Београд, стр. 11.*

2.1.2. Пад животног стандарда у условима сиромаштва

Појам животног стандарда у радовима једног броја економиста, се поистовећује са животним нивоом, тј. са већ оствареним степеном задовољавања материјалних и других потреба људи.

У најширем смислу животног стандард означава све услове живота и рада људи. Другачије речено, под животним стандардом се подразумева достигнути степен задовољавања разноврсних људских потреба. У оквиру тако широке дефиниције животног стандарда разликују се три његове компоненте:²⁶⁹

Прва обухвата животне услове, односно степен задовољавања потреба људи кроз потрошњу материјалних добара и коришћење услуга. Ову компоненту животног стандарда чине лична и заједничка потрошња. Лична потрошња значи појединачно (у оквиру домаћинства), а заједничка колективно подмиривање потреба. Лична потрошња

²⁶⁹ Деветаковић, С., Јовановић Гавриловић, Б., Рикаловић Г. (2008). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 315.

се, углавном, остварује трошењем материјалних добара (храна, одећа, обућа), а заједничка потрошња коришћењем услуга које пружају бројне друштвене институције (образовне, здравствене, културне).

Друга компонента животног стандарда су радни услови. Овде, пре свега, спадају: могућности (адекватног) запошљавања, хигијенско – технолошки услови рада, дужина радног времена и, њиме одређена, величина слободног времена.

Трећу компоненту животног стандарда чине друштвени услови под којима становништво живи и ради. Ти услови су одређени карактером друштвених односа, који се конкретно испољавају у привредном и политичком систему. Друштвени услови обухватају: друштвени положај човека, његово учешће у политичком животу, могућности да утиче на животни стандард у друштву и на развој сопствених услова живота и рада.

Све три компоненте животног стандарда заузимају значајно место у његовој структури. Ипак, посебну пажњу заслужује потрошња материјалних добара и услуга, која чини основу животног стандарда. У том смислу треба разликовати ужи појам животног стандарда, који обухвата само личну и заједничку потрошњу.

Значај животног стандарда проистиче из чињенице да су људи право богатство сваке земље и да основни циљ привредног (и друштвеног) развоја треба да буде стварање услова за што потпуније задовољавање њихових потреба. Привредни развој, сам по себи, не гарантује виши ниво животног стандарда становништва. Земља која је успешнија у остваривању привредног развоја не мора аутоматски да буде успешнија и у повећању животног стандарда. Битно је како се средства користе и расподељују међу члановима друштва. Већа једнакост у расподели оствареног бруто домаћег производа значи да већи број људи има могућности да потпуније задовољава своје материјалне, културне и друге потребе, што се позитивно одражава на животни стандард становништва²⁷⁰

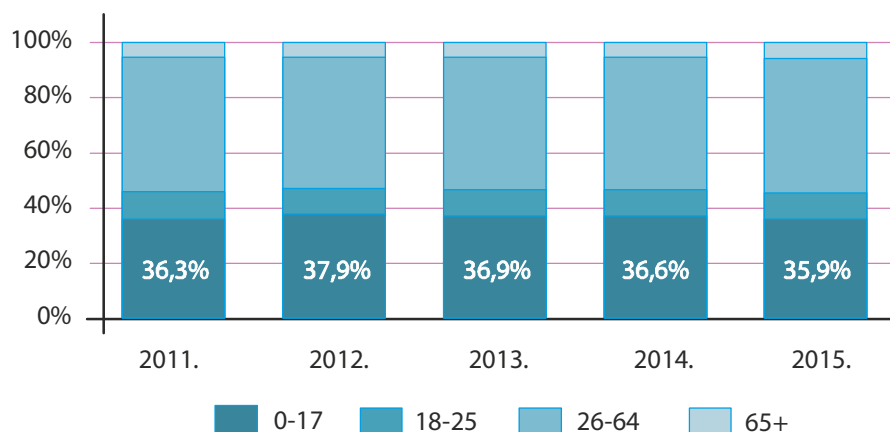
Привредни развој је потребан (мада не и довољан) услов за повећање животног стандарда, али и животни стандард, са своје стране, делује на привредни развој. Без потрошње, односно задовољавања потреба људи нема производње ни привредног развоја. Исто тако, потрошња доприноси одржавању и унапређивању радних способности произвођача. Подмирујући своје потреба људи обнављају и повећавају физичке (исхрана, здравствена заштита, спортске активности) и интелектуалне (образовање, наука, култура,

²⁷⁰ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 155.

уметност) потенцијале којима располажу, али обезбеђују и свој опстанак у различитим климатским условима (одећа, обућа, стамбени објекти).

Најбољи показатељ материјалног положаја српских грађана јесте чињеница да се у периоду од 2010. до 2014. број корисника новчане социјалне помоћи повећао за преко 50%, око 270.000 људи живи од социјане помоћи од тога 36,6% су деца (Графикон 24), док око 386.000 деце прима дечији додаток. Број лица који се храни у народним кухињама повећава се из године у годину, а посебно забрињава чињеница да је сваки трећи корисник дете. С друге стране, у периоду од 2010 до 2013. године реални расходи за социјалну заштиту су смањени за 8% чиме се доводи у питање могућност државе да својим грађанима обезбеди адекватну заштиту у условима пораста сиромаштва и смањивања животног стандарда.²⁷¹

Графикон 24. Процент деце корисника социјалне помоћи у односу на укупан број корисника према старости, у периоду 2012–2015. године, у %

Извор: Републички завод за социјалну заштиту (2015), *Деца у систему социјалне заштите 2016*, Београд, стр. 44.

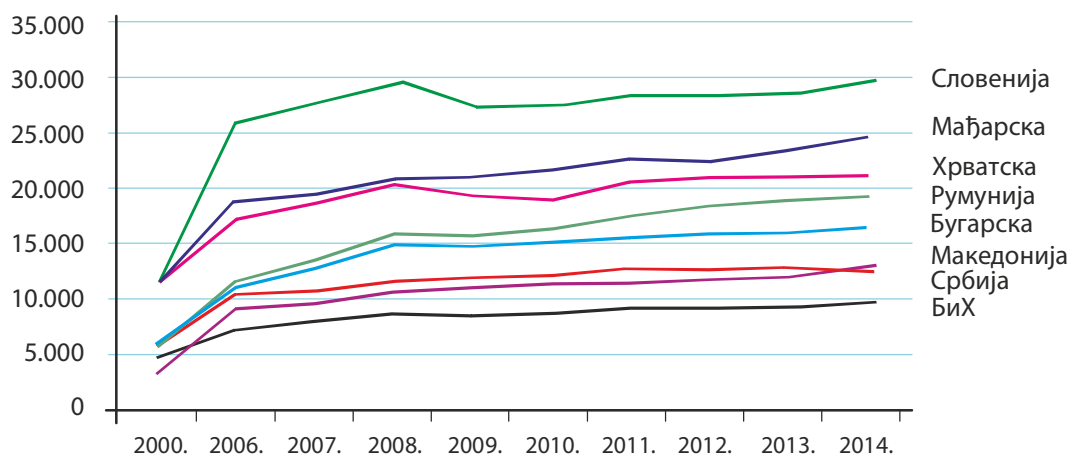
Резултати пописа из 2011. године су показали да у Србији живи 445 примарних бескућника (лица која живе на отвореном, односно без сталне или привремене адресе становања) и око 17.800 секундарних бескућника који су смештени у нехигјенским насељима и објектима у оквиру којих су најбројнији Роми. Нејвећи број бескућника регистрован је у градским зонама, а посматрано по регионима у Београду (39%). У поређењу са развијеним земљама Европске уније, у Србији је релативно низак удео младих бескућника, имајући у виду да је процес транзиције у одраслост релативно

²⁷¹ <http://sssv.rs/ekonomija/analize/6/Informacija%20o%20ekonomskoj%20i%20socijalnoj%20situaciji%20u%20Srbiji%20tokom%202014.pdf>

успорен тако да млади дуго остају да живе са родитељима и сродницима. Бескућништво представља веома велики друштвени проблем у Србији, а разлози таквог стања су финансијска неспремност да се адекватно и систематски решава овај проблем, институционална инсуфицијентност и смањење друштвене солидарности.²⁷²

Уколико се животни стандард српских грађана (мерено БДП по становнику) упореди са животним стандардом земаља у региону може се закључити да је животни стандард лошији једино у Босни и Херцеговини и Македонији у односу на Србију, с тим да је у 2014. Години БДП по становнику у Македонији износио 13.142 долара, а у Србији 12.659 долара (Графикон 25). У Србији је у 2014. години у односу на 2013. годину забележен пад животног стандарда за око 3% што је последица пораста броја сиромашних у истом периоду. Најбољи животни стандард у региону имају становници у Словенији и Мађарској.

Графикон 25. Бруто домаћи производ по становнику, 2000–2014. година
(current international USD, PPP)

Извор: Светска Банка

Због лошег животног стандарда у потрази за бољим животом становници мигрирају из села у градове, из мањих градова у веће као и у иностранство. Са становишта појединца и породица могу имати позитивне и негативне ефекте. Могу обезбедити финансијску подршку и тиме излазак из сиромаштва, с једне стране али са друге стране могу довести до поделе домаћинства, дезинтеграције породице и тиме створити друге проблеме. У Србији је у 2013. години било 196.013 емигранта, односно

²⁷² Бабић, М. (2014). Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији – Бескућници, Републички завод за статистику, Београд, стр. 74.

2,66% укупног броја грађана живи ван Србије. Број имиграната износио је 525.388, односно имигранти су чинили 7,3% укупне популације.²⁷³

2.1.3. Неједнакост и економске перформансе

Висок степен неједнакости у друштву може се довести у тесну везу са већ поменутом негативном друштвеном и економском појавом, незапосленосту. Незапосленост представља један од највећих проблема у савременим привредама, који је посебно изражен у постсоцијалистичким транзиционим државама. Последице незапослености могу се посматрати на друштвеном плану кроз директне и индиректне ефекте, који се могу представити на следећи начин:²⁷⁴

1. Развојно – економски губитак: незапосленост смањује националну производњу и повећава удео производње који се мора трансферисати незапосленима кроз социјалну политику;
2. Губитак слободе и социјална искљученост: незапослена особа, чак и када је материјално подпомогнута од социјалног осигурања, не може да учествује у слободи одлучивања, тако да незапосленост представља главни узрок социјалне искључености;
3. Губитак знања и вештина током времена: незапосленост генерише губитак когнитивних способности, што је последица губитка самопоуздања и осећаја контроле.
4. Психолошке последице: незапосленост може довести до пада самопоштовања појединаца, депресије, па и самоубиства. Незапосленост младих има посебну тежину, јер може довести до дугорочног губитка самопоштовања код младих радника и потенцијалних радника;
5. Здравствени проблеми и смртност: незапосленост може узроковати бројне болести и вишу стопу морталитета;
6. Мотивациони губитак за будући рад: обесхрабрење које је изазвано услед незапослености може довести до слабљења мотивације и дугорочне пасивности, што је нарочито изражено у случају младих женских особа;

²⁷³ International Organization for Migration, доступно на: <http://www.iom.int/world-migration>

²⁷⁴ <http://bif.rs/2012/10/nezaposlenost-i-nejednakost-u-vrtlogu/>

7. Поремећени друштвени односи и породичан живот: незапосленост слаби хармонију и кохерентност унутар породице, узрокује пад самопоуздања, доводи до кризе идентитета, и узрокује бројне друге поремећаје;
8. Расна и радна неравноправност: незапосленост може бити значајан узрочник повишених етничких тензија, као и родне поделе;
9. Губитак друштвених вредности и одговорности: висока незапосленост има тенденцију да ослаби неке друштвене вредности па се појачавају сумње у правичност социјалних аранжмана. Долази до угрожавања социјалне кохезије, продубљивања социјалних разлика између запослених (који се сматрају привилегованим) и незапослених, итд.

Незапосленост, дакле, има бројне негативне ефекте, било да се посматра као економски или друштвени феномен. Често присутна подела на запослене и незапослене, при чему се ови други стављају у други план, подстиче дискриминацију и штети стабилности друштва. Поред тога, отежава примену и деловање механизма који су замишљени као средство смањења незапослености (укључивање незапослених у свет рада, обављање разних приправничких активности, и слично).

Када говоримо о неједнакости неопходно је истаћи важност међусобног односа економске неједнакости и привредног развоја. Однос према питањима економске неједнакости, најчешће се разматра у контексту ефикасности, као једног од основних циљева привредног система и његових економских субјеката. За превазилажење проблема економске неједнакости, потребно је да влада спроводи одговарајуће политике прерасподеле, како би се смањила неједнакост, која је резултат деловања тржишних снага и један од показатеља тржишних неуспеха. Приликом припреме , креирања, и спровођења таквих политика, супростављени су ставови *pro et contra* економске једнакости и неједнакости и указује се на њихов ефекат у погледу остваривања економског раста и развоја.²⁷⁵

Критичари прерасподеле прихода , која је у функцији постизања веће једнакости, наглашавају како су њени трошкови превисоки. Сматра се да прерасподела дохотка утиче на смањење стопе привредног раста због следећа два разлога:²⁷⁶

²⁷⁵ Лековић, В. (2015). *Детерминанте економске (не)једнакости и њене импликације за одрживи економски развој*, Економски хоризонти, Волумен 17, Свеска 2, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 93.

²⁷⁶ Исто, стр. 93.

- прерасподела дохотка се реализује путем прогресивног опорезивања, које има негативан подстицајни ефекат изражен у смањењу инвестиција и мањим радним напорима и
- друштвени слојеви са високим примањима склонији су штедни у односу на слојеве са ниским примањима, па се редистрибутивни ефекат испољава кроз смањење стопе штедње, и, сходно томе, пад инвестиција и стопе привредног раста.

Неједнакост дохотка такође има негативно дејство на привредни раст. Пре свега, неравноправна расподела дохотка може да доведе до већег притиска на политику прерасподеле путем дисторзивних пореза, што доводи до мањег раста. Поред тога могуће су и друштвено – политичке нестабилности, што се негативно одражава на спремност власника капитала да инвестирају у таквим условима, услед чега долази до смањене економске динамике и мањег економског раста. Друштвене структуре које оправдавају тренутни ниво неједнакости тврде да није неизбежно предузимати било какве мере у циљу њене корекције, јер сматрају да је за успех капитализма неједнакост неизбежна, па чак и да је она битна његова карактеристика. Наглашава се да они који раде напорно треба да буду адекватно награђени, како би били мотивисани да реализују нове инвестиције, од којих ће сви имати користи.²⁷⁷

Неки појединци раде продуктивније од осталих, па сходно томе, сваки економски систем који тежи да добро функционише треба да их награди за уложене напоре. При томе се имају у виду продуктивни напори свих фактора привређивања, и капитала и рада, који треба да буду адекватно награђени при расподели дохотка. Међутим, када се сви производни фактори не вреднују на једнак начин, када све варијабле (производња, приходи, профити, зараде, капитал, цене акција, ренте) не напредују истим темпом да би свака друштвена група сразмерно имала исту корист од економских активности, долази до растуће неједнакости, чиме настаје проблем који није само хуманитарни, већ и проблем који узрокује привредни пад. Сходно наведеном, није без разлога, у оквиру економије благостања, развијен концепт *trade off* – а између ефикасности и правичности, односно, расподеле.²⁷⁸

Економске неједнакости могу да утичу на привредни раст и да угрозе ефикасност. Један од разлога за многе неједнакости јесу поремећаји на тржишту, који су усмерени на стварање новог богатства на рачун других. Посебан аспект неједнакости је растућа незапосленост, која утиче на људско благостање. Сходно наведеном, неопходно је

²⁷⁷ Исто, стр. 94.

²⁷⁸ Исто, стр. 94.

уважавати чињеницу да је економија социјално оријентисана и друштвано одговорна. Стављање у службу човека – појединца је природни императив за економију. Због тога је у свакој привреди неопходан већи степен економске једнакости и развијен систем социјалне заштите, као претпоставка да ће радни и иновациони потенцијали сваког појединца, независно од његовог социјално–економског статуса, бити остварени на најбољи могући начин. Већи степен економске једнакости, тиме што доприноси економској и друштвеној стабилности, није у изразитом конфликту са економском ефикасношћу.²⁷⁹

Сиромаштво није било значајније присутно у Републици Србији до почетка деведесетих година XX века. Република Србија је у периоду СФРЈ остваривала солидан БДП, развијала трговинске и финансијске везе са Западом, а привредни систем се ослањао углавном на тржишне критеријуме привређивања. Образовање, здравство, социјална заштита и остале услуге биле су приступачне највећем броју грађана. Зато је Република Србија наишла на велику шансу да, у односу на остале земље у транзицији, са много мање тензија обезбеди прелаз у модерну тржишну економију и демократско друштво.

Међутим, током деведесетих година XX века, Република Србија је доживела велики пад и застој у развоју демократије. Дошло је до наглог пада БДП–а, велике незапослености, пада зарада, пензија и других личних примања, изолације земље и оштрих санкција, распада тржишта новца и ратова и долазак великог броја избеглица.

Све је то довело до наглог осиромашења већине становништва, али и до великог обогаћења људи путем корупције, привредног криминала и блискости са режимом. Учешће сиве економије за време хиперинфлације 1993. године прешло је 50% бруто домаћег производа.

Тада су се носиоци економске политике сусрели са два тешка проблема. Са једне стране, наслеђена је најтежа економска и социјална ситуација у којој се Република Србија нашла у својој новијој историји а, са друге стране, требало је у тим крајње неповољним условима хитно започети закаснеле транзиционе и реформске процесе.

Сиромаштво, које је дошло до изражаја у Републици Србији током транзиције, не може се објаснити процесом транзиције. Познато је да се код нас транзиција одвијала доста споро, уз велике тешкоће и застоје.

²⁷⁹ Лековић, В. (2015). *Детерминанте економске (не)једнакости и њене импликације за одрживи економски развој*, Економски хоризонти, Волумен 17, Свеска 2, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 94–95.

Судбина сиромаштва у процесу економских реформи зависи у великој мери од привредног раста, а овај од тога како се обликују и спроводе економске реформе. Привредни раст је моћно средство за сузбијање сиромаштва.²⁸⁰ Стога је од виталне важности за Републику Србију, као и друге земље у транзицији, да обезбеди одрживо и динамично повећање реалног *per capita* дохотка.

Мада је привредни раст од кључне важности за сузбијање сиромаштва, не смеју се губити из вида ни промене у расподели дохотка, које прате тај раст. Наиме, ефекат привредног раста на сиромаштво зависи од тога како се додатни доходак, који раст генерише, распоређује међу члановима друштва. Ако је економски раст праћен повећањем удела сиромашних у расподели дохотка, онда ће дохоци те категорије становништва расти брже од просечног дохотка и обрнуто. Исто важи и за стопу сиромаштва. При датом темпу економског раста сиромаштво ће опадати брже уколико се расподела дохотка уравни тежује него ако постаје неравномернија.

У предстојећој табели је приказано кретање сиромаштва у Републици Србији у периоду од 2008. до 2014. године. Овај период је узет с разлогом, зато што се од тада анкете о потрошњи становништва спроводе по истом упитнику и методолошком поступку, па су и резултати упоредиви.²⁸¹

Табела 66. *Сиромаштво Републике Србије у 2014. години*

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Линија сиромаштва по одраслом, дин. месечно	7.401	8.022	8.544	9.483	10.223	11.020	11.340
Стопа сиромаштва	6.1	6.9	9.2	6.8	8.8	8.6	8.9
Број сиромашних у 000	470	525	686	499	642	610	627

Извор: РЗС, Анкета о потрошњи домаћинстава (2014), Београд

Посматрајући сиромаштво по регионима наше земље, према анкети о потрошњи домаћинстава, коју је обавио Републички завод за статистику за 2014. Годину, сиромаштво је највише изражено у југоисточној и источној Србији (16,4%), затим у централној Србији (11,4%), док је најмање изражено у београдској области, где је стопа сиромаштва свега 4,7%, што се може видети у наредној табели. О овоме је било више

²⁸⁰ Dollar, D., Kraaya, A. (2001). *Growth is Good for the Poor*, Policy, Research Working Paper, Washington, стр. 258.

²⁸¹ <http://socijalnouključivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/10/Siromastvo-u-Srbiji-2014.pdf>

речи у поглављу II, али оштрина овог проблема захтева да то прикажемо и у овом контексту само за 2014. годину, јер су те разлике јако изражене.

Табела 67. *Сиромаштво по регионима Републике Србије у 2014. години*

	Број сиромашних у 000	Стопа сиромаштва у %
Република Србија	627	8,9
Војводина	149	7,8
Београд	77	4,7
Централна Србија без Београда	402	11,4
Шумадија, западна Србија	154	7,6
Југоисточна Србија, источна Србија	248	16,4

Извор: РЗС, Анкета о потрошњи домаћинстава (2014), Београд

У Табели 68. извршена је класификација становништва на шест групација и посматрана је стопа сиромаштва са аспекта старосне структуре.

Табела 68. *Сиромаштво према старости у 2014. години*

Године	До 13	14–18	19–24	25–45	46–65	65+
Стопа сиромаштва	12,2	11,5	10,7	8,6	7,9	7,4

Извор: РЗС, Анкета о потрошњи домаћинстава (2014), Београд

Становништво Републике Србије се може поделити на две велике групе: на млађе, која обухвата све становнике старе од 0 до 24 године, са сличном стопом сиромаштва од око 11% у просеку, и на старије, која обухвата појединце старе 25 и више година, са стопом сиромаштва од око 8%.²⁸²

Узрок ових разлика је неједнака заступљеност појединаца са или без прихода. Млађа категорија обично нема сопствене приходе, па је у њиховим породицама сиромаштво израженије него у оним у којима преовлађују чланови са сопственим приходима (стално запослени, пензионери, и слично).

Најнижу стопу сиромаштва има најстарија генерација – са 65 и више година. Иако нису радно активни, они су заштићени пензијским системом, па је њихов ниво сиромаштва нижи од нивоа сиромаштва припадника радно активних генерација.

²⁸² <http://socijalnouključivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/10/Siromastvo-u-Srbiji-2014..pdf>

Генерално гледано, однос деце и одраслих по стопи сиромаштва би изгледао овако:

Табела 69. Сиромаштво деце и одраслих у 2014. години

	Стопа сиромаштва
Деца (0–18)	12,0
Одрасли	8,2

Извор: РЗС, Анкета о потрошњи домаћинства (2014), Београд

Поред анализе неједнакости и сиромаштва према наведеним аспектима, постоје разлике у учешћу домаћинства у популацији сиромашних и према броју чланова домаћинства. Довољно је поменути да је међу сиромашним домаћинствима веће учешће оних са више чланова, нарочито са шест и више (17,1% сиромашних домаћинства), док је најмање учешће једночланих домаћинства (4,4%).²⁸³

Да би се боље сагледао степен сиромаштва у Србији, овај проблем се може посматрати и кроз призму показатеља материјалне ускраћености. Под материјалном ускраћеношћу домаћинства подразумева се немогућност задовољења неких од материјалних потреба које утичу на квалитет живота домаћинства. Овај показатељ се може изразити као стопа материјалне ускраћености која мери финансијску немогућност домаћинства да приушти најмање три ставке материјалне ускраћености, од укупно идентификованих девет ставки.

У Табели 70 су приказане четири најзначајније ставке материјалне ускраћености, и учешће сиромашних у укупној популацији сиромашних. Поред тога, приказана је и стопа материјалне ускраћености. Подаци показују да је највише домаћинства која не могу да приуште одмор ван куће у трајању од бар недељу дана. Стопа материјалне ускраћености од 40,9% показује проценат домаћинства која не могу да приуште три или више ставки материјалне ускраћености.

Осим четири ставке материјалне ускраћености дате у табели, у анализи Завода за статистику узимају се и следећих пет ставки:²⁸⁴

1. немогућност домаћинства да приушти веш машину;
2. немогућност домаћинства да приушти аутомобил;

²⁸³ РЗС, Анкета о потрошњи домаћинства, 2014.

²⁸⁴ РЗС, (2015). Саопштење број 84, Год. LXVI, Анкета о приходима и условима живота, стр.5.

3. немогућност домаћинства да приушти телефон
4. немогућност домаћинства да приушти телевизор у боји
5. кашњење са плаћањем ренте, рате за стан или другог кредита или комуналних услуга за стан у ком домаћинство борави.

Табела 70. Показатељи материјалне ускраћености у 2015. години, у %

Лица која живе у домаћинству које:	2015.
Не може да приушти недељу дана одмора ван куће	68,5
Не може да приушти неочекивани трошак у износу до 10.000 динара који би био плаћен из буџета домаћинства	47,3
Не може да приушти месо или рибу у оброку сваког другог дана (или њихову вегетаријанску замену)	24,6
Не може да приушти адекватно загревање стана	15,2
Стопа материјалне ускраћености (три ставке или више њих)	40,9

Извор: РЗС, Саопштење број 84, Год. LXVI, Анкета о приходима и условима живота, стр. 3.

2.2. Социјалне последице сиромаштва

2.2.1. Доступност здравствених услуга

Сиромаштво има негативне ефекте на здравље, а веза између сиромаштва и болести је добро позната. О томе сведочи историја медицине и многобројне студије које потврђују јаку везу између неједнакости у здрављу и материјалног стања становништва. Највећи проблем сиромаштва огледа се у томе што је болест повезана са повећаним трошковима за здравствену заштиту, али и томе што су сиромашни људи ухваћени у зачарани круг: сиромаштво ствара болест, а болест одржава сиромаштво.²⁸⁵

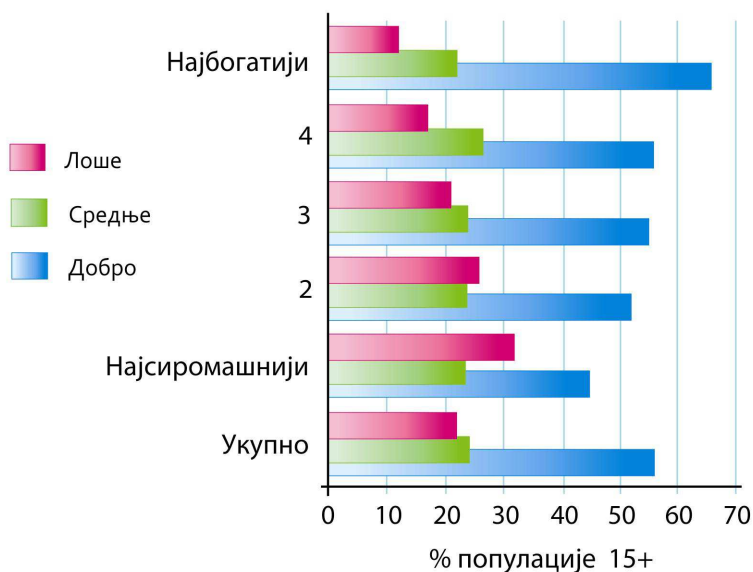
Један од веома значајних показатеља здравственог стања и квалитета живота је перцепција здравља, односно субјективна процена здравља која није савршени одраз клинички мереног здравственог стања, али се најчешће поклапа са клиничким налазом. Она укључује индивидуалну евалуацију физиолошког, физичког, психолошког и социјалног благостања и ефекте здравља на друге аспекте живота.

Уколико се посматра само становништво старије од 15 година (популација млађа од 14 година углавном процењује своје здравствено стање као добро или врло добро), удео популације која је сматрала да им је здравље добро износио је 56%, а лоше 22%.

²⁸⁵ Студија о животном стандарду 2002–2007, стр. 88.

Запажа се да је скоро аваки трећи становник у првом квантилу (32%), а тек сваки девети становник најбогатијег квантила (12%) своје здравље оценио је као лоше. Са бољим економским статусом расте пропорција становника који своје здравље процењују као добро, а опада проценат становника који своје здравље процењују као лоше.²⁸⁶

Графикон 26. Самопроцена здравља становништва са 15 и више година старости према квантилима потрошње по домаћинству

Извор: Студија о животном стандарду 2002–2007

Коришћење услуга здравствене заштите је значајно ниже у болесној, сиромашној популацији, него у популацији болесних са животним стандардом изнад линије сиромаштва. Поред тога, услуге здравствене заштите из приватног сектора сиромашна популација не користи, а високи трошкови здравствене заштите се често наводе као разлог за некоришћење услуга здравствене заштите код руралне популације. Када су у питању стоматолошке услуге, уочено је да особе са животним стандардом испод линије сиромаштва користе ове услуге три пута ређе него особе које нису сиромашне. Учешће трошкова на здравствену заштиту у укупним трошковима домаћинства је најниже у домаћинствима која се налазе испод линије сиромаштва.²⁸⁷

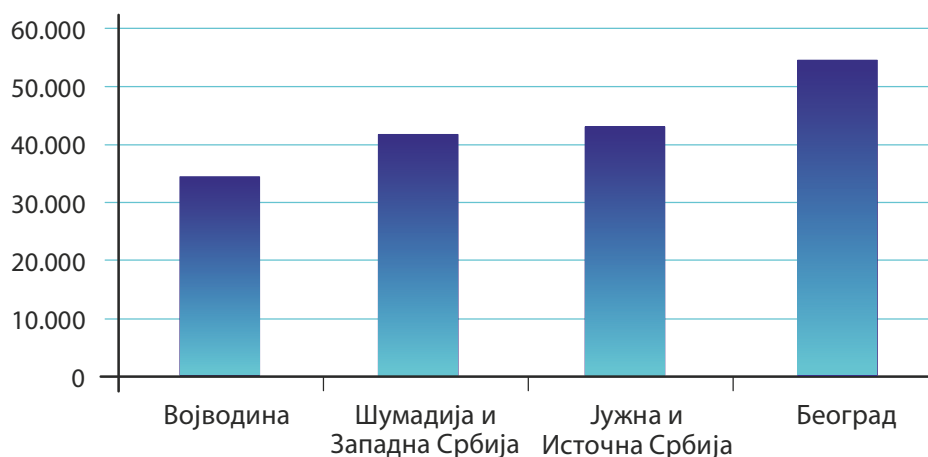
У Србији је током 2013. године 51,6% становништва имало издатке за здравствену заштиту (највише особа из Јужне и Источне Србије – 58,8%, док је удео најмањи у Београду – 48,4%). Просечан годишњи износ укупних издатака за трошкове здравствене

²⁸⁶ Исто, стр. 89.

²⁸⁷ <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=3&m=4&p=26&t=k&kp=54>

заштите по глави становника износио је око 42.971 динар. Највећи годишњи издаци били су међу становницима Београда (55.068 динара), а најнижи у Војводини (34.391 динар) док су у Шумадији и Западној србији износили 41.507 динара односно 43.963 динара у Јужној и Источној Србији²⁸⁸ (Графикон 27).

Графикон 27. Просечан годишњи износ за укупне трошкове здравствене заштите по глави становника, Србија 2013.

Извор: Ipsos Strategic Marketing, (2014), Истраживање здравља становништва Републике Србије – 2013. година.

Међутим, у Војводини и Београду та издвајања чинила су најмањи удео месечне зараде (по 7,9%), док су највећи удео месечних издвајања за здравствену заштиту имала домаћинства у Јужној и Источној Србији (10,6%).²⁸⁹ (Графикон 28)

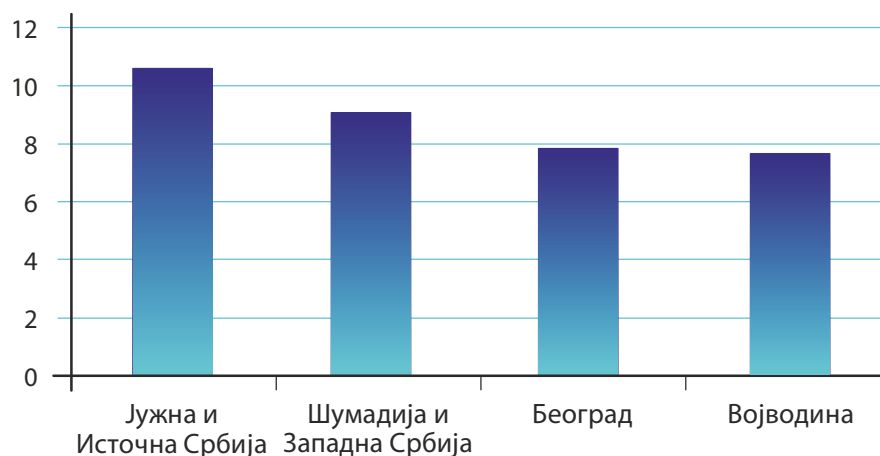
Препреке у остваривању здравствене заштите имају директан пропратни ефекат на сиромаштво и социјалну искљученост, погоршањем финансијске ситуације (диспропорционална партиципација у трошковима) или угрожавањем способности да се активно учествује у друштву. Препреке укључују непотпуну покривеност здравственим осигурањем, ограничења здравствене корпе коју покрива јавни систем осигурања и партиципацију у трошковима. Низак ниво обавештености о здравственом систему и начину његовог функционисања посебно погађа особе ниског образовања, имигранте и особе са тешкоћама у развоју.²⁹⁰

²⁸⁸ Ipsos Strategic Marketing, (2014). Истраживање здравља становништва Републике Србије – 2013. година, стр. 11.

²⁸⁹ Исто, стр. 11

²⁹⁰ <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=3&m=4&p=26&t=k&kp=54>

Графикон 28. Удео месечних прихода који одлази на укупне трошкове здравствене заштите по глави становника, Србија, 2013

Извор: Ipsos Strategic Marketing, (2014), Истраживање здравља становништва Републике Србије – 2013. година.

2.2.2. Ускраћеност егзистенцијалних потреба као последица сиромаштва

Материјална депривација подразумева оскудицу у ономе што се у једном друштву сматра неопходним за пристојан живот. Показатељи задовољавања основних потреба односе се на квалитет исхране, квалитет одевања и одржавања хигијене.

Квалитет исхране: Три главна оброка је 2006. године редовно имало 56,6% одраслих становника, што представља повећање у односу на 2000. Годину када их је било 52,8% . више од три четвртине (77,6%) становника Србије је редовно доручковало. Најстарији, најсиромашнији и они који живе ван градских насеља редовније су узимали оброке од млађих, оних који су били бољег материјалног стања и становника у градским насељима.²⁹¹

Коришћење животињских масти за припремање оброка у Србији је смањено у 2016. години и износи 33,8%, у односу на 2000. годину када је износило 41,0%. Животињску маст за припремање хране највише су користили у Западној Србији (44,5%) и у Војводини (43,8%), а најмање у Београду (14,2%). Коришћење животињске масти је било највеће међу најсиромашнијим становницима (58,3%) и сиромашнијима (44,7%) и опадало је са порастом индекса благостања, тако да је само 9,0% најбогатијих за припремање хране користило ову врсту масноће.

²⁹¹ Здравствено–статистички годишњак Републике Србије

Табела 71. Квалитет исхране са географског, демографског и социо–економског аспекта

Географска, демографска и социјално–економска обележја		Свакодневно доручује	Свакодневно има сва три главна оброка	За припремање хране користи животињске масти	Конзумира бели хлеб	Конзумира црни, ражани и сличне врсте хлеба	Једу рибу мање од једном недељно	Јду свеже поврће свакодневно	Једу свеже воће свакодневно
		%	%	%	%	%	%	%	%
Географска област	Војводина	70,2	54,9	43,8	53,8	18,1	44,9	44,0	40,4
	Београд	73,9	50,3	14,2	47,6	24,0	41,3	57,7	51,0
	Западна Србија	88,6	65,6	44,5	60,9	7,0	52,2	65,2	51,4
	Централна Србија	80,2	57,3	31,2	70,1	7,0	51,4	49,3	35,4
	Источна Србија	79,4	58,1	36,1	56,7	10,0	53,6	41,9	41,9
	Југоисточна Србија	84,7	61,3	39,2	60,3	12,5	58,6	63,8	46,2
Тип насеља	Градски	74,5	53,4	20,7	51,5	20,5	42,9	53,8	45,7
	Остали	81,6	60,9	51,2	64,6	7,2	56,4	56,1	41,8
Пол	Женски	75,1	51,2	33,1	56,9	16,2	48,3	57,9	49,0
	Мушки	79,8	61,6	34,5	57,4	13,5	49,1	52,0	39,5
Добне групе	20–34	75,2	55,8	30,3	66,8	11,4	47,5	54,5	46,3
	34–44	73,4	53,8	34,8	60,4	13,1	44,4	58,1	47,4
	45–54	74,5	52,5	35,1	55,2	15,1	45,5	57,6	44,9
	55–64	78,2	56,1	33,1	49,1	18,5	46,5	57,3	45,2
	65–74	84,6	63,8	34,7	50,6	18,4	55,1	51,6	41,4
	75+	85,3	61,6	38,9	53,2	14,3	59,6	44,6	32,1
Степен образовања	Основно и ниже	80,7	59,3	48,4	60,6	8,8	59,8	47,6	34,6
	Средње	76,0	55,9	29,0	58,7	14,9	45,2	57,3	47,2
	Више и високо	75,2	52,6	14,5	43,2	29,4	33,4	64,0	56,4
Материјално стање према индексу благостања	Најсиромашнији	79,4	60,2	58,3	61,0	5,4	64,4	46,6	32,6
	Сиромашнији	80,6	59,2	44,7	62,3	9,2	52,4	52,5	39,9
	Средњи слој	81,7	59,2	34,0	61,9	12,7	51,6	57,3	45,3
	Богатији	74,0	55,1	22,3	55,8	19,1	39,6	58,8	50,0
	Најбогатији	72,0	49,4	9,0	44,6	27,9	35,0	58,9	52,6
Србија		77,6	56,6	33,8	57,2	14,8	48,7	54,8	44,0

Извор: Здравствено – статистички годишњак Републике Србије 2012, Институт за јавно здравље Србије, (2013), Београд.

У 2006. години више од половине становника (57,2%) је користило у исхрани претежно бели хлеб, а 14,8% становника црни, ражани и сличне врсте хлеба. Мање од једном недељно рибу је јело 48,7% одраслих становника. Становници Београда и Војводине, најбогатији становници, као и они који живе у градским насељима, чешће су користили рибу у исхрани. Свеже поврће је у 2006. години свакодневно конзумирало 54,8% одраслих становника, што је значајно више него 2000. године када је то чинило 42,2%. У односу на просек у Србији у Војводини и Централној Србији је значајно мање становника који су свакодневно јели свеже воће и поврће (44,0% и 49,3%). Свеже воће је свакодневно конзумирало 44,0% становника. И учесталост конзумирања свежег воћа је порасла у односу на 2000. годину када је износила 34,4%. Становници Западне Србије и Београда су јели свеже воће значајно више (51,4% и 51,0%), за разлику од становника централне Србије (35,4%) и Војводине (40,4%). Богатији и најбогатији становници су у својој исхрани чешће користили свеже воће и поврће. Сваки пети одрасли становник Србије (19,9%) у 2006. години при избору начина исхране никад није размишљао о здрављу, што је више него у 2000. години (15,4%). О здрављу су, при избору начина исхране, најмање размишљали становници старији од 75 година (25,3%), становници југоисточне Србије (24,8%) и најсиромашнија популација (28,7%).²⁹²

2.2.3. Нарушавање здравља одређене популације

Сиромаштво значајно утиче на здравље људи, како старијих тако и младих јер је мања вероватноћа да ће сиромашни тражити здравствене услуге када су им потребне, а најчешћи разлог за то су финансијске препреке у виду цена, као и због пораста плаћања из џепа што диспропорционално утиче на сиромашне и доводи до пораста неједнакости у приступачности здравствене заштите.²⁹³ За око 20% је већа вероватноћа да ће бебе из породица нижих друштвених слојева имати премалу тежину на рођењу. Осим тога, код нижих друштвених слојева је већа и стопа смртности од несрећних случајева. Стопа смртности у Србији је јако висока, 14,2 на хиљаду становника, и међу највишима у Европи. Већу стопу морталитета у Европи, имају једино Бугарска, Украјина и Белорусија.²⁹⁴ Очекивана дужина живота у Србији у поређењу са земљама у Европи је представљена на Графикону 29. Од посматраних земаља у 2013. години очекивана дужина живота у Србији је била виша једино у односу на Литванију, Летонију и

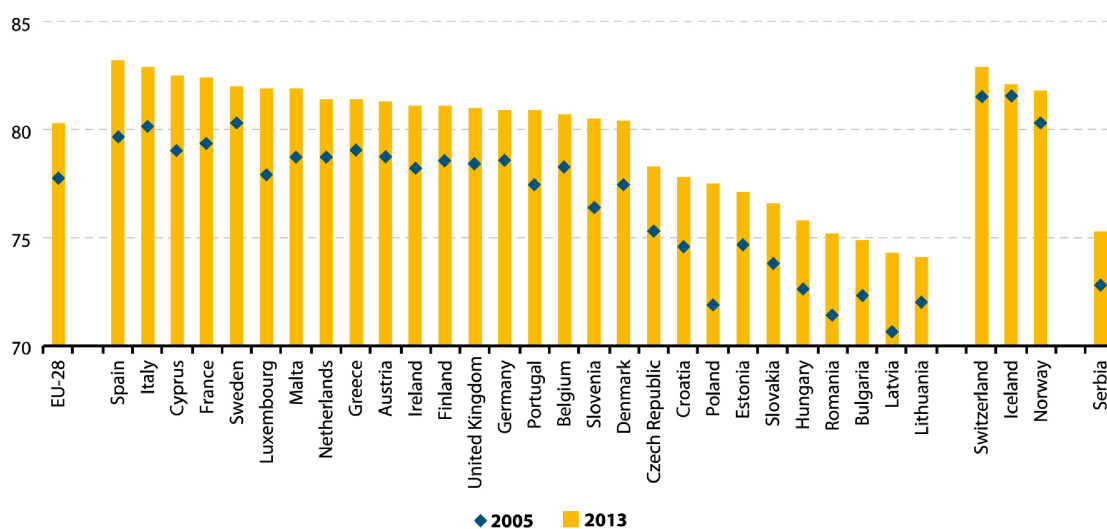
²⁹² Здравствено – статистички годишњак Републике Србије 2012, Институт за јавно здравље Србије, (2013), Београд, стр 523.

²⁹³ <http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/Zakoni/Strategije/Nacrti/Nacrt%20Strategije%20Primarne%20Zdravstvene%20Zastite.pdf>

²⁹⁴ <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/Demografski%20pregled/2014/51.pdf>

Бугарску, а нижа од свих других европских земаља, што је последица квалитета и начина живота српских грађана у поређењу са грађанима у развијенијим европским земљама. Очекивана дужина живота у Србији (75,3 година) је приближно иста као и у Македонији (75,2 године) и Црној Гори (75,8 година).

Графикон 29. Очекивана дужина живота у изабраним европским земљама у 2005. и 2013. години

Извор: Eurostat Statistical books: *Quality of life – facts and views, European Union, str. 113.*

2.2.4. Доступност образовању

Ниско образоване особе изложене су већим ризицима незапослености, али и неповољнијим условима запослености, јер често обављају ниско плаћени, повремени рад и сл. Због тежег запошљавања, особе са ниским квалификацијама су изложене и вишим ризицима од сиромаштва. Самим тим, стицање адекватних знања и вештина постаје нужан предуслов квалитетнијем запошљавању и изласку из сиромаштва.

Успех у образовању доста зависи од класне припадности. Деца из сиромашних породица имају ниже стопе уписа, похађања и завршавања школе, теже им је да напредују и имају нижа образовна постигнућа. На Графикону 30 је приказана очекивана и просечна дужина школовања у Србији и земљама у региону у 2014. години. Просечан број година школовања у Србији износи 10,5 у 2014. години, док је најкраћи просечан број година школовања забележен у Босни и Херцеговини и Македонији. Словенија и

Мађарска се сврставају у земље са најдужим очекиваним и просечним бројем година школовања.

Графикон 30. Очекиване и просечне године школовања у 2014. години

Извор: РЗС и Еуростат

Ромска популација као најсиромашнија је уједно и најмање образована у Србији. Огроман је број ромске деце која се никада нису уписала у школу као и оне која су напустила школу. Према неким изворима 38% деце не иде у предшколско, 26% не иде у основну и од 74% која упишу основну школу, 73% је напусти, а 38% деце напусти средњу школу.²⁹⁵ Разлози за напуштање школе се огледају у финансијском положају породице из које деца потичу као и високом нивоу дискриминације ромске деце.

Имајући у виду степен и последице које је сиромаштво проузроковало у Србији, неопходно је у наредном периоду предузети мере које ће бити усмерене ка порасту животног стандарда, спречавању даљег пораста доходовних неједнакости и запошљавању најугроженијих. За излазак из сиромаштва веома је важан и квалитет запослења као и адекватно таргетирање социјалних трансфера усмерених ка најугроженијим категоријама становништва. Улагање у образовање јесте један од начина да се не повећају неједнакости у друштву па је важно обезбедити мере подршке за сиромашну децу и породице. Свакако један од приоритета треба да буде смањење дечијег сиромаштва, јер

²⁹⁵ <http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-zvestaj-Srbija.pdf>

се улагањем у децу ствара квалитетнија и флексибилнија радна снага која ће моћи да одговори захтевима високо продуктивне привреде.

2.3. Политичке последице сиромаштва

Политике могу да утичу на смањење сиромаштва као и да поспеше пораст сиромаштва, због тога што дефинишу циљеве и средства обликовања друштва на начин који истискује одрђене групе из друштвених токова.

Тако, недовољно уравнотежена политика регионалног развоја може искључити читаву географска подручја из економских токова. Некада веће одсуство политике у одређеној области представља узрок социјалног искључивања, као у случају занемаривања руралних средина (одсуство руралних политика) у друштвима која приоритет дају индустрији или услужном сектору.

Различите институције могу водити сиромаштву и социјалној искључености појединца и група због селективног приступа, неефикасног функционисања, лошег квалитета услуге или једноставно одсуства из појединих географских региона или подручја друштвеног живота. Рецимо, законом дефинисани критеријуми за приступ одређеној институцији могу спречити поједине групе да остваре права на услуге те институције. Сами закони су средства преко којих се обликују институције и некада одсуство закона или њихова неефикасна примена могу се налазити у корену дискриминативних или неефикасних институција.²⁹⁶

У претходним поглављима је детаљно анализирано сиромаштво у Србији као вишедимензионално испољена појава. На бази тих анализа обезбеђен је адекватан оквир за теоријско и практично разумевање и сиромаштва и социјалне искључености. Допринос се огледа и у детаљној анализи актуелног стања сиромаштва у једном оптималном хоризонту посматрања у Србији, као и у оцени негативних ефеката и последица овог проблема. Једном речју, сиромаштво у Србији је мултидимензионално узроковано и оно се може смањити ако се сагледају стварни узроци његовог настајања (економски, социјални, политички, екстерни) као и последице и уколико се делује превентивним мерама, чиме се и доказује Хипотеза 1.

²⁹⁶ <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=4&m=5&p=30&t=b&kp=0>

IV ДЕО

МОГУЋНОСТИ РЕШАВАЊА ПРОБЛЕМА СИРОМАШТВА

1. НЕОПХОДНОСТ ДЕФИНИСАЊА НОВОГ МОДЕЛА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ
2. СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ И ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ
3. КОНЦИПИРАЊЕ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ФУНКЦИЈИ СМАЊЕЊА СИРОМАШТВА
4. ПРИБЛИЖАВАЊЕ СРБИЈЕ ЦИЉЕВИМА СТРАТЕГИЈЕ ЕВРОПА 2020 У ОБЛАСТИ СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ ИСКЉУЧЕНОСТИ

1. НЕОПХОДНОСТ ДЕФИНИСАЊА НОВОГ МОДЕЛА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Привредни развој Републике Србије је у одређеним периодима био праћен снажним утицајем неекономских фактора и хиперинфлацијом, што је додатно погоршало ситуацију у земљи и њен положај у међународном окружењу. Нарушена је структура стварања и употребе бруто домаћег производа, док је велики број привредне активности прешао у „сиву зону“. Транзиционе и рецесионе последице су се највише одразиле на индустријске системе. Наглашене структурне слабости умањиле су националну конкурентску позицију и дошло је до кашњења у реструктурирању привреде и у спровођењу кључних реформи.

Спроведене реформе у протеклом транзиционом периоду се могу поделити у две групе:²⁹⁷

1. прва фаза реформи – приватизација и реструктурирање привреде, макроекономска стабилизација, ценовна и спољноекономска дерегулација и либерализација, консолидација и приватизација банкарског сектора, почетак придруживања Европској унији, бројна законска прилагођавања у свим фазама привреде и друштва;
2. друга фаза реформи – побољшање подстицајног амбијента за домаће и иностране инвеститоре, повећана заштита својине и уговора, реформа пореског система, реформисани јавни сектор, усклађена фискална и монетарна политика, ефикасан финансијски систем и развој финансијских тржишта, развијени односи приватног и јавног партнерства, посебно у инфраструктурним делатностима, регулисано тржиште рада и уређени односи између запослених и послодавца, напредак у смањењу сиве економије и корупције. Ову фазу карактеришу реформе које заједно повећавају кредибилитет земље и смањују ризик за улагање, али су спровођене парцијално, а у неким сегментима су у почетној фази.

²⁹⁷ Министарство регионалног развоја и локалне самоуправе – Сектор за стратешке анализе и истраживање, (2013). *Извештај о развоју Републике Србије 2012.*, Београд, стр. 21.

Међутим, и поред уложених напора да Република Србија превазиђе тешкоће, очигледни су проблеми одрживости економских и институционалних реформи. Према Извештају о развоју Републике Србије за 2014. годину, српску економију карактеришу неповољне тенденције, које се односе на пад привредне активности, успоравање раста извоза и увоза робе, повећање платнобилансне и фискалне неравнотеже, скромни реални раст зарада, повећање рестриктивности монетарне политике, слабљење динара и успоравање кредитне активности банака. То сугерише потребу да се дефинише нови правац развоја који би промивисао знање, технологију, иновације и науку као кључне детерминанте успеха на савременом међународном тржишту.

Кључни проблеми српске привреде су:²⁹⁸

- *демографски проблеми* – депопулација и наглашено демографско старење. Шестина становништва стара је 65 и више година што Републику Србију сврстава међу старије земље на свету;
- *структурне промене и одрживост привредног раста* – транзициони модел привредног раста који се није базирао на структурним променама у привреди, већ на сектору услуга и на потрошњи која је константно премашивала бруто домаћи производ за 15–20%, што је покривано увозом и за последицу имало висок дефицит платног биланса, није био одржив. Поред тога, процес приватизације и реструктурирања довео је до великог броја незапослених. Започета примена новог модела привредног раста базираног на индустријском расту који је проинвестиционо и извозно орјентисан допринеће одрживости привредног раста:
- *реформска брзина* – компаративна анализа је показала да је привредни раст био већи у оним транзиционим економијама код којих су реформе биле брже од оних са стратегијом постепеног развоја. У Републици Србији транзициони индикатори су остали на нивоу из 2010. године, тако да је просечна оцена у транзицији непромењена. Бројне реформске активности започете у 2014. и 2015. години наговештавају значајно повећање реформске брзине, што би се наредних година директно одразило на одрживост привредног раста;
- *образовни ризик* – комплетно подручје Јучоисточне Европе суочено је са све већим образовним јазом, падом инвестиција у људске ресурсе, истраживање и технолошки развој као кључне основе привредног раста;

²⁹⁸ Министарство привреде, (2015). *Извештај о развоју Републике Србије 2014*, Београд: Министарство привреде, стр. 3.

- регионалне неравномерности (економске, социјалне, образовне, инфраструктурне)
- скоро 2/3 свих економских активности концентрисано је у главном граду и Јужнобачком округу.

Влада је предходних година донела низ краткорочних мера којима се смањује јавна потрошња, растерећује привреда и ублажавају последице светске економске кризе. Процес приближавања Европској унији је за српску привреду значајан због привлачења страних директних инвестиција и отварања нових радних места. Међутим, многи „микроризици“ утичу на резултате које остварује привреда, а пре свега корупција. Као додатни проблем који заслужује пажњу је превазилажење технолошке заосталости домаћих предузећа, ниске продуктивности и недовољне конкурентности произода на страним тржиштима.

За будући друштвено – економски развој од изузетног је значаја општа сагласност да модернизација привреде представља њен стратешки задатак. Модернизација привреде и друштва се схвата као процес којим једно неразвијено друштво успешно успоставља отворену тржишну привреду и утемељује демократске инвестиције, чиме поприма својства развијеног друштва.²⁹⁹ Неопходан је целовит преображај под којим се подразумева усклађивање друштваног система са европским законодавством. Скуп активности које су неопходне за јачање и даље развијање институционалних основа подразумева следеће задатке:³⁰⁰

- заштиту права власништва и јачање корпоративног управљања;
- развијање институција стечаја и заштиту права кредитора;
- уједначавање услова конкуренције и ефикасну антимонополску политику;
- дебирократизацију економије
- повећање ефикасности у управљању државним власништвом;
- развој финансијске инфраструктуре.

Изградња отворене тржишне привреде је примат реформи и њени циљеви су углавном компатибилни са циљевима одрживог развоја. Успостављање макроекономске стабилности упућује на доношење системских закона, обезбеђење примене усвојених закона, владавину права, сузбијање корупције и организованог криминала. Нужно је да држава остварује своје функције у погледу исправљања тржишних деформација

²⁹⁹ Миловановић, Г., Веселиновић, П. (2009). *Глобализација и транзиција*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 328.

³⁰⁰ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр.413.

редистрибуције дохотка, отклањања превеликих регионалних диспаритета и хватању корака са савременим привредама.

2. СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ И ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Колико ће Република Србија бити успешна у настојању да започне процес квалитетног привредног раста и развоја зависи од сплета објективних околности, али и од способности, кредибилитета и посвећености политичке и научно – стручне елите. Њена привреда се суочава са макроекономским неравнотежама, неререформисаним привредним системом, стагнацијом, високом незапошлености и високом стопом сиромаштва. Од почетка светске економске кризе суочава се и са високим фискалним дефицитом и њиме генерисаним јавним дугом, што представља додатну претњу за макроекономску стабилност. Стога, у наредним годинама треба паралелно да се унапреде тржишне реформе и смањи дистанца која је удаљава од стандарда развијених тржишних економија, као и да се имплементира нови модел одрживог економског развоја.

Неминовно је да су развојне перспективе привреде тесно повезане са карактеристикама привредног система и оствареним резултатима. Да би Република Србија напредовала на свом путу стабилности и одрживости, неопходно је да се промене одвијају на два фронта:³⁰¹

- С једне стране, треба заокружити институционалне реформе и попунити јаз који је дели од развијених тржишних привреда;
- С друге стране, треба успоставити одржив модел привредног раста, а то предпоставља преусмеравање привреде са увоза и потрошње на извоз и инвестиције, како би се ублажила једна од две кључне неравнотеже – висок дефицит у размени са иностранством. Друга неравнотежа везана је за фискални биланс земље. Комбинација штедње, односно рационалне потрошње и улагања у развој могла би да буде делотворна.

Кључни развојни циљ привреде Републике Србије представља повећање стандарда свих грађана и динамичан и одржив привредни развој. Имајући у виду постојеће стање, основни стратешки правци остваривања развојне стратегије су:³⁰²

- веће благостање за све, динамичан привредни раст и одрживи развој;

³⁰¹ Јовановић Гавриловић, Б. (2013). *Привредни развој са људским ликом*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 286.

³⁰² Миловановић, Г., Веселиновић, П. (2009). *Глобализација и транзиција*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 310–312.

- успостављање стабилног и ефикасног тржишног система и конкурентске привреде помоћу укључења у Европску унију;
- завршавање процеса транзиције;
- повећање и реструктурирање извоза;
- повећање домаћих и директних инвестиција из иностранства;
- повољна инвестициона клима;
- уравнотеженост стабилизационе, развојне и социјалне улоге државе;
- равномернији регионални развој.

Извештаји ЕБРД–а, Светске банке и Европске комисије указују да је у Републици Србији присутна реформска стагнација. Од кључне важности за успостављање макроекономске стабилности је вођење рационалних економских политика и убрзање структурних реформи које ослобађају потенцијал за раст.

Међутим, ризик од сиромаштва и социјалне искључености није маргинални проблем, већ много година погађа становнике. Између осталог, развој друштвеног благостања обухвата и смањење сиромаштва.³⁰³ Неопходно је развити адекватну стратегију која би јаким развојним политикама могла да превазиђе проблем и умањи његов интезитет. Ризику сиромаштва или социјалној искључености, као унији три различита фактора ризика (стопа ризика сиромаштва, низак интезитет рада и изразита материјална депривација), изложено је 41,3% (око три милиона) становника Републике Србије.³⁰⁴ Та вредност је знатно већа од вредности просека земаља Европске уније.

2.1. Бржи и динамичнији привредни раст

Бржи и динамичнији привредни раст је врло битан за смањивање сиромаштва. Стопа економског раста зависи од великог броја фактора, пре свега њених институција, политике која се води, екстерних утицаја итд.

Испитивање повезаности економског раста и стопе сиромаштва може се оценити применом линеарног регресионог модела. Полазни модел има следећи облик:

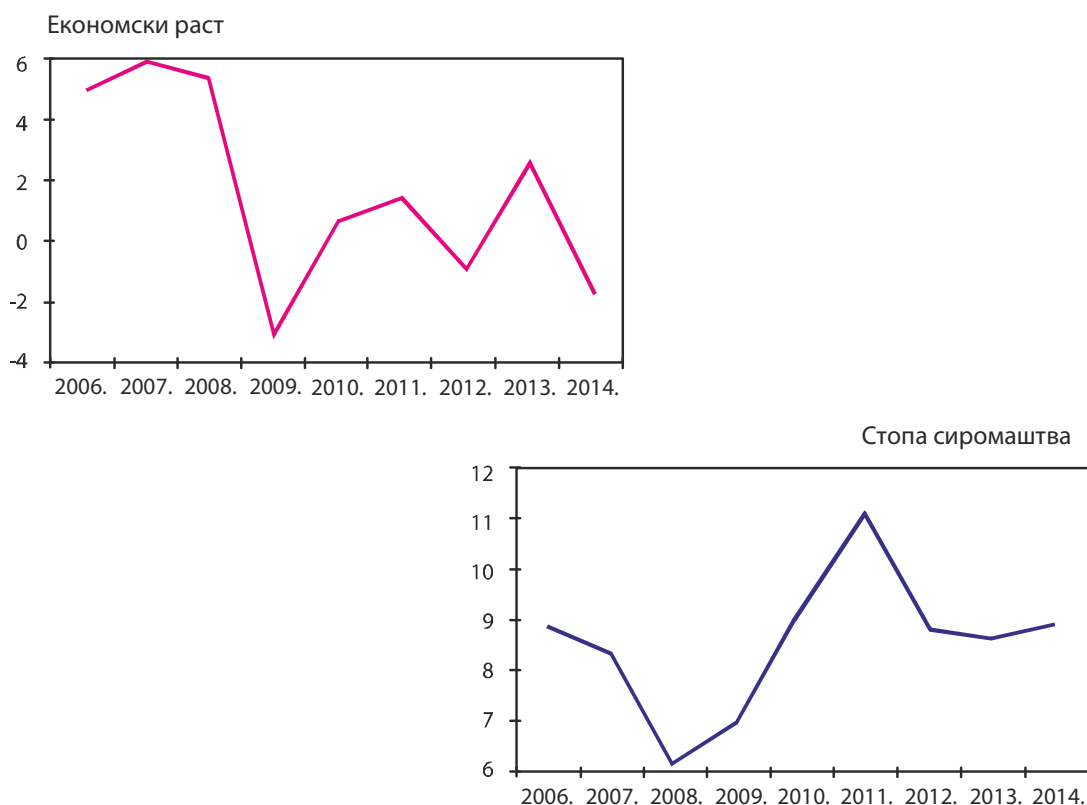
$$Y_t = \beta_0 + \beta X_t + \varepsilon_i$$

³⁰³ Ђорђевић, М. (2009). *Привредни развој*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 26.

³⁰⁴ Републички завод за статистику, (2016). *Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, 2015*, Београд, стр.1.

Овако постављен модел се састоји од систематског и стохастичког дела. Систематски део описује теоријску зависност две варијабле, док стохастички део обухвата случајне варијације које настају као резултат дејстава разних несистематичних фактора, који нису експлицитно укључени у модел. Пре него што се приступи конкретном постављању самог модела, важно је приказати кретање економског раста и сиромаштва у Републици Србији у периоду 2006–2014.

Слика 14. Кретање економског раста и стопе сиромаштва у Србији

Извор: Аутор на основу података РЗС

На основу изложених података, уочљиво је да обе посматране варијабле бележе значајне варијације током посматраног периода, што је свакако последица и деловања Глобалне кризе. Из тог разлога је важно да се у одговарајући модел укључи и вештачка променљива која ће рефлектовати утицај кризе на кретање варијабле од интереса. Поред тога, у Табели 72 је приказана дескриптивна статистика варијабли, која указује на мере централне тенденције, дисперзије и показује степен нормалности података.

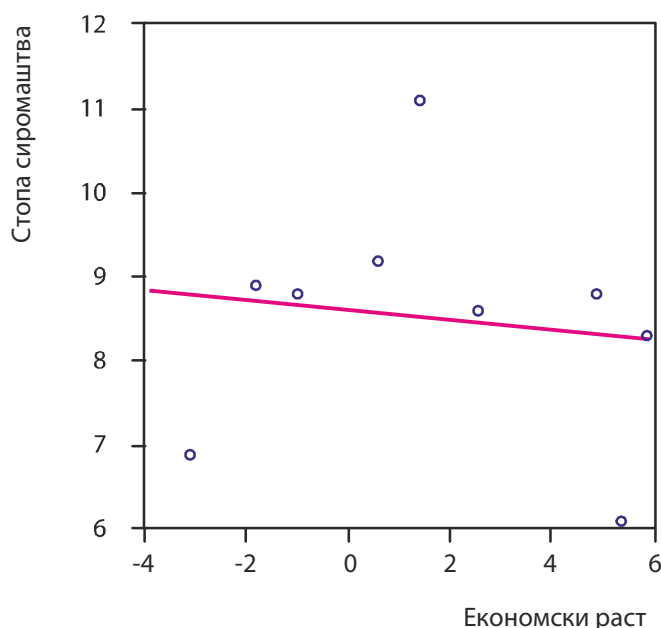
Табела 72. *Дескриптивна статистика варијабли*

	Економски раст	Стопа сиромаштва
Арит. средина	1.639444	8.522222
Медијана	1.401000	8.800000
Максимум	5.889000	11.100000
Минимум	-3.116000	6.100000
Ст. девијација	3.285489	1.412248
Асиметрија	-0.019045	-0.044896
Сплљоштеност	1.618260	3.031463
Jarque–Bera	0.716496	0.003395
Вероватноћа	0.698900	0.998304
Сума	14.75500	76.70000
Сума кв. девијација	86.35551	15.95556
Опсервација	9	9

Извор: Аутор

Зависност варијабли је приказана на Слици 15, уз помоћ дијаграма растушености, а регресиона крива представља линију која се најбоље прилагођава емпиријским подацима. Уочљиво је да је регресиона крива негативног нагиба, што подразумева да раст економске активности води смањењу сиромаштва, што је у складу са основном претпоставком рада. Са Слике 15 је такође евидентно да је ова веза веома танка. Додатни проблем отвара питање стационарности стопе сиромаштва. Наиме, регресиона анализа се може спроводити само на стационарним подацима, и како би се избегао проблем ‘*spurious regression*’, у раду ће бити оцењен модел који ће се описати у наставку.

Слика 15. Зависност економског раста и стопе сиромаштва

Као основне варијабле су коришћени реални бруто домаћи производ, а подаци су преузети са сајта Народне банке Србије, и стопа сиромаштва, а подаци су преузети са сајта Републичког завода за статистику на основу Анкете о потрошњи домаћинства. Подаци се односе на привреду Републике Србије и период посматрања је ограничен на 2007–2014. Како би се избегао проблем евентуалне нестационарности варијабле, оне су најпре логаритмоване, а затим диференциране како би се добила апроксимација за стопу економског раст (EG) и стопу раста сиромаштва (POV). Имајући у виду утицај екстерних фактора у протеклом периоду, у анализу ће бити укључена и вештачка променљива (DUM), која изражава ефекте кризе који су се на Србију испољили 2012. године. Модел се може приказати у следећем облику:

$$POV_t = \beta_0 + \beta EG_t + DUM_t + \varepsilon_t$$

Претпоставка је да је очекивана вредност случајне грешке нула, да су случајне грешке хомоскедастичне, међусобно некорелисане, да поседују нормалну расподелу, и да су објашњавајуће променљиве детерминистичке природе. Оцењени модел је приказан у Табели 73.

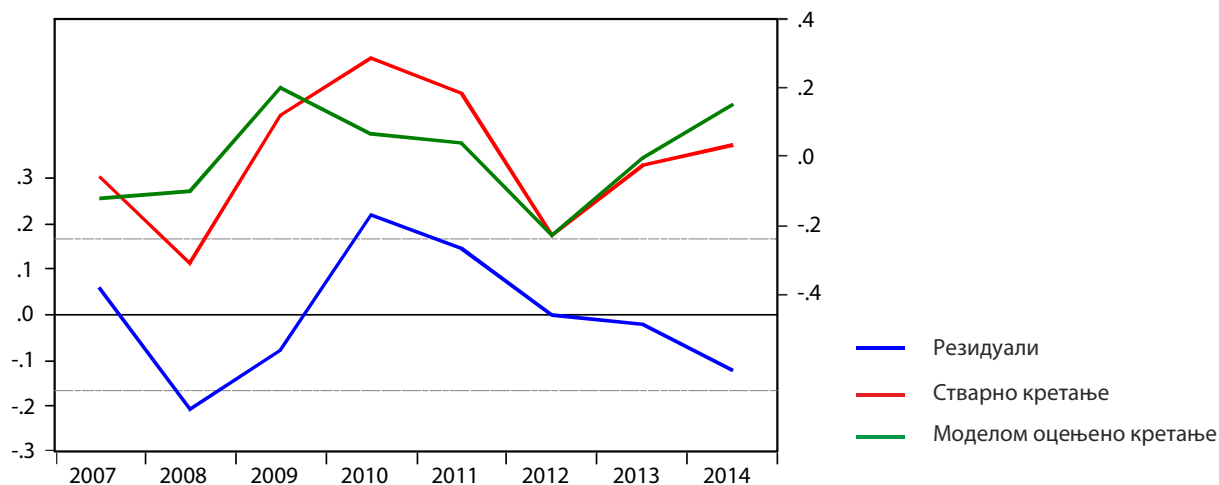
Табела 73. Оцењени регресиони модел

Варијабле	Коеф.	Ст. грешка	t–однос	Вероватноћа
Константа	0.090229	0.069879	1.291206	0.2531
EG	-0.035718	0.01222	-2.92291	0.0142
DUM	-0.358675	0.184367	-1.945438	0.1093
R ²	0.522126	Ар. ср. зависне варијабле		0.001412
Прилагођени R ²	0.330976	Ст. гр. зависне варијабле		0.202506
Ст. гр. регресије	0.165638	Akaike инф. критеријум		-0.478031
Сума кв. резид.	0.137179	Schwarz инф. критеријум		-0.448240
Макс. веродост.	4.912123	Hannan–Quinn инф. критеријум		-0.678956
F–статистика	2.731502	Durbin–Watson		1.556568
Веров. (F–статистика)	0.157864			

Извор: Аутор

На основу добијених резултата, може се рећи да економски раст делује у правцу смањења сиромаштва, чиме је потврђена **Хипотеза 2**. Прецизније, једнопроцентуално повећање економске активносту у Србији, повезано је смањењем стопе сиромаштва од 0.035%. Притом, овај резултат је статистички значајан. Квалитет модела се оцењује на основу коефицијента детерминације (R^2). Он показује да преко 52% варијација независне променљиве (економског раста) детерминише варијације зависне променљиве (промену стопе сиромаштва). И овај резултат је статистички значајан, на шта указује вредност F–статистике. Durbin–Watson указује да аутокорељација првог реда није присутна. На Слици је приказан, графички путем, оцењени модел као и стварно кретање варијабле, где се види да се модел добро прилагођава емпиријским подацима, што је још један показатељ квалитета регресије.

Слика 16. Оцењени модел и стварно кретање

Извор: Аутор

У наставку су приказани резултати тестова који су испитивали аутокореалцију, нормалност и хетероскедастичност резидуала, као и стабилност читавог модела. На Сликама је најпре приказан Q–тест аутокореалације а затим и Breusch–Godfrey. Оба теста полазе од нулте хипотезе да су резидуали неаутокореалисани, што је у оба случаја тачно, јер су вредности вероватноће преко 5%. Применом Jarque–Bera, који полази од нулте хипотезе да резидуали имају нормалну расподелу, установљено је да се нулта хипотеза не добија, и да случајна грешка поседује пожељна својства.

Слика 17. Q–тест аутокореалације

Аутокореалација	Парцијална аутоко.	AC	PAC	Q–Stat	Ber.*	
.	1	0.154	0.154	0.2718	0.602
.*** .	.*** .	2	-0.471	-0.507	3.2294	0.199
.** .	.* .	3	-0.289	-0.139	4.5616	0.207
.* .	.*** .	4	-0.115	-0.379	4.8244	0.306
. . .	.* .	5	0.101	-0.087	5.0986	0.404
. . .	.* .	6	0.173	-0.182	6.2966	0.391
. .	.** .	7	-0.055	-0.269	6.5342	0.479

Извор: Аутор

Применом Breusch–Pagan–Godfrey теста хетероскедастичности, који полази од нулте хипотезе да су резидуали хомоскедастични, установљено је да се одбија алтернативна хипотеза и да је случајна грешка хомоскедастична. На крају, стабилност

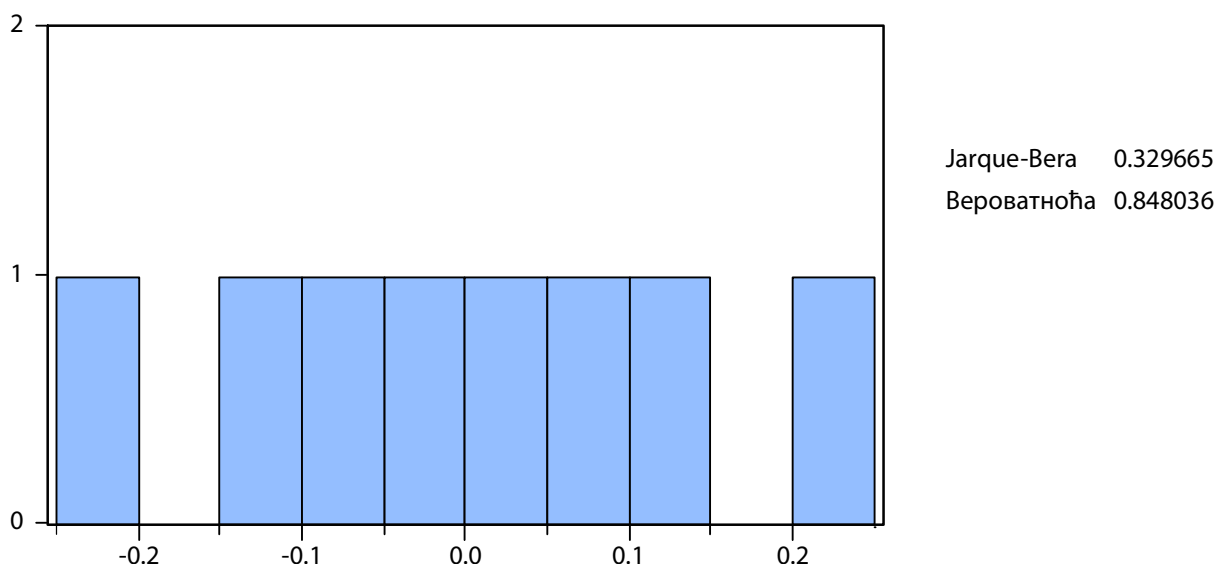
модела је оцењена применом CUSUM теста на основу чега је установљена и стабилност оцењеног модела. На основу свега, може се истаћи да оцењени модел има пожељна статистичка својства. Треба истаћи и да мали број доступних података, ограничава ову студију, али да даје добар основ за даља емпиријска истраживања.

Слика 18. Слика. Breusch–Godfrey тест аутокорељације

F–статистика	1.087201	Вер. F(2,3)	0.4415
Опс.*R ²	3.361782	Вер. Хи–квадрат(2)	0.1862

Извор: Аутор

Слика 19. Нормалност резидуала

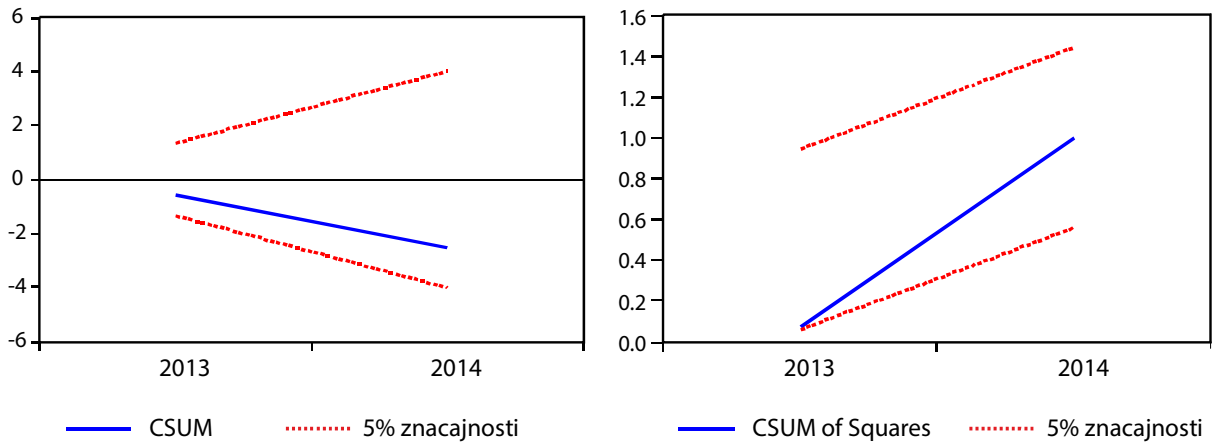
Извор: Аутор

Слика 20. Breusch–Pagan–Godfrey тест хетероскедастичности

F–статистика	0.445311	Вер. F(2,5)	0.6638
Опс.*R ²	1.209546	Вер. Хи–квадрат(2)	0.5462
Scaled explained SS	0.249123	Вер. Хи–квадрат(2)	0.8829

Извор: Аутор

Слика 21. Стабилност модела

Извор: Аутор

Да би Србија поспешила један бржи и динамичнији раст и развој, неопходно је да макроекономски оквир за период 2012–2017. буде заснован на отклањању кључних диспропорција између:

- Укупне производње и потрошње,
- Домаће штедње и нивоа неопходних инвестиција,
- Увоза и извоза који ствара неодржив јаз који се покрива и задуживањем,
- Развијених и неразвијених региона.

Присутне су, такође, и диспропорције између:

- активног и издржаваног становништва,
- запослених и незапослених,
- запослених у администрацији и производном сектору,
- броја запослених и броја пензионера.

Један од најбитнијих услова отклањања, тј. ублажавања сиромаштва јесте бржи реални раст БДП–а. У наредној табели је приказана структура БДП–а на један рељефан начин.

Табела 74. Пројекција основних макроекономских показатеља Републике Србије

	Пројекција		
	2015	2016	2017
БДП, мил. динара (текуће цене)	-0,5	1,5	2,0
Реални раст БДП	-3,0	1,0	1,5
Реални раст појединих компоненти БДП, %			
Лична потрошња			
Државна потрошња	-7,4	-5,8	-4,0
Инвестиције	4,7	5,5	5,5
Извоз робе и услуга	3,1	5,0	6,6
Увоз робе и услуга	-1,5	2,9	4,6
Салдо робе и услуга, у ЕУР, % БДП	-9,4	-8,5	-7,6
Салдо текућег рачуна, у % БДП	-4,7	-4,5	-4,3
Инфлација, просек периода, у %	2,7	4,1	4,1
Инвестициони рачуно, % БДП	18,5	19,3	19,8
Стопа незапослености, 15+	21,3	20,9	19,8

Извор: Фискална стратегија за 2015. годину са пројекцијама за 2016. и 2017. годину, (2015), Влада Републике Србије, стр. 12.

Циљ би требао да буде достизање потенцијалне годишње стопе раста од око 5%. Да би се то постигло, потребне су:

- реформе социјалног система, како би се повећала штедња и инвестиције по основу домаће штедње;
- ефикасна активна политика запошљавања, како би се радна снага оквалификовала за индустријску производњу;
- повећање технолошке основе производње у циљу подизања продуктивности и конкурентности, значајно повећање ефикасности установа ослањањем на једноставна правила и електронску администрацију;
- доследну и упорну антимонополску политику уз сталну бригу за слободну трговину како спољну тако и унутрашњу;
- фискална и монетарна политика које воде рачуна о конкурентности привреде, будући да ће трајни раст морати да се обезбеди ослањањем на раст извоза.

У том смислу, у основном сценарију будућег развоја доминација раста потрошње замењује се доминацијом раста инвестиција. Циљани параметри су: подизање удела

фиксних инвестиција на 25% у 2015. и 28% у 2020. години (уз просечни годишњи раст од 9,7%), редукација удела потрошње државе у БДП–у са 20,5% у 2009. на 12,4% у 2020. години, подизање удела извоза робе и услуга у БДП–у, са 27,6% у 2009. На 65% у 2020. години, и битно сужавање дефицита текућих трансакција у платном билансу са 7,1% у 2010. на 3,3% БДП–а у 2020. години. Просечан годишњи реални раст БДП–а би у том случају износио 5,8%, а унутрашње тражње 7,7%. Вредност БДП–а у 2020. достигла би 52,7 милијарди евра, или око 7,5 хиљада евра по становнику. У оквиру ове динамике, до краја посматраног периода продуктивност би се кумулативно увећала за 50,4%, а запосленост за 16,9% (што одговара порасту броја запослених за преко 400 хиљада).³⁰⁵

Србија у наредних пет година сноси ризик оптерећења високим отплатама приватног дуга и свој неопходни инвестициони циклус мора заснивати на страним директним инвестицијама, јавним кредитима и битном повећању удела домаће штедње у финансирању инвестиција. Основни сценарио у периоду до 2020. године претпоставља стицање статуса кандидата, па на крају и члана ЕУ, те коришћење економских погодности које би овакав политички развој донео.³⁰⁶

Реформе су неопходан, али не и довољан услов за одржив привредни раст Србије. Неопходно је донети План опоравка производње до 2020. године и прилагодити инструменте финансијске и нефинансијске подршке реализацији плана опоравка производње намењене извозу.³⁰⁷

³⁰⁵ Подаци су коришћени из: *Фискална стратегија за 2015. годину са пројекцијама за 2016. и 2017. годину*, (2015). Влада Републике Србије, стр. 12. и из: *Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011–2020.*, (2010)

³⁰⁶ *Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011–2020.*, (2010). стр 48.

³⁰⁷ *Предлог оквира макроекономске политике за 2012. годину и основа макроекономске политике за период 2012–2016. године*, (2011). стр.10–12

3. КОНЦИПИРАЊЕ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ФУНКЦИЈИ СМАЊЕЊА СИРОМАШТВА

Економска политика која ће се водити у наредном периоду треба да буде усмерена ка обезбеђењу одрживе економске и финансијске стабилности, заустављању даљег раста дуга и стварање амбијента за привредни раст. Основни циљеви економске политике су:³⁰⁸

- стабилизација дуга, након оштрог раста, и успостављање тренда њеног смањења;
- подстицање привредног раста заснованог на инвестицијама и извозу
- раст запослености и повећање животног стандарда након снажнијег покретања привредне активности.

Циљ би трбало да буде достизање потенцијалне годишње стопе раста од око 5%. Да би се то постигло, потребне су реформе социјалног система како би се повећала штедња и инвестиције по основу домаће штедње; ефикасна активна политика запошљавања, како би се радна снага квалификовала за потребе тржишта; повећање технолошке основе производње у циљу подизања продуктивности и конкурентности, као и значајно повећање ефикасности установа ослањањем на једноставна правила и на електронску администрацију. Због вођења неадекватних политика у прошлом периоду, Република Србија је имала релативно високу стопу сиромаштва. Као један од најефикаснијих оружја у борби против сиромаштва препознају се пораст запослености и образовање.

Борба против сиромаштва у Србији мора бити заснована на економском напретку као најздравијем и најефикаснијем средству смањења броја сиромашних и дубине сиромаштва, а не само на социјалној заштити. Економски раст обично доводи до повећања дохотка запослених и повећања државне подршке сиромашнима уз увећане пореске базе. Смањење сиромаштва са економским напретком неминовно је уколико расподела дохотка, односно неједнакост те расподеле остане непромењена или буде мало промењена.³⁰⁹

³⁰⁸ Влада Републике Србије, (2013). *Фискална стратегија за 2014. годину са пројекцијама за 2015. и 2016. годину*, Београд, стр. 2.

³⁰⁹ http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/211704/strategija-za-smawewe-siromaštva-u-srbiji_cyr.pdf

3.1. Пораст запослености као кључни фактор за смањење сиромаштва

Актуелни подаци о броју и структури сиромашних у Републици Србији, сврставају сиромаштво у ред најзначајнијих друштвених проблема и изазова, чије решавање у великој мери условљава одрживост његовог развоја у будућности.

Ефикасно смањење сиромаштва у Србији у наредном периоду заснива се на постизању довољно високог нивоа одрживог привредног раста, уз напоре да се неједнакост у расподели националног дохотка не погоршава. Постизање социјалне и економске стабилности предуслов је за достизање овог циља. У овом контексту наставак процеса демократизације и процес европске интеграције, са одржавањем достигнуте макроекономске стабилности, кључни су елементи за повећање економске активности и запослености, пораст зарада и смањење сиромаштва.

Политика запошљавања обухвата сва поља економске политике која директно или индиректно утичу на употребу радне снаге као фактора производње. Она укључује фискалну политику (порези, субвенције, јавне инвестиције), монетарну политику (камате, понуда новца), политику девизног курса, политику плата и политику спољне трговине, које су примарне, регулативне и макроекономске сфере економске политике. Она такође укључује сфере секторских политика: образовања и обуке, социјалне политике, индустријске политике, пољопривредне политике, трговинске политике, као и регионалне политике и политике развоја малих и средњих предузећа.³¹⁰

Политика тржишта рада, са друге стране, састоји се од законодавне и институционалне изградње тржишта рада, пасивне политике тржишта рада и активне политике тржишта рада. Законодавна изградња тржишта рада одређује институционални оквир за функционисање тржишта рада. Активна политика тржишта рада помаже незапосленима да пронађу нови посао, док пасивна политика пружа помоћ лицима у периоду незапослености.

Повећано запошљавање се може постићи само комбинацијом различитих економских и социјалних политика, а не само једном политиком. Због тога су неопходне различите реформе како би се незапосленост свела на што је могуће нижи ниво. Реформе треба спровести у области:³¹¹

³¹⁰ USAID, (2012). *Политике за повећање запослености и конкурентности радне снаге*, Београд, стр.4.

³¹¹ Исто, стр.4.

- *тражње за радном снагом*: стварање пословног окружења које стимулише раст инвестиција и економске активности;
- *понуде радне снаге*: реформом система образовања и обуке, унапређењем здравствене заштите и безбедности на радном месту, као и решењем положаја инвалида на бољи начин;
- *тржишта радне снаге*: тржиште учинити флексибилнијим кроз уклањање слабости радног законодавства и проширење споразума између запосленог и послодавца.

У наредном периоду као циљ се мора поставити и знатно ширење социјалне заштите осталих угрожених група, као што су деца без родитељског старања, стари и оболели који нису у стању да се брину о себи, итд.

Социјална заштита, дакле, не може утицати на узроке сиромаштва – то је подручје других економских и социјалних политика – али може да се у извесној мери носе са последицама постојећег сиромаштва. Међу угроженим групама најважнија су деца. Иако нису натпросечно угрожена сиромаштвом, деца по природи ствари припада већа заштита него осталима. Стога би и у будућности требало водити политику додатне заштите деце кроз социјалне трансфере, водећи рачуна о таргентности.

Креирање и спровођење политике запошљавања у Републици Србији у надлежности је Министарства економије и регионалног развоја. Основни инструмент за спровођење политике запошљавања је Национални акциони план запошљавања, који утврђује Влада Републике Србије. Поред тога, законске одредбе дају могућност и за децентрализацију политике запошљавања и израду локалних акционих планова запошљавања.

Први Национални акциони план запошљавања за период од 2006. до 2008. године, који је усвојен маја 2006. године, представља оперативни модел за примену стратегије запошљавања. Након тога, донети су акциони планови за 2009., 2010. и 2011. Годину. Наиме, Законом о запошљавању и осигурању предвиђа се израда акционих планова на годишњем нивоу и њихово усвајање је до 31. јула текуће године за наредну годину.

У складу са стратешком орјентацијом прикључивања ЕУ, Влада Републике Србије је априла 2005. донела Националну стратегију запошљавања за период 2005–2010. године, којом се област запошљавања посматра у контексту одрживог привредног раста и развоја, као и пораста запошљавања. Њена кључна сврха је да укаже на специфичне правце решавања проблема незапослености у фази процеса транзиције, као и да понуди

решења примерена том процесу, имајући у виду расположиве људске и финансијске ресурсе.

Законодавни оквир за креирање и спровођење програма и мера за подстицање запошљавања чине Закон о запошљавању и осигурању особа са инвалидитетом. Ефикасна политика запошљавања кључ је за постизање економског успеха и социјалне кохезије.

Мере тржишта рада обезбеђују механизам за владе, да утичу на формирање понуде на тржишту рада како би задовољили структурне промене на страни потражње. Мере се разврставају у две главне категорије:³¹²

1. пасивне мере које су на пример новчане накнаде за незапослене, одређене врсте социјалне помоћи за незапослене и исплате пензија за превремено пензионисање и
2. активне мере се, по правилу, јавно финансирају и представљају интервенције усмерене на повећање запошљавања радника који су већ незапослени, недовољно запослени, или под претњом отпуштања са посла (ове мере обично укључују: помоћ у тражењу посла, обуке, субвенције послодавцима за отварање нових радних места и привремени јавни радови).

У Републици Србији је Законом о запошљавању и осигурању за случај незапослености утврђено да активна политика запошљавања представља систем планова, програма и мера усмерених ка повећању запослености и смањењу незапослености. Основни инструмент ове политике је Национални акциони план запошљавања, који утврђује Влада, на предлог надлежног министарства, на годишњем нивоу.

Праћење (мониторинг) представља инструмент за управљање програмима активних мера тржишта рада тако што се редовно и систематски спроводи праћење (и документовање) статистичких показатеља током времена. Основна сврха мониторинга је да помогне руководиоцима одговорним за активне мере тржишта рада да унапреде процес спровођења (имплементације) програма и да обезбеде његов добар učinak.

Република Србија је озбиљно почела да се бави политиком тржишта рада, кроз давање већег значаја активним мерама, 2005. године када је усвојена Национална стратегија запошљавања за период од 2005. до 2010. године. Предходно су активне мере уведене у институционални систем усвајањем Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености 2003. године, у којем је посвећена озбиљна пажња институцијама,

³¹² Аксентијевић, С. (2011). *Мере активне политике запошљавања у Републици Србији, Активне мере на тржишту рада и питања запослености*, Тематски зборник, Институт економских наука, Београд, стр. 484.

тј. Националној служби за запошљавање која се бави спровођењем активне политике кроз креирање активних мера. Такође, нагласак је стављен и на планирање издатака за активне мере кроз усвајање годишњег буџета министарства задуженог за послове запошљавања.

Национална служба за запошљавање, позивајући се на Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, доноси правилнике о коришћењу средстава Националне службе за запошљавање. Први такав правилник је донет средином 2004. године. Из овога се види да у периоду реформи када је почела да се одвија значајна трансформација националне економије и друштва, постоје институти који би на тржишту рада требало да обезбеде прилагођавање насталим променама.

На евиденцију Националне службе за запошљавање (НЗС) могу да се пријаве незапослени који траже посао, запослени који тражи промену запослења и друга лица која траже запослење. Услуге националне службе за запошљавање којима се пружа подршка у тражењу посла и увећавају могућности за запошљавање: саветовање у процесу тражења посла, информисање о слободним радним местима преко саветника за запошљавање, самоуслужног система у филијали НЗС, публикације „Послови“, огласне табле у филијали НЗС, сајта, Центра за информисање и професионално саветовање (ЦИПС) у Београду, Нишу и Новом Саду.³¹³

Национална служба такође организује обуке за активно тражење посла у оквиру Клуба за тражење посла, тренинг самоефикасности, различите програме обука и стручног оспособљавања, обуке за покретање сопственог бизниса, извођење јавних радова, спроводи програме samozapošljavanja, примењује субвенције за запошљавање. Поред тога пружа и професионалну рехабилитацију, спроводи програме запошљавања и мере подршке у запошљавању особа са инвалидитетом.

Незапослена лица пријавом на евиденцију Националне службе за запошљавање остварују право на обавештавање о могућностима и условима за запошљавање, посредовање у запошљавању у земљи и иностранству, професионалну оријентацију и саветовање о планирању каријере, учешће у мерама активне политике запошљавања, у складу са својим потребама и потребама тржишта рада. Запослени који тражи промену запослења и друго лице које тражи запослење остварују право на информисање, саветовање и посредовање у запошљавању.

У оквиру заједничког програма „Запошљавање и миграције младих“, четири агенције Уједињених нација и Влада Републике Србије основали су посебан Фонд за

³¹³ <http://www.nzs.gov.rs/live/trazite-posao/dok-trazite-posao/nezaposleni/prijavljivanje-na-evidenciju.cid204>

запошљавање маргинализованих младих. Фонд за запошљавање младих помаже маргинализованим групама младих у преко 50 општина у Србији да нађу запослење, стекну нова знања и вештине или да започну сопствени бизнис. Програм помаже угроженим младима од 15 до 30 година старости са ниским степеном образовања. Приоритет имају Роми, особе са инвалидитетом, избегла и интерно расељена лица и корисници услуга центара за социјални рад.³¹⁴

До сада, преко 2247 младих људи је прошло кроз мере које се финансирају кроз Фонд за запошљавање младих: око 1400 младих људи је прошло обуке за разна занимања, нарочито у производњи, преко 650 младих људи је запослено у компанијама уз субвенцију пројеката и 167 младих људи отпочело је сопствени бизнис.³¹⁵

Усвајањем новог Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености 2009. године, активна политика се даље разрађује, стварањем услова да се спровођењем активних мера баве и приватне агенције за запошљавање, даје се већа улога децентрализацији кроз оснивање регионалних савета за запошљавање који почивају на друштвеном договору локалних партнера, а пре тога је основан и Национални савет за запошљавање, чиме се следи пракса земаља Европске уније.

Такође, уводи се обавеза институцијама које су надлежне за креирање и спровођење политике запошљавања, не само да планирају средства и организују спровођење активних мера, већ и да успостављају систем праћења на основу статистичких показатеља и да при томе примењују методологију која је усклађена са стандардима ЕУ.

Крајем 2010. године, Влада Републике Србије је објавила стратегију Србија 2020 у којој препознаје проблем високе незапослености као веома важан приоритет и предвиђа да ће запосленост становништва између 20. и 64. године до 2020. године, са садашњих 49% достићи 66%. Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020. године има за циљ да у наредном периоду пружи подршку развоју Републике Србије у оквиру кога ће запошљавање и смањење релативног сиромаштва заузимати централно место.

Три основна стуба на којима почива нова национална Стратегија запошљавања за период од 2010. до 2020. године су повећање запослености, улагање у људски капитал и социјална инклузија. У области активне политике запошљавања, нова Стратегија запошљавања себи поставља три циља која се, пре свега, односе на веће издвајање за активне мере, бољу таргетираност мера и програма и веће улагање у обуке.

³¹⁴ <http://www.minrzs.gov.rs/lat/dokumenti/zaposljavanje/projekti>

³¹⁵ Исто

У односу на предходну Стратегију, чији је мандат окончан 2010. године, нова стратегија такође прати приоритете европске стратегије Европа 2020. у области запошљавања. Наиме, европска стратегија у области запошљавања намеће три интегрисане смернице које се односе на: пораст учешћа на тржишту рада и смањење структурне незапослености, развој квалификоване радне снаге као одговора на потребе тржишта рада, промовисање квалитета живота и доживотног учења, побољшање перформанси образовног система и повећање учешћа у терцијарном образовању, као и на промоцију социјалне инклузије и борбе против сиромаштва.

Имајући у виду специфичне потребе српског тржишта рада, Нова стратегија запошљавања (НСЗ) дефинише још два приоритета:³¹⁶

- подршка страним директним инвестицијама и инвестиционом активирању домаће штедне усмереном ка одржавању и стварању запослености и
- смањивање разлика између регионалних тржишта рада.

У новој стратегији се очекује да ће укупна запосленост успорити пад у 2015. години, након оштрог пада у предходним годинама, док се у 2016. години очекује благи раст запослености у приватном сектору. Средњорочна пројекција запослености заснива се на пројектованом расту БДП и повећању инвестиција. Такође, у пројекцију запослености укључен је и ефекат завршетка процеса реструктурирања предузећа под контролом државе. Истовремено, очекује се формирање тренда повећања стопе запослености захваљујући унапређењу регулативе о радним односима и запошљавању. Изменама Закона о раду отклоњене су препреке код запошљавања, повећана је флексибилност тржишта рада и створена основа за смањење рада у сивој зони.

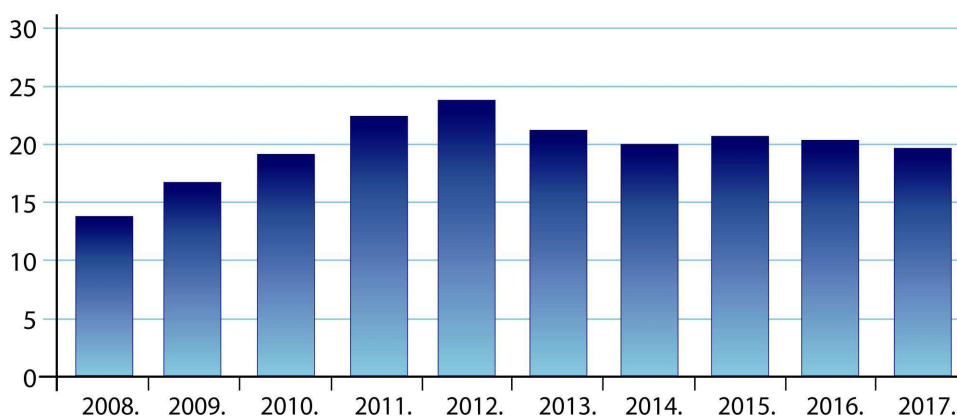
У складу са Посткризним моделом привредног раста и развоја потребно је обезбедити побољшање инвестиционог и пословног амбијента као и индиректне и директне државне мере како би се створили услови за отварање нових радних места. Подршка страним директним инвестицијама и извозно оријентисаним програмима су мере које треба да буду посебно подржане у циљу отварања нових радних места.

Приоритетне активности које треба да допринесу повећању запослености јесу подршка отварању нових радних места у малим и средњим предузећима и подстицање предузетништва. Сектор малих и средњих предузећа је најважнији елеменат развоја Републике Србије и одрживости њеног раста. Приватне компаније учествују са мањим уделом у економској производњи, али са великим у спољној трговини.

³¹⁶ Арандаренко, М., Зеловић, М. (2009). *Тржиште рада*, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд, стр.13.

Да би се повећала стопа запослености становништва у Србији, основни циљ привредних реформи у Србији јесте и стварање модерне извозно орјентисане тржишне привреде која се ослања на приватни сектор и која је у стању да оствари динамичан привредни раст и створи нова радна места. У таквој привреди, нове прилике за запошљавање и привредни раст биће резултат повећане унутрашње и спољне тражње уз повећану конкурентност српских предузећа и ефикасно коришћење расположивих ресурса. За успешно испуњење овог циља, потребно је да привреда има јасну власничку структуру, снажан систем корпорацијског управљања и бољи менаџмент. У том смислу је од огромне важности наставак темељних реформи привредног система и ефикасан процес приватизације.³¹⁷

Графикон 31. Остварена и пројектована стопа незапослености, у %

Извор: Фискална стратегија за 2015. годину са пројекцијама за 2016. и 2017. годину, (2015), Влада Републике Србије, стр. 12

Србији током наредне деценије, као потенцијалној будућој чланици Европске уније, предстоји велики задатак да значајно смањи садашњу огромну разлику између својих индикатора тржишта рада и одговарајућих просечних индикатора у ЕУ, односно да обезбеди конвергенцију у овом домену. То ће бити могуће само уколико стопа привредног раста у Србији буде битно већа него у ЕУ, и уколико тај раст буде радно–интезивнији него у ЕУ. Наиме, разлика у кључним показатељима тржишта рада између Србије и Европске уније, а пре свега у стопи незапослености становништва радног узраста, која тренутно износи скоро 18 процентних поена, толико је изражена да то представља једну од највећих суштинских препрека испуњавању копенхашких критеријума за прикључивање Србије Европској унији.

³¹⁷ Арандаренко, М., Зеловић, М. (2009). *Тржиште рада*, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд

У наредном периоду очекује се спорији раст реалних нето зарада у приватном сектору од раста реалног БДП, као и раст бруто зарада у складу са растом продуктивности у приватном сектору, што ће утицати на смањивање јединичних трошкова рада и на побољшање конкурентске позиције земље.

Стратегија „Србија 2020“ даје преглед основних смерница у којима ће се кретати политика тржишта рада у наредној деценији. „Србија 2020“ најављује измене Закона о раду, којима ће се унапредити политика конкурентности привреде. Она такође предвиђа већа издвајања за активне мере тржишта рада, као и могућу ревизију тренутног пореског оптерећења на зараде. Један од основних фокуса стратегије „Србија 2020“ у области запошљавања јесте запошљавање рањивих категорија и свих оних који теже долазе до посла, уз помоћ активних мера.

Ова стратегија, такође, оптимистично оцењује да је циљ запослености од 66% у 2020. години, за становништво узраста између 20. и 64. године уз адекватне напоре могуће достићи. Стратегија истиче да ће са са једне стране демографско старење становништва, то јест одлив теже запошљивих старијих радника са тржишта рада, позитивно утицати на укупну стопу запослености, док ће до 2020. године, млади са новим вештинама, који ће бити лакше запошљиви, изаћи из образовног система.³¹⁸

3.2. Реформа система образовања

Образовање је основни предуслов развоја и технолошког напретка. Међутим, у Републици Србији је веома нарушено и неприлагођено потребама тржишта рада. Савремено окружење доноси велике промене које утичу на различите варијабле, између осталог, и на тражњу на тржишту рада. Република Србија није успела да се прилагоди и да промени систем образовања у складу са новонасталим потребама. Једном речју, неопходна је реформа на свим нивоима, како би се утицало на пораст запослености и на животно благостање становништва.

Скоро 40% становништва није задовољно квалитетом образовног система. Просечан број школовања популације старије од 25 година износи чак 9,5 година. Очекивани број година школовања деце је 13,6 година, док је у осталим европским државама знатно дуже. Рацио уписа на високо образовање је знатно испод развијених земаља у региону.³¹⁹

³¹⁸ *Водич кроз стратегију Европа 2020*, (2011). Народна библиотека Србије, Београд, стр. 31–35.

³¹⁹ Министарство привреде, (2015). *Извештај о развоју Републике Србије 2014.*, Београд, стр. 11.

Упркос чињеници да људски ресурси представљају најзначајнији потенцијал земље, понуда на домаћем тржишту рада не одговара потребама привреде и друштва. Произилази да, за разлику од стања у Европској унији, образовни систем земље није окренут потребама привреде и друштва. Наиме, домаћи образовни систем не фигурише као покретач и креатор кадрова који би са лакоћом нашли место у домаћој и међународној подели рада. Образовни профил се одређује далеко од потреба привреде, док се одлуке о њиховој промени доносе споро и још спорије спроводе.³²⁰

Економија се темељи на знању и треба да се ослања на добро организованом становништву отвореном за креативност и нове идеје. Веза између образовања, истраживачких института и комерцијалног сектора је веома слаба, тако да се мора више улагати у развој иновационе политике. Један од основних циљева националне стратегије за образовање мора бити успостављање приступа да се само сопственим знањем, истраживањем и развојем може оджати корак у технолошкој трци и бити конкурентан на светском тржишту.

Млади људи су били препуштени сопственом избору профила, не у смислу јасних перспектива, већ потенцијалних афинитета или тражењу линије мањег отпора и стицања „квази образовања“ које је практично у условима српске привреде неприменљиво.³²¹

Промоција знања као решења је излаз из свеопште кризе, кроз осмишљену и перманентну кампању промовисања најуспешнијих у својим областима са аспекта њихових образовних резултата. Неопходно је афирмисати најбоље наставнике, ученике и студенте као би се почела да мења општа клима демотивисаности. Са друге стране неопходно је ускладити и координирати реформске захвате у свим под-системима стварањем услова за перманентне промене.

3.2.1. Ускладити систем образовања са потребама привреде

Околности које настају у окружењу Републике Србије јасно указују да је земљи потребан веома промишљен, организован и квалитетан развој система образовања јер је то један од кључних услова за развој ка друштву заснованом на знању, способном да обезбеди запосленост становништва. У спупротном, држава може да остане на ниском нивоу конкурентности, непривлачна за инвестирање у секторе који остварују већу вредност, а и изложена даљој емиграцији талентованих појединаца.

³²⁰ Пејановић, Р. (2014). *Одрживи развој и високо образовање*, Летопис научних радова, година 38, број 1, стр. 5–18.

³²¹ Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 406.

Пре два века образовање се у Републици Србији развијало на основама научног напретка и индустријске револуције. Данас се образовање сусреће са бројним изазовима научног, хуманистичког, социјалног и другог развоја; са великим технолошким променама, са глобализацијом и општом мобилношћу већине фактора. Из тог разлога потребна је реформа образовања и постављање јаким темеља како би се проблеми што пре свели на прихватљиву границу.

Велики проблем представља низак ниво образовања и инвестиција у људски капитал, истраживање и технолошки развој, који су основа за развој привреде. Република Србија из буџета издваја годишње око 4,5% бруто домаћег производа за образовање и око 0,3% бруто домаћег производа за науку. Међутим, преко 90% тих средстава одлази на зараде запослених у овим секторима, док мањи део остаје за покривање огромних потреба за инвестицијама у развој. Инвестиције у образовну и научну инфраструктуру и опрему су у предходних двадесет година биле оскудне, па је њихов квалитет на јако ниском нивоу. Такође, резултати исказани кроз квалификациону структуру радне снаге, њихове вештине, број регистрованих патената и слично, нису у складу са потребама тржишта што указује на неефикасно трошење ионако малих средстава.³²²

Постојеће околности налажу да се свестрано сагледају и пројектују сви кључни аспекти развоја образовања у републици Србији, при чему се пројекција ослања на садашње стање система, али је вођена и будућим потребама друштва. Главни циљеви дугорочног развоја образовања су:³²³

- повећање квалитета процеса и исхода образовања до максимално достигнутог нивоа – нивоа који проистиче из укупних научних сазнања и угледа образовне праксе;
- повећање обухвата становништва Републике Србије на свим образовним нивоима, од предшколског васпитања и образовања до стварања услова за целоживотно учење;
- достизање и одржавање релевантности образовања тако што ће се структура система образовања усагласити са непосредним и развојним потребама појединца, економског, културног, истраживачког образовног, јавног, административног и других система;

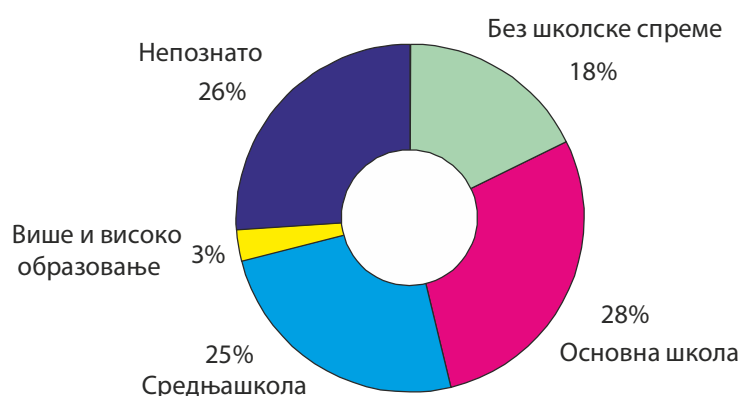
³²² Пејановић, Р. (2014). *Одрживи развој и високо образовање*, Летопис научних радова, година 38, број 1.

³²³ Министарство просвете и науке, (2011). *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године*, Београд, стр. 19.

- повећање ефикасности употребе ресурса образовања, односно завршетак образовања у предвиђеном року, са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања.

Образовање је веома битан фактор за развој човека од најранијег детињства. Пут образовања је пут укључивања у друштвене процесе. Динамичност образовног система и његово прилагођавање новим околностима мора бити доступно свим појединцима, па и онима са најмањим приходима. Међутим, социјална искљученост је повезана са економским приликама породице као основне ћелије друштва. Због тога је неопходно омогућити укључивање угрожених појединаца у образовни систем и спровести адекватне мере социјалне политике, како би се и они у већем броју укључили у друштвене процесе.

Графикон 32. Укупан број корисника социјалне заштите (15 и више година) у %, 2014. година према степену образовања

Извор: Републички завод за статистику, (2015), Корисници социјалне заштите у Републици Србији, 2014, Републички завод за статистику

3.3. Реализација програма и спровођења мера социјалне политике предвиђене стратегијом за смањење сиромаштва

Укупне промене политичког, привредног и вредносног система, као и неповољна демографска кретања, довела су до нарушене социјалне равнотеже српског друштва. Последице су велики пораст незапослености, сиромаштва и социјалног раслојавања и повећана угроженост деце, немоћних и старијих људи, услед смањених могућности породице и друштва да остваре своју заштитну улогу. Реалан изазов транзиције представља и пораст различитих облика асоцијалног понашања и нових облика криминала. У систему социјалне заштите се, као и у другим системима социјалне сигурности, јављају бројни проблеми који захтевају ново прилагођавање променама као и

доградњу система. Стратегија за смањење сиромаштва тежи да идентификује корене проблема и развије алтернативне начине за ублажавање стопе сиромаштва и социјалне искључености, односно настоји да имплементира адекватне мере социјалне политике.

Стратегија за смањење сиромаштва (ССС) у Србији представља развојни оквир усмерен на смањење кључних облика сиромаштва. Стратегија за смањење сиромаштва је национални документ који садржи анализу узрока, карактеристика и профила сиромаштва у Србији, као и главне стратешке смернице за друштвени развој и смањење броја сиромашних у наредним годинама. Активности предвиђене Стратегијом за смањење сиромаштва усмерене су ка привредном развоју и расту, спречавању појаве новог сиромаштва услед реструктурирања привреде, као и на бригу о традиционално сиромашним групама.

Коначну верзију Стратегије за смањење сиромаштва Влада Србије је усвојила на седници 16. Октобра 2003. године, а 17. фебруара 2005. Влада је задужила потпредседника Владе Србије да је редовно информисе о процесу примене и координације ССС.³²⁴ У њеној изради учествовали су представници владе и министарства, стручњаци из различитих области, од економије и социјалне политике, до урбаног развоја и пољопривреде, као и представници привреде и грађанског друштва.

Кључни институционални механизам за примену ССС био је Тим за имплементацију ССС, који је при кабинету потпредседника владе радио од 2004. године, а који је формално завршио мандат 2009. године. Задатак потпредседника Владе и Тима био је да пружа подршку свим домаћим актерима у примени ССС и мера које су њоме предвиђене, те да координира и надгледа примену и извештава Владу о примени ССС.

Стратегија за смањење сиромаштва полази од тезе да је сиромаштво мултидимензионални проблем који се не може решити само привредним растом.³²⁵ Зато ССС предлаже низ мера, од привредног развоја, социјалне политике, до руралног развоја. Посебна пажња посвећена је специфичном положају и проблемима рањивих група. Основни циљ стратегије био је да се сиромаштво преполови до 2010. године.

Стратегија за смањење сиромаштва је значајно утицала на читав низ секторских стратегија и политика. Она је представљала оквир за Стратегију развоја социјалне заштите, Стратегију за унапређење Рома у Србији, Националну стратегију запошљавања, Национални план акције за децу, Стратегију локалног одрживог развоја и многе друге.³²⁶

³²⁴ <http://www.seio.gov.rs/документа/национална–документа.183.html>

³²⁵ <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=6&m=7&p=15&t=b&kp=0>

³²⁶ <http://www.seio.gov.rs/документа/национална–документа.183.html>

Стратегија за смањење сиромаштва је утицала и на локалне политике и стратешке документе. Они се тичу локалног одрживог развоја, локалне социјалне политике и социјалне заштите и других области. Током примене ССС спроведен је и низ програма и пројеката чији је циљ био да се успоставе и јачају партнерства на општинском нивоу како би се подржала примена ССС. Међу овим иницијативама су, на пример, програм Имплементација ССС – Локалне иницијативе, којим је управљао Тим за имплементацију ССС, програм локалног социјалног планирања којим је руководило Министарство рада и социјалне политике и други. Процес примене ССС формално је завршен у марту 2009. године.

Основни узроци, карактеристике и профил сиромаштва у Србији намеће основне стратешке правце деловања у циљу смањења сиромаштва. С једне стране, Стратегија за смањење сиромаштва мора бити развојно оријентисана, јер главни узрок сиромаштва је управо низак ниво GDP per capita и мали број запосленог и активног становништва у односу на издржавано становништво. С друге стране, Стратегија полази од сиромаштва као вишедимензионалног феномена који, поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба, подразумева немогућност запошљавања, неодговарајуће стамбене услове и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама, посебно када је реч о угроженим и недовољно укљученим групама, као и неостваривање основних људских права и права на здраву животну средину. Овакав приступ повезује стратегију директно са остваривањем кључних Миленијумских циљева развоја УН и препорука ЕУ у процесу европских интеграција.

Стратегија за смањивање сиромаштва представља целовит план активности усмерен на смањење кључних облика сиромаштва стварањем материјалних и других предуслова и пружањем шанси сваком да обезбеди егзистенцију себи и својој породици. Србија има довољно ресурса, људских, материјалних и природних, да у релативно кратком року, сопственим снагама и уз подршку међународне заједнице, елиминише најизраженије облике сиромаштва, посебно присутне у неразвијеним подручјима и концентрисане међу социјално најугроженијим групама.

Три основна правца стратегије су:³²⁷

- A. Остваривање циља динамичног привредног раста и развоја, са нагласком на отварању нових радних места. То подразумева: наставак политике макроекономске стабилности; стварање што повољнијег амбијента за привлачење иностраног капитала и мобилизацију домаће акумулације; убрзан процес

³²⁷ Влада Републике Србије, (2003). Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Београд, стр. 5.

реструктурирања и приватизације којим ће се ревитализовати тржишно и конкурентски способни делови некадашње државно–друштвене привреде; развој финансијског тржишта; пуну правну заштиту својине и уговора; стварање пословног амбијента за развој предузетништва, као и малих и средњих предузећа; развијање регулаторних функција државе за сузбијање сиве економије; одлучну борбу против корупције и организованог криминала; ефикасан рад државних органа – законодавне, извршне и судске власти. Само повећање економске активности и већа међународна конкурентност домаће привреде, доводи до повећања друштвеног производа, стварања нових радних места, бољих зарада и реалних извора финансирања социјалних и других јавних потреба. То је кључни развојни правац и приоритет Србије који једино може да побољша живот свим грађанима и да истовремено елиминише сиромаштво на трајним основама.

- Б. Други стратешки правац деловања јесте спречавање новог сиромаштва као последице реструктурирања привреде. Потребно је оспособити велики број људи за рад у новој приватизованој привреди и на новим производним и услужним радним местима. Биће потребни велики економски и социјални захвати, нарочито у подручјима са застарелом и тржишно лошом привредном структуром. Значајна финансијска средства су потребан, али не и довољан услов. Држава са својим институцијама у тесној сарадњи са општинским властима и локалним заједницама, сопственим активностима и ангажовањем, уз очекивану међународну подршку, треба да креирањем повољног амбијента за бржи привредни раст и развој понуди економски и социјално прихватљива алтернативна решења за значајан број оних који ће, у процесу транзиције, остати без посла.
- В. Трећи стратешки правац деловања подразумева ефикасну примену, постојећих и дефинисање нових програма, мера и активности директно усмерених на најсиромашније и социјално угрожене групе и то посебно у најмање развијеним подручјима (деца, стари, особе са инвалидитетом, избеглице и интерно расељена лица, Роми, рурално сиромашно становништво и необразовани). Тиме ће се са становишта најизраженијег сиромаштва обезбедити не само преживљавање овим групама већ и створити шанса за равноправан приступ запошљавању, здравству, образовању и комуналним услугама. Побољшање укупног економског и социјалног положаја најугроженијих група на трајним основама ће спречити да дође до репродукције сиромаштва код ових социјалних група.

Поред ових, важни стратешки правци су и следећи:³²⁸

1. Ефикаснија социјална заштита – унапређење социјалне заштите има за циљ обезбеђивање минималне социјалне сигурносне мреже за целу популацију, а нарочито за угрожене групе. Програми социјалне заштите нису осмишљени са циљем искорењивања сиромаштва, јер то реално не могу да постигну, већ да буду ослонац за најугроженије појединце који нису у стању да себи обезбеде елементарне услове за живот. У Стратегији се посебно инсистира да се домен социјалне заштите прошири, и посебно обухвати додатне угрожене групе, као што су деца без родитељског старања, стари и оболели који нису у стању да се брину о себи. При томе треба имати у виду да је основни услов смањења сиромаштва и боље социјалне заштите управо повећање стопа привредног раста. Економски раст води повећању дохотка свих слојева становништва, па и најсиромашнијих, а кроз запошљавање незапослених и до повећања дохотка запослених и повећања државне подршке сиромашнима уз увећане пореске базе;
2. Побољшање положаја пензионера и старих – као основни циљ у овом домену постављено је побољшање животног стандарда пензионера и других старих лица, смањење сиромаштва старије популације и слично. Да би се то постигло, неопходна је реформа пензионог система, која би подразумевала обезбеђење стабилних и довољно високих пензија, стварање финансијски одрживог пензијског система, повећање домаће штедње и убрзање привредног развоја;
3. Унапређење здравствене заштите – решавање раскорака између формалних права корисника и могућности да се она задовоље, чиме се утиче на смањење степена корупције и разних облика неформалних плаћања, који посебно погађају особе у неповољном социјално – економском положају. Такође, Стратегија је предвиђала повезивање институција примарне здравствене заштите (домова здравља) са институцијама социјалне заштите, као што су центри за социјални рад;
4. Унапређење система образовања – идентификована су два доприноса унапређења образовања смањењу сиромаштва: прво, кроз повећање шансе за запошљавање преко повећања образованости популације, односно преко стицања виших и адекватнијих квалификација; и друго, кроз повећање ефикасности образовног сектора, преко повећања ефикасности наставе, јачање улоге родитеља и ученика, увођење обавезног предшколског образовања и слично. Када је реч о високом образовању, неопходно је његово усклађивање са европским стандардима. Образовање деце са посебним потребама, ромске популације, одраслих и осталих

³²⁸ Влада Републике Србије, (2003). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Београд, стр.11–12

угрожених група такође је значајно и у функцији је решавања проблема сиромаштва.

5. Решавање проблема сиромаштва са регионалног, руралног и урбаног аспекта – у ову сврху, предложено је подстицање развоја регионалних политика кроз међуопштинску сарадњу, партнерство међу локалним заједницама, територијалну децентрализацију и слично. Поред тога, предвиђене су веће активности локалних заједница у смањењу регионалног сиромаштва, кроз подстицање развоја малих и средњих предузећа, предузетништва, развој комуналних делатности и инфраструктуре. Када је реч о руралном становништву, смањење сиромаштва се може постићи повећањем запослености у руралним подручјима, побољшањем здравствене заштите, образовања и социјалних услуга, и слично. У случају урбаног становништва, проблем сиромаштва може бити решен развојем концепта социјалног становања, подршком јавном становању под закуп, као и сређивањем спонтано насталих насеља.
6. Решавање проблема сиромаштва са еколошког аспекта – унапређење система водоснабдевања, система канализације и чишћење еколошких црних тачака само су неки од доприноса смањењу сиромаштва, нарочито популације из руралних подручја.

Успешно спровођење Стратегије за смањење сиромаштва захтева:³²⁹

- одлучан наставак започетих тржишних реформи и изградњу институција модерне и ефикасне државе засноване на владавини права и борби против корупције, као и укључивање Србије у европске интеграционе процесе;
- динамичан и одржив привредни раст у наредним годинама у условима макроекономске (унутрашње и спољне) стабилности и постојећих односа у расподели дохотка;
- утврђивање приоритета у решавању основних проблема сиромаштва у вези са бржим запошљавањем, ефикаснијом социјалном заштитом, бољим приступом у области здравства, образовања и становања, уважавајући при томе ургентне потребе најугроженијих група и најсиромашнијих подручја;
- дефинисање трошковне димензије стратегије, имајући у виду: прво, расположиве фискалне могућности везане за пројекцију плана (оквира) јавне потрошње у Србији и друго, степен подршке међународне заједнице и донатора;

³²⁹ Влада Републике Србије, (2003). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Београд, стр.11–12

- формирање целовитог система праћења спровођења основних активности и остваривања кључних циљева стратегије као процеса уз активно учешће свих релевантних учесника, како би она заиста постала национално власништво и ефикасан инструмент смањења сиромаштва у Србији.

Успешно праћење и оцена резултата ССС захтева: прво, дефинисање скупа индикатора усклађених са Миленијумским развојним циљевима УН; друго, модернизацију и прилагођавање постојећег статистичког система новим захтевима; треће, организацију праћења примене ССС и четврто, активно учешће парламента, цивилног друштва и других релевантних учесника у мониторингу ССС.³³⁰

Број сиромашних, као основни показатељ сиромаштва, утврђиваће се на основу националне линије сиромаштва. Основни скуп индикатора којим се поред економског аспекта операционализују и остале димензије сиромаштва (здравље, образовање, родна равноправност и др.) усклађен је са Миленијумским развојним циљевима, уз укључење додатних индикатора од специфичног значаја за Србију, чиме је обезбеђена међународна упоредивост и примена међународних искустава. Поред циљних, укључени су и процесни показатељи који омогућавају праћење спровођења стратегије.³³¹

Мада је Стратегија за смањење сиромаштва исправно дефинисана и осмишљена, њена примена још није дала значајније резултате. Штавише, стопа сиромаштва је повећана у односу на период када је донета Стратегија. Свакако да највећи утицај на то има пад производне активности, као директан резултат велике економске кризе из 2008. године. Ипак, даља примена постављених стратешких задатака, уз уважавање става да се динамичнијим економским растом обезбеђују основни услови за смањење сиромаштва и економске и социјалне неједнакости, може водити смањењу броја сиромашних у Републици Србији.

3.3.1. Реализација програма социјалне помоћи у Србији

Република Србија има низ специфичности које се односе на сиромаштво и социјалну искљученост. То су велики број припадника ромске популације, велики број присилних миграната, велики део руралног становништва и значајне родне

³³⁰ Влада Републике Србије, (2011). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Београд, стр. 82.

³³¹ Влада Републике Србије, (2003). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Београд, стр. 60.

неједнакости.³³² Она је чланица Савета Европе, у коме све државе активно проводишћу социјалну кохезију остваривањем следећих конкретних циљева.³³³

- гарантовања адекватног нивоа социјалне заштите;
- подстицања запошљавања, континуираног стицања вештина и поштовања права радника;
- обезбеђења заштите најрањивијих друштвених група;
- промоције једнаких могућности грађана;
- забране социјалног искључивања и дискриминације;
- европске сарадње у процесима миграције становништва.

Социјална заштита је организована друштвена делатност од јавног интереса чији је циљ пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености.³³⁴

Основни циљеви *социјалне заштите* који се налазе у стратегији развоја социјалне заштите су:

1. достићи, односно одржавати минималну материјалну сигурност и независност појединца и породице у задовољавању животних потреба;
2. обезбедити доступност услуга и остваривање права у социјалној заштити;
3. створити једнаке могућности за самосталан живот и подстицати на социјалну укљученост;
4. очувати и унапредити породичне односе, као и унапредити, родну и међугенерациску солидарност;
5. предупредити злостављање, односно отклонити њихове последице.

Циљеви социјалне заштите остварују се пружањем услуга социјалне заштите и другим активностима које спречавају, умањују или отклањају зависност појединаца и породица од социјалних служби.

Поштовање и недељивост људских права је основни принцип чија се доследна примена обезбеђује усклађивањем домаћег правног система са усвојеним међународним

³³² Бабовић, М. (2010). *Изазови нове социјалне политике, социјална укљученост у ЕУ и Србији*, SeConS – група за развојну иницијативу, Београд, стр. 140.

³³³ Стратегија развоја социјалне заштите, Службени гласник Републике Србије, р. 55/05 и 71/05

³³⁴ Закон о социјалној заштити, Службени гласник Републике Србије бр. 24/2011

документима и савременом праксом социјалног рада. Развијање поштовања и недељивости људских права у систему социјалне заштите подразумева и примену следећих принципа:³³⁵

1. *најбољи интерес корисника*: пружати услуге које су у највећем степену усаглашене са потребама корисника уз поштовање људских права;
2. *доступност услуга корисницима*: обезбеђивати услове и развијати услуге да грађани своје потребе приоритетно задовољавају у средини у којој живе, на локалном нивоу;
3. *најмање рестриктивно окружење*: пружати подршку разноврсним услугама приоритетно у природном окружењу, уз избор услуга које су за корисника најмање рестриктивне;
4. *партиципација, одговорност и самосталност корисника*: обезбедити учешће корисника у доношењу одлука о начину задовољавања његових потреба и одговорност за избор и коришћење сопствених потенцијала. Пружати подршку кориснику за активирање потенцијала за самостално задовољавање потреба, продуктиван живот у заједници и спречавање зависности од социјалних служби;
5. *континуитет заштите и могућност избора услуга и пружаоца услуга*: развијати разноврсне услуге у оквиру јавног, невладиног и приватног сектора.

Програм социјалне заштите покушава да помогне најугроженијима и да смањи стопу сиромаштва и социјалне искључености. Али, приликом овог процеса јављају се велики проблеми и препреке:³³⁶

- слабости у утврђивању циљних група новчане социјалне помоћи и даље постоје: већи обухват домаћинстава новчаном социјалном помоћи је пре резултат промена закона и економске кризе него побољшаног одређивања циљних група новчане социјалне помоћи. Расподела новчане социјалне помоћи која се не подудара са економском развијеношћу општине/града такође указује на лоше одређивање циљне групе;
- недостатак одговарајућих информација: слабости у усмеравању новчане социјалне помоћи могу се објаснити лошим националним и локалним политикама за боље

³³⁵ Стратегија развоја социјалне заштите, Службени гласник Републике Србије бр. 55/05 и 71/05

³³⁶ Лакићевић Добрић, А. (2013). *Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, стр. 19.

информисање потенцијалних група корисника о њиховим правима и начинима остваривања тих права. Када је реч о сиромашном становништву, које у највећем броју случајева има низак образовни статус, за њихово информисање нису довољне информације на штампаним лецима и интернету;

- управни поступци: иако је број тражених докумената за подношење захтева за новчану социјалну помоћ смањен, треба узети у обзир трошкове (нпр. Превоза) у вези са процесом подношења захтева за породице које живе у неразвијеним општинама у којима нема центра за социјални рад. Услов поседовања личних докумената и пријаве места пребивалишта предстаља препреку за остваривање права на новчану социјалну помоћ за породице у ромским насељима, које спадају у социјално најискљученије групе;

Законом је предвиђена могућност да центри за социјални рад закључују индивидуалне планове активације са индивидуалним корисницима материјалне подршке о њиховој активацији. Ова одредба отвара могућност за провокативнију улогу стручних радника у центрима за социјални рад у задовољењу образовних потреба деце корисника материјалне подршке, која тренутно нису обухваћена вођењем случаја. Међутим, подзаконски акт о активном укључивању корисника још увек није донет, а ову могућност центри за Социјални рад широм Србије веома ретко користе.

3.3.2. Висина социјалне помоћи

Новчана социјална помоћ је најважнија мера државе за борбу против сиромаштва и социјалне искључености, а регулисана је Законом о социјалној заштити.

Новчана социјална помоћ је инструмент условљен имовинским и доходовним цензусом, намењен домаћинствима без прихода или са малим приходима, који се примењује када појединац односно породица не може да одржи минимум животног стандарда.³³⁷ У већини земаља Европске уније, овај инструмент је познат као загарантовани минимални доходак. У Републици Србији он представља најважнији извор прихода за сиромашне породице, односно ромске породице, једночлане породице, вишечлане породице, старе особе и особе са инвалидитетом које нису способне за рад. Важна карактеристика овог програма је то што он омогућава приступ другим врстама помоћи које обезбеђују локалне самоуправе, као што је једнократна социјална помоћ,

³³⁷ Лакићевић Добрић, А. (2013). *Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, стр. 16.

субвенције за плаћање комуналних услуга, бесплатни школски прибор, јавни превоз и здравствена нега.

Овај инструмент је значајно унапређен законом из 2011. године, а главна побољшања се односе на следеће:³³⁸

1. скала еквиваленције за утврђивање износа новчане помоћи вреднује сваког члана породице, па се за сваку наредну одраслу особу у породици основица повећава за 0,5, а за дете за 0,3;
2. прописана је увећана новчана социјална помоћ за особе које нису способне за рад и самохране родитеље, у износу до 20% већем од редовног износа новчане социјалне помоћи;
3. новим законом се предвиђа право на новчану помоћ за шесточлана домаћинства, уместо петочланих, што је било регулисано предходним законом;
4. у новом закону се уводи основица у номиналном износу, која се два пута годишње усклађује са индексом потрошачких цена;
5. значајну новину представља акценат на проактивној улози корисника и на стварању могућности за њихово активно укључивање.

Законом се предвиђа могућност да центри за социјални рад закључују споразуме (индивидуалне планове активације) са појединцима о њиховој активацији. Индивидуални планови активације садрже активности и обавезе корисника, попут учешћа у програмима лечења од зависности, упућивања на породичну терапију, похађања програма за образовање одраслих, оспособљавања у јавним радовима и слично.

У 2014. години, укупан број корисника социјалне заштите био је 682.172 особе. У наредној табели се може сагледати број корисника према категорији старости.

Табела 75. Корисници социјалне заштите, 2014. година

	Укупно	Деца	Млади	Одрасли	Остарели
Број	682172	193865	66060	322334	99913

Извор: Републички завод за статистику, *Корисници социјалне заштите 2014.*

³³⁸ Исто, стр. 17.

Од 2003. године, број корисника је растао све до 2011. године, када је према подацима центра за социјални рад било 584.828 корисника система социјалне заштите, што представља 8,14% укупног становништва. Број корисника се у апсолутним вредностима смањио се за 2,2% у односу на 2010. годину, али се повећао њихов удео у укупном броју становника (у 2010. је износио 7,23%). Од укупног броја корисника центара за социјални рад, 45.050 су припадници ромске популације, што је скоро трећина од броја лица која су се на попису становника из 2011. године изјаснили као Роми (147.604), односно 2,05% укупног броја становника у земљи. То значи да је у ромској популацији удео корисника услуга социјалне заштите скоро четири пута већи него у укупном становништву у Републици Србији, што се подудара са чињеницом да је опште и екстремно сиромаштво међу припадницима ромске популације много заступљеније него у укупном становништву. У старосној структури Рома корисника система социјалне заштите, 47,2% су одрасле особе, 31,1% су старије особе и деца, а младих је 21,7%.³³⁹

Табела 76. Новчана давања и услуге на националном нивоу, број корисника, месечни износи и годишњи удео расхода у БДП-у, 2013.

	Број корисника		Износ	Расходи
	лица/деца	домаћинства	Динари	Удео у БДП
Новчана социјална помоћ	258.807	101.656	7.490	0,33
Дечији додатак	387.847	206.099		0,32
Основни			2.522	
Увећани			3.280	
Додатак за помоћ и негу	51.670			0,24
Основни			9.429	
Увећани			25.430	
Родитељски додатак	60.030	61.466	35.800	0,16
Одсуства поводом рођења детета	36.686			0,63
Смештај (домски и породични)	20.000			0,15
Центри за социјални рад				0,07

Извор: Влада Републике Србије, (2016), Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији, Београд, стр. 27.

³³⁹ Лакићевић Добрић, А. (2013). Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, стр. 13.

На бази података у претходној табели, може се уочити да је новчана социјална помоћ доста ниска, да велики број лица прима новчану социјалну помоћ (258.807 лица). Такође се може закључити да су мала издвајања из БДП–а за смештај лица у домове и породице, као и да се иначе мало издваја за рад центара за социјални рад, тачније само 0,07% из БДП–а.

3.3.3. Утицај социјалног програма на смањење сиромаштва у Србији

Најважнији разлог за повећање сиромаштва у Републици Србији крајем XX и почетком XXI века био је пад бруто домаћег производа по глави становника и пораст неједнакости у дистрибуцији дохотка.³⁴⁰ Уколико се анализира доходовно сиромаштво, постоје два основна типа индикатора – апсолутно и релативно сиромаштво, односно апсолутна и релативна линија сиромаштва. Апсолутно сиромаштво подразумева проценат становништва који живи испод одређеног износа расположивог дохотка. Тај износ се назива линија сиромаштва.³⁴¹

Табела 77. Кретање апсолутног сиромаштва становништва у Републици Србији 2007–2014.

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
% апсолутно сиромашних у укупној популацији	8,3	6,1	6,9	9,2	6,8	8,8	8,6	8,9
Линија сиромаштва, РСД месечно по потрошачкој јединици	6.625	7.401	8.022	8.544	9.483	10.223	11.020	11.340

Извор: Влада Републике Србије, (2016), *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији*, Београд, стр.7.

Многа сиромашна домаћинства су изложена вишеструким факторима депривације, што захтева сложене интервенције превентивног типа, али и мере активне инклузије, које комбинују новчане накнаде, запошљавање/активацију корисника и квалитетне услуге интегралне социјалне заштите.

У републици Србији се социјална заштита и социјална сигурност обезбеђују кроз социјално осигурање и различита новчана давања и услуге из система социјалне и дечије, као и из борачко–инвалидске заштите. Социјално осигурање обухвата пензијско–

³⁴⁰ Веселиновић, П., Мићић, В., Милетић, Д. (2012). *Serbia – zone of poverty and social exclusion, Economic of Agriculture 2*, стр. 305–317.

³⁴¹ Томић, В. (2007). *Сиромаштво и социјална искљученост – основне дефиниције и индикатори*, Требиње, Социолошка луча I, Требиње, стр. 149–166.

инвалидско осигурање, здравствено осигурање и осигурање за случај незапослености. Права из пензијско–инвалидског осигурања и здравствена заштита се делимично финансирају из буџета. Највећи део социјалних давања се обезбеђује на националном нивоу.

Смањење екстремног сиромаштва и део социјалне заштите коју не обезбеђује социјално осигурање у Србији остварују се кроз социјалну и дечију заштиту, регулисане кроз два законска акта:³⁴²

- **Закон о социјалној заштити (2011)** уређује права на новчана давања усмерена на сиромашне (новчана социјална помоћ, увећана новчана социјална помоћ, једнократна помоћ), новчана давања за дуготрајну негу (додатак за помоћ и негу другог лица, увећани доходак за помоћ и негу другог лица и право на разлику до увећаног дохотка за помоћ и негу другог лица за инвалидну децу која су право остварила у систему ПИО), оспособљавање за рад, услуге социјалне заштите, као и регулаторне и контролне механизме у сфери социјалне заштите. Услуге социјалне заштите обухватају услуге процене и планирања, дневне услуге у заједници, услуге подршке за самостални живот, саветодавно–терапијске и социјално–едукативне услуге, као и услуге смештаја.
- **Закон о финансијској подршци породици са децом (2002)** уређује права на новчана давања са циљем заштите сиромашних породица са децом (дечији додатак), као и давања/накнаде чији је циљ усклађивања рада и родитељства и подршка рађању (накнаде зараде поводом рођења детета и родитељски додатак).

3.3.4. Новчана социјална помоћ у овиру новог законског решења

Социјална заштита грађана којима је неопходна социјална помоћ уређена је Законом о социјалној заштити, који је усвојен 2011. године. Овим новим законом, који је заменио закон из 1991. године, прописана је социјална инфраструктура за пружање квалитетних социјалних услуга. Закон предвиђа значајно унапређење концепта и функционисања система социјалне заштите, али га не примењују сви актери у потпуности због чињенице да велики број подзаконских аката и даље није усвојен.

Кључне новине у закону су следеће:³⁴³

³⁴² Влада Републике Србије, (2016). *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији*, Београд, стр. 26.

- заснива се на модерном регулативном систему, са лиценцирањем и инспекцијским надзором пружалаца услуга социјалне заштите у односу на минималне националне стандарде пружања социјалних услуга. Подршка регулаторном систему долази у виду супервизијске функције, коју обавља новоуведени супервизор социјалне заштите у социјалним установама, центрима за социјални рад и Заводу за социјалну заштиту, а на располагању је стручњацима у социјалној заштити и пружаоцима услуга социјалне заштите, како државним тако и недржавним;
- законом се уводи програм унапређења социјалне заштите у локалној самоуправи који треба да представља основу за планирање социјалне политике на локалном нивоу и доношење локалних одлука. Пружање услуга социјалне заштите се, такође, обезбеђује наручивањем и уговарањем услуга социјалне заштите у заједници, у отвореном и транспарентном поступку. Закон уводи наменске трансфере из републичког буџета као подршку развоју услуга социјалне заштите у заједници у мање развијеним локалним самоуправама и/или локалним самоуправама на чијој се територији налазе установе за домски смештај у трансформацији, као и развоју иновативних услуга социјалне заштите;
- програм финансијске подршке: новчана социјална помоћ за сиромашне и додатка за помоћ и негу другог лица су побољшани у смислу већег обухвата и виших износа новчаних давања за нарочито осетљиве категорије становништва. Активно укључивање корисника новчане социјалне помоћи представља једну од новина у социјалном систему. Она омогућава проактиван приступ пружању подршке појединцима и породицама – корисницима новчане социјалне помоћи да дођу до одговарајућих услуга социјалне заштите и искористе их за решавање животних проблема са којима се суочавају. Деца корисници програма новчане помоћи могла би добити одрживу подршку за повратак у образовни систем или останак у њему, тако што би била упућивана на расположиве услуге помоћи у оквиру локалне заједнице;
- законом се интензивно подстиче пружање међусекторских услуга и закључивање протокола о међусекторској сарадњи као подршке свеобухватном приступу корисницима система социјалне заштите.

Закон прописује следеће главне врсте социјалне помоћи:

³⁴³ Лакићевић Добрић, А. (2013). *Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд, стр. 5.

- новчана социјална помоћ,
- додатак за помоћ и негу другог лица,
- једнократна новчана помоћ,
- помоћ у натури и други облици материјалне подршке.

Новчана социјална помоћ и додатак за помоћ и негу другог лица представљају главне облике социјалне помоћи и финансирају се из републичког буџета, док се средства за пружање једнократне новчане помоћи и помоћи у натури обезбеђују из локалног општинско/градског буџета.

Успостављањем ефикасног регулаторног оквира стварају се неопходни услови за изналагање начина за сузбијање сиромаштва и социјалне искључености, било да се ради о апсолутном сиромаштву или о релативном сиромаштву, чиме се и доказује **Хипотеза 3**, што потврђује предходни текст.

4. ПРИБЛИЖАВАЊЕ СРБИЈЕ ЦИЉЕВИМА СТРАТЕГИЈЕ ЕВРОПА 2020 У ОБЛАСТИ СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ ИСКЉУЧЕНОСТИ

Док се екстремно сиромаштво у земљама у развоју дефинише као немогућност приступа адекватној исхрани, чистој води или примарној здравственој заштити, у Европи појам сиромаштва указује на различите облике ускраћености појединаца у односу на просечан стандард живота. Сиромашни људи у Европи су лица која немају адекватне приходе нити довољно материјалних ресурса за достојанствен живот, која немају одговарајући приступ основним услугама попут здравствене заштите, становања и образовања, те она лица која су искључена са тржишта рада или раде на пословима ниског квалитета. Сиромаштво води у социјалну искљученост, односно друштвену маргинализацију, која појединце све више удаљује од могућности избављења из зачараног круга сиромаштва и различитих димензија ускраћености.

Стратегија „Европа 2020“ има за циљ да, јасно дефинисаним корацима, помогне државама чланицама, а и шире, у свом путу ка смањењу стопе сиромаштва, јер тај проблем има глобалну размену. Влада Републике Србије је крајем 2010. Године представила стратегију „Србија 2020“ која је конзистентна са циљевима стратегије „Европа 2020“. Њом жели да одговори на изазове светске економске кризе и представља дугорочни одговор иницијативама Европске уније.³⁴⁴ Предвиђа да ће се стопа ризика од сиромаштва смањити на 14% до 2020. године, односно на 300.000 лица.

Један од основних циљева наведене стратегије је смањење сиромаштва за 25% до 2020. године. Кораци који треба да доведу до постизања овог циља дефинисани су кроз неколико стратешких праваца деловања, од којих се запошљавање препознаје као најважнији и најодрживији начин. Други правац деловања јесте унапређење социјалне заштите и адекватнији приступ социјалним услугама, укључујући и равноправан приступ пензијама и здравственој заштити за све становнике Европе. Остали подједнако важни стубови за повећање социјалне инклузије и смањење сиромаштва јесу образовање и омладинска политика, интеграција миграната, као и борба против дискриминације, која подразумева унапређење родне равноправности, права особа са физичким и менталним инвалидитетом, затим Рома као посебно угрожене и маргинализоване категорије становништва. Као најекстремнији облик социјалне искључености се препознаје и

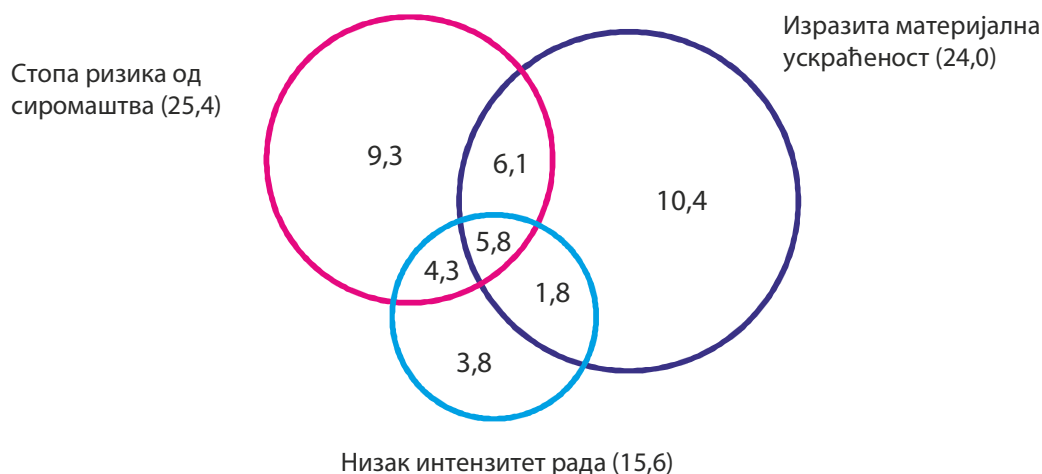
³⁴⁴ Веселиновић, П., Милетић, Д. (2011). *Serbian economic restructuring as determinant of European integration, Economics and Organization*, Vol. 8, No2, стр. 153–163.

бескућништво, па „Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености“ такође предвиђа мере за борбу против ове димензије сиромаштва.³⁴⁵

Поред апсолутног сиромаштва, које представља број лица чији се доходак налази испод националне линије сиромаштва, у Републици Србији се од 2006. године, прати релативно сиромаштво, преко индикатора „стопа ризика од сиромаштва“. Ову стопу чине сва лица чији је доходак по потрошачкој јединици мањи од 60% медијане националног дохотка.

Као што смо већ помињали, стопа сиромаштва је 2014. године у Србији износила 8,9% што значи да је потрошња толиког процента укупног становништва била нижа од линије сиромаштва (11.340 динара месечно за еквивалентног одраслог). Ових 8,9% значи да се 628 хиљада становника сматра сиромашним. У односу на предходну 2013. годину, стопа сиромаштва је повећана са 8,6% на 8,9%. Узроци томе су смањење реалног бруто друштваног производа Србије у 2014. за 1,8% према процени Републичког завода за статистику, при чему су допринос неповољним кретањима дале и поплаве. Повезано с падом бруто домаћег производа и економском политиком, у 2014. години дошло је до смањења реалних зарада за 1,5% и реалних пензија за 2,3% што је непосредно утицало на потрошњу становништва и довело до повећања броја сиромашних.³⁴⁶

Слика 22. Основни показатељи сиромаштва и социјалне искључености, у %

Извор: Републички завод за статистику, (2016), *Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, 2015*, Београд, Републички завод за статистику, стр. 1.

³⁴⁵ Фонд за отворено друштво, (2011), *Водич кроз стратегију Европа 2020, европски покрет у Србији*, Београд, стр. 115.

³⁴⁶ Мијатовић Б., (2015), *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд, стр. 6.

Праг ризика од сиромаштва (релативна линија сиромаштва) у 2015. години износи 14.920,00 динара просечно месечно за једночлано домаћинство. За домаћинства са двоје одраслих и једним дететом старости до 14 година, праг ризика од сиромаштва је 26.856,00 динара. Посматрано према старости, лица 18–24 године највише су изложена ризику од сиромаштва (30,3%), као и лица млађа од 18 година (29,9%). Нижу стопу ризика од сиромаштва имају особе старије од 65 година (19,7%).³⁴⁷

Као најважнији начин смањења сиромаштва препознаје се повећање запослености. Према Републичком заводу за статистику, током протекле две године запосленост је расла, и то претежно у формалном сектору, док је незапосленост у 2015. години опала у односу на 2014. годину, да би у првом кварталу 2016. године дошло до поновног повећања броја запослених лица у поређењу са истим кварталом 2015. године.

Републички завод за статистику је такође објавио да су код младе популације (15–24 године) лоши трендови на тржишту рада, покренути глобалном економском кризом у 2008. години, трајали све до 2014. године, када креће континуирани раст запослености и пад незапослености. Стопа запослености младих је у првом кварталу 2016. у односу на исти квартал 2014. године, повећана за 3,1% (са 13,1% на 16,2%), док је стопа незапослености у том периоду смањена за близу 8% (са 25,5% на 17,5%).

Стопа запослености у првом кварталу 2016. године за становништво старости 15 и више година износи 42,6%, при чему је стопа запослености за мушкарце 49,8% а за жене 35,9%. Највећа стопа запослености је у региону Шумадије и Западне Србије (45,0%), а затим у Београдском региону (43,0%). У региону Војводине ова стопа износи 41,4%, док је најнижа у региону Јужне и Источне Србије са 40,7%.³⁴⁸

Стопа незапослености у првом кварталу 2016. године за становништво старости 15 и више година износи 19,0%, и то 18,5% за мушко и 19,6% за женско становништво. Ова стопа је највећа у Београдском региону (20,5%), затим следе регион Јужне и Источне Србије (20,2%) и регион Војводине (19,2%), док незапосленост најмања у региону Шумадије и Западне Србије (16,6%).³⁴⁹

Циљеви смањења сиромаштва и повећања социјалне укључености су повезани са огромним бројем јавних политика. С тим у вези, образовање је основни начин да се

³⁴⁷ Републички завод за статистику, (2016), Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, 2015, Београд, стр. 1.

³⁴⁸ Републички завод за статистику, (2016). *Анкета о радној снази*, први квартал 2016, Београд.

³⁴⁹ Републички завод за статистику, (2016). *Анкета о радној снази*, први квартал 2016, Београд.

спречи повећање неједнакости у друштву. Такође, неопходно је обезбедити буџетска средства за финансирање лица која су зависна од социјалне заштите.

Уколико се жели да повећа квалитет живота, неопходно је јасно дефинисати стратегије, мере, циљеве и задатке за бржи и динамичнији раст и развој, као стратешки циљ развоја Србије, а самим тим и пораст запослености, животног стандарда и смањења стопе сиромаштва и социјалне искључености, чиме се потврђује **Хипотеза 4**.

Територијална димензија сиромаштва и социјалне искључености су јако важне, с обзиром на чињеницу да су сиромашни концентрисани у неразвијеним областима. Треба им омогућити мобилност или улагати у развој неразвијених подручја и тиме смањити регионалне неједнакости. Такође, рурална политика се мора унапредити како би се створила одржива радна места на основу коришћења природних ресурса. Потребно је унапредити квалитет и приступ основним јавним услугама, као што су здравствена нега и социјалне услуге. Треба истаћи значај наставка процеса децентрализације. Међутим, имајући у виду да су ресурси ограничени, важно је направити листу приоритета и одлучити се које ће групе становништва првенствено бити таргетиране. Коначно, праћење и контрола индикатора социјалне искључености је од изузетног значаја. Ти индикатори морају бити јасни, подупрети чињеницама, доступни и разумљиви широкој јавности.

ЗАКЉУЧАК

У докторској дисертацији су анализирани бројни проблеми сиромаштва у Републици Србији, узроци, последице и могућности отклањања или евентуалног ублажавања овог горућег проблема. С тим у вези, детаљно проучавање литературе, сучељавање различитих ставова бројних аутора као и спроведено емпиријско истраживање, омогућили су формулисање релевантних закључака.

У Србији до почетка деведесетих година сиромаштво није било значајније присутно. У то време Србија је остваривала БДП по становнику већи од 3000\$. Финансијске и трговинске везе са западом су биле доста добро развијене, а привредни систем се углавном ослањао на тржишне критеријуме привређивања. С правом се може констатовати да је највећем броју грађана било доступно образовање, здравствена заштита, социјална заштита и друге услуге. Србија, као и остале бивше југословенске републике, имала је велике шансе да у односу на остале земље у транзицији, много лакше и уз мање напора обезбеди прелазак у модерну тржишну привреду. На жалост, Србија је током деведесетих година доживела економски и социјални колапс и потпуни застој, и у развоју економије и у развоју демократије и људских права. Суочила се и са огромним падом БДП-а, великом незапослености, смањењем плата, пензија и осталих примања, а све је то била последица међународне изолованости земље и економских санкција, распада тржишта, хиперинфлације, ратова у региону и бомбардовања 1999. године. Додатни негативни утицај на целокупну економску ситуацију представљао је долазак великог броја избеглица и интерно расељених лица. Све је то довело до пораста сиромаштва, као и богаћења одређеног броја људи захваљујући корупцији и привредном криминалу.

Анализирајући кретање сиромаштва у Србији може се закључити да је дошло до смањења стопе сиромаштва 2008. године (6,1%) у односу на претходни период, на пример 2006. године када је стопа сиромаштва износила 8,8%, захваљујући релативно брзом економском расту оствареном од 2000. до 2008. године. Међутим, утицај глобалне финансијске кризе условио је постепено смањење животног стандарда, односно пораста

стоје сиромаштва на 8,9% 2015. године. Стопа сиромаштва је повећана захваљујући смањењу реалног бруто домаћег производа, као и поплавама које су погодили Србију маја 2014. године. Осим тога, у 2014. години су смањене реалне плате за 1,5% и реалне пензије за 2,3%, што је утицало на потрошњу грађана и условило пораст броја сиромашних.*

Регионални аспект сиромаштва у Србији је усклађен са регионалним разликама у нивоу економске развијености, при чему је највећи број сиромашних забележен у централној Србији, 11,4% у 2014. години, док је најмања стопа сиромаштва у Београду. Стопа сиромаштва ни у једној посматраној години није прешла 6% (у Београду су сконцентрисане највеће могућности за економски развој). Војводина са стопом од 7,8% (2014.) се налази између ова два екстрема. Подела централне Србије на два мања региона доноси релативно ниску стопу сиромаштва за регион Шумадија/Западна Србија од 7,2%, док регион Источна/Југоисточна Србија достиже далеко највишу стопу сиромаштва од чак 18%. Може се закључити да разлог овако високог нивоа сиромаштва региона Источне/Југоисточне Србије се налази у најнижем нивоу развоја, где БДП по становнику износи око 63,3% просека Србије и најнижи је међу свим регионима.

Што се тиче проблема сиромаштва, очито је да је у градовима Србије стопа сиромаштва знатно нижа него у осталим подручјима, али ни у урбаним подручјима она није занемарљива, јер износи око 6%. Стопа сиромаштва у руралним (осталим) подручјима је дупло већа и износи око 12,3%. Од укупно 642 хиљаде сиромашних, у урбаним подручјима Србије живи 241 хиљада (37,7%), а на осталим 401 хиљада (62,3%). Неповољнија позиција „осталог“ подручја првенствено је последица стања на селу и у пољопривреди (која одбацује мањи доходак у односу на делатности лоциране у градовима), неповољних демографских кретања и старења становништва, као и подбацивања пољопривредне производње, често због суша или пак поплава и других природних непогода.

На основу анализе профила сиромаштва у Србији, може се доћи до закључка да су сиромаштву изложенија вишечлана домаћинства (посебно она која имају више деце, незапослених и неактивних чланова), као и домаћинства чији је носилац нижег образовног нивоа. Затим, разна истраживања и друге анализе показују да Роми, интерно расељена лица и избеглице, особе са инвалидитетом и жене спадају у категорије

* Напомена:

- 1) Сви подаци у Закључним разматрањима преузети су из претходних поглавља дисертације, који базирају на наведеним изворима;
- 2) Добар део мера и предлога такође су преузети из Стратегије за смањивање сиромаштва (ССС).

становништва које су са највећим ризиком сиромаштва. Једна од забрињавајућих чињеница јесте и та да број сиромашне деце у Србији знатно расте. Стопа сиромашне деце је знатно већа од стопе сиромаштва пунолетних. Стопа сиромаштва код деце (од 0-18 година) износи 11,4%, а код одраслих 8%, док је најмањи пораст сиромаштва у категорији лица старих преко 65 година (7,8%), а разлог је сигурност и редовност пензија.

На бази анализе стопе ризика од сиромаштва, може се такође закључити да је стопа ризика 2014. и 2015. године била већа него 2012. и 2013. године. Разлог за то су бројни нагомилани проблеми у претходном периоду: економски и социјални колапс током деведесетих година, пад БДП-а, прилив избеглица и интерно расељених лица, ратови, хиперинфлација, ограничене могућности запошљавања итд. У поређењу са земљама у окружењу, после Србије највећу стопу ризика од сиромаштва имале су Македонија и Румунија. Иначе, све посматране земље у окружењу, изузев Словеније и Мађарске, спадају у групу земаља са високом стопом ризика од сиромаштва.

Што се тиче материјалне депривације, бројни индикатори показују да је степен угрожености грађана Србије велики и да је велики удео оних који не могу да приуште већи број ставки са листе на основу којих се сагледава депривација. Стопа материјалне депривације показује да је скоро сваки други грађанин у Србији материјално депривиран, односно не може да приушти три ставке са листе. У поређењу са Европском унијом, у Србији је угроженост становника, представљена помоћу критеријума материјалне депривације више него двоструко већа (у ЕУ стопа депривације је износила 18,6%, а у Србији 44,1%), мања је него у Македонији (52,7%) и Бугарској (46,8%). Анализирајући неједнакост на бази Гини коефицијента може се закључити да је неједнакост потрошње у Србији доста умерена (креће се у распону од 0,22 до 0,27 у посматраном временском хоризонту, што је иначе при дну листе Гини коефицијента). Посматрајући Гини коефицијент по регионима у одређеном временском периоду, уочава се његов благ раст, с тим што је раст неједнакости присутан и у Београду и у Војводини. У поређењу са другим регионима, највећа је неједнакост у Београду и износи 0,27, док регион Шумадија/Западна Србија има нешто уједначенију потрошњу од осталих – 0,23/0,24 респективно.

Као и у осталим постсоцијалистичким земљама које су кренуле путем транзиције, тако и у Србији, социјалне неједнакости представљају значајан проблем. Обично се социјална неједнакост посматра кроз призму економских неједнакости. Она се суштински односи на неједнакост у расподели дохотка или богатства. Посматрајући кретање и расподелу БДП-а, може се закључити да постоји неједнакост у регионалној

расподели БДП-а. Београдски регион има доминантно учешће са 38,7% у укупном БДП-у, које је два ипо пута веће него учешће региона Јужне и Источне Србије. Посматрано преко индекса (БДП по становнику – индекс нивоа РС = 100), БДП по глави становника у региону Јужне и Источне Србије достиже ниво 64,2% просечног БДП-а *per capita* на нивоу Србије, док је исти показатељ у случају Београдског региона 64,9% већи од просека (тј. 164,9 – индекс). Све наведено иде у прилог тврдњи да је економска и социјална неједнакост у Србији изражена, имајући у виду неједнаке могућности становника по појединим регионима и њихов животни стандард.

Међутим, поред објективних података треба сагледати и субјективан став испитаника о условима у којима живе. У том случају ради се о стопи субјективног сиромаштва (могућност домаћинства да „састави крај с крајем“), која представља субјективни осећај испитаника о проблемима са којима се сусреће у настојању да измирује неопходне обавезе узимајући у обзир укупна примања. На бази анкете о приходима и условима живота, а на питање „Како састављате крај с крајем?“, највише испитаника се изјаснило да живи тешко -32,8%, веома тешко -31,9%, а са извесним тешкоћама -30,1%. Само мали проценат испитаника се изјаснио да живи лако -1,1%, прилично лако -3,9% и веома лако -0,2%.

Може се закључити на бази ове анкете да је субјективан став становништва о сопственом материјалном положају такав да се ради о већем степену сиромаштва. Забрињава и чињеница да је преко 90% испитаника искористило реч „тешко“ да опише како живи.

У руралним подручјима сиромашни су диспропорционално лоцирани и углавном су ангажовани на пољопривреди и сличним активностима. Најчешће су то жене и деца, а ређе одрасли мушкарци. Око две трећине изразито сиромашних зарађује за преживљавање у неразвијеној пољопривреди или на малим пољопривредним добрима, или као лоше плаћени пољопривредни радници. Велики број руралних подручја карактерише депопулација и економска неразвијеност, док урбани центри бележе већу концентрацију становништва и економске активности. Сигурно је да оваква тенденција вишеструко негативно утиче на развој, па је неопходно осмислити програме и пројекте одрживог развоја руралних подручја у складу са њиховим специфичностима.

Тодаро М. у свом „Економском развоју“ истиче да жене чине већину сиромашних у свету. Слична је ситуација и у Србији, као и у другим земљама у развоју. Евидентно је да су жене и деца највише ускраћени.

Поред тога, дугорочно низак друштвени статус жена највероватније ће довести до успоравања стопе економског раста. Ово је сасвим тачна претпоставка, имајући у виду да

ће образовни резултати и будући социјални статус деце највероватније одражавати статус мајке и оца. Имајући у виду да је људски капитал можда најважнији предуслов раста и развоја, образовање и побољшање економског статуса жена су кључни услови за испуњавање дугорочних развојних циљева.

С обзиром да се благостање жена и деце налази под снажним утицајем политике развоја, наглашава се важност интеграције жена у програме развоја. Ради поправљања друштвеног статуса најсиромашнијих појединаца, жене морају бити укључене у главне економске токове. Ово за собом повлачи повећање учешћа жена у образовању и програмима обуке, као претпоставке њиховог лакшег запошљавања. Такође, треба осигурати да жене имају једнак приступ државним ресурсима у смислу школовања, служби, запошљавања и других социјалних програма сигурности.

С правом се може констатовати да постоји велики број фактора који узрокују сиромаштво. Они су различите природе и са различитим интензитетом утичу на пораст сиромаштва.

Један од узрока је неповољна демографска структура. Резултати последњег пописа указују на снажан и континуирани процес демографског старења становништва у Републици Србији. Србију оптерећују демографски проблеми који се односе на депопулацију и демографско старење. Шестина становника наше земље старија је од 65 година, што нас сврстава међу старије земље на свету. Само шест деценија раније, становништво Србије било је једно од најмлађих у Европи (просечна старост је била 29,1 година, а сада је 42 године). Становништво представља значајан фактор развоја сваке земље, и као такав значајан извор радног потенцијала и значајан развојни фактор који највише доприноси економској ефикасности. Многобројне су економске и социјалне последице демографског старења становништва у нашој земљи: пораст социјалних издвајања за стара лица, смањење удела радно активног становништва у укупном становништву, успоравање техничко-технолошког и економског развоја и сл. Интензиван процес демографског старења укупног и активног становништва има многе негативне импликације, што се нажалост може очекивати у наредном периоду.

Незапосленост је један од највећих макроекономских проблема савременог света, са којим се суочавају како развијене земље са високим животним стандардом, тако и земље у развоју и неразвијене земље, међу којима се налази и Србија. Недовољно коришћење људских потенцијала једне земље има директан утицај на њену привреду и национални доходак, што директно има негативне реперкусије на животни стандард становништва и повећање сиромаштва као крајње последице.

Посебно треба истаћи да проблем незапослености младих није само економски проблем и немогућност да се нађе радно место како би се обезбедила егзистенција, већ је то и социјални и политички проблем. Незапосленост младих је централно питање и теорије и политике сваке привреде, па самим тим и наше земље. Она за собом повлачи бројне последице, као што су: одлагање склапања бракова, рађања деце, осећај несигурности, зависности од родитеља, једном речју, може се закључити да је незапосленост и економски проблем и социјални проблем и демографски проблем и политички проблем итд. Незапосленост представља један од најважнијих економских узрока сиромаштва. Ризик од сиромаштва повећава дуготрајна незапосленост, нестабилност запослења (учестало остајање без посла) или прекиди у каријери које жене врше у фазама рађања и одгајања деце. Неадекватна укљученост на тржиште рада повећава и ризик од сиромаштва у каснијим фазама живота због недовољног издвајања средстава у пензиони фонд.

Проблем искључености младих са тржишта рада је најчешћи узрок низа тешкоћа са којима се сусрећу младе особе у потрази за послом, што се повећало у условима економске кризе. Млади су због отежаног приступа тржишту рада сврстани у категорију рањивих група и зато је важно пратити како различити државни системи успевају да одговоре на проблеме младих који су у додатно отежаном положају, односно младих у систему социјалне заштите.

Један од узрока јесте утицај процеса глобализације на привредни развој Србије. Глобална економска криза негативно је утицала на развој националних економија многих земаља у свету па и на нашу, и то посебно у делу везаном за тржиште рада. Једна од првих мера већине предузећа као одговор на спречавање ефеката светске економске кризе, била је отпуштање радника што је утицало на пораст сиромаштва.

С друге стране, глобализација и технолошки развој доносе експанзију неједнакости у оквиру друштва, али и између друштава. Огромно богатство концентрисано је у малом броју најразвијенијих држава света, док у земљама у развоју велики број људи живи на граници апсолутног сиромаштва или испод ње, или умире без елементарних услова за живот: недостатак хране, воде, адекватне здравствене заштите, смештаја итд. Додатне карактеристике које наглашавају неједнакост су и прекомерна насељеност, недостатак природних материјалних ресурса, као и финансијских средстава.

Глобализација и поред позитивних ефеката, као што су бржи трансфер технологија у неразвијене земље, бржи трансфер капитала, боље искоришћавање природних и људских ресурса, снижавање трошкова производње и промета, општи технолошки напредак, приближавање различитих култура, побољшавање услова за међународну

сарадњу, избегавање међународних конфликта, има и бројне негативне последице: изазива све већу разлику између богатих и сиромашних, делује у правцу смањења моћи националних држава и доводи до хегемонизације света.

Може се закључити да сама глобализација са различитих аспеката свог деловања није била у интересу већине недовољно развијених земаља. Као такав, комплекс глобализације није био у функцији смањивања великих разлика на нивоу економске развијености између појединих земаља широм света.

Привреда Србије која је укључена у светске привредне токове треба да буде превасходно извозно орјентисана и оспособљена за брзо усвајање нових технолошких решења и стварање властитих технолошких иновација. Кључно развојно опредељење наше земље у текућем периоду јесте интензивно укључивање у процесе глобализације и интеграције и реализације свеобухватних реформи привреде и друштва. Мађутим, поред позитивних Србија мора да уважи и негативне стране процеса глобализације светске привреде. Утврђивањем одговарајуће развојне стратегије треба минимизирати непожељне ефекте које са собом носе процеси глобализације и интеграције за привредно и технолошки мање развијене земље као што је наша. Нажалост, наша привреда драстично заостаје у односу на већину земаља у развоју и транзицији, у којима је индустрија кључни носилац укупног привредног развоја. Ипак, стратегија извозне орјентације за нашу привреду би била вероватно најприхватљивија. С тим у вези, неопходно је установити и спроводити адекватну индустријску политику, која би требало да подржи опредељене правце развоја у нашој земљи.

Један од узрока је и пад прилива страних директних инвестиција. Иако Светска банка указује на побољшање пословног амбијента региона Југоисточне Европе, он последњих година није атрактиван за стране инвеститоре. На то указује пад прилива СДИ последњих година. Без обзира на значајне предности које се нуде страним инвеститорима, где се пре свега мисли на релативно јефтине трошкове радне снаге и олакшан приступ тржишту, у нашој земљи је након светске економске кризе 2009. године дошло до значајног смањења прилива страних директних инвестиција. У настојању да се створи подстицајни амбијент за стране инвеститоре, а самим тим и повећа прилив СДИ, Србија мора пре свега да се усредсреди на стварање политичке стабилности. Такође, неопходно је уложити далеко више напора у борбу са корупцијом, успоставити стабилнији правни систем и преиспитати стање инфраструктуре као неопходног услова инвестирања.

Анализирајући куповну моћ по градовима и регионима према зарадама у односу на просек Републике Србије, може се закључити да постоје јасне и видљиве разлике

између просечних нето месечних зарада по регионима, односно градовима у Србији. Највећа просечна примања бележе се у Београдском округу, тачније износе 67.650 динара што је више него дупло већа просечна нето зарада него у Лесковцу, која износи 35.164 динара. Овај однос примања јасна је слика неједнакости између региона у Србији и јасан показатељ израженијег сиромаштва у унутрашњости земље. Ако пак сагледамо однос потрошачких корпи, видимо да ту није у толикој мери изражена неједнакост, што опет указује на постојање сиромаштва, где просечна примања у појединим регионима једва покривају трошкове домаћинства. Просечна корпа у децембру 2016. године износила је 71.339 динара у Београду, док је у Лесковцу износила 59.075 динара, а Минимална потрошачка корпа износила је у Београду 41.352 динара, док је у Лесковцу била 30.739 динара. После Београда највећа просечна нето зарада по запосленом бележи се у Новом Саду, Сремској Митровици и Смедереву и оне се налазе изнад просека зараде у Републици Србији, која је у децембру 2016. године износила 53.456 динара, док су испод просека зараде у Крагујевцу, Суботици, Панчеву, Зајечару, Нишу итд. Просечна потрошачка корпа у Републици Србији износи 67.874 динара, док просечна Минимална потрошачка корпа износи 35.228 динара.

Као један од важних социјалних узрока сиромаштва истиче се ниво и квалитет образовања. Образовање, писменост и научно-истраживачки рад су компонента техничког прогреса као најдинамичнијег фактора раста и развоја. Кључна улога образовања је могућност да се апсорбују софистициране технологије и да развију капацитет за самоодрживи раст и развој. Ове компоненте представљају предуслов за пораст продуктивности. Једном речју, писменост и образовање су основна компонента раста и развоја, тј. важан инпут у сложеној функцији производње.

Анализирајући стопу ризика од сиромаштва у зависности од нивоа образовања, може се закључити да је Србија у неповољнијем положају у односу на готово све земље у региону, као и на просек у Европској унији. Имајући ово претходно у виду, може се закључити да постоји јака корелација између сиромаштва и степена образовања која настаје као резултат утицаја нивоа образовања на ниво зарада на тржишту рада. Овај утицај се може сагледати кроз два механизма: преко веће продуктивности рада образованијег појединца и кроз чињеницу да образовање делује као сигнал послодавцу о способностима појединца чиме образовани имају приступ боље плаћеним пословима. Та веза се касније преноси на пензије и све заједно утиче на доходак становништва и ризик од сиромаштва у позитивном смеру за образованијег појединца.

Са развојног аспекта, посебно је важно образовање деце. Ускраћеност приступа образовним институцијама и ресурсима у раном узрасту снажно детерминише развојни

пут деце из друштвено маргинализованих слојева и група и ствара велике и тешке препреке за њихову успешну интеграцију и друштвено благостање. И обрнуто, образовање може бити најуспешнији пут за излазак из зачараног круга беде. Због тога овај проблем мора имати посебну пажњу државе и друштва.

Ниво образовања одражава се у великој мери и на запосленост, а сами тим је и у директној вези и са сиромаштвом и са друштвеним благостањем. образовање има снажан утицај и на интернационалне миграције високообразованих радника, тзв. „одливом мозга“ из сиромашнијих у развијеније земље. Неразвијене земље су имале велике друштвене трошкове њиховог школовања, а користи тог рада и допринос даљем економском развоју остварују развијеније земље. И то указује на све веће продубљивање јаза између богатих и сиромашних, однос између високоразвијених земаља и земаља у развоју. Чињеница да је Србија погођена проблемом „одлива мозга“ указује на потребу да образовни систем наше земље захтева темељну реформу.

Корупција се, као појава, сврстава међу најважније проблеме у друштву и такође један је од узрока пораста сиромаштва. Једном речју, корупција директно и индиректно утиче на појаву сиромаштва. С једне стране, сиромашни немају приступ бројним јавним услугама које често захтевају додатна плаћања, с друге стране распрострањеност корупције се негативно одражава на прилив страних инвестиција, чиме се угрожава привредни раст земље и раст БДП-а по становнику. Самим тим, успоравање раста и развоја привреде условљава и пораст сиромаштва.

Распрострањеност корупције и повезаност представника власти са организованим криминалним групама, посебно је изражена у транзиционим замљама. Тако, на пример, државни програми који се односе на помоћ социјално најугроженијим групама становништва, коруптивним деловањем се могу преусмерити у друге токове, који за крајњи циљ немају помоћ сиромашнима, чиме се повећава како ризик тако и број сиромашних, обзиром да исти бивају ускраћени за намењену финансијску помоћ. Једном речју, корупција спутава, односно онемогућава државну интервенцију у прерасподели дохотка, односно државне помоћи најсиромашнијим слојевима.

Током деведесетих година корупција је била на јако високом нивоу, као директна последица великих државних интервенција и економских санкција, што је додатно отежало прелазак на тржишну привреду и развој демократског друштва. У Србији је до данас корупција задржана на високом нивоу и међу највећим у окружењу. Чињеница је да у земљама са високом стопом корупције најчешће долази до недовољне искоришћености људских и материјалних ресурса. Коруптивне радње доводе до неадекватне алокације ресурса, повећања економске неједнакости у друштву због

стицања веће финансијске користи одређеног броја лица, што се у крајњој мери негативно одражава на животни стандард становништва и повећање ризика од сиромаштва најугроженијих лица.

Анализирајући ниво корупције у Србији и поређење са земљама у окружењу помоћу индекса перцепције корупције, која мери степен корумпираности у јавном сектору, може се закључити да лошији скор од Србије имају само Албанија и БиХ. Корупција оставља далекосежне негативне последице у свим сферама друштва. Економију чине нерационалном, неконкурентном и расипничком. Једном речју, неопходне су хитне и свеобухватне реформе и антикорупцијске мере у циљу излажења из ове озбиљне болести.

Током своје историје Србија се у више наврата суочавала са природним катастрофама. Тако, на пример, Србију су погодиле велике суше које су преполовиле биљну производњу и условиле пораст цена прехранбених производа и дуг опоравак пољопривреде. Осим суше, наша земља је претрпела чак седам великих земљотреса у задњих неколико година. Незапамћене поплаве догодиле су се 2014. године. Наведене природне катастрофе проузроковале су огромну материјалну штету и губитак инфраструктуре, што се одразило на пад привредне активности као и на пад животног стандарда.

Једна од кључних економских последица сиромаштва у Србији јесте смањење привредних активности. Република Србија је у периоду економске кризе забележила повећање неликвидности привреде, пад индустријске производње, пад БДП-а, пад извоза и увоза, пад запослености и раст незапослености, пад примања и куповне моћи становништва и пораст сиромаштва. У Србији као земљи у транзицији, на проблем макроекономских трендова првенствено су утицали одлагани нагомилани транзициони проблеми, а додатно и пад агрегатне тражње, смањење прилива страног капитала и повећање неликвидности у условима глобалне економске кризе и рецесије.

Сиромаштво значајно утиче на здравље људи, како старијих тако и младих, јер је мања вероватноћа да ће сиромашни тражити здравствене услуге када су им потребне, а најчешћи разлог за то су финансијске препреке. Препреке у остваривању здравствене заштите имају директан ефекат на сиромаштво и социјалну искљученост погоршањем финансијске ситуације, као и угрожавањем способности да се активно укључују у друштвене токове.

Имајући у виду чињеницу да је сиромаштво у Србији мултидимензионално узроковано и вишедимензиона испољена појава (са свим последицама), оно се једино може смањити ако се сагледају стварни узроци његовог постојања као и последице и

уколико се делује превентивним мерама. У раду су и узроци и последице са свих аспеката анализирани, чиме је и тестирана **Хипотеза 1**.

Сигурно је да Србији предстоји дуг и тежак пут у спровођењу озбиљних структурних промена. Основни циљеви су: успостављање макроекономске стабилности, брз и динамичан привредни раст, убрзано спровођење економских реформи, раст запослености и стандарда становништва, као и равномернији регионални развој. Једном речју, успостављање макроекономске стабилности упућује на доношење системских закона, обезбеђење примене усвојених закона, владавину права, сузбијање корупције и организованог криминала. Нужно је да држава остварује своје функције у погледу исправљања тржишних деформација, редистрибуције дохотка, отклањања превеликих регионалних диспаратета и хватању корака са савременим привредама.

Може се закључити да су многе реформске мере морале одавно да буду окончане са позитивним резултатима али, нажалост, светска криза је жестоко погодила нашу привреду и друштво, што је успорило један бржи и динамичнији раст и развој. Бржи и динамичнији раст је врло битан за смањење сиромаштва. У раду је детаљно истраживана повезаност економског раста и стопе сиромаштва применом линеарног регресионог модела. На основу изложених података, уочљиво је да обе посматране варијабле (економски раст и стопа сиромаштва) бележе значајне варијације током посматраног периода, што је свакако последица и деловања глобалне кризе. Из тог разлога је и укључена у одговарајући модел вештачка променљива, која ће рефлектовати утицај кризе на кретање варијабле од интереса. Зависност варијабле је приказана у раду помоћу дијаграма растурености и регресиона крива представља линију која се најбоље прилагођава емпиријским подацима. Пошто је регресиона крива негативног нагиба, то подразумева да раст економске активности води смањењу сиромаштва, што је у складу са основним претпоставкама рада. На основу добијених резултата може се закључити да економски раст делује у правцу смањења сиромаштва, чиме је потврђена **Хипотеза 2**.

Да би Србија поспешила један бржи и динамичнији раст и развој, неопходно је отклонити кључне диспропорције између: производње и потрошње; домаће штедне и неопходних инвестиција; увоза и извоза; развијених и неразвијених региона; активног и издржаваног становништва; запослених и незапослених; запослених у администрацији и у производном сектору; броја запослених и броја пензионера.

С правом се може закључити да је један најбитнији услов отклањања, тј. ублажавања сиромаштва бржи раст БДП-а. Једном речју, неопходно је да стопа раста буде 3-5%. Да би се то остварило, потребне су: реформе социјалног система, ефикасна активна политика запошљавања (како би се радна снага оквалификовала за индустријску

производњу), повећање технолошке основе производње у циљу подизања продуктивности и конкурентности, доследна и упорна антимонополска политика, фискална и монетарна политика која води рачуна о конкурентности привреде итд.

Економска политика коју Србија треба да води у наредном периоду мора бити усмерена ка обезбеђењу одрживе економске и финансијске стабилности и ка стварању амбијента за привредни раст. Основни циљеви економске политике били би: стабилизација дуга (успостављањем тренда његовог смањења), подстицање привредног раста заснованог на инвестицијама и извозу и раст запослености и повећање животног стандарда након снажнијег покретања привредне активности. Успостављање макроекономске и политичке стабилности као и ефикасног регулаторног оквира остварују се неопходни услови за изналагање начина за сузбијање сиромаштва и социјалне искључености, било да се ради о апсолутном или о релативном сиромаштву, чиме се и потврђује **Хипотеза 3**.

Неопходна је реформа образовања, јер је образовање основни предуслов развоја и технолошког напретка. Међутим, у Србији је образовање веома нарушено и неприлагођено потребама тржишта рада. Савремено окружење доноси велике промене које утичу на различите варијабле, између осталог и на тражњу на тржишту рада. Наша земља није успела да се прилагоди и да промени систем образовања у складу са новонасталим потребама. Једном речју, неопходна је реформа на свим нивоима, како би се утицало на пораст запослености и животно благостање становништва.

Економија се темељи на знању и треба да се ослања на добро организовано становништво које је отворено за креативност и нове идеје. Веза између образовања, истраживачких института и комерцијалног сектора је веома слаба, тако да се мора више улагати у развој иновационе политике. Један од основних циљева националне стратегије за образовање мора бити успостављање приступа да се само сопственим знањем, истраживањем и развојем може одржати корак у технолошкој трци и бити конкурентан на светском тржишту.

Треба истаћи да је Србија донела Стратегију за смањење сиромаштва (ССС) и она представља развојни оквир усмерен на смањење кључних облика сиромаштва. Стратегија за смањење сиромаштва је национални документ који садржи анализу узрока, карактеристика и профила сиромаштва у Србији, као и главне стратешке смернице за друштвени развој и смањење броја сиромашних у наредним годинама. Активности предвиђене Стратегијом за смањење сиромаштва усмерене су ка привредном развоју и расту, спречавању појаве новог сиромаштва услед реструктурирања привреде, као и на бригу о традиционално сиромашним групама.

Стратегија за смањење сиромаштва мора бити развојно орјентисана, јер је главни узрок сиромаштва заправо низак ниво БДП *per capita* и мали број запосленог и активног становништва у односу на издржавано становништво. С друге стране, Стратегија полази од сиромаштва као вишедимензионалног феномена који, поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба, подразумева немогућност запошљавања, неодговарајуће стамбене услове и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама, посебно када је реч о угроженим и недовољно укљученим групама, као и на остваривање основних људских права и права на здраву животну средину. Овакав приступ повезује Стратегију директно са остваривањем кључних Миленијумских циљева развоја УН и препорука ЕУ у процесу европских интеграција.

Стратегија за смањење сиромаштва представља целовит план активности усмерен на смањење кључних облика сиромаштва стварањем материјалних и других предуслова и пружањем шанси сваком да обезбеди егзистенцију себи и својој породици. Србија има довољно ресурса, пре свега људских, добрим делом материјалних и природних, да у релативно кратком року, сопственим снагама и уз подршку међународне заједнице елиминира најизраженије облике сиромаштва, посебно присутне у неразвијеним подручјима и концентрисане међу социјално најугроженијим групама.

Три основна правца Стратегије су остваривање циља динамичног привредног раста и развоја, са нагласком на отварање нових радних места, спречавање новог сиромаштва као последице реструктурирања привреде и ефикасна примена постојећих и дефинисање нових програма, мера и активности директно усмерених на најсиромашније и социјално најугроженије групе, и то посебно у најмање развијеним подручјима.

Поред ових основних стратешких правца, постоје и други важни стратешки правци: ефикаснија социјална заштита, побољшање положаја пензионера и старих, унапређење здравствене заштите, унапређење система образовања, решавање проблема сиромаштва са регионалног, руралног и урбаног аспекта, решавање проблема сиромаштва са еколошког аспекта итд. Једном речју, уколико се жели да повећа квалитет живота у Србији, неопходно је јасно дефинисати мере, циљеве и задатке за бржи и динамичнији привредни раст, као стратешки циљ развоја привреде Србије, а самим тим и пораста запослености, животног стандарда и смањења стопе сиромаштва. Сврхисходност људског постојања јесте да своје најразличитије потребе задовољава сопственим креативним радом, чиме се доказује и **Хипотеза 4**.

Успешно спровођење Стратегије за смањење сиромаштва захтева одлучан наставак започетих тржишних реформи и изградњу институција и ефикасне државе

засноване на владавини права, борби против корупције, као и укључивање Србије у европске интеграционе процесе, динамичан и одржив привредни раст у наредним годинама у условима макроекономске унутрашње и спољне стабилности и постојећих односа у расподели дохотка, утврђивање приоритета у решавању основних проблема сиромаштва у вези са бржим запошљавањем, ефикаснијом социјалном заштитом, бољим приступом у области здравства, образовања и становања, уважавајући притом ургентне потребе најугроженијих група и најсиромашнијих подручја.

ЛИТЕРАТУРА

- Alkire, S., Santos, E. M. (2014). *Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index*, World Development Vol. 59.
- Birčiaková, N., Stavkova, J., Antošova, V. (2013). *Income Poverty in Selected Countries of the European Union*, International conference on the Modern Development of humanities and Social Science.
- Bossert, W. (2009). *Multidimensional poverty and material deprivation*, Society for the Study of Economic Inequality – Working Paper Series, ECINEQ WP.
- Coudouel, A., Hentschel, S. J., Wondon, T. Q. (2002). *Poverty Measurement and Analysis*, World Bank, Washington D.C.
- Cowell, A. F. (2003). *The economics of poverty and inequality*, Northampton, USA, Edward Elgar
- Cruz, M., Foster, J., Quillin, B., Schellekens, P. (2015). *Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies*, World Bank Group
- Dollar, D., Kraaya, A. (2001). Growth is Good for the Poor, Policy, Research Working Paper, Washington.
- Economic Commission for Europe, (2013). *The measurement of poverty and social inclusion in the EU: achievements and further improvements*, Working paper 25, Geneva
- Edwards, S. (1997). “Trade policy, growth and income distribution”, презето са:
<http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v87yl997i2p205-10.html>.
- European Commission (2010). *Algorithms to compute Social Inclusion Indicators based on EU SILC and adopted under the Open Method of Coordination (OMC)*. Working Group meeting “Statistics on Living Conditions”, Eurostat-Luxembourg.
- European Commission, (2006). *Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG*, Portfolio of overarching indicators and streamlined social inclusion, pension, and health portfolios, Brussels
- European Commission, (2009). *Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG*, Portfolio of indicators for the monitoring of the European Strategy for the monitoring of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion,
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=756&langId=en>, (27.10.2013.)
- European Commission, (2013). *Labour Market Developments in Europe 2013*, European Economy 6/2013, European Commission, Belgium.
- Eurostat Statistical books, *Quality of life – facts and views*, European Union.
- Fields, G. (1980). *Poverty, Inequality and Development*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E. (1984). *A class of Decomposable Poverty Measures*, *Econometrica*, Working Paper, Vol. 52 No. 2, Department of Economics, Cornell University.
- Giovanni, L., Liberati, P. (2005). *Impact of Policies on Poverty - Definition of poverty*, Food and Agriculture Organization of the United Nations
- Haughton, J., Khandeker, R. S. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*, The World Bank, Washington

- Hurrelmann K., Weichert M. (Eds.) (2015). *Lost in Democratic Transition? Political Challenges and Perspectives for Young People in South East Europe Results of Representative Surveys in Eight Countries*, Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung Regional Dialogue SEE
- International Organization for Migration dostupno na: <http://www.iom.int/world-migration>
- Ipsos Strategic Marketing, (2014). Истраживање здравља становништва Републике Србије – 2013. година.
- Khan, S. (2012). *Topic Guide on Social Exclusion*, Governance and social development resource centre.
- Kupiszewski, M., Kupiszewska, D., Никитовић, В. (2012). утицај демографских и миграционих токова на Србију, Међународна организација за миграције, Београд.
- Levitas, R. (2005). *The inclusive society? Social Exclusion and New Labour* (2nd ed). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lister, R. (2004). *Poverty*, Cambridge, Loughborough University.
- Mitev, G. M. (2014). Poverty and Social Exclusion in Macedonia, Serbia and Croatia: Status and Policy Responses, *Revija socijalne politike* 22(1). Zagreb.
- Nolan, B., Whelean, C. (2010). *Using non-monetary deprivation indicators to analyze poverty and social exclusion: Lessons from Europe*, *Journal of Policy Analysis and Management* 29(2).
- Panek, T., Zwierchowski, J. (2014). *Comparative Analysis of Poverty in the EU Member States and Regions*, Warsaw School of Economics Press
- Ravallion, M., Chen, S., Sangraula, P. (2008). *Dollar a Day Revisited*, Policy Research Working Paper 4620, The World Bank.
- Ray, D. (1998). *Development Economics*, Princeton University Press, New Jersey.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: concept, application, and scrutiny*, Asian Development Bank P.O. Box 789, 0980 Manila, Philippines.
- Silver, H., Miller, S.M. (2003). *Social Exclusion: The European Approach to Social Disadvantage, Poverty & Race*, Washington.
- Sulla, V. (2011). *National and International Poverty in Eastern Europe and Central Asia*, The World Bank, www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/se
- The European Anti-Poverty Network: <http://www.eapn.eu/en/what-is-poverty/how-is-poverty-measured>
- Thorbecke, E., Charumilind, C. (2002). *Economic Inequality and Its Socioeconomic Impact*, *World Development*, Vol. 30, Issue 9
- Todaro, P., Smith, C.S. (2006). *Економски развој-девето издање*, ТКД Шахинпашећ, Сарајево.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: Concepts of Poverty and Deprivation*, Harmondsworth: Penguin Books.
- United Nations Development Program, (2010). *Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, Palgrave Macmillan, New York.
- United Nations Development Programme, (2015). *Human Development Report 2015 - Work for Human Development*, UNDP, New York.
- USAID, (2012). *Политике за повећање запослености и конкурентности радне снаге*, Београд.
- World Bank Institute (2005). *Introduction to Poverty Analysis*, World Bank.

- Аксентијевић С. (2011). *Мере активне политике запошљавања у Републици Србији, Активне мере на тржишту рада и питања запослености*, Тематски зборник, Институт економских наука, Београд.
- Антевски, М. (2010). *Светска економска криза и њен утицај на привреду Србије*, Економски хоризонти, Крагујевац.
- Антонић, Д. (2001). *Корупција у Србији*, Центар за либерално-демократске студије, Београд.
- Арандаренко, М. (2011). *Помоћне стратегије за опоравак од кризе у Југоисточној Европи*, Студија процене: Србија, Београд: Тим за техничку подршку достојанственом раду и Канцеларија за Централну и Источну Европу.
- Арандаренко, М., Зеловић, М. (2009). *Тржиште рада*, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд
- Арандаренко М., Крстић Г. (2008). *Анализа утицаја политике запошљавања и активних мера запошљавања у Републици Србији: 2003-2007.*, Влада Републике Србије, Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, Београд.
- Бабић, М. (2014). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији – Бескућници*, Републички завод за статистику, Београд.
- Бабовић, М. (2010). *Изазов нове социјалне политике: Социјална искљученост у ЕУ и Србији*; 1. Изд. Београд: SeCons - Група за развојну иницијативу, Београд: Досије студио
- Бабовић, М. (2011). *Социјално укључивање: концепти, стање, политике*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.
- Бејаковић, П. (2009). *Водич за социјалну укљученост*, Институт за јавне финансије, Загреб
- Бек, У. (2003). *Виртуелни порески обвезници, Глобализација: мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Бехара, И. (2011). *Високо образовање, незапосленост и стање на тржишту рада*, Зборник радова, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Богетић, С., Ђорђевић, Д., Ћоћкало, Д. (2011). *Унапређење запошљавања младих као фактор развоја националне економије*, Економски хоризонти, бр. 13(2).
- Богићевић, Б., Крстић, Г., Мијатовић, Б. (2002). *Сиромаштво у Србији и реформа државне помоћи сиромашнима*, Центар за либерално-демократске студије.
- Божјић, М. (2004). *Незапосленост радне снаге – узрок и последица процеса транзиције на Балкану*, Зборник радова, Правни Факултет, Ниш.
- Бошњак, М. (2002). *Развојни потенцијали и економске перспективе Србије и Црне Горе*, Филип Вишњић, Београд.
- Веселиновић, П. (2006). *Оживљавање привредних активности у условима глобалних економских промена*, Економске теме, бр. 1-2, Ниш.
- Веселиновић, П. (2008). *Стање реформи и приоритети економске политике у Србији*, *Економски хоризонти*, бр. 10, Крагујевац: Економски факултет.
- Веселиновић, П. (2009). *Економија*, Универзитет Сингидунум, Београд.
- Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
- Веселиновић, П., Милетић, Д. (2011). *Serbian economic restructuring as determinant of European integration, Economics and Organization*, Vol. 8, No2.
- Веселиновић, П., Мићић, В., Милетић, Д. (2012). *Serbia – zone of poverty and social exclusion, Economic of Agriculture 2*.

- Весић, Д. (2010). *Утицај глобализације пословања на привредни развој Србије*, Министарство науке и технолошког развоја Србије, Вол. LXII, бр. 1.
- Видановић, И. (2006). Речник социјалног рада, Београд.
- Витић, А. (2007). *Глобализација тржишта и маркетинг конкурентност - специфични фактори успеха у туризму и хотелијерству*, Докторска дисертација, Економски факултет, Суботица.
- Влада Републике Србије, (2003). *Стратегија з а смањење сиромаштва*, Питања од посебног значаја у Стратегији за смањење сиромаштва). Београд.
- Влада Републике Србије, (2003). Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Београд.
- Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија з а смањење сиромаштва*, <http://www.prsp.gov.rs/sirilica/kosu2006.jsp>, (27.11.2013.)
- Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, http://www.kirs.gov.rs/docs/SSS_u_Srbij_Rezime_i_matrice.pdf, (27.11.2013.)
- Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*. http://www.kirs.gov.rs/docs/SSS_u_Srbij_Rezime_i_matrice.pdf, (27.11.2013.)
- Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва*, Београд <http://www.prsp.gov.rs/cirilica/staje.jsp>, (13. 11. 2013.)
- Влада Републике Србије, (2007). *Стратегија за смањење сиромаштва*, Београд <http://www.prsp.gov.rs/cirilica/kosu2007.jsp> (27.11.2013.)
- Влада Републике Србије, (2009). *Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији*, Београд
- Влада Републике Србије, (2010). Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, *Праћење социјалне укључености у Србији*, Београд.
- Влада Републике Србије, (2011). Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Београд.
- Влада Републике Србије, (2011). Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, *Кратак преглед 1. националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији*, Улога локалних самоуправа, Социјална и дечија заштита на националном нивоу.
- Влада Републике Србије, (2012). *Социјално укључивање и смањење сиромаштва, Ка већој социјалној укључености у Републици Србији на путу европских интеграција*, Београд.
- Влада Републике Србије, (2003). Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Београд.
- Влада Републике Србије, (2011). *Национална стратегија запошљавања за период од 2011-2020. године*, Београд: Службени гласник.
- Влада Републике Србије, (2013). Фискална стратегија за 2014. годину са пројекцијама за 2015. и 2016. годину, Београд.
- Влада Републике Србије, (2015). Фискална стратегија за 2015. годину са пројекцијама за 2016. и 2017. годину, Београд.
- Влада Републике Србије, (2014). *Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији: Преглед и стање социјалне искључености и сиромаштва за период 2011-2014. године са приоритетима за наредни период*, Београд.
- Влада Републике Србије, (2016). Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији, Београд.

- Влада Републике Србије, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику (2012). *Праћење социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља 2006-2012*, Београд.
- Водич кроз стратегију Европа 2020, (2011). Народна библиотека Србије, Београд.
- Дашић, Б. (2011). *Стране директне инвестиције као показатељ регионалних неравномерности у Србији и могућности њихове ефикасне алокације*, Економски хоризонти, 13(1).
- Деветаковић, С., Јовановић Гавриловић, Б., Рикаловић, Г. (2008). *Национална економија*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Девеџић, М., Стојиљковић Г.Ј. (2015). *Демографски профил старог становништва Србије*, Републички завод за статистику, Београд.
- Ђорђевић, М. (2009). *Привредни развој*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
- Ђорђевић, С. (2011). *Децентрализација и јачање капацитета локалних власти у Србији*, Анали Хрватског политичког друштва, Загреб.
- Ђукић, П., Ђукановић, С. (2015). *Одрживи развој – економско-еколошки изазови*, Технолошко-металрушки факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Енгони, Г. (1998). *Последице модерности*, Филип Вишњић, Београд.
- Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, Члан 2, Службени гласник РС, бр. 36/09 и 88/10.
- Закон о социјалној заштити, Службени гласник Републике Србије бр. 24/2011
- Иваниш, М. (2008). *Друштвени производ и други показатељи развоја и општег благостања живота*, Економски факултет, Београд.
- Илић, П., Бабовић, М., Цвејић, С. (2007). *Положај Рома на тржишту рада у Шумадијском округу*, Ромски информативни центар, Крагујевац.
- Институт за јавно здравље Србије, (2013). *Здравствено – статистички годишњак Републике Србије 2012*, Београд.
- Ipsos Strategic Marketing, (2014). *Истраживање здравља становништва Републике Србије – 2013. година*.
- Јовановић Гавриловић, Б. (2013). *Привредни развој са људским ликом*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Југовић, А., Бркић, М., Симеуновић-Патић, Б. (2008). *Социјативне неједнакости и сиромаштво као друштвени контекст криминала*, Факултет политичких наука, Годишњак 2008.
- Карактеристике сиромаштва, Које карактеристике сиромаштва треба да пратимо?, <http://www.mkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=l&p=3&t=b&kp=0>, (28.10.2013.)
- Карактеристике социјалне искључености, Димензије искључености 2, <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=l&p=2&t=k&kp=6>, (23.10.2013.)
- Карактеристике социјалне искључености, Искљученост у развијеном и неразвијеном свету <http://www.mkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=l&p=2&t=k&kp=7>, (23.10.2013.)
- Колин, М. (2008). *Обрасци живота у сиромаштву и нове парадигме Европске уније*, Социологија 50 (2).
- Крстић, Г., Арандаренко, М., Нојковић, А., Владисављевић, М., Петровић, М. (2010). *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Фонд за развој економске науке, Београд.
- Крстић, Г., Арандаренко, М., Нојковић, А., Владисављевић, М., Петровић, М. (2010). *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Фонд за развој економске науке, Београд.

- Лакићевић Добрић, А. (2013). *Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд.
- Леви-Јакшић, М. (2009). *Менаџмент технологије и развоја*, Чигоја, Београд.
- Лековић, В. (1999). *Глобализација светске привреде – кључни фактори и носиоци*, Економски хоризонти, Крагујевац, бр. 1(1-2).
- Лековић, В. (2015). *Детерминанте економске (не)једнакости и њене импликације за одрживи економски развој*, Економски хоризонти, Волумен 17, Свеска 2, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
- Лончар, Ј. (2005). *Глобализација – појам, натањак и трендови развоја*, Geoadria, Vol. 10 No.1. Задар.
- Максимовић, Љ. (2008). *Теорија цена – макроекономске теме*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
- Марцел, Е. (2003). *Монополарни светски поредак*, Београд.
- Матковић, Г., Крстић, Г., Мијатовић Б. (2015). *Приходи и услови живота 2013*, Републички завод за статистику.
- Матковић, Г., Мијатовић, Б., Петровић, М. (2010). *Утицај кризе на тржиште радне снаге и животни стандард у Србији*, Центар за либерално-демократске студије.
- Месечни статистички билтен, (2015). Национална служба за запошљавање
- Мијалковић, С., Цветковић, В. (2014). *Виктимизација људи природним катастрофама: геопросторна и временска дистрибуција последица*, ТЕМИДА
- Мијатовић, Б. (2015). *Сиромаштво у Србији у 2014. години*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Влада Републике Србије, Београд.
- Милићевић, Д. (2012). *Гини коефицијент - компаративна анализа*, Макроекономија, Економске анализе, Србија, окружење и међународна економија.
- Миловановић, Г., Веселиновић, П. (2009). *Глобализација и транзиција*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
- Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, (2012). *Куповна моћ становништва, Потрошачка корпа*, Београд.
- Министарство привреде, (2015). *Извештај о развоју Републике Србије 2014*, Београд: Министарство привреде.
- Министарство просвете и науке, (2011). *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године*, Београд.
- Министарство регионалног развоја и локалне самоуправе – Сектор за стратешке анализе и истраживање, (2013). *Извештај о развоју Републике Србије 2012.*, Београд.
- Министарство трговине, туризма и телекомуникација (2016). *Куповна моћ становништва*.
- Мићић, В. (2011). *Узроци и начин решавања светске економске кризе у Србији*, Школа бизниса, бр. 3/2011.
- Модерна управа*, часопис за управно-правну теорију и праксу, (2011). број 2, Бања Лука: Агенција за државну управу Републике Српске.
- Национална служба за запошљавање, (2013). *Месечни статистички билтен – фебруар 2013*, Београд.
- Пејановић, Р. (2012). *Корупција као друштвено-економски феномен*, Гласник Антрополошког друштва Србије, Ниш, vol.47.

- Пејановић, Р. (2014). *Одрживи развој и високо образовање*, Летопис научних радова, година 38, број 1.
- Пејић, Б. (2015). *Загађење ваздуха као детерминанта еколошке безбедности Србије*, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Пенев, Г. (2011). Миграције, кризе и ратни сукоби на Балкану с краја XX века, Друштво демографа Србије, Volos: DemoBalk.
- Петровић, Д. (2004). *Филозофске импликације глобализма и антиглобализма*, www.globalizacija.com.
- Петровић, М. (2010). *Сиромаштво и материјална депривација сеоског становништва*, Економско-социјална структура Србије, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Портер, Е.М. (2008). *О конкуренцији*, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд.
- Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011-2020. (2010). Економски институт МАТ и Фонд за развој економске науке, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Предлог оквира макроекономске политике за 2012. годину и основа макроекономске политике за период 2012-2016. године*, (2011). Привредна комора србије, Београд.
- Привредна комора Србије, (2014). *Актуелна привредна кретања*, Београд: Привредна комора Србије
- Привредна комора Србије, (2014). *Актуелна привредна кретања*, Београд
- Радоњић, С. (2013). Значај приносног приступа у процени некретнина, постројења и опреме за потребе финансијског извештавања, *Научни часопис за економију* – 02/13.
- Ракоњац, И., Илић, Е., Ђорђевић, С., Илић, Р. (2010). *Имали средстава за Роме?*- Мониторинг буџета Министарства економије и регионалног развоја за 2010. годину.
- Рашевић, М. (2013). *Демографски преглед* број 47/2013, Београд, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике у сарадњи са Центром за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштвом демографа Србије.
- Републички завод за развој, (2007). *Анализа хуманог развоја Србије*, Београд.
- Републички завод за социјалну заштиту (2015), *Деца у систему социјалне заштите 2016*, Београд.
- Републички завод за статистику, (2011). Анкета о потрошњи домаћинства, *Сиромаштво у Републици, 2008-2010*, Београд.
- Републички завод за статистику, (2013). *Анкета о приходима и условима живота*, Сиромаштво и социјална неједнакосту Републици Србији, Београд.
- Републички завод за статистику, (2015). *Анкета о приходима и условима живота*, доступно на: http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/71/S6/PD10_083_srb_2014.pdf
- Републички завод за статистику, (2016). *Анкета о радној снази, први квартал 2016*, Београд
- Републички завод за статистику, (2016). *Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији, 2015*, Београд.
- Републички завод за статистику, (2014). *Анкета о потрошњи домаћинства*
- Републички завод за статистику, (2015). Саопштење број 84, Год. LXVI, Анкета о приходима и условима живота.
- Ристић, Ј. (2013). Стратегијско управљање одрживим руралним развојем у Републици Србији, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, годиште XV, свеска 3.

- Савић, Љ. (2010). *Реиндустријализација као основа новог модела развоја*, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Симић, В. (2014). *Привредни и економски развој Србије – дугорочан и спор процес*, Друштво економиста, Економика, Ниш.
- Сиромаштво као социјални проблем, (2012). *Политеиа*, научни часопис за друштвена питања, Година II, број 3, Бања Лука: Факултет политичких наука.
- Сиромаштво у Србији 2011., 2012. и 2013. године.
- Стакић, Б., Бараћ, С. (2006). *Основи економије*, Економски факултет, Суботица.
- Статистички годишњак Србије 2012*, (2013). РЗС.
- Статистички годишњак Србије 2013, РЗС.
- Стојановић, Ж., Петровић, Д., (2007.) *Глобализација и технолошки развој - могућности и изазови*, Научни рад, Зборник радова Технолошког факултета, Лесковац, бр. 17.
- Стојановић, М. (2011). „*Стварање нове државе у ери глобализације: корак у правом смеру?*“, Центар за мировне студије, Факултет политичких наука, Београд, Стручни рад.
- Стратегија развоја социјалне заштите, Службени гласник Републике Србије, р. 55/05 и 71/05
- Стропник, Н. (1993). *Линија сиромаштва - основни концепти*, Љубљана: ДОМУС.
- Студија о животном стандарду, (2008). Србија 2002-2007, Републички завод за статистику, Београд.
- Томановић, С., Станојевић Д. (2015). *Млади у Србији 2015 – стања, опажања, веровања и надања*, FRIEDRICH EBERT STIFTUNG и SeConS група за развојну иницијативу.
- Томић, В. (2007). *Сиромаштво и социјална искљученост - основне дефиниције и индикатори*, Социолошка луча 1/2, Требиње.
- Томић, В. (2008). *Сиромаштво у предтранзиционом периоду - искуства одабраних земаља источне Европе*, АСТА ЕКОНОМИКА, година VI, број 9, Бања Лука.
- Томић, В. (2007). *Сиромаштво и социјална искљученост – основне дефиниције и индикатори*, Регулаторна комисија за енергетику РС, Требиње.
- Фискална стратегија за 2015. годину са пројекцијама за 2016. и 2017. годину*, (2015). Влада Републике Србије, Београд.
- Фонд за отворено друштво, (2011). *Водич кроз стратегију Европа 2020, европски покрет у Србији*, Београд.
- Царић, М., Игњатијевић, С., Матијашевић, Ј. (2011). *Услови пословања и пословног окружења у Републици Србији са акцентом на употребу информационо-комуникационе технологије*, X Међународни научностручни симпозијум Инфотех-Јахорина, Јахорина, 16-18 март.
- Царић, М., Печујлија, М. (2010). *Утицај старости запослених у предузећима на њихове ставове према иновацијама у предузећу*, XI Интернационални симпозијум - Менаџмент и друштвена одговорност, SYMORG.
- Царић, М., Миловановић, С., Лакић, С. (2005). *Макроекономија - елементи привредног система*, Школска књига доо, Нови Сад.
- Царић, М., Бабовић, Ј., Лази, С., Ђорђевић, Д. (2010). *Factors which have an influence on the economy of the production of pork meat*, Agricultural Economics.
- Цветковић, В. (2014). *Заштита критичне инфраструктуре од последица природних катастрофа*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

- Цини, В., Дрвенкар, Н., Марић, Ј. (2011). *Проблем расподеле дохотка и анализа сиромаштва Републике Хрватске*, Економски факултет у Осијеку, Осијек.
- Цамић, В. (2016). *Социологија – Друштвена стратификација*, Материјали за наставу, Универзитет Сингидунум, Београд.
- Штиглиц, Ц. (2002). *Противуречности глобализације, SMB-х*, Београд.
- Шуковић, Д. (2010). *Социјални модел Србије у функцији елиминације сиромаштва и подстицања економског развоја*, Економско-социјална структура Србије, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: Појам, приступ и операционализација*, Ревиија за социјалну политику, Свеучилиште у Загребу: Правни факултет, Студијски центар социјалног рада. hrcak.srce.hr/file/22120, (27.10. 2013.)
- Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: појам, приступи и операционализација*, Ревиија за социологију, вол. 35, број 1-2, Загреб.
- Шућур, З. (2006). *Сиромаштво, вишедимензионална депривација и социјална искљученост у Хрватској*, Ревиија за социологију, број 3-4.
- Шућур, З. (2004). *Социјална искљученост: појам, приступи и операционализација*, Студијски центар социјалног рада, Правни факултет, Загреб.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- <http://www.bif.rs/2012/10/nezaposlenost-i-nejednakost-u-vrtlogu/>
- [http://www.bif.rs/2013/10/najveci-broj-dugorocno-nezaposlenih-u-zemljama-oecd-od-izbijanja-krize/\(25.09.2015.\)](http://www.bif.rs/2013/10/najveci-broj-dugorocno-nezaposlenih-u-zemljama-oecd-od-izbijanja-krize/(25.09.2015.))
- <http://www.clds.rs/newsite/Siromastvo-u-Srbiji-2011-2012-2013.pdf>
- <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>
- [http://www.ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Material deprivation and low work intensitv statistics](http://www.ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Material_deprivation_and_low_work_intensitv_statistics)
- <http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-zvestaj-Srbija.pdf>
- <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/05/3-Klasa-stratifikacija-i-nejednakost-l.ppt>
- <http://www.fefa.edu.rs/files/pdf/StudijeIstrazivanja/16RegionalniRazvoj.pdf>
- [http://www.fren.org.rs/sites/default/files/Procena_uticaja_politika_u_oblasti_zapojavanja.pdf \(28.09.2015.\)](http://www.fren.org.rs/sites/default/files/Procena_uticaja_politika_u_oblasti_zapojavanja.pdf(28.09.2015.))
- [http://www.hrcak.srce.hr/file/22120 \(27.10. 2013.\)](http://www.hrcak.srce.hr/file/22120)
- <http://www.ideas.repec.Org/a/aea/aecrev/v87y1997i2p205-10.html>
- http://www.info.worldbank.org/etools/docs/library93518/Hung_0603/Hung_0603/Module4MeasuringPovertyMeasures.pdf
- [http://www.inkluziakurs.info/modul.php?headerbar=2&m=3&p=3&t=b&kp=0 \(05.04.2016.\)](http://www.inkluziakurs.info/modul.php?headerbar=2&m=3&p=3&t=b&kp=0)
- [http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1180&lang=cs \(13.11.2013.\)](http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1180&lang=cs)
- [http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Uloga-lokalnih-samouprava-Prvi-nacionalni-izvestaj.pdf \(27. 11.2013.\)](http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Uloga-lokalnih-samouprava-Prvi-nacionalni-izvestaj.pdf)
- [http://www.inkluziakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=1&p=2&t=k&kp=6 \(23.10.2013.\)](http://www.inkluziakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=1&p=2&t=k&kp=6)
- <http://www.inkluziakurs.info/modul.php?headerbar=3&m=4&p=26&t=k&kp=54>
- <http://www.investinserbia.biz>
- [http://www.kirs.gov.rs/docs/strategija_za_unapredjenje_polozaja_roma.pdf \(27.11.2013.\)](http://www.kirs.gov.rs/docs/strategija_za_unapredjenje_polozaja_roma.pdf)
- http://www.knoema.com/ilc_li43-20151016/at-risk-of-poverty-rate-by-degree-of-urbanisation
- [http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-inilicevic/gini-koeficijent-%E2%80%93-komparativna-analiza/ \(.12.2015.\)](http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-inilicevic/gini-koeficijent-%E2%80%93-komparativna-analiza/)
- <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/ekonomska-nejednakost-u-srbiji>
- [http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/gini-koeficijent-komparativna-analiza/ \(02.01.2017.\)](http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/gini-koeficijent-komparativna-analiza/(02.01.2017.))
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/podrobnosti/Demografski%20pregled/2014/51.pdf>
- <http://www.minrzs.gov.rs/lat/dokumenti/zaposljavanje/projekti>
- <http://www.mtt.gov.rs/download/potrosacka-korpa/KUPOVNA%20MOC-DECEMBAR%202016.pdf>
- http://www.nbs.rs/export/internet/.../osnovni_makroekonomski_indikatori.xls
- <http://www.nzs.gov.rs/live/trazite-posao/dok-trazite-posao/nezaposleni/prijavljivanje-na-evidenciju.cid204>

[http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/900_izvestaj_o_radu_nsz_za_2012_godinu.](http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/900_izvestaj_o_radu_nsz_za_2012_godinu)

<http://www.pfm.rs/nezaposlenost-mladih>

<http://www.prsp.gov.rs/sirilica/kosu2006.jsp> (27.11.2013.)

<http://www.scindeks-clanci.nb.rs> (03.11.2015.)

<http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.183.html>

<http://www.socijalnouklju#S2ivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/10/Siromastvo-u-Srbiji-2014.pdf>

<http://www.socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/>

http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/211704/strategija-za-smawewe-siroma{tva-u-srbiji_cyr.pdf

<http://www.sssv.rs/ekonomija/analize/6/Informacija%20o%20ekonomskoj%20i%20socijalnoj%20situaciji%20u%20Srbiji%20tokom%202014.pdf>

http://www.transparentnost.org.rs/images/dokumenti_uz_vesti/CPI%202015.pdf

http://www.unece.org/fileadmin/DA_M/stats/documents/ece/ces/se.31/2011/05e_World_Bank_Sulla_Poverty_Methodology_-_Almaty_September_2011.pdf

http://www.web.efzg.hr/dok/MGR/Bogdan/Predavanje4_%C5%BEivotni_standard.pdf

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26>

http://www.webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/25/90/PD10_366_srb.pdf (15.01.2014.)

<http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief7global-poverty-line-faa> (18.01.2016.)

<http://www.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20242879~menuPK:492138~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367.00.html> (18.01.2016.)

<http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/Zakoni/Strategije/Nacrti/Nacrt%20Strategije%20Primarne%20Zdravstvene%20Zastite.pdf>

БИОГРАФИЈА

Милијана Рогановић (девојачко Ђорђевић) рођена је 03.11.1984. године у Крагујевцу где 1999. године завршава Основну школу „Мирко Јовановић“ као носилац Вукове дипломе, а 2003. године и Средњу школу „Прву крагујевачку гимназију“ са одличним успехом. Основне академске студије је завршила на Економском факултету Универзитета у Крагујевцу и стекла звање Дипломирани економиста – мастер. Дипломски рад под називом „Утицај страних директних инвестиција на економски развој земаља домаћина“ израдила је под менторством проф. др Петра Веселиновића и одбранила га 05.09.2008. године са оценом 10. Докторске студије уписује на Економском факултету Универзитета у Крагујевцу а на другој години студије наставља на Факултету за економију и инжењерски менаџмент Универзитета Привредна академија у Новом Саду. Радни однос започиње 03.11.2008. године на Високој пословној школи струковних студија у Новом Саду где као сарадник у настави реализује вежбе. Фебруара 2011. године бира се у звање асистента у настави. Током вишегодишњег рада у области високог образовања реализовала је наставу у оквиру предмета: Израда и имплементација бизнис плана, Управљање квалитетом, Еколошки менаџмент, Основи менаџмента, Трговински менаџмент и остали. Од 2015. године члан је Тима за уређивање научног часописа „Школа бизниса“ а од 2016. године и Тима за самовредновање и оцену квалитета Високе пословне школе струковних студија у Новом Саду. Више пута је награђивана од стране студената Студентског парламента Високе пословне школе струковних студија за значајан допринос квалитету наставе и образовању студената. Кандидаткиња је објавила значајан број радова у научним часописима и учествовала на бројним домаћим и међународним конференцијама.